T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
(DOKTORA TEZİ)

OSMANLI DÖNEMİ URFA BÖLGESİNDE AŞİRET-DEVLET İLİŞKİLERİ

Zafer BENZER

ŞANLIURFA – 2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
(DOKTORA TEZİ)

OSMANLI DÖNEMİ URFA BÖLGESİNDE AŞİRET-DEVLET İLİŞKİLERİ

Zafer BENZER

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Emin ÜNER

ŞANLIURFA – 2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Mehmet Emin ÜNER danışmanlığında, Zafer BENZER'in hazırladığı "Osmanlı Dönemi Urfa Bölgesinde Aşiret-Devlet İlişkileri" konulu bu çalışma 09/09/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☒ Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

		İmza
Danışman	: Prof. Dr. Mehmet Emin ÜNER	……..
Üye	: Prof. Dr. Kazım PAYDAŞ	……..
Üye	: Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ	……..
Üye	: Prof. Dr. Bilgehan PAMUK	……..
Üye	: Doç. Dr. Abdulnasır YİNER	……..

Bu tezin **Tarih** Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Enstitü Müdürü

Bu çalışma: …… tarafından desteklenmiştir.

Proje No : ……

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

	T.C. **HARRAN ÜNİVERSİTESİ** **DOKTORA** **ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU**	**Doküman No** : HRÜ-KYS-FRM-020 **Yayın Tarihi** : ..../…./.20… **Revizyon No** : **RevizyonTarihi** : **Sayfa No** : 3 / 325

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	155268101
Adı / Soyadı	Zafer BENZER
Anabilim Dalı/Programı	Tarih / Doktora
Tez Konusu	Osmanlı Dönemi Urfa Bölgesinde Aşiret-Devlet İlişkileri

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen **doktora** çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 325 sayfalık kısmına ilişkin, 26/07/2022 tarihinde şahsım/danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 13'tür. Ayrıca bu doktora çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tez çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

01/08/2022
Zafer BENZER

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 01/08/2022

Prof. Dr. Mehmet Emin ÜNER
(Danışman)

ÖZET

OSMANLI DÖNEMİ URFA BÖLGESİNDE AŞİRET-DEVLET İLİŞKİLERİ

BENZER, Zafer
Doktora Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Emin ÜNER
Eylül 2022, 325 sayfa

Bu çalışmada Osmanlı Dönemi Urfa bölgesinde aşiret-devlet ilişkileri ele alınmıştır. Çalışmada, Osmanlı idaresi zamanında Urfa ve civarında varlık gösteren bazı etkin aşiretlerin varlığı ve faaliyetlerinin yanı sıra bu aşiretlerin merkezi otorite, yerel idareciler ve ahali ile olan siyasi, idari, sosyal ve ekonomik ilişkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Böylece varlıkları Osmanlı dönemi öncesine kadar uzanan konargöçer veya yerleşik aşiretlerin Urfa bölgesine etkileri ve bu bölgenin toplumsal yapısına katkısı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın bir başka amacı ise Urfa ve çevresinde etkin rol oynayan aşiretler üzerinden zaman içerisinde bu bölgede devletin aşiretlere yönelik uyguladığı politikaların tespit edilmesidir. Bu doğrultuda aşiretlerin idari yapısı, onlara karşı uygulanan iskân siyaseti, bu iskânın sebepleri ve neticeleri, aşiretlerin devlete yönelik yükümlülükleri, bazı aşiret mensuplarının sebep veya müdahil olduğu eşkıyalık hareketleri ile bu hareketlere karşı alınan tedbirlere odaklanılmıştır.

Bu çalışmada literatür taraması, arşiv taraması ve belge analizi yöntemleri kullanılarak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi kayıtları başta olmak üzere konu ile ilgili diğer telif ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır. Tarihi dokusu, kültürel mirası ve jeostratejik önemiyle ön plana çıkan Urfa ve çevresi, tarih boyunca birçok topluluk ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu topluluklar arasında özellikle aşiretler Urfa'nın sosyokültürel yapısında önemli bir yere sahiptir. Kaynaklardan elde edilen bilgilerden hareketle Urfa ve civarında farklı etnik, sosyal ve kültürel özelliklere sahip birçok irili ufaklı aşiretin yaşadığı görülmüştür. Urfa ve çevresinde kısmen kendilerine has idari, sosyal ve ekonomik yapıya sahip olan bu sosyal örgütlenmelerin, tarım ve hayvancılık temelli iktisat yapısını benimsedikleri belirlenmiştir. Buradaki aşiretler genelde uğraş

alanları ve coğrafyanın iklim şartları gibi nedenlerle konargöçer yahut yerleşik halde bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra merkezi ve yerel politikalarda yaşanan gelişmeler nedeniyle ya da toplumsal ilişkilerde yaşanan sorunlara binaen aşiretler kimi zaman yer değiştirmek zorunda kalmıştır.

Urfa'nın jeopolitik ve jeostratejik öneminin yanı sıra geniş ve verimli topraklara da sahip olması buradaki ekonomik yapının canlı kalmasında önemli bir etken olmuştur. Fakat bölgeyi aynı zamanda ciddi bir mücadele sahası haline de getirmiştir. Bu mücadele daha çok aşiretlerin kendi aralarında ya da yerel ahaliyle ve tüccar taifesiyle olan ilişkilerinde yaşanmıştır. Özellikle merkezi otoritenin yeterince hissedilemediği ve/veya otorite boşluğunun oluştuğu durumlarda anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların daha da derinleştiği anlaşılmıştır. Aşiretlerin eşkıyalık hareketlerine sahne olan bu dönemlerde, merkezi otorite, yerel idareciler ve ahalinin oldukça zor duruma düştüğü görülmüştür. Buna karşın aşiret idarecilerine yönelik taltiften cezaya varan bir takım idari ve askeri tedbirlerin alındığı ancak bu tedbirlerin tam manasıyla başarıya ulaşmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte devletin herhangi bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığı durumlarda ise aşiretlerin askeri, lojistik ve ekonomik açıdan destek sağlayarak devlete bağlılıklarını gösterdikleri de saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Urfa, Aşiretler, İskân, Aşiret-Devlet İlişkileri, Eşkıyalık.

ABSTRACT

TRIBE-STATE RELATIONS IN URFA REGION DURING THE OTTOMAN ERA

BENZER, Zafer

Ph. D. Dissertation

Department of History

Advisor: Prof. Dr. Mehmet Emin ÜNER

September 2022, 325 pages

In this study, tribe-state relations in Urfa region during Ottoman era is dealt with. In addition to the states and activities of some effective tribes existed in Urfa and its surroundings during Ottoman administration, it is aimed to reveal political, administrative, social, and economic relations of these tribes with central authority, local administrators, and public. Therefore, the effects in Urfa region and contribution to the social structure of this region of the nomad or settled tribes whose existence dates back the time before the Ottoman era are tried to be determined. Another aim of this study is to identify the policies implemented by the state through time towards the tribes in this region by studying the tribes that played an effective role in Urfa and its surroundings. Accordingly, administrative structure of tribes, settlement policies implemented towards them, reasons and results of these settlements, liabilities of tribes to the state, banditry activities caused by some tribe members or in which they were involved, and precautions taken against these activities are focused on.

In this study, primarily records in the Republic of Turkey Presidential State Archives – Ottoman Archives and other copyright and review works are utilized by using literature review, archive research, and document analysis methods. Urfa and its surroundings standing out with its historical texture, cultural heritage, and geo-political significance hosted several communities and civilizations throughout history. Among these communities, specifically tribes have a significant place in Urfa's sociocultural structure. Based on the information gathered from resources, it is revealed that numerous small and large tribes having different ethnic, social, and cultural qualities lived in Urfa and its surroundings. It is determined that these social organizations having partially unique administrative, social, and economic structure

adopted an economic structure based on agriculture and animal husbandry. The tribes of this region were either nomad or settled generally due to reasons such as field of occupation and climatic conditions of geography. Moreover, tribes sometimes had to relocate because of the developments in central and local policies or because of troubles faced in social relations.

In addition to Urfa's geo-political and geo-strategic significance, having vast and fertile lands was an important factor for keeping the economic structure here alive. However, it also caused the region to be an arena of serious struggle. This struggle took place mostly among tribes themselves or with local communities and tradesmen. It is determined that conflicts and disagreements deepened more especially when central authority weakened and/or when there was an authority gap. It is seen that central authority, local administrators, and public were in a difficult position during these times when banditry activities of tribes were witnessed. Nevertheless, it is determined that certain administrative and military precautions such as rewards or punishments were taken against the leaders of tribes but these precautions did not fully achieve the goal. In the meantime, it is also concluded that tribes showed their allegiance to the state by providing military, logistic, and economic support when the state faced any kind of threat.

Keywords: Ottoman State, Urfa, Tribes, Settlement, Tribe-State Relations, Banditry.

OSMANLI DÖNEMİ URFA BÖLGESİNDE AŞİRET-DEVLET İLİŞKİLERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II

ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN FORMU III

ÖZET IV

ABSTRACT VI

İÇİNDEKİLER VIII

KISALTMALAR XII

TABLOLAR LİSTESİ XIII

EKLER LİSTESİ XIV

GİRİŞ 1

A. Araştırmanın Konusu ve Sınırlılıkları 1

B. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi 2

C. Araştırmanın Kaynakları 4

BİRİNCİ BÖLÜM
OSMANLIDA AŞİRET BİRİMİ VE İDARESİ

1.1. AŞİRETİN TANIMI 8

1.2. AŞİRETİN ALT BİRİMLERİ 10

1.2.1. Kabile 10

1.2.2. Sülale 11

1.2.3. Hâne 12

1.3. AŞİRET VE AİDİYET DUYGUSU 14

1.4. OSMANLI DEVLETİ'NDE AŞİRETLERİN İDARİ YAPISI 17

1.4.1. Boy Beyi 17

1.4.2. Aşiret Voyvodası 19

1.4.3. Aşiret Kethüdası 22

1.4.4. Aşiret Müdürü 25

1.4.5. Aşiret Kadısı/Nâibi 28

1.4.6. Aşiret Ağası 30

1.4.7. Aşiret İhtiyarları 31

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE KONAR-GÖÇER AŞİRETLERİN YAPISI

2.1. OSMANLI DEVLETİ TOPLUM YAPISINA GENEL BİR BAKIŞ 33

2.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE KONAR-GÖÇER AŞİRETLERİN İDARİ YAPILARI 38

2.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE KONAR-GÖÇER AŞİRETLERİN SOSYAL YAPILARI 40

2.4. KONAR-GÖÇERLERİN HUKUKİ DURUMLARI 42

2.5. İKTİSADÎ FAALİYETLERİ VE VERGİ YÜKÜMLÜLÜKLERİ 43

2.6. OSMANLI DEVLETİ'NİN İSKÂN SİYASETİ VE KONAR-GÖÇER AŞİRETLERİN İSKÂNI 47

2.7. URFA VE ÇEVRESİNDEKİ İSKÂN FAALİYETLERİ 53

2.7.1. Urfa (Ruha) Şehir Merkezine İskân Edilen Aşiretler 60

2.7.2. Bozabad (Bozova) Nahiyesine İskân Edilen Aşiretler 60

2.7.3. Harran Nahiyesine İskân Edilen Aşiretler 60

2.7.3.1. Cerid ve Bab-ı Altun Cemaatleri 60

2.7.3.2. Köçekli Cemaati (Küçüklü, Küçekli) 61

2.7.3.3. Birvan Cemaati 61

2.7.3.4. Üsttürkanlı Cemaati 61

2.7.3.5. Türkanlı Cemaati 61

2.7.3.6. Delükanlı Cemaati 62

2.7.3.7. Rişvanlı (İrişvanlı) Cemaati 62

2.7.3.8. Kurdikanlı Cemaati 62
2.7.3.9. Atmanlı (Admanlı), Osmanlı ve Hacı Kırlı Cemaatleri 63
2.7.3.10. Cemokanlı Cemaati 63
2.7.3.11. Modanlı Cemaati 64
2.7.3.12. Mamavi Cemaati 64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
URFA BÖLGESİNDE ETKİN BAZI AŞİRETLERİN VARLIĞI, FAALİYETLERİ VE DEVLETLE OLAN SİYASİ MÜNASEBETLERİ

3.1. AŞİRETLERİN SİYASİ YAPISI 65
3.1.1. Aneze Aşireti 71
3.1.2. Baziki Aşireti 82
3.1.3. Begdili (Beğdilli, Beydilli) ve Badıllı (Badılı, Badeli) Aşireti 91
3.1.4. Berazi Aşireti 95
3.1.5. Döğerli Aşireti 108
3.1.6. Şammar (Şemmer) Aşireti 116
3.1.7. Karakeçili Aşireti 131
3.1.8. Milli Aşireti 143
3.1.9. Kays (Geys) Aşireti 167

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
URFA BÖLGESİNDEKİ AŞİRETLERİN DEVLETLE OLAN SOSYAL VE EKONOMİK MÜNASEBETLERİ

4.1. AŞİRET KİMLİĞİ VE SİYASAL BİR ÖRGÜTLENME OLARAK AŞİRET173
4.2. XVIII. VE XIX. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ'NİN AŞİRETLERE YÖNELİK POLİTİKALARI 176
4.2.1. Osmanlı Devleti'nin Aşiretlere Yönelik İskân Politikaları 180
4.2.2. Aşiretlerden Asker Temini 183

4.2.3. Aşiret-Devlet İlişkisinde Taltif 189
4.3. AŞİRETLERİN SOSYAL İLİŞKİLERİ VE EŞKIYALIK HAREKETLERİ 197
4.3.1. Aşiretlerin Yerleşik Halkla Yönelik Eşkıyalık Hareketleri 203
4.3.2. Aşiretlerin Tüccar ve Yolcularla Yönelik Eşkıyalık Hareketleri 209
4.3.3. Aşiretlerin Birbirilerine Yönelik Eşkıyalık Hareketleri 214
4.4. AŞİRETLERİN EŞKIYALIKLARINA KARŞI ALINAN TEDBİRLER 226
4.4.1. İktisadi ve Hukuki Tedbirler 226
4.4.1.1. Kefalet ve Nezre Bağlama 226
4.4.1.2. Taahhüt Senedi Alma 229
4.4.2. İdari Tedbirler 231
4.4.3. Askeri Tedbirler 234
4.4.3.1. Başıbozuk Asker İstihdamı 234
4.4.3.2. Nefir-i Âmm Tedariki 236
4.5. AŞİRET EŞKIYALARINA VERİLEN CEZALAR 237
4.5.1. Sürgün (Nefy) 238
4.5.2. Küreğe Koyma 242
4.5.3. Kalebentlik 244
4.6. AŞİRETLERİN İKTİSADİ YAPISI VE ALINAN VERGİLER 246
4.6.1. Yaylak ve Kışlak Resmi 247
4.6.2. Ağnam Vergisi 249
4.6.3. Öşür Vergisi 252
SONUÇ 254
KAYNAKÇA 262
EKLER

KISALTMALAR

AÜDTFC	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
ATAM	Atatürk Araştırma Merkezi
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
Nşr.	Neşreden
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
ŞURKAV	Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	Tercüme
TTK	Türk Tarih Kurumu
UŞS	Urfa Şer‘iye Sicili

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Urfa Vilayeti Aşair-i Ekradı (1865) 67
Tablo 2: Urfa Vilayeti Arap Aşiretleri (1865) 69
Tablo 3: Urfa Vilayeti Türkmen Aşiretleri (1865) 70
Tablo 4: Baziki Aşireti Yerleşim Yerleri (1761) 87
Tablo 5: Baziki Aşiretine Tabî Oymaklar (1762) 88
Tablo 6: Ruha Eyaleti Ekrad Cemaatlerinin Çıkarttıkları Asker Miktarı 97
Tablo 7: Berazi Aşireti Oymakları (1865) 107
Tablo 8: Bağdat'a Tâbi Şammar Aşireti Kabileleri 119
Tablo 9: Konargöçer Aşiretlerden Alınan Kışlak Vergisi (1737) 248
Tablo 10: Urfa Sancağı Kaza ve Aşiretlerinden Alınan Ağnam ve Keçi Vergisi 251

EKLER LİSTESİ

EK-1: Rakka aşiretlerinden Berazi, Ketkan ve Milli aşiretleriyle birleşen Birecik ahalisinin isyan ettiği, mütesellim ve saire kaleye çekilip mukavemet ettikleri, Halep Kaymakamı Mehmed Paşa'dan top ve asker gönderildiğine dair belge. 296

EK-2: Berazi Aşireti oymaklarının isimleriyle hane miktarını gösterir pusula. 297

EK-3: Bozolus Türkmenlerinden Rakka ve sair mahallere iskân edilenlerin isimlerini gösterir defter. 298

EK-4: Berazi ve Dınayi aşiretleri reayasının, aşiret beyi, melikleri ve kethüdalarının eşkıyalıklarına dair şikayetleri üzerine yakalanıp Rakka Kalesi'nde kalebend edilmelerine dair belge. 299

EK-5: Urfa'da bulunan Milli Aşireti'ne saldırıp hayvanlarını ve sairlerini gasp eden Aneze Arapları eşkıyasından olup yakalanan Aşiret Şeyhi Ceda'nın arkadaşlarının kürek cezasına mahkûm edildiklerine dair belge. 300

EK-6: Şam, Halep ve Urfa hudutlarına gelerek halkı rahatsız eden Aneze Araplarına karşı başıbozuk asker sevkiyle alınacak tedbirlere ve teferruatına dair Halep Valisi Halil Kamil'in tahriratı. 301

EK-7: Şammar ve Milli aşiretleri arasındaki tecavüzlere dair Zor Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgraf. 302

EK-8: Aneze kabilesine tabi Sebaa kabilesinin Şeyhi Ferhan İbn-i Hudeyb (solda) ve mahdumu (sağda) 303

EK-9: Hamidiye Alaylarına mensup Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve aşiretin diğer rüesâsı (Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve Aşiret-i mezkûre rüesâyı sâiresi kullarının kablel teşkîlâtın ahz edilmiş resmidir.) 304

EK-10: Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa 305

EK-11: Mark Sykes, Milli İbrahim Paşa ve aşiretin ileri gelenleri 306

EK-12: Urfa Merkez, Birecik, Rumkale ve Suruç kazalarının vergilerini ve miktarını gösterir defter 307

EK-13: Milli ve Karakeçili Aşiretleri arasında imzalanan taahhüt senedi 308

EK-14: Şammar Şeyhi Sufukzâde Ferhan Bey'e Istabl-ı Amire Müdürlüğü payesi verilmesine dair belge 309

EK-15: Dögerli Aşiretinin Urfa civarında yaşadığı bölgelere dair belge 310

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Sınırlılıkları

Osmanlı Devleti kurulduğu tarihten itibaren XVII. yüzyıla kadar topraklarını ve hâkimiyet alanlarını genişletmeyi başarmıştır. Siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik anlamda takip ettiği doğru politikalarla yaklaşık altı yüz yıl varlığını devam ettiren, sürekli gelişim ve değişim gösteren Osmanlı İmparatorluğu, bu geçen süre içerisinde bünyesinde çok farklı ve zengin unsurlar barındırmıştır. Farklı din, dil, ırk, etnik grup, cemaat ve topluluğa kucak açmış, adaletli ve hoşgörülü bir yönetim anlayışını benimsemiştir. XVI. yüzyılda Doğu bölgelerindeki faaliyetlerine ağırlık veren ve buraya yönelen Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim devrinde günümüzde Ortadoğu olarak adlandırılan bölgeyi fethetmiştir. Urfa ve çevresi de bu tarihlerde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Urfa bölgesinin de içerisinde yer aldığı Güneydoğu ve çevresinin alınmasıyla birlikte, Osmanlı toplumunun genelini oluşturan şehirli ve köylü sınıfına ek olarak aşiretlerin de ön plana çıktığı görülmektedir. Onların yaşayış tarzları, ekonomik hayatları, sosyal örgütlenişleri toplumun diğer iki kesiminden farklıydı. Bu topluluklar, genellikle siyasi otoritelerin en az işlediği katmanları oluşturmuştur.

Osmanlı toplumunun bir parçası olarak, aşiretlerin sosyal yapılarının bulundukları coğrafyanın özellikleri de göz önüne alınarak araştırılması ve bu aşiretlerin hem kendi aralarında hem de devlet ricali ile olan ilişkilerinde nasıl bir yol takip ettikleri hususunun öğrenilmesi önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti döneminde bir sancak hüviyetinde olan Urfa ve çevresinde farklı etnik, kültür ve sosyal yapıya sahip birçok aşiret yaşamaktaydı. Devletin iskân politikasına uygun olarak bölgeye aşiretler yerleştirilmiş veya buradan başka bölgelere sevk edilmişlerdir. Bu aşiretler zaman zaman devletin güvenini kazanmış ve merkezi otoriteyi benimsemiş olmalarına rağmen, devletin son dönemlerinde isyan ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Genel manada aşiretler ve Urfa aşiretleri üzerinde kısmen çalışmalar yapılmış olsa da belirlenen araştırma konusu ile ilgili elimizde bütüncül bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaklaşık olarak XVIII.-XIX. yüzyıllar arasında Urfa ve çevresindeki etkin

bazı aşiretler ve bu aşiretlerin devlet ile olan ilişkileri çalışmamızın konusunu teşkil etmiştir.

Araştırmanın çerçevesini, Urfa bölgesindeki aşiretler ve aşiret-devlet ilişkileri oluşturmaktadır. Bölgeyle ilgili olmayan aşiretler ve yapıları konunun dışında tutulmaya çalışılmıştır. Ancak Osmanlı döneminde bu bölgenin idari taksimatının günümüzden farklı olması hasebiyle Urfa bölgesinin coğrafi sınırlarının tam olarak tespiti mümkün olamamaktadır. Öyle ki Urfa'nın idari statüsü zaman içerisinde farklılık arz etmiştir. Aşiretlerin genel itibariyle konargöçer olması ve sık sık yer değiştirmeleri de yine onların lokalizasyonunu zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada, Urfa bölgesine doğrudan veya dolaylı olarak nüfuz etmiş, geniş bir zaman diliminde varlığını idame ettirerek bölgede etkili sayılabilecek faaliyetlerde bulunmuş aşiretler ele alınmıştır. Çalışmanın zaman aralığı genel olarak XVIII. ve XIX. yüzyıllarını kapsamaktadır. Ancak bütüncül bir değerlendirme yapabilmek adına XVII. yüzyılın sonlarında Urfa (Ruha)'nın da dâhil olduğu Rakka bölgesine yapılan iskân faaliyetleri ve iskâna tabi tutulan aşiretler gibi hususlara da değinilmiştir. Nitekim 1691 tarihinde aşiretlere yönelik bir devlet politikası olarak benimsenen ve faaliyete geçirilen iskân girişimleri anlaşılmadan bölge aşiretlerinin durumunun değerlendirilmesi eksik kalacaktır. Aşiret-devlet ilişkileri hakkında verilen bilgiler genel olarak XIX. yüzyılın sonlarında nihayet bulmakla birlikte yaşanan bazı hadiselerin daha iyi kavranabilmesi amacıyla kısmen bu zaman diliminin altında kalınmış veya üstüne çıkılmıştır.

B. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Urfa bölgesi ilkçağlardan bu yana tarih boyunca çeşitli devlet, medeniyet ve topluluklara ev sahipliği yapmış ve önemini her devirde koruyan bir coğrafya olmuştur. Dolayısıyla disiplinler arası araştırmacıların ve tarihçilerin çalışmalarını yoğunlaştırdığı bir alan olma özelliğini devam ettirmiştir. Özellikle Göbeklitepe gibi son arkeolojik buluntularla birlikte geçmişi milattan önce 12. yüzyıla kadar geri götürülen bir yerleşim bölgesi olduğu ve İslami dönemde çok önemli bir kültür merkezine dönüştüğü anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde ise jeopolitik ve stratejik konumuna binaen önemini koruduğu görülmüştür. Buna bağlı olarak Urfa üzerine son dönemlerde çeşitli tezler, makaleler ve eserler kaleme alınmıştır. Fakat bölgenin

vazgeçilmez bir unsuru olan aşiretler üzerinde kısmen ve dar bir zaman aralığı baz alınarak yapılan çalışmalar olmasına rağmen derli toplu bir çalışmadan söz edilememektedir. Bu çalışmada, Osmanlı dönemi Urfa'sında genelde aşiret ve devlet ilişkileri, özelde burada yaşayan aşiretler ve genel durumları belirli bir zaman aralığı belirlenerek ele alınmaya çalışılmıştır. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin iskân politikası çerçevesinde aşiretlerle olan münasebetleri hakkında bilgi verilmeye gayret edilmiştir. Böylece, mevcut kaynaklar ve çalışmalar temel alınarak hazırlanmış olan bu tezin, yapılan diğer çalışmalarla birlikte hem akademik camiaya hem de Urfa tarihinin en azından bir kısmına katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Geçmişten günümüze çok önemli bir geçiş noktası olma özelliğini taşıyan Ortadoğu bölgesi, zengin kültürlerin kesişmesine ve kaynaşmasına ev sahipliği yapmıştır. Münbit Hilal bölgesi yani verimli topraklar olarak adlandırılan Güneydoğu coğrafyasının verimliliği sadece toprak manasıyla kalmamış, kültür ve medeniyet açısından da çok verimli bir alan özelliği taşımıştır. Bu coğrafya dâhilinde olan Urfa bölgesi ise çok kültürlü yapısıyla tarihte özellikle dini alanda önemli merkezlerden biri olmuştur. Siyasi alanda Osmanlı dönemine kadar birçok kez el değiştiren Urfa, yaklaşık olarak beş yüz yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Urfa toplumunu oluşturan unsurlar arasında aşiretlerin çok büyük bir yeri ve önemi vardır. Nitekim Osmanlı Devleti bu bölgeyi aşiretlerle işbirliği içerisinde yönetmiş ve merkezi otoritesini bu şekilde sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu çalışmada, bölgede hangi aşiretlerin faaliyet gösterdiği, buradaki aşiretlerin kendi aralarında yaşamış olduğu problemlerden bahsedilecektir. Devletin aşiretlerin idaresine ve iskânına yönelik uyguladığı politikalar araştırılarak, zaman içerisinde meydana gelen gelişmeler ve değişimler kıyaslanmaya çalışılmıştır. Böylece dönemin siyasi yapısı hakkında bilgi sahibi olunacağı hedeflenmiştir.

Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde devletin her alanında meydana gelen olumsuzluklar devlet-aşiret dengelerini de sarsmıştır. Çıkarları söz konusu olunca aşiretlerin devlet yanlısı bir tavır sergilemelerine karşılık, kendi otoritelerini sarsacak durumlarda devlete isyan etme ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmaları Urfa bölgesi tarihi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Dolayısıyla bu bölgede yaşanan hadiselerin daha net anlaşılabilmesi için baş aktör durumunda bulunan aşiretlerin

irdelenmesi ve anlaşılması oldukça önem arz etmektedir. Aynı zamanda farklı cemaatlerden ve topluluklardan meydana gelen aşiretlerin idari, sosyal ve ekonomik fonksiyonları belirlenerek Urfa sancağının genel karakteri hakkında fikir yürütebilme imkânı sağlayacaktır. Doğu kültürlerinde aşiretlerin günümüzde varlığını halen sürdürüyor olması, çalışmayı daha değerli kılmaktadır. Çünkü bu coğrafyada aşiretçilik eskisi kadar olmasa da siyasi, sosyal ve kültürel açıdan etkisini sürdürmektedir.

Araştırmanın yöntemi, başta Başkanlık Osmanlı Arşivi verileri olmak üzere konu ile ilgili kaleme alınmış diğer telif ve tetkik eserlerin taranması, incelenmesi, tasnif edilmesi ve çalışmamızla ilgili olan kısımlarından elde edilen bilgi ve bulguların kaynak gösterilerek kullanılması şeklinde olmuştur. Araştırmanın temel ve en önemli kaynaklarını şüphesiz arşiv kaynakları oluşturmaktadır. Arşiv kayıtlarının konuyla ilgili olanları incelenmiş ve çalışmaya aktarılmıştır. Bunun dışında literatür taraması olarak adlandırılan farklı kütüphanelerden, dijital arşivlerden, Yüksek Öğretim Kurumu'nun Ulusal Tez Merkezi, İslam Araştırmaları Merkezi Veri Tabanı, Google Schoolar, Academia gibi çeşitli akademik internet veri tabanları gözden geçirilmiştir.

Arşiv kaynaklarından tercüme yoluyla edinilen bilgiler, diğer telif ve tetkik eserlerde yer alan bilgiler ile birlikte konu kapsamında değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmada bağlı bulunduğumuz enstitü yazım kuralları doğrultusunda kaynaklar dipnotlandırılmıştır. Arşiv kaynaklarına yapılan atıflarda belirli usuller takip edilmiştir. Öncelikle Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'ndan temin edilen vesikalar "BOA, A.MKT.UM., 271-11/1" emsalinde olduğu gibi kısaltılarak, arşiv sistemindeki fon adı/dosya numarası/gömlek numarası/sayfa numarası ile gösterilmiştir. Yine kaynak olarak kullanılan Urfa Şer'iyye Sicilleri dipnotlarda "BOA., UŞS., 220, 23/654" şeklinde sırasıyla defter numarası, sayfa numarası ve belge numarası ile verilmiştir.

C. Araştırmanın Kaynakları

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa bölgesindeki aşiret ve aşiret-devlet ilişkilerinin ele alındığı bu çalışmada temel kaynak olarak Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde yer alan Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) kullanılmıştır. Bu arşivde yer alan Mühimme Defterleri, Maliyeden Müdevver Defterler, Tahrir Defterleri, Rakka

Ahkâm Defterleri, Şer‘iye Sicilleri gibi kaynaklardan faydalanılmıştır. Bunlar haricinde yine arşiv vesikaları arasında bulunan Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT), İradeler (İ), Ali Emiri Tasnifi (AE), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Muallim Cevdet Tasnifi Evrakı (C), Dahiliye Nezareti (DH), Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), Dahiliye Nezareti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK.M), Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS), Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), Yıldız Perakende Askerî Maruzat (Y.PRK.ASK) gibi geniş bir çerçeveyi kapsayan kaynaklar kullanılmıştır[1].

Araştırma konusunun belirlenmesi ve alan taraması aşamalarında konu ile ilgili yapılmış çalışmalar da incelenmiştir. Urfa bölgesinde aşiretlerin devletle olan ilişkilerini tümüyle kapsayan akademik bir çalışma tespit edilememiştir. Ancak araştırma konusunu doğrudan ilgilendiren, alana katkı sağlayan müstakil ve kıymetli çalışmalar kaleme alınmıştır. Bu çalışmaların hepsini burada zikretmek mümkün olmamakla birlikte birkaçından söz edilebilir. Bunlardan birisi Naci Tikici’nin “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret-Devlet İlişkisi: Millilî Aşireti Örneği” başlıklı yüksek lisans tezidir[2]. Bu çalışma sınırlı bir zamanı ve olayları ele almakla birlikte, Milli Aşireti hakkında arşiv kaynakları başta olmak üzere telif ve tetkik eserlerden faydalanılarak meydana getirilmiş özgün bir çalışma olmuştur. Tezimizin zaman dilimi içerisinde kısmen yer alan ve gerekli yerlerde bilgi edinilen bu çalışmadan istifade edilmiştir.

Milli Aşireti ile ilgili diğer bir çalışma ise Mehmet Rezan Ekinci’nin hazırlamış olduğu “Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.” isimli doktora tez çalışmasıdır[3]. Bu çalışma, tez konumuz belirlenip konuyla ilgili arşiv ve diğer kaynaklar temin edilerek tasniflendiği sırada tamamlanmıştır. Çalışmanın zaman sınırları bizim çalışmamız ile aynı olmasına karşın coğrafi sınırları ve içerdiği bilgiler noktasında araştırma konumuzdan ayrılmaktadır. Monografik bir çalışma özelliği gösteren bu tezde, Milli Aşireti’nin belirlenen yüzyıllardaki genel siyasi ve idari

[1] Bu arşiv vesikaları ve ihtiva ettiği hususlar hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Heyet, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, (İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017).
[2] Naci Tikici, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret-Devlet İlişkisi: Millilî Aşireti Örneği,* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2010).
[3] Mehmet Rezan Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

durumu hakkında detaylı bilgiler verilmiş ve sadece Urfa sınırları değil bu aşiretin dağılım gösterdiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi diğer bölgelerdeki varlığı da ele alınmıştır. Başta arşiv kayıtları olmak üzere ulusal ve uluslararası yazılı ve sözlü kaynakların kullanıldığı bu ehemmiyetli doktora tezi, çalışmamızın sadece belirli bir kısmını içermektedir. Bu tezde yer alan bilgiler hususunda tekerrüre düşülmemeye çalışılmış, daha ziyade Milli Aşireti'nin Urfa bölgesindeki varlığı ve faaliyetlerine değinilmiş ancak gerekli yerlerde bu kıymetli çalışmadan faydalanmaktan da kaçınılmamıştır. Milli Aşireti ile ilgili kaleme alınan bir diğer çalışma ise Fatih Ünal'ın "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa" isimli araştırma makalesidir[4]. Aşiretin son ve en önemli idarecilerinden olan İbrahim Paşa dönemi hakkında kıymetli bilgiler veren bu çalışmada kullanılan kaynaklar arasındadır.

Tez çalışması devam ederken araştırma konumuz içerisinde yer alan Karakeçili Aşireti hakkında da öncekilere ilaveten son dönemde bazı önemli çalışmalar kaleme alınmıştır. Bunlardan biri Oktay Bozan ve Hakan Asan'ın birlikte yazdıkları "Aşiret, Devlet ve Eşkıya Bağlamında Urfa Karakeçili Aşireti" isimli kitaptır.[5] Osmanlı Devleti döneminden başlayıp Cumhuriyet dönemine kadar uzanan bu kapsamlı çalışma Karakeçili aşireti hakkında önemli bilgiler içermektedir. Karakeçili Aşireti ile ilgili bu eserle aynı döneme denk gelen bir yüksek lisans tezi de mevcuttur. Ümmü Gülsüm Karakeçili tarafından hazırlanan ve "Geçmişten Günümüze Siverek Karakeçilileri: Tarihleri, Sosyal Hayatları ve Kültürleri" başlığını taşıyan bu tez özellikle günümüzde Siverek bölgesinde varlığını devam ettiren Karakeçililerin sosyal ve kültürel hayatına ışık tutması açısından önem arz etmektedir.[6] Tez konumuz ile doğrudan veya dolaylı olarak Urfa bölgesinde yer alan diğer aşiretlerin varlığı, faaliyetleri ve devlet ile ilişkileri hususunda yapılan başka çalışmalar da mevcuttur[7].

---

[4] Fatih Ünal, "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,* 41 (2007): 183-204.

[5] Oktay Bozan-Hakan Asan, *Aşiret, Devlet ve Eşkıya Bağlamında Urfa Karakeçili Aşireti,* (Ankara: ATAM Yayınları, 2021).

[6] Ümmü Gülsüm Karakeçili, *Geçmişten Günümüze Siverek Karakeçilileri: Tarihleri, Sosyal Hayatları ve Kültürleri,* (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021).

[7] İbrahim Bozkurt, *Aşiretler Tarihi,* (İstanbul: Kitap Maatbası, Tarihsiz); Yasin Taş, "Osmanlı Topraklarında Eşkıyalık Teaddileri ya da Irak-Suriye Bölgesi Arap Aşiretlerinin Ekonomik Kaynakları: Gazve ve Huva", *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan,* edt. Burak Kocaoğlu, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2019), 839-856; Yasin Taş, "XIX. Yüzyılda Harran Bölgesinde Eşkıyalık ve Şemmer Aşireti'nin 1890 Yılı Eşkıyalık Olayı", *Harran ve Çevresi: Tarih,* edt. Abdullah Ekinci,

Osmanlı Devleti döneminde konargöçer ahali ile aşiret, cemaat ve oymaklar üzerine ana kaynaklardan yola çıkılarak Cengiz Orhonlu[8], Yusuf Halaçoğlu[9], Cevdet Türkay[10], Tufan Gündüz[11], Ahmet Refik[12], Faruk Sümer[13], Mustafa Akdağ[14], İlhan Şahin[15], gibi müellifler tarafından hazırlanan ve günümüzde sıkça başvurulan telif ve tetkik eserlerden de faydalanılmıştır. Ayrıca Halep ve Diyarbakır Vilayet Salnameleri ile Urfa bölgesini ziyaret eden yerli ve yabancı gezginlerin hatırat veya seyahatnameleri de kaynak olarak kullanılan eserler arasında yer almıştır.

(Şanlıurfa: ŞURKAV Yayınları, 2019), 317-324; Said Tekeboğan, *İbn Reşid Ailesi ve Şammar Emirliği (1839-1918),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2016); Abdullah Saydam, "Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 8, (1993): 243-255; Mehmet Emin Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet,* (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2009); Mehmet Emin Üner, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İskân Politikasının Bir Örneği: Urfa Yöresine Yerleştirilen Aşiretler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* 159 (2005); 125-135; Mahmut Kaya, *Modernleşme Sürecinde Aşiretlerin Dönüşümü: Şanlıurfa Aile Aşiret Dernekleri,* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013); Faruk Sümer, "Döğerlere Dair", *Türkiyat Mecmuası,* X, (1953): 139-158; Tahir Öğüt, *18.-19. Yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı,* (Ankara TTK Yayınları, 2013); Ercan Gümüş, "Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha'da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri", *Tarih Okulu Dergisi,* 11/XXXVI (Ekim 2018); 104-129; Mustafa Öztürk, *16. Yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar,* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No: 7, Tarih Şubesi Yayınları No:6, 2004); Ahmet İlyas, *Ağa, Aşiret Siyaset,* (Ankara: Kadim Yayınları, 2016); Üçler Bulduk, "İdari ve Sosyal Açıdan Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri", *AÜDTCF Tarih araştırmaları Dergisi,* 19/30, (1997): 37-52; Murat Çelikdemir, "Rakka Mukâvelesi (16 Aralık 1692)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* V/1, (2002): 245-258; Murat Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840),* (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001).

[8] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı,* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1987).

[9] Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* 6. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2020).

[10] Cevdet Türkay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar,* 3. Baskı, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2012).

[11] Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640",* (Ankara: Bilge Yayınları, 1997); Tufan Gündüz, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri,* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005).

[12] Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200),* tıpkıbasım, (Ankara: La Kitap Yayınları, 2017).

[13] Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı, Destanları,* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999); Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,* (1952), XI: 509-523.

[14] Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celalî İsyanları,* (Ankara: Barış Yayınları, 1999).

[15] İlhan Şahin, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolusu Göçebelerinin İdari ve Sosyal Yapısı", *Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan,* 15, (1997): 253-264; İlhan Şahin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukukî Nizamları", *Türk Kültürü Dergisi,* XX/227, (1982): 285-294.

BİRİNCİ BÖLÜM
OSMANLIDA AŞİRET BİRİMİ VE İDARESİ

1.1. AŞİRETİN TANIMI

Arapça asıllı olan bu kavram sözlük manasıyla bir asıldan çıkmış, birlikte yaşayan ve birlikte konup göçen topluluk, oymak ve kabile olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş anlamıyla dil, kültür ve etnik grup olarak farklılık gösteren, birçok sülaleden oluşan, içerisindeki aileler arasında, köken, kan veya evlilik bağı bulunan göçebe veya yerleşik topluluk, oymaktır[16]. Arapça "el-aşira" kelimesinden dilimize "Aşiret" olarak geçmiştir[17]. Türkçede ise yaygın olarak göçebe unsurlar için kullanılmış, özellikle Osmanlılar döneminde boyun altında, cemaatin üstünde bir topluluğa ad olmuştur. Osmanlı kanunname ve belgelerinde genel olarak "konargöçer" veya "yörük" olarak kaydedilen teşekküller, yukarıdan aşağıya bir sıraya göre, boy (kabile, taife), aşiret, cemaat oymak, mahalle, aba (aile) şeklinde bölümlere ayrılmıştır. Araplardaki kabile teşkilatında ise birkaç aşiretten bir fasile, fasilelerden fahz, fahzlardan batn, batnlardan imare, imarelerin birleşmesinden de kabile meydana gelmekteydi. Boyun idari işlerinin boy beyi (Arap kabilelerinde şeyh) tarafından yürütülmesine karşılık aşiretlerde bu görev aşiretlerce (aşiret beyi veya kethüda) yerine getirilirdi. Bazı durumlarda boy beyinin yetkisi dâhilinde olan aşiret beyinin tespiti genellikle irsi bir hüviyet göstermektedir[18].

Aşiretin, temel geçim kaynağı avcılık, toplayıcılık veya hayvancılığa dayanmaktadır. Aşiret kendi içinde küçük bir dünya, bir savunma örgütü, gelenekçi ve tutucu bir kurum, aynı özellikleri taşımayan gruplardan oluşmuş üstünlük duygusuna sahip bir topluluktur[19]. Gerçekte, aşiret küçük bir dünya, bir savunma örgütü, töre ve gelenekleriyle düzenlenmiş bir kurum gibidir. Büyük bir aileye benzetilen aşiret, federatif bir yapıyı andırmaktadır. Aşiret mensubiyeti üzerine yerel terimler, ortak bir soy ve ortak yerleşim fikriyle beraber ele alındığında, geçmişten devralınan önemli

[16] Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007), 938; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* 14. Baskı, (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997), 47.
[17] Türkay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar,* 23.
[18] Yusuf Halaçoğlu, "Aşiret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 4: 9.
[19] Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet,* 15.

kültürel bir mirası da içermektedir. Aşiret gruplarının hepsinin, kökenlerine dair gerçek ya da kurgulanmış birtakım hikâyeleri vardır. Bu hikâyeler, aşiretlere, başka gruplara kıyasla, tarihsel bir anlam yükler. Aşiretlerin birbirleri ile olan münasebetleri birden çok unsura dayanmaktadır. Bundan ötürü aşiret kavramının birçok tanımı olduğu söylenebilir. Çünkü aşiret basit birer örgütlenme biçimi değil, kendi içerisinde akrabalık bağı başta olan[20] ve kültürel birliği olan sosyal bir yapıdır. Aşiretin karşılığı olarak *Tavâif* ibaresi de kullanılmıştır. Türkçe karşılığı *Oymak* olan bu tabirin Arapçada aşiretin bir alt birimi olan kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır[21]. Aşiret yapısını sosyolojik açıdan ele alan Ziya Gökalp'e göre; farklı gruplardan oluşan ancak aynı zamanda iç içe geçmiş birer küme gibidirler. Kendi içerisinde aileye benzeyen bu gruplar, diğer yandan siyasal bir kuruluşa benzedikleri için "siyasal aile toplulukları" adını alırlar[22]. Aşiret içerisindeki gruplar somut veya soyut bağlar ile birbirine akrabadırlar. Günümüz Türkçesinde aşiret kelimesinin anlam değişikliğine uğrayarak, aile veya büyük aile kapsamından çıkmış, göçebe veya yarı göçebe hayat süren boy veya oymak tabirlerinin karşılığı olarak kullanılmıştır.

Osmanlı dönemi arşiv belgelerinde çoğunlukla aşiret veya kabile tabiri kullanılmamış, bunları temsilen *Tavâif, Cemaat* ve *Oymak* ibareleri yer almıştır[23]. Lügat anlamı olarak cemaat; imamın arkasında saf tutanlar, insan toplulukları[24] gibi anlamlar içerir. Örneğin; XVI. yüzyıl Tahrir Defterleri'nde Rişvan Aşireti'nin bir kolu olan Mendollu, cemaat olarak kaydedilirken, XVIII. yüzyıl belgelerinde "Mendollu Oymağı" olarak kaydedilmiştir[25]. Dolayısıyla cemaat ibaresi göçebe topluluklar için Türkçedeki *oymak* kelimesinin yerine kullanılmaktadır denilebilir[26]. Özetle, birbirlerinin yerine ve sıkça kullanılan C*emaat, Oymak* ve *Kabile* terimleri küçük farklarla ayrı anlamlar taşımaktadır. Genel itibariye benzerlik arz eden oymak ve cemaat kelimeleri zaman içerisinde aynı anlamı taşır hale gelmiştir. Ancak kabile ibaresi bunlardan farklı olarak, oymak ve cemaatlerin bir alt birimi olup, zamanla

[20] İlyas, *Ağa, Aşiret Siyaset,* 16.
[21] Öztürk, *16. Yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar,* 18.
[22] Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler,* 2. baskı, (İstanbul: Toker Yayınları, 2013), 22-23.
[23] Öztürk, *16. Yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar,* 18.
[24] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* 162.
[25] Faruk Söylemez, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi, Rişvan Aşireti Örneği*, 2. baskı, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011), 18.
[26] Öztürk, *16. Yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar,* 18.

onlardan ayrılmış ve cemaat statüsüne kavuşamamış daha ufak boyutlardaki konar-göçer toplulukları temsil etmiştir[27]. Aşiret yapılanması ile ilgili literatürde kullanılan terimlerin genel geçer terimler olmaktan ziyade bölgesel ve çalışmanın yürütüldüğü dilden kaynaklı olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle aşiretlere yönelik kavramsallaştırmaların araştırma sahası ve araştırmanın konusundan kaynaklandığı ifade edilebilir[28].

1.2. AŞİRETİN ALT BİRİMLERİ

Aşiret yapısı genel hatlarıyla kendine has toplumsal bir organizasyon şeklindedir. Geçmişten günümüze zaman içerisinde basitten karmaşığa, başka bir deyişle homojen yapıdan heterojen bir yapıya doğru evrilmiştir. Bu değişim ve dönüşüm aşireti meydana getiren alt birimlerde de kendini göstermiştir[29].

1.2.1. Kabile

Köken olarak Arapçada "önüne almak, karşısına almak" manasındaki *kabl* kelimesinden gelmektedir. 'Kabile' ise kafatasını oluşturan ve karşılıklı duran dört kemikten her birine verilen addır. Anlam derinliği olarak insan topluluklarını oluşturan alt birimleri insan vücuduna benzetme yoluna gidilerek, aynı soydan gelen ve birbirine kan bağıyla bağlı bulunan kesimlere bu isim verilmiştir[30]. Osmanlı aşiret yapısı içerisinde bizim kullandığımız anlamı da daha çok ikincil anlamıdır. Kabile aynı zamanda, iptidai ve göçebe insanlarda, aynı soydan sayılan bir başa itaat eden insan topluluğu ve boyu temsil etmektedir[31]. Bu tabir her ne kadar aşiretin bir alt birimi olarak görülse de özellikle arşiv kayıtlarında kabilenin çoğulu olan 'kabail' ve 'taife' tabirleri de aşiret kelimesi ile aynı anlamda kullanılmıştır. Mesela 1519 ve 1524 tarihli Tahrir Defterlerinde 'Kabail-i Rişvan' tabiri kullanılmasına rağmen 1536 tarihli tahrirde 'Taife-i Rişvan' terimi kullanılmıştır. Dolayısıyla kabile ibaresinin aşiret

[27] Söylemez, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi, Rişvan Aşireti Örneği,* 19.
[28] Ahmet Aktaş, "Geleneksel Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Aşiret", *Aşiret Türkiye'de Aşiret ve Aşiretin Dönüşümü,* Edt. Mehmet Tayanç-Ahmet Aktaş, (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2021), 17.
[29] Ahmet Özer, *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar,* (Ankara: Elips Kitap Yayınları, 2003), 27.
[30] Casim Avcı – Recep Şentürk, "Kabile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 24: 30. (30-32).
[31] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* 476.

isminin yerine kullanılması haricinde aşirete mensup cemaatlerin bir üst adı olarak da kullanıldığı bilinmektedir[32].

Kabile veya taife tabirleri genelde Suriye ve Irak gibi Arap bölgelerinde kullanılmasına rağmen Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasında da bunların kullanıldığını görmek mümkündür. Arşiv kayıtlarında da terim olarak aşiret ve cemaat sözcüklerinin birbirileri yerine sıkça telaffuz edildikleri görülmüştür. Bruinessen de bu görüşü benimsemekle beraber Urfa ve çevresinde taife veya kabile ibarelerinin kullanıldığını söylemektedir[33]. Çünkü bu bölgede Türkmen ve Kürt aşiretlerinin yanı sıra Arap aşiretleri de azımsanmayacak ölçüdedir. Ancak yine de kabile, aşiretten bir sonraki birimi temsil etmekte olup aşiretten biraz farklı bir yapıyı temsil etmektedir. Kabile yapısı ve kabile anlayışı İslam'dan önce Arap toplumlarında kuvvetli bir yapıya sahip olmuştur. İslam öncesi dönemde ve İslam döneminde etnik yapı ve temsil ettiği kesimler açısından kabile anlayışı günümüze kadar süren tartışmalara yol açmıştır. Ancak bu durum konunun dışında olduğu için burada bunlara değinilmemiştir.

1.2.2. Sülale

Sözlük anlamı olarak 'soy, sop, döl döş, ocak' demektir.[34] Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde aynı soydan gelen ve aralarında kan bağı ile akrabalık ilişkisi bulunan topluluklara verilen isimdir. Yerel ağızda *Mal* veya *Malbat* olarak da telaffuz edilmektedir. Ancak 'mal' ibaresi daha dar anlamda aile veya haneyi temsil ederken, 'malbat', bu küçük birimlerin bir araya gelmesiyle daha geniş bir yapıyı oluşturmaktadır. Temelde bahsettiğimiz tüm bu terimler ve ibareler, birbirleriyle ilişkili ve birbirinin tamamlayan bir silsile şeklinde devam etmektedir. Hepsinde başta kan bağı olmak üzere, farklı formlarda akraba olan ve hiyerarşik yapı içerisinde tarih boyunca var olan kesimleri ifade ettiğini görmekteyiz. Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren aşiretlerin daha ufak birimlere ayrıldığını göz önünde bulundurarak, günümüzde sülalelerin kendilerini birer aşiret olarak tanımladığını görebiliyoruz.

---

[32] Söylemez, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi, Rişvan Aşireti Örneği,* 18.
[33] Orhan Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret Yapısı,* 2. Baskı, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2006), 49.
[34] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* 969.

1.2.3. Hâne

Farsça'dan Türkçe'ye geçen *Hâne* kelimesi ev, bina, ikametgâh, beyt, dâr ve mesken gibi anlamlara gelmektedir[35]. Osmanlı Devleti'nde ise kanunnamelerden ve diğer arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla vergi hanesi, vergi matrahı anlamlarını taşımaktadır. Tahrir defterlerinde kullanıldığı şekliyle de 'aile'ye karşılık geldiği görülmektedir. Bu birim çoğunlukla anne, baba ve evlenmemiş çocukları içeren çekirdek ailedir. Vergi sistemi içerisinde bir maliye terimi olan ve Osmanlı Devleti tarihinin farklı dönemlerinde vergi mükelleflerini temsilen sıkça karşımıza çıkmaktadır[36]. Osmanlı Devleti'nde toprağı ekip biçen yani işleyen kesimden *çift resmi* veya *kulluk akçası* adı altında vergiler alınmaktaydı. Osmanlı çift-resmi toprağa bağlı bir vergi olmanın yanında şahsi bir vergi veya bir hane vergisi olarak da görünmektedir. *Çift* veya *çiftlü*, bir çiftlik genişlikte, *nîm-çift* ise onun yarısı kadar bir arazi parçasına tapu ile tasarruf eden köylüdür. Öte yandan çift resmi köylü ailelerden bir çift toprak sahibi olanların ödedikleri bir hâne resmi olarak da kabul edilir. Kayıtlarda *çift* ve *nim çift* olarak geçen kişiler, genellikle bir hâne (aile) reisidir. Çiftçi ailesi, kendinden önceki devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de vergi sisteminin temel ve en önemli birimi olarak kabul edilmiştir. Çift resmi ile ilgili hizmetler de çoğunlukla hâne başına yüklenmiştir[37]. Osmanlı Kanunnamelerinde de aile reisi olarak nitelendirilen hane sahibi önde gelen temel unsurdur. Vergilendirme bu hane birimi esas alınarak belirlenir ve hesap edilirdi. Ayrıca evli şahsın toprak sahibi olup olmaması bu temel birimin niteliğini değiştirmezdi[38].

Osmanlı Devleti'nin vergi sisteminde kırsal kesimde hane usulü vergilendirme esastı. Bunun haricinde yine farklı şekillerde ve normal zamanlarda alınan olağan diğer vergiler de mevcuttu. Ancak XVII. yüzyıla gelindiğinde olağanüstü durumlarda alınmaya başlanan ve sonrasında devamlı hale gelen bazı vergi kalemleri olmuştur. Bunlardan birisi 'Avârız-ı Divaniye', 'Tekalif-i Örfiye' veya 'Avârız' olarak

[35] Sami, *Kamûs-ı Türkî*, 571; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* 324; İbrahim Olgun – Cemşit Drahşan, *Farsça – Türkçe Sözlük,* 3. Basım, (Ankara: Murat Kitabevi, 2005), 133.
[36] Nejat Göyünç, "Hâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 15: 552-553.
[37] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi-I,* 3. Baskı, (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 48-50.
[38] Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600),* 5. Baskı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 396.

isimlendirilen vergilerdir. İlk başlarda savaş harcamalarında kullanılmak için toplanmaya başlanan bu vergi sürekli hale getirilmiştir. Nakdi olarak verilebilmenin haricinde nüzul, sürsat ve iştira olarak aynî şekilde de verilebilmekteydi. Avarız vergileri avârız hanesi denen birimler üzerinden hesaplanmaktaydı. Bu verginin yükümlüleri tek haneden ziyade 3 ile 10 gerçek hane arasında değişmekteydi. Bulundukları bölgede bir mülkiyeti aktif olarak kullanan haneler bu vergiden sorumluydu. Çalışamayacak durumda olan veya askeri, dini, mali gibi alanlarda devlete hizmet eden, derbentlerin güvenliğini sağlayarak ulaşım ve ticarete katkı sağlayan, köprüleri ve su yollarını koruyan ve tamir eden, menzillere, posta teşkilatına, tuzlalara ve maden ocaklarına bir şekilde faydası dokunan kimseler ise bu vergiden muaf tutulmaktaydı[39].

Hâne sistemi vergilendirme haricinde incelenen dönemin nüfus verilerini tespit etmek için de önemli bir yere sahipti. Özellikle köylü ve konar-göçer ahali nezdinde gerçeğe yakın bilgiler sunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde bir hanenin kaç kişiden müteşekkil olduğu konusu tartışmalıdır. Ömer Lütfi Barkan'ın tahrir defterlerindeki verilere dayanarak XVI. Yüzyılın ilk yarısında bazı büyük şehirlerin nüfusunu hesapladığı ve bir hane karşılığını 5 (beş) olarak kabul ettiği katsayısı, pek çok araştırmacı tarafından genel kabul görmüştür. Yaptığı çalışmalar, incelediği arşiv vesikaları ve defterlerden edindiği bilgiler ışığında, Osmanlı coğrafyası haricinde yapılmış olan çalışmalarla kıyas yoluna giderek böyle bir çıkarımda bulunmuştur. Ancak yazar, bu rakamın ilmî usullerle bulunmuş kesin bir sayı olmadığını, her bölgeye, her sosyal zümreye ve ailenin uğraş tarzına göre değişiklik gösterebileceğinin de gayet doğal olduğu hususunu da belirtmiştir[40].

Nitekim verilen bu rakam hususunda M.A. Cook'un nüfus hesaplarında haneyi 4,5 olarak, Bruce McGowan, Ronald C. Jennings ve Suraiya Faroqhi gibi yabancı araştırmacıların Orta Avrupa ve diğer bazı bölgelerde yaptıkları hesaplamalarda ise hane katsayısını 3-6 kişi arasında bulduklarını görmekteyiz. Rakamların değişiklik göstermesindeki bir başka sebep ise tahrir defterleri gibi temel arşiv kaynaklarının hane halkı sayısı hususunda yetersiz bilgiler vermesi gösterilebilir. Klasik dönemde

[39] Ahmet Tabakoğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi", *Türkler,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 10: 684-685.
[40] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *İ.Ü Türkiyat Mecmuası,* 10, (Ocak 1953): 1-26.

hal böyle iken XVIII. yüzyılda devletin takip ettiği iskân politikası ve XIX. yüzyılda devletin içerisinde bulunduğu olumsuz durumlar sebebiyle Balkanlardan, Kafkaslardan ve diğer bölgelerden akın akın Osmanlı topraklarına gelen göçmenlerin yerleştirilmesi amacıyla yeni köyler kurulmuştur. Kurulan bu köylere yerleştirilenlerin kaç haneden ibaret oldukları ve her hanede kaç kişinin bulunduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla tutulan kayıtlar, geç dönemlerde hane ile nüfus arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek açısından zengin oldukları için ortalama bir rakama ulaşmak daha mümkün olmaktadır. Öyle ki sayının ötesinde hane halkının yaş durumları, akrabalık ve yakınlık derecelerini öğrenmek de olasıdır. Bu kaynaklardan hareketle XIX. yüzyılda bazı istisnalar hariç tutulursa bir hanenin ortalama 4 ile 5 kişi arasında nüfusa sahip olduğu görülmektedir[41].

Hâne'deki kişi sayısını tespitte tahrir ve iskân defterlerinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin yıkılışına dek kadı şer'i mahkemeler tarafından tutulan şer'iye sicilleri de önemli bir yere sahip olmuştur. Bu defterlerdeki zengin veriler sayesinde toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı ile ilgili önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Nitekim bu defterlere kaydedilen Tereke davaları yani ölen bir kimsenin taşınır veya taşınmaz mallarının kayda geçirildiği ve varisleri arasında taksim edildiği durumları içeren kayıtlar, o bölgenin nüfus verileri hakkında da bize ipuçları vermektedir. Urfa bölgesinde kadı mahkemeleri tarafından tutulan sicillerin hemen tamamı XIX. yüzyılın ikinci yarısını kapsamaktadır. Bu sicillerde yer alan tereke davalarından elde edilen bulgular ışığında Urfa'da anne baba ve çocuklardan oluşan hânelerde ortalama Müslüman nüfusu 5 kişi, gayrimüslimlerde ise 5-6 kişi arasında olduğu söylenebilir[42].

1.3. AŞİRET VE AİDİYET DUYGUSU

İnsanoğlu, yaşam mücadelesinde ayakta kalabilme adına geçmişten günümüze toplumsal yapı içerisinde bireysel kimliği dışında kendisine bir dayanak noktası aramış, bir topluluğa bir kesime veya bir gruba dahil olma çabasına girmiştir. Bu dahil olma veya aidiyet duygusu sadece belirli bir ırka, dine, dile, cemaate mensubiyet değildir. Bazen ortak bir kaderi, coğrafyayı, mesleği veya geçmişi paylaşmak bile

[41] Nejat Göyünç, " 'Hane' Deyimi Hakkında", *İÜEF Tarih Dergisi*, 32, (1979): 332-334.
[42] Yasin Taş, *Osmanlı Döneminde Urfa'da Sosyal Hayat (Mahkeme Kayıtlarına Göre 1850-1900)*, (İstanbul: Hiper Yayın, 2019), 128.

insana bir aidiyet duygusu kazandırabilmektedir. Bu ortak nokta zaman içerisinde insanların yok olması ile son bulmamakta, bir üst yapı olarak devam etmektedir. İşte aşiret ve aşirete mensubiyet de bunlardan biridir. Aşiret yapılanması da bir arada yaşamanın gereği olarak ortak ihtiyaçların karşılanması amacıyla kolektif bilinçle hareket eden insan topluluklarının örgütlenme biçimlerinden birisidir. Bugün dahi önemini korumaya devam eden bu yapılanma, aşiret çatısı altında hüzünde ve sevinçte aynı kaderi paylaşmayı tercih etmiştir. Özellikle Kürt topluluklarının temeli çoğunlukla geçmişten süre gelen örf ve adetlerin toplumsal ilişkileri belirlediği aşiret odaklı yapıya dayanmaktadır[43].

Aşiret kimliğinde birlik, beraberlik ve güç olgusu vardır. Yapısal düzeyde bir örgütlenme biçimindedir. Barınma, can güvenliği ve ekonomik ihtiyaçların karşılanması gibi amaçlarla tehlikelere karşı ortak bir kimlikle birlikte hareket etmektedirler. Dolayısıyla devlet düzeyinde disiplinli bir düzene sahip olmasalar bile benzer bir yapıyı temsil ederler. Özellikle sosyal ve kültürel anlamda kişiler bir gruba veya aşirete mensup olarak, yaşamlarını daha rahat idame ettirmek isterler. Ferdi olarak ulaşmak istedikleri hedeflerini, diğer insanların iş birliğiyle daha kolay gerçekleştirebilmektedirler. Bu durum onları birbirlerine bağımlı hale getirmekte kişilerin ayrı ayrı sahip olduğu özellikler haricinde yeni ve ortak özellikler meydana getirmektedir. Böylece kişisel fikir ve düşüncelerinden ziyade kolektif bir bilinçle ortak fikir ve duygular teşekkül etmektedir. Aşiret yapısı da bu duruma örnek olacak niteliktedir[44]. Aşiret mensubu bireylerde sağlam bir 'biz' duygusu gelişmiştir. Bireyler içinde bulundukları ortamı içselleştirir, hatta o yapıyla ve o yapı içerisinde yer alan bir insanla özdeşleşerek 'biz' duygusuna ulaşırlar. Bu kabile-aşiret mensubiyeti duygusu, kişinin bulunduğu bölgeden başka bir bölgeye geçmesiyle yok olmaz. Örneğin kırsal kesimden büyük şehirlere göç eden aşiret mensupları, aşirete aidiyet duygusuyla hareket eder ve kendince kentlerin ihtişamlı kalabalık yapısında kaybolmamaya ve korunmaya çalışırlar. Gittikleri bölgelerdeki paydaşlarını bularak sivil toplum kuruluşları ve dernekler kurarak aşiret kimliğinin devamını sağlarlar[45].

---

[43] A.Vahap Uluç, "Kürtler'de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret", *Mukaddime,* 2/2, (Ocak 2010): 39.
[44] Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet,* 16-17.
[45] Erdal Aksoy, *Yörük ve Türkmenlerin Sosyo-Kültürel Yapısı (Kırıkkale Karakeçili Aşireti Örneği),* (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), 143-144.

Aile ile toplum aşamaları arasında aşiret bir basamak olarak örgütlü sosyal bir kümedir. Kan ve soy bağı esas alınarak dayanışma temelinde oluşmuş, kendine özgü hukuki ve iktisadi yapısı olan aşiret sistemi, sivil toplumun bir aşaması olarak kabul edilebilir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde aşiret ilişkilerinin evlilikten siyasete birçok alanda etkisini gösterdiği kolektif davranış biçimi, aşiret bireylerinin düşünce ve davranışlarına etki etmektedir. Temelde 'soy'a ve 'kan'a dayalı bu aşiret yapılanması, kendine özgü bir ahlak anlayışını da beraberinde getirmiştir. Özelde bireyin insan haklarının zayıf olduğu ve topluluğun içerisindeki dağılımı hürmet, korku, güven, dostluk, sevgi, düşmanlık intikam, kıskançlık, sakınma, kaçınma, hizmet etme, emretme gibi koşullar belirler. Bu açıdan aşiret gelenekçi ve tutucu bir kurum, aynı özellikleri taşımayan gruplardan oluşmuş içe dönük küçük bir dünya ve savunma örgütüdür[46]. Akrabalık bağları, aşiret üyelerinin bakış açısına göre, kendi içlerinde sürekli irtibat halinde olarak hizmetlerin ve duyguların diri tutulmasıdır. Ancak akrabalık bağları sadece aşirete mensubiyeti gerektirmemektedir. Aşiret çatısı altındaki kimseler, akrabalık bağlarını daha geriye götürebildikleri için, daha çok akrabaya sahip olduğu düşünürler. Yani temelde bir kan veya soy bağı aransa da fertleri birbirine yakınlaştıran ve yükselten etkenler insanlar arasındaki benzerlik, birlik ve dayanışma, kültürel çerçeve gibi hususlardır. Dolayısıyla akrabaların birbirlerine bağlı olması, bir aşirete mensup olsalar da olmasalar da gereklidir[47].

Siyasi açıdan düşünülecek olursa, aşireti meydana getiren temel unsur akrabalık veya hısımlık değil çıkar ilişkileridir. Yukarıda değinildiği üzere aşiretler, oymak, kabile ve sülale gibi alt birimlerinden oluşmaktadır. Birkaç kabile bir araya gelerek büyük aşiretleri meydana getirirler. Bu aşiretin veya kabilelerin büyüklüğü ve nüfuzuna bağlı olarak bir konfederasyon haline de gelebilirler. Durum böyle olunca çatı konumundaki olan güçlü aşiretler, nüfuzu altındaki kabile ve aileleri korumakla yükümlüdürler. Onların çıkarlarını gözetmeleri gerekir. Çerçeve genişledikçe hak ve görevler hususunda idari bir yapı teşekkül eder. Neticede aşiretler, sosyal ve kültürel

[46] Kaya, *Modernleşme Sürecinde Aşiretlerin Dönüşümü: Şanlıurfa Aile Aşiret Dernekleri,* 54; Şevket Ökten, "Aşiret, Akrabalık ve Sosyal Dayanışma: Yerel Hayatı Yönetme Biçimi", *T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Eğitim- Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5/18, (Temmuz-Ağustos-Eylül 2009): 102.

[47] Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri,* 4. Baskı, Çev. Gülhan Erkaya, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 43.

birliğin yanı sıra aynı zamanda siyasi ve idari bir birliktir[48]. Osmanlı Devleti döneminde de aşiretlerin bu bilinçle hareket ettiği söylenebilir. Özellikle konar-göçer aşiretler birlikte hareket etmektedirler. Yaylak ve kışlak hayatı yaşayan aşiretler aynı zamanda göç ederler. Vergi mükellefiyetlerinde de bu birlikteliği görmek mümkündür.

1.4. OSMANLI DEVLETİ'NDE AŞİRETLERİN İDARİ YAPISI

Aşiretler, Osmanlı toplum yapısı içerisinde konar-göçer taife içerisinde yer almakta ve buna göre yönetilmekteydiler. Kendi içlerinde oymak, cemaat boy veya taife olarak alt birimlere ayrılan bu oluşumların devlet nezdinde siyasi ve idari bir yapısının da olması kaçınılmazdır. Konar-göçer aşiretler ile devlet arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için bizzat devlet tarafından tayin edilen yöneticiler olduğu gibi, aşiretlerin kendi içlerinden seçtikleri kimseler de bulunmaktaydı. Bu başlık altında temelde Osmanlı topraklarında yaşayan konargöçerler ve aşiretlerin idari yapısından bahsedilmiş, idarecilerin atama usulleri, görev ve sorumlulukları gibi konularda bilgiler aktarılmıştır.

1.4.1. Boy Beyi

Konargöçerler 'il' veya 'ulus' adları altında muhtelif gruplardan oluşmaktadır. Bunlar da kendi içlerinde sırasıyla boy, aşiret, cemaat, oymak, taife, oba (aile) şeklinde alt birimlere ayrılmışlardır. Her boyun başında da 'Bey' (Boybeyi) ismi verilen ve boyun idari işlerini yürüten bir kişi mevcuttu[49]. Boyların bir bey tarafından idare edilme geleneği, Türk destanlarındaki Oğuz boylarına kadar geri götürülebilir. Oğuzlarda da her beyin kendisine ait ve boyunun üzerinde yaşadığı bir arazisi vardı. Beyler başlarında bulunduğu boyu idare ederdi. Bu idarecilerin oğulları, kardeşleri ve diğer akrabaları onun yardımcısı ve tabileriydi[50]. Türkmenlerde 'bey', Araplarda ise 'şeyh' denilen boy beyi ve yardımcısı olan kethüdalar, boyun devletle olan ilişkilerini düzenlerlerdi.

Sosyal yapı bakımından göçebelerde görülen en üst birim *boy* veya *taife* idi. Bir boy farklı sayılardaki cemaatlerden oluşmaktaydı. Bu sayı 10-30 aralığında veya

[48] Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet,* 19.
[49] Yusuf Halaçoğlu, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, 7. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 115.
[50] Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı, Destanları,* 381.

daha fazla olabilirdi. Cemaatlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan boyun idarecisi olarak da boyu oluşturan cemaatlerden bir cemaatin önde gelen ailelerinden biri belirlenmekteydi. Bey unvanını taşıyan bu kişilerin seçimi, vazifesi ve azli cemaat kethüdalarında olduğu gibi cemaat ileri gelenleri ve ahalisinin teklifi ile devlet tarafından olmaktaydı. Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla, boyu temsil eden boy beyinin mensup olduğu cemaat sıradan bir cemaat olmayıp, gayet seçkin ve zaman içerisinde hatırı sayılır hale gelmiş cemaatler arasındaydı. XV. ve XVI. yüzyıllara kadar boy teşkilatı ön planda iken, daha sonraki dönemlerde cemaat yapısı ön plana çıkmıştır. Konar-göçer toplumlarda idari yapı veya sistem zamanla değişiklik gösterse de devletin bu toplulukları bu idare usulü ile himayelerinde tutmaları ve vergileri daha kolay tahsil etmeleri gerçeği değişmemiştir[51]. Devlet yönetimi boy beyi tayininde seçilen kimsenin vergi tahsilinde muktedir olup olmadığına dikkat ederdi. Bu beyler mali açıdan kuvvetli, doğruluğu ve cesareti ile bilinen kimselerdendi. Bundan dolayı daha önce boy beyliği yapmış ailelerin çocukları layık ve müstahak olmak şartıyla tercih edilmekteydiler[52]. Örneğin, Haziran 1703 tarihinde Hama Sancağı'ndaki Türkmen taifesinin boy beyi olmadığından soyca boy beyizade olan Yusuf Bey'in boy beyliğine tayini talep edilmiştir. Bu taifenin cümlesinin bu konuda ittifak ettiği ve tayin edilmesi istenen kişinin de ehil ve müstehak olduğu belirtilmiştir[53].

Devlet ile aşiretler arasındaki irtibatı boy beyleri sağlamaktaydı. Aşiretin içerisindeki gelişmelerden sorumlu olan bu kişiler, aynı zamanda vergilerin düzenli olarak toplanması ve voyvodalara teslimi ile vazifeliydiler. Temsil gücünü elinde bulunduran beyler, kendilerine tabi olan aşiretlerin haklarını korumak durumundaydılar. Aşiretler ile sağlam bir iletişim ve dayanışma içerisinde olmayan beyler, ahalinin şikayetleri üzerine azledilirlerdi[54]. Nitekim 1852 yılında Harput Eyaleti'ne tabi Siverek Kaymakamlığına bağlı Gerger kazasında huzursuzluğun sebebi olan şakilerin reisi Boy Beyi Molla Bekir ve ailesi mahkeme kararıyla sürgün cezasına çarptırılmıştır[55]. Başka bir örnekte ise Ocak 1742'de Rişvan Aşireti'nden Ferhat oğlu

[51] Şahin, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolusu Göçebelerinin İdari ve Sosyal Yapısı", 263-264.
[52] Gündüz, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri,* 61.
[53] BOA, İE.DH., 13-1244.
[54] Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet,* 31.
[55] BOA, A.MKT.MVL., 62-91.

Halil'in bir yıl önce padişah beratıyla boy beyi tayin edildiği ancak aşiretlerin sorunlarını çözmesi ve onlara hizmet etmesi gereken bu şahsın aksine kanunlara aykırı bir şekilde ahaliye zulmettiği ve fazladan para aldığı görülmüştür. Rişvan ahalisi, Hısn-ı Mansur kadısı Seyyid Abdurrahman ve Rişvan voyvodası Ebubekir, bu şahsın boy beyliğinin iptal edilmesi için Divan-ı Hümayun'a başvurmuşlardı. Şikayeti değerlendiren merkez yöneticileri, Ferhat oğlu Halil'in boy beyliğinin geri alındığına dair Malatya Sancağı mutasarrıfı ve Malatya kadısına hüküm göndermişlerdi[56].

Boy beylerine verilen ücret konusunda ise arşiv belgeleri bize bazı bilgiler vermektedir. Mesela 16 Şubat 1847 tarihli bir kayıtta Halep Eyaleti'nin Amik Ovası'nda iskan edilen Reyhanlı Aşireti Boy beyi Ahmet Bey'e topladığı vergiden tahsis olunan aylık üç bin kuruş ücret söz konusudur[57].

1.4.2. Aşiret Voyvodası

Slavca bir kelime olan, ağa, reis ve subaşı gibi anlamlarına da gelen voyvoda tabiri Tanzimat Dönemi'ne kadar kullanılmış olup tahsil memuru demektir[58]. Mâli bir terim olarak, vergi gelirine sahip kimselerden aldığı yetkiyle kendi namına ya da başka biri adına vekaleten vergi tahsil eden görevlileri temsil ederdi. Voyvodalık uygulaması Osmanlı idari yapısında XV. yüzyıla kadar geri götürülebilir. Ancak özellikle XVI. yüzyılda yaygınlaşmaya başlamış ve bu yüzyıl boyunca eyalet maliyesi içerisinde vergi gelirlerinin tahsilinde mühim bir kurum haline gelmiştir. Çünkü voyvodalar muhassıl ve mütesellimlerden farklı olarak yalnızca tımar, zeamet ve hasların değil aynı zamanda merkezi hazineye ait vergilerin ve irili ufaklı vakıf gelirlerinin de tahsilini üstlenebilirdi[59].

Kurumsal manada aşiretleri idare etmek ve onlar üzerinde merkezi otoriteyi sağlamanın esas yolunu vergilendirme temsil etmekteydi. Hem devlet hem de aşiret nezdinde meydana gelen vergi alışverişi bu iki tarafın birbirlerine karşı meşruiyetlerine temel oluştururdu. Aşiretler vergilerini vermek suretiyle devletin

[56] BOA, C.DH., 150-7460/1.
[57] BOA, A.TŞF., 2-89.
[58] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-III,* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 589.
[59] Erol Özvar, "Voyvoda", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 129.

himayesini sağlarken, devlet de ciddi bir vergi kaynağı olan konar göçerleri kontrol altına alırdı. Devlet ile aşiretler arasındaki bu sistemin en önemli temsilcisi ise "Türkmen Voyvodası" veya "ağası" idi. Aşiret yönetiminde kethüda ve boy beyinden sonra en yetkili kişi olan Türkmen voyvodası aşiretleri idare ve kontrol etmede etkili bir aracıydı[60]. Osmanlı Devleti'ndeki konargöçerler, toprak sisteminde yer alan ayrıma göre tımar, zeamet ve has reayası olarak sınıflandırılırdı. Yörükler genellikle tımar, Türkmenler ise has reayası idiler. Bu hasları idare etmek üzere voyvodalar atanıyordu. Atanan voyvodalar sancak beylerinin arasından olabileceği gibi halkın rızası dahilinde olan aşiret hanedanlarından da olabilirdi[61].

Voyvodaların idare ettikleri bölgeler, havas-ı hümayuna, sultanlara, beylerbeylerine, vezirlere ve sancak beylerine ait arazilerdi. Vilayet, şehir ve nahiye voyvodalarının görevi, kendi himayesindeki bölgenin genel güvenliğini ve emniyetini sağlamak, hasları idare etmek ve vergileri toplamaktı. Voyvodalar, sancak beyleri veya mahalli kadılar tarafından denetlenmekteydi.[62] Voyvoda aşiretin vergilerini toplar ve merkeze gönderirdi. Tahsil ettiği vergiden yüzde alan voyvoda göreve bir seneliğine atanır ve bu göreve devam etmek isterse yeniden tayin edilebilirdi. Bulunduğu bölgenin muhasebesini tutan voyvoda, hesaplar esnasında malların veya vergilerin farklı sebeplerden dolayı eksik tahsil edilmesinden dolayı meydana gelen durumlardan sorumlu tutulurdu ve verilen yeni bir hükm-ü hümayun ile birlikte eksikliği tamamlanması istenirdi. Bu tür olaylara rastlamak oldukça mümkündü. Çünkü asli görevi vergiyi eksiksiz toplamak olan voyvoda, çok sık yer değiştiren ve sürekli hareket halinde olan aşiretlerden vergi tahsilinde güçlük çekmesi olağan bir durumdu[63].

Voyvodalar, iltizama verilen hasların gelirlerini kontrol etmek ve has sahibi adına o hassı idare etmekle birlikte, bazen voyvodaların hasları iltizam yoluyla bizzat kendilerinin tasarruf ettikleri görülmektedir. Mesela, 1746 yılında Hısn-ı Mansur'daki Rişvan hassını, Rişvan Hassı Voyvodasının iltizam yoluyla işlettiği görülür[64]. Konar

[60] Onur Usta, "Celâliliğin Türkmen Cephesi: 17. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Türkmen Voyvodası ve Türkmenler", *Kebikeç Dergisi,* 33, (Temmuz 2012): 50.
[61] Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet,* 32.
[62] Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı,* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), 53.
[63] Gündüz, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri,* 58-59.
[64] Söylemez, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi, Rişvan Aşireti Örneği,* 220.

göçer ve yerli halk ile bu denli sıkı ilişkiler içerisinde olan voyvodalar ve aşiretler arasında bazı olumsuz durumların da ortaya çıkabileceği oldukça mümkündür. Nitekim uygunsuzlukların başında voyvodaların, tahrir defterlerinde belirtilen vergilerden ayrı 'resim akçesi', hariç ez-defter' ve 'gulâmiye' gibi namlar ile fazladan vergi tahsil etmeleri gelmekteydi. Mesela, Mayıs 1742 tarihli Ruha (Urfa) kadısına ve Rakka mütesellimine yazılan hükümde; Ruha sakinlerinden Burkan taifesine bağlı Ulaşlu Burga cemaatinin mensuplarından Hüseyin ve diğer Hüseyin, İbrahim ve Hoca Selim isimli şahıslar, yükümlü oldukları vergiyi verdikleri halde voyvodaları olan Ayntâbî Hacı Ahmed'in kendilerinden kanun ve deftere aykırı bir şekilde fazladan vergi talep ettiklerini dile getirerek şikayetçi olmuşlardır. Bunun üzerine merkezden bu durumun önlenmesi için emr-i şerif gönderilmiştir[65].

Haksız yere kazanç elde etmeye çalışan bazı voyvodalar, yeni atandığı bölgelerde, aşiretlerin geçmiş yıllara ait borçlarının olduğunu öne sürerek veya onları farklı sebeplerle suçlayarak, cebren vergi tahsiline başvuruyorlardı. Bu durum karşısında aşiretler, vergilerini ödediklerine dair ellerinde bulunan belgeleri ibraz etmek zorunda kalıyorlardı. Osmanlı Devleti'nde vergiden muaf kesimler de mevcuttu. Voyvodalar vergiden muaf olmalarına rağmen bu kimseleri de rahatsız etmiş olacak ki bunun engellenmesine dair merkezden taşraya hükümler gönderilmiştir. Örneğin, Ocak 1712 yılında Adana'da resm-i bennak ödemeleri gerekmeyen yeniçerilerin voyvoda tarafından rahatsız edilmemeleri istenmiştir[66]. Diğer yandan da bazı aşiret mensuplarının kendi aralarında veya eşkıya ile anlaşarak vergi vermek istememesinden kaynaklı sorunlar meydana gelmekteydi. Bazı aşiretler ise maiyetlerindeki kimselerin öldüklerini veya dağıldıklarını, dolayısıyla mali açıdan sıkıntı yaşadıklarını dile getirerek vergi yükümlülüklerini yerine getirmemeye çalışmaktaydı. Ancak bilindiği gibi Osmanlı'da böyle bir durum karşısında bölgenin

[65] "Ruha kadısına ve Rakka mütesellimine hüküm ki
Ruha sâkinlerinden Burkan tâifesinden Ulaşlu Burga cema'atinden Hüseyin ve diğer Hüseyin ve İbrahim ve Hoca Selim vesâirlerin gelub bunlar üzerlerine edâsı lazım gelen hukuk ve rüsûmları kanûn ve defter mucebince voyvodalarına edâdan kusurları olmayub rencide olunmaları icâb etmez iken voyvodaları olan Ayıntabî Hacı Ahmed nâm kimesne bunları Burkan zâbıtı tarafından der'uhde ve iltizâm etmekle üzerlerine edâsı lazım gelen hukuk ve rüsûmları kanûn ve defter mucebince almağa kana'at etmeyup kanûn ve defterden ziyâde taleb ve cebren tahsil ve gadr-ı küllî eylediği bildirub hilâf-ı kanûn ve defterden ziyâde talebiyle ta'addi ve rencide ettirilmemek bâbında emr-i şerifim recâ etmeğin kanûn üzre amel olunmak içün yazılmışdır." BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 5.
[66] BOA, MHM.d., 118, 264/1116.

yeniden tahriri söz konusu olurdu ve bu mağduriyet giderilirdi. İşte aşiretlerin bu gibi bahanelerle vergiden kaçmaya çalıştıklarını gören voyvoda, merkezi yönetimden aşiretlerin uyarılmasını talep eder ve bunun üzerine emr-i şerif gönderilirdi[67].

Voyvodaların, aşiret eşkıyasının bertaraf edilmesi hususunda yöneticilere yardım etme görevi de vardı. Mesela 1701 yılında Diyarbakır'da Ekrad taifesinden ulus tabir olunan Cihanbeyli Aşiretinden Koyunoğlu İbrahim ve kardeşi Hasan'ın, sayıları üç yüzü bulan diğer bazı eşkıya ile yol kestikleri dile getirilmiş ve bunların yakalanarak cezalandırılması istenmiştir[68].

Oymak kethüdalarının atanmasında da voyvodaların tavsiyeleri dikkate alınırdı. Ayrıca voyvodalar gerektiği hallerde sorumlu oldukları konar göçer teşekküllerin tahririni dahi yapmaktaydılar[69]. Osmanlı Devleti voyvodaların aşiretleri üzerinde sahip oldukları gücün farkındaydı. Çünkü voyvodalar aşiretlerinde sözü dinlenen ve yaptırım gücü olan kimselerdi. Nitekim merkezden gelen emirlerde muhatap olarak vali, mütesellim veya kadının yanı sıra voyvodaların da olduğu açıkça görülmüştür[70].

1.4.3. Aşiret Kethüdası

Kethüda kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki ve yaygın olarak kabul gören görüşe göre bu kelimenin aslı Farsça 'ked' (ev, hane, köy, taht) ve 'hüdâ' (malik, sahip, efendi) isimlerinin birleşmesiyle meydana geldiğidir. Yani ev sahibi anlamına gelmektedir[71]. Diğer bir görüşe göre ise, kelimenin Pehleviceden geldiği ve aslının *katak-xvatai* olduğu belirtilir. Farsçada *kedhudâ* şeklini almış, Türkçe'de hem bu isim hem de bundan gelen *kâhya* biçiminde kullanılmıştır[72]. Sözlük anlamı olarak, bir daire ve konağın veya bir umurun idaresine memur olan kimse; emin, vekil demektir[73]. Kavram olarak geçmişi daha eskilere

[67] Gündüz, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri,* 59-60.
[68] BOA, MHM.d., 111, 676/2401.
[69] Şahin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukukî Nizamları", 291.
[70] "Rakka valisine Ruha ve Mardin kadılarına ve Mardin voyvodasına hüküm ki.." BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 73; "Rakka valisine Ruha ve Hısn-ı Mansur ve ( ) ve ( ) kadılarına ve Hısn-ı Mansur voyvodasına hüküm ki.." BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 114.
[71] Sami, *Kamûs-ı Türkî,* 1140.
[72] Daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Canatar, "Kethüdâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 332.
[73] Sami, *Kamûs-ı Türkî,* 1140.

dayandırılan bu tabir, Osmanlı devlet teşkilatında XV. yüzyıldan itibaren "bazı devlet görevlilerini yürüten yardımcı" (sultan kethüdası, yeniçeri kethüdası, esnaf kethüdası vb.) sıfatıyla kullanılırken, sivil hayatta da genellikle *kâhya* tabiri ile aynı anlamı taşıyan; "büyük konak ve çiftliklerin işlerini yöneten kişi" olarak tanımlanmıştır[74].

Kethüda tabiri, devlet teşkilatı içerisinde farklı idari birimlerin temsilcileri veya yardımcılarını temsil etmekteydi. Merkez teşkilatında var olan bu görev taşrada da vardı. Konar-göçer aşiretlerin ve gayrimüslim taşra cemaatlerinin de kethüdaları mevcuttu. Bunlar aşiretlerin ve cemaatlerin merkezi idare ile olan ilişkilerini yürütmenin yanı sıra vergi tahsilini de gerçekleştirmekteydiler. Kethüdalar, idari ve sosyal olarak bağlı bulundukları boy beyi tarafından tayin edilirdi. Kethüdalar, ahalinin kefaleti ve rızası alınarak atanmakta ve üzerlerine lazım gelen vergilerini has voyvodalarına vermeyi taahhüt etmekteydiler. Oymağı idarede aciz kalır ve vergi toplamada ihmalkarlık gösterirlerse, ahalinin şikâyeti ve voyvodanın onayı ile görevden azledilir, yerine başkası tayin edilirdi[75]. Görevini kötüye kullanan kethüdaların sürgün gibi cezalara da çarptırıldığı görülmektedir. Örneğin, 1728 yılında Rakka beylerbeyinin kethüdası Ebubekir'in Ruha'da sakin Berazi, Köhbenekli, Dögerli, Baziki, Milli vesair aşair ve kabailden, seferden affedilecekleri bahanesini ileri sürerek para topladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu tarihlerde Ruha bölgesine iskan edilen ahaliye de zulmetmektedir. Yaptığı bu uygunsuz davranışlarından dolayı Rakka'dan sürgün edilmesi emredilmiştir[76].

Aşiretlerin idaresinden ve iç işlerinden sorumlu olan kişi kethüda idi. Kayıtlarda boylar, hemen hemen bütün göçebelerin temel yapısı olan cemaat adı verilen oymaklara ayrılmıştır. Birbirleriyle akraba veya yakın ilişkiler içinde olan bu gruplar sayıları 10 ile 80 hane arasında, hatta bazen 100 veya daha fazla haneden ibarettir. Bir cemaat genellikle bir kethüda tarafından temsil edilmekteydi ve bu kethüdanın seçimi de boy beyi seçiminde olduğu gibi bulunduğu cemaatin içerisinde

[74] Canatar, "Kethüdâ", 332; "Büyük devlet adamlarıyla zenginlerin işlerini gören adam hakkında kullanılır bir tabirdir. Halk arasında 'kâhya' denilirdi." Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-II,* 251.

[75] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı,* 15.

[76] Ruha ahalisine ve reaya ve beraya ve fukarasına, aşiret ve kabilelerine *"..benimle sefer gelmekten afv olunmak bedeli.."* vaadiyle para toplamıştır. Her birinden aldığı miktar 1.500 - 2.000 kuruş arasında değişmemektedir. Bahsi geçen seferin ise 18. Yüzyılın ilk yarısında meydana gelen Osmanlı-İran Savaşı olması muhtemeldir. BOA, MHM.d., 135, 35/185.

saygın bir yeri olan aile mensuplarından tercih edilirdi. Aşiretin alt birimi olan ve çoğunlukla cemaatle aynı anlamı ifade eden oymakların başında da kethüda denilen oymak başları bulunurdu. Kethüda tayin edilmek istenen kişi cemaatin ileri gelenleri ve ahalisinin de onayı ile mahalli kadıya bildirilirdi. Kadı da devlet merkezine bu kişiyi teklif eder, şayet onaylanırsa ataması yapılırdı. Kethüdaların teklifi esnasında kadının bu kişiler için beyan ettiği "yarar kimesnedür, mahaldür, maslahatgüzar, kethüda oğlu kethüda ve kethüdalık uhdesinden gelür" gibi ifadeleri, kethüdada olması gereken vasıflar hakkında bilgi vermektedir[77].

İdarecisi oldukları cemaat ve oymakların başında bulunan kethüdaların görev ve sorumlulukları oldukça büyüktü. Onların bütün hareketlerini kontrol etmekle yükümlü olan bu kimseler, devletin kazanç kaynağı olan vergi tahsilinde boy beyleri veya kethüdalar kadar önemliydi[78]. Bazen tahrir esnasında kaydedilemeyen yani defter dışı kalan aileler, ahaliyi iyi tanıyan kethüdaya sorulurdu. Dolayısıyla kethüdaların seçiminde mutlak surette sosyal ve ekonomik açıdan çok güçlü olan değil, yöneticisi bulunduğu aşiret mensuplarından mali olarak daha düşük seviyede olan, ancak bulunduğu toplumu ve şartlarını bilen ehil kişilerin tercih edildiği söylenebilir[79].

Kethüdaların yetkileri ve sorumlulukları göz önüne alındığında sistemin işleyişi bazen aksaklıklara maruz kalabilmekteydi. Bu aksaklıklar veya uygunsuzluklar, kethüda, ahali, idareci veya devlet yöneticilerinden kaynaklanmaktaydı. Kethüdanın kendi aşiret mensuplarına zulmetmesi veya onları zarara uğratması, haksız kazanç elde etmeye çalışması başlıca anlaşmazlık sebebidir. Bulundukları bölgelerdeki yerel unsurlarla iş birliği yaparak ahali üzerinde baskı kurmaya çalışan kethüdalar, sık sık merkeze şikâyet edilmişlerdir. Mesela 1757 senesinde Sabilci Sipahisi İlyas Ağa'nın gulamı Yusuf'un oğulları olan Bedir ve Kasım, Kethüda Mehmet'ten şikayetçi olmuşlardır. Bedir ve Kasım, resm-i raiyet talebinden muaf olduklarını ancak kethüda ve beraberindekiler tarafından kanun ve deftere aykırı bir şekilde kendilerinden vergi talep edildiğini söylemektedirler.

[77] Şahin, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolusu Göçebelerinin İdari ve Sosyal Yapısı", 260-261.
[78] Söylemez, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi, Rişvan Aşireti Örneği,* 222.
[79] Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet,* 35.

Merkezden gelen cevap doğrultusunda bu şahısların mağdur edilmemesi ve herhangi bir müdahaleden korunması emredilmiştir[80].

Toplum içerisinde aykırı davranışlarda bulunan kethüdaların sürgün dışında kalebentlik cezası ile cezalandırıldığını da görmek mümkündür Öyle ki Ekim 1728 tarihinde, Rişvan voyvodası Ömer imzasıyla yazılan arzda, Dalyanlı Aşireti kethüdası Hüseyin, Berkitanlı Kethüdası Şeyh Yusuf ve Ömeranlı Cemaati'nden Hacı Mehmet oğlu Mustafa adlı şahısların, kendi hallerinde olan reayanın katline ve fesat çıkarmak suretiyle birbirlerine düşmesine sebebiyet verdiklerinden ıslah-ı nefs edinceye kadar Kahta Kalesi'ne kalebent olunmaları istenmiştir[81].

1.4.4. Aşiret Müdürü

Osmanlı Devleti kuruluştan beri himayesindeki aşiretleri dönemin şartlarına uygun olarak farklı statülerde ve idarecilerle yönetmeye çalışmıştır. XIX. yüzyıla kadar bu idareciler boy beyleri, voyvodalar veya kethüdalar iken, bu yüzyıl itibariyle daha küçük toplulukları temsil eden müdürler görev yapmaya başlamıştır. Çünkü klasik dönemde kalabalık nüfusa sahip olan ve konar-göçer yaşam tarzını benimseyen gruplar veya aşiretler, XIX. yüzyılda yerleşik hayata geçen daha küçük topluluklardan meydana gelmekteydi. Bu aşiretlerin kontrollerinin sağlanması ve devlet ile aşiret arasındaki iletişimi sağlaması açısından bir idarecinin tayini gerekli görülmekteydi.

Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu (Tanzimat Fermanı) ile birlikte vilayet, sancak ve kazaların idaresi hususunda önemli değişiklikler meydana gelmişti. 1842 yılında iltizam sistemi kaldırılarak yerine muhassıllık sistemi getirilmişti. Ancak bu sistemden de beklenilen fayda sağlanamadığı için kaldırılmıştır. Taşradaki ilk idari değişiklik de

[80] "Rakka valisine ve Ruha kadısına hüküm ki Kazâ-i mezbûr sâkinlerinden Bedir ve Kasım bin Yusuf nâm karındaşlar Sudde-i sa'âdetime arzuhal edub bunlar Sabilci Sipahisi İlyas Ağa demekle ma'rûf kimesnenin kölesi Yusuf nâm gülamının oğulları olub resm-i ra'iyet talebiyle ta'addi ve rencide olunmaları icâb etmez iken Mehmed kethüda ve Mustafa ve Faruk ve Hacı Ali ve İbrahim demekle ma'rûf kimesneler zühûr ve sizler bizim kethüdâ ve zâbıtı olduğumuz Havass-ı hümâyûndan ( ) mukata'asının defterde mukayyed ra'iyet ve ra'iyet oğullarındansız resm-i ra'iyet alurız deyû hilâf-ı kanûn müdahale ve mürâfi' şer'-i şerif olduklarından minval tahrir üzre oldukları şer'en sâbit ve ma'arazadan men' birle taraf şer'de bunlar yedlerine hüccet-i şer'iyeler mucebince amel olunmak mezbûrların hilâf-ı kanûn ve defter resm-i ra'iyet talebiyle zâhir olan müdahale ve ta'adileri men' ü def' olunmak bâbında hükm-i hümâyûnum reca eyledikleri ecilden kanûn üzre amel olunmak emrim olmuşdur. Evail Ş. sene 1170" BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 129.

[81] BOA, İE.ŞKRT., 4-305/1.

bu tarihte yapılmış ve idari yapı eyalet-sancak-kaza şeklinde düzenlenmiştir[82]. Konar-göçer aşiretlere de bir düzen verilmesi gerektiği merkezi hükümet ve mahalli idareciler tarafından dile getirilmekteydi. 1842 yılındaki düzenlemenin aşiretlere yansıyan en önemli tarafı, aşiretlere kaza statüsü verilerek idarelerine müdürlerin atanmasıydı. Ancak bu dönemde aşiretlerin dağınık bir halde olmaları ve diğer bazı sebeplerden dolayı bunlarla ilgili düzenleme daha geniş bir zaman dilimine yayılmak zorunda kalmıştır. Devlet yetkilileri aşiretlere müdür atama hususunda her ne kadar çekingen davransalar da XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu konunun tartışıldığı ve hatta aşiret müdürlerinin yaygınlaştığı görülmektedir[83].

Aşiret müdürleri idari olarak sancaklardan sonra yer alan kaza müdürlerine benzer statüdeydi. Halkın güvenlik ve refahının sağlanması, vergilerin düzenli ve zamanında toplanabilmesi amacıyla kazalara, "eşraf-ı hanedandan birer müdür" seçilmesi uygun görülmüştür[84]. Bu kişi ahali tarafından seçildikten sonra ilk olarak vekaleten atanmakta, daha sonra merkezden de onay aldıktan sonra asaleten ataması gerçekleşmekteydi. Aşiret müdürlerinin atanmasında aynı yol takip edilmiştir. İlk olarak aşiret ahalisinde birisi vekaleten atanmış, sonrasında hükümetin onayıyla asaleti tasdik edilmiştir[85].

Aşiret müdürü olarak atanan kişilerin seçiminde daha önce bahsettiğimiz aşiret voyvodası ve kethüdasında olduğu gibi, aşiretin içerisinde sevilen sayılan, aşiretin ileri gelen ailelerinden maddi ve manevi nüfuz sahibi kimseler tercih edilmiştir. Müdürlük görevinden önce aşiret içerisinde bey veya mîr olan kimselerin bu görevlere getirildiği görülmektedir. Ayrıca bu kişilerin vergi tahsilinde görev aldığı ve vergilerin muhasebesini tuttuğu düşünülürse, merkez ile taşra arasında yapacağı yazışmalar da dikkate alınarak müdürlük yapacak kimselerin okur-yazar olmaları, atanmalarında önemli bir etkiye sahipti. Örneğin, Mart 1880 tarihli bir mazbatada Bayezid Çukuru

[82] Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı,* 3. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2013), 236.
[83] Fatma Akın, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Aşiret İdaresi: Aşiret Müdüriyeti", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 32, (Bahar 2020): 60-61.
[84] Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı,* 241.
[85] Akın, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Aşiret İdaresi: Aşiret Müdüriyeti", 63.

köylerine iskan edilen Cemadanlı Aşireti halkına okuma yazma bilen Hüseyin Bey müdür tayin edilmiştir[86].

Kaza müdürlerinin ahali üzerindeki haksız ve uygunsuz davranışlarının önüne geçmek maksadıyla, atanmaları esnasında kefalete bağlanmaları usulü benimsenmiştir. Tanzimat'tan önce var olan bu uygulama Tanzimat sonrası da devam ettirilmiş ve müdürlerin hazine gelirlerini kendi zimmetlerine geçirmelerinin engellenmesi hedeflenmiştir. Zira bir yolsuzluk olduğunda müdür ya kendisi bunu karşılayacak ya da kefilinden tahsil edilecekti[87]. Bu kefil talebi aşiret müdürlerinin atanmasında da mevcuttu. Aşiret müdürleri de halktan fazla para almayacağını ve uygunsuz davranışlarda bulunmayacağını taahhüt etmekteydi. Mesela Urfa bölgesinde bulunan Milli Aşireti'ne atanan Ali Bey'den atama sırasında böyle bir taahhüt alınması hükümet tarafından istenmiştir[88].

Kaza statüsünde olan aşiretlerin genel olarak İç Anadolu bölgesinde yoğunlaştığı söylenebilir. Ankara, Konya, Kayseri, Aksaray gibi bölgelerde idari anlamda zaten kazalar mevcuttu. Bunun dışında Cihanbeyli Modanlı, Atmanlı, Mikailli gibi konar-göçer aşiretlerin bir araya getirip yerleşik hayata geçirilerek kaza halini aldığı görülmektedir[89]. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Urfa bölgesindeki aşiretlere de müdür atandığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. 13 Kasım 1850 tarihli emirnamede; Urfa kazasında Berazi Aşireti Müdürü Ali Ağa'dan bahsedilmektedir. Urfa kaymakamına hitaben yazılan kayıtta; Ali Ağa'nın memuriyet görevinde "gayretgüzar, dirayetli ve bendegân[90]" olduğu, dolayısıyla kendisine görevinde yardım edilmesi istenmiştir[91].

1853 senesinde Berazi Kazası müdürünün Hazmi Ağa olduğu görülür ancak Berazi Kazası Müdürü Mehmet Hazmi Ağa, Sandık Emini Yusuf Efendi ve kaza ileri gelenlerinden Ali İnce adlı şahısların zimmetlerine akçe geçirdikleri iddia edilmiştir.

---

[86] BOA, ŞD., 1505-48/1. Hüseyin Bey'in vefat eden babası Cemadanlı Aşireti reisi idi. Belgede Ağazade Hüseyin Bey ibaresi de aşiret müdürlerinin aşiretin soylu ailelerine mensubiyetini göstermesi açısından önemlidir.

[87] Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı,* 241-242.

[88] Akın, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Aşiret İdaresi: Aşiret Müdüriyeti", 64

[89] Tafsilatlı bilgi için bkz. Necmettin Aygün, "Cihanbeyli-Haymana Sahasındaki Konar-Göçer Toplulukların İdari, Sosyal ve İktisadi Yapıları (1827-1861)", *Mütefekkir-Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi,* 6/12, (Aralık 2019): 542-543.

[90] Padişaha bağlı olanlar, onun hizmetinde bulunan kullar.

[91] BOA, A.MKT.UM., 38-83/1-3.

Bu durumda daha önce tayin edilen müdür Hazmi Ağa'nın ehil ve erbabı olamayarak, yerli ahalinin mizacına vakıf olmadığını, bu müdürün azledilerek yerine Birecik hanedanından ahalinin tavır ve mizacını iyi bilen dirayetli Birecik sandık Emini Mail Ağa'nın tayini kararlaştırılmıştır[92]. Adı geçen Mail Ağa'nın müdürlük vazifesinin de uzun bir dönemi kapsamadığı görülür. Çünkü 19 Şubat 1857 tarihli bir kayıtta Berazi Kazası Müdürü olarak Sadullah Bey'den bahsedilmektedir. Halep valisine yazılan yazıda hali hazırda Halep Eyaleti dahilinde olan Berazi kazasında müdür olarak görev yapan Sadullah Bey'in müdürlük maaşı ile geçinemediğinden dolayı onun yine aynı eyalet dahilinde münasip bir kaymakamlık görevine getirilmesi istenmiş, yapacağı hizmetler doğrultusunda ise terfi edilebileceği de belirtilmiştir.[93]

Arşiv kayıtlarında Kaza müdürleri haricinde XX. yüzyılın başlarında nahiye müdürlerinden de bahsedilmektedir. Mesela, 19 Ekim 1918 tarihinde Genel Jandarma Kumandanlığından Urfa mutasarrıflığına çekilen telgrafta ismi verilmeyen Baziki nahiyesi müdürünü katleden eşkıyanın bertaraf edilmesinde muvaffakiyeti görülen Ali Çavuş taltif edilmiştir[94]. Yine Aralık 1919 tarihli bir mazbatada Baziki nahiyesi sabık müdürü Abdülkadir, Yaylak depo müdürü Yusuf, kâtibi İzzeddin ve Tahsildar Ömer Efendilerin tekalif-i harbiyeyi suiistimal ettikleri belirtilmiştir[95].

1.4.5. Aşiret Kadısı/Nâibi

Osmanlı Devleti kuruluşundan beri fethettiği bölgelere hukuku temsilen bir kadı, idareyi temsilen de bir subaşı tayin etmekteydi. Osmanlı kadısı, adli ve mülki alanda bir memur ve aynı zamanda amirdir. Geniş yetki ve görevlere sahip olan kadı, bir mahkeme yargıcı olduğu kadar bir noter, şehirdeki vakıfların müfettişi ve belediye reisidir. Şehirdeki yardımcılarıyla birlikte güvenliği sağlayan zabitleri, subaşıları denetlerdi. Ayrıca çarşı ve esnafın kontrolünü yapan muhtesip de yine ona bağlıydı. Şer'i hükümlerin yanı sıra örfi hükümlerin de uygulanmasında görev alırdı[96].

[92] BOA, MVL, 262-21/1-3.
[93] BOA, A.MKT.UM., 271-11/1-4.
[94] BOA, DH.ŞFR., 92-166.
[95] BOA, ŞD., 2251-10/5.
[96] İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı,* 7. Baskı, (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 11-13.

Sözlük anlamı olarak "birine vekalet etmek, birini temsil etmek" manasındaki nevb (niyâbe) mastarından türeyen "nâib" ise 'bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için görevi yüklenen kimse' demektir[97]. Başından beri Osmanlı Devleti idaresinde yer alan nâib, adli teşkilatta kadı yardımcısı ve vekili idi. Kadı tarafından belirlenen bu şahsın ataması Anadolu veya Rumeli kazaskeri tarafından onaylanırdı. Medrese eğitimi alarak fıkıh alanında yeterli bilgi ve beceriye sahip olan nâibler, kadı ile aynı yetkilere sahip olarak memleketin her bölgesine dağılmışlardı. Keşif, teftiş ve tahkik için kadı vekili olarak olay mahalline gitmeleri başlıca görevleri arasındaydı[98].

Osmanlı Devleti, konar göçerlerin hukuki davalarına bakmak üzere kadılar veya nâibler atamaktaydı. Bu kadılar sabit bir yerde durmayıp aşiretler ile birlikte konup göçerlerdi[99]. Kayıtlarda Urfa bölgesindeki aşiretlerin kadı ve nâibleri hususunda bilgiye rastlamasak da memleketin diğer bölgelerindeki aşiretler içerisinde bu görevlileri görmek mümkün olmaktadır. 1844-45 yıllarında Konya eyaletine tâbi olan Boynuinceli aşireti nâibi Mehmet Sadık Efendi'den söz edilmektedir[100]. Nâib, kadı vekili olarak aşiretlerin şer'i ve örfi davalarına bakmakla yükümlüydü. Arşiv kayıtlarında yer alan bu hususla alakalı bir belge dikkat çekicidir. Haziran 1848 tarihli belgede Anadolu'daki aşiretlerin şer'i işlerini kaza nâibleriyle değil de aşiret beyleri tarafından yürütmekte oldukları yazılmış, buna engel olunması için gönderilen emirnamenin uygulanması istenmiştir[101]. Atanan her nâib kendi bölgesinden sorumluydu ve başka aşiretlerin işlerine karışamazdı. Öyle ki 18 Mart 1850 tarihli bir kayıtta; Yeni il Aşireti'nin eskiden beri müstakil nâibleri olduğu halde şer'i işlerine Konya nâibleri tarafından müdahale olunduğu ve bunun engellenmesi gerektiği belirtilmiştir[102].

[97] Casim Avcı, "Nâib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 311.
[98] Mehmet İpşirli, "Nâib (Osmanlılar'da)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 312-313.
[99] Söylemez, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi, Rişvan Aşireti Örneği,* 227.
[100] BOA, İ.MVL., 59-1116/1.
[101] BOA, A.MKT., 135-43.
[102] BOA, MVL., 85-26.

1.4.6. Aşiret Ağası

Aşiret içerisinde reis olarak da tabir edilen aşiret ağası çoğu zaman devlet tarafından atanmayan, aşiretin kendi içerisinde belirlediği kişidir. Ancak Rişvan Aşireti'nde olduğu gibi bizzat devlet tarafından atanan ağalar da vardır[103]. Aşireti, cemaati veya oymağı içerisinde sevilen sayılan, liyakatli kimseler olan bu kişiler, aklı, bilgisi ve tecrübesiyle mensubu olduğu topluluğu en iyi şekilde temsil etmeye çalışan sorumluluk sahibi kimselerdir. Aşiretlerin kendi içerisindeki sorunları çözmeye çalışan, diğer aşiretler ve devlet ricali ile olan ilişkileri düzenleyen aşiret ağaları, bu hizmetleri karşılığında ne devletten ne de kendi ahalisinden bir ücret talep etmezdi. Aksine, gelen misafirleri ve devlet görevlilerini ağırlar, onlara refakat ederdi[104]. Aşiret reisinin bu gibi siyasi görevlerinin yanında sosyal ve ekonomik anlamda yayla seçme, otlak kiralama, kuraklık veya kıtlık dönemlerinde gerekli tedbirleri alma vb. görevleri de vardı. Tabi tüm bu faaliyetlerin yürütülmesinde yanında aşiretin ileri gelenlerinden oluşan yardımcı ve danışman bir grup da bulunmaktaydı[105].

Ağa tayininde aşiretin kendi içerisinde belirlediği kişi, vilayetten yani validen veya sancak beyinden onay alması gerekirdi. Bu mercilerin tasdiki sonrası görevini yerine getirebilirdi. Aksi bir durumda devlet tarafından müdahale edilirdi. Buna bir örnek olarak, Eylül 1822 senesinde Bağdat ile Kürdistan arasındaki Davude aşireti Reisi Abdullah Paşa'nın eyaletten ruhsat almadan aşiret ağası tayin ettiği ve bu uygulamasından dolayı üzerine asker sevk edildiği görülmektedir[106]. Aşiret ağalarının mensubu oldukları aşirete müdür olarak tayin edilebildiğini gösteren kayıtlar da mevcuttur. Mesela, 13 Haziran 1852 tarihli bir takrirde, Bayezid Sancağı'nda Zilan Aşireti ağası Kasım Ağa'nın aynı aşirete aylık 2.000 kuruş maaş ile müdür tayin edildiği yazılmaktadır. Bu bilgi tek başına kesin bir anlam ifade etmese de bu dönemde aşiret müdürlerinin aylık maaşları konusunda fikir vermesi açısından da önemlidir[107].

[103] Söylemez, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi, Rişvan Aşireti Örneği,* 224.
[104] Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet,* 36.
[105] Özer, *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar,* 112.
[106] BOA, HAT., 821-37384.
[107] BOA, MVL., 331-105.

1.4.7. Aşiret İhtiyarları

Aşiret içerisinde gerek bilgileri ve becerileriyle gerekse de geçmişten o güne edindiği tecrübelerle aşiret liderlerine yardımcı olan ve aşiretin kanaat önderleri sayılabilecek aşiret ihtiyarları mevcuttu. Bir heyet şeklinde teşekkül eden bu grup ağadan sonra gelen, aşiret içerisinde meydana gelen miras, kavga, itilaf, kız kaçırma gibi çatışmaların ve anlaşmazlıkların resmi mahkemeye intikal ettirmeden kendi içerisinde müzakere edilip karara bağlanmasında etkin bir uzlaştırıcı role sahipti[108]. Aşiretin sebep olacağı maddi kayıpların karşılanması veya merkezi yönetim ile meydana gelebilecek anlaşmazlıklar hususunda aşiret ihtiyarlarının bir nevi kefalet diyebileceğimiz taahhütleri alınmaktaydı. Aşiretin yapacağı zarar ziyanların telafi edilmesi konusunda mahkemeler ve devlet memurları tarafından belirlenen tazminatlara güvence olarak aşirette söz sahibi olanların da onaylaması istenmiştir. Örneğin Hısn-ı Mansur ve Besni kazalarında bulunan Dalyanlı Rişvan Aşireti eşkıyasının bölge ahalisini zarara uğratması ve onlara zulmetmesinden kaynaklanan mağduriyetlerin giderilmesi için aşiret boy beyi ve ihtiyarları birlikte sorumlu tutulmuştur[109].

Merkezden taşraya gönderilen hükümlerde aşiretin idarecilerinin yanı sıra aşiret ihtiyarlarına hitaben de yazıldığı görülmektedir. Aralık 1729 tarihinde Milli ve Kavili cemaatlerinin Sivas ve Tokat arasında tüccar kafilesinin yolunu kesip çok miktarda mal ve eşyayı gasp eden aşiretlerine mensup eşkıyanın bulunup cezalandırılması ve gasp edilen tüccar malının iade edilmesi hususunda hüküm gönderilmiştir. Bu hüküm adı geçen cemaatlerin boy beyleri ve aşiret ihtiyarlarına hitaben yazılmıştır. Dolayısıyla hükümet nezdinde aşiret ihtiyarlarının da muhatap alındığı ve sorumlu tutulduğu söylenebilir[110]. 23 Haziran 1732'de bizzat Harran Aşireti ihtiyarlarına yazılan bir hüküm mevcuttur. Şeyh Hasenanlı ve Disimli eşkıyasının ahaliye musallat olduğu, buna engel olması için Kara Çorlu Osman'ın oğlu

[108] Abdullah Saydam, "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 20, (Aralık 2009): 22.
[109] İsmail Firdsevsoğlu, *Adıyaman Yöresi Aşiretleri,* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 54.
[110] BOA, MHM.d., 136, 22/77.

Mustafa'nın tayin edildiği ve aşiret ihtiyarlarının da bu eşkıyanın defedilmesinde ona yardımcı olmaları istenmiştir[111].

[111] BOA, C.ZB., 34-1697/1.

İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI DEVLETİ'NDE KONARGÖÇER AŞİRETLERİN YAPISI

2.1. OSMANLI DEVLETİ TOPLUM YAPISINA GENEL BİR BAKIŞ

Devletlerin siyasi ve sosyal yapılanmalarında toplumun sınıflandırılması hiyerarşik sistem açısından her zaman gerekli görülmüştür. Tarih boyunca hüküm süren çeşitli devletlerin içerde veya dışarda düzeni ve asayişi sağlama hususunda himayelerinde bulunan insanları belirli zümrelere ayırarak yönetmesi geleneği günümüze kadar süregelmiştir. Osmanlı Devleti de yönetim anlayışı olarak başta kendinden önceki Türk-İslam devletleri olmak üzere mirasını devraldığı veya komşuları olan devletlerden etkilenmiştir. Osmanlı toplumu temel olarak 'yönetenler' ve 'yönetilenler' olmak üzere iki kesimden meydana gelmekteydi. Daha özele inecek olursak 'askeri' ve 'reâya' olarak karşımıza çıkan bu yapının askeri grubu vergilerden muaftı. Askerlik hizmetlerinin yanı sıra birer memur statüsündeydiler. Reâya olarak tabir edilen grup ise şehirliler, köylüler ve göçebe aşiretlerden oluşmaktaydı. Yalnız hemen şunu belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti'ndeki toplum yapısı Avrupa toplum yapısından farklı olarak katı bir kast sistemini benimsememiş, sınıflar arası geçişler tabi oldukları kanun ve nizamlara bağlı oldukları ölçüde ırk, dil ve din ayırt edilmeksizin âdil hak ve hukuka göre yapılabilmiştir[112].

Osmanlı toplumunda yönetici sınıfını Padişah ve Saray halkı, Seyfiye, Kalemiye ve İlmiye olarak dört grup oluşturmaktaydı. Kılıç ehli diyebileceğimiz Seyfiye, tımar ve kul sistemine dahil olanları kapsamaktaydı. Kalemiye sınıfı Müslüman bürokratlardan müteşekkildi. Ancak tımarlı sipahiler ve bürokratlar arasında İslam'ı kabul eden gayrimüslimler de bulunmaktaydı. İlmiye sınıfında ise medrese kökenli din ve bilim adamlarının yanı sıra eğitim ve yargı alanında görev yapan üst veya alt düzey din görevlileri, düşünürler şairler gibi ulemadan müteşekkil kesim vardı[113]. Yönetilenler sınıfına 'reâya' denilmekteydi. Yönetici kesim dışındaki üretici ve esnaftan, vergi vermekle mükellef olan kimselerden müteşekkildi. Bunlar kendi içerisinde dini inanış, yaşam biçimi ve hukuk açısından da alt sınıflara tabi

[112] Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* 105.
[113] Bahaeddin Yediyıldız, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", *Türkler,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 10: 197.

tutulmuştur[114]. Geniş bir çerçeve oluşturan reâya sınıfına şehirde veya kasabada oturan, ticaret ve zanaatla uğraşan esnaf, köyde ikamet eden ve üreticilik yapan kırsal kesim, yaylak-kışlak hayatı süren göçebe veya yarı göçebe topluluklar da dahildir[115].

Şehirliler: Devlet ekonomisine zirai alanda üretim yaparak değil, üretilen malların ticaretini sağlayarak, endüstri veya buna benzer işler yürüterek katkı sağlayan kesimdir. Vergilerini yerli veya yabancı pazarlarda sattıkları mallar üzerinden veren bu esnaf ve tüccar sınıfı geçimini bu şekilde sağlamaktaydı. Kendi aralarında idareyi ve düzeni sağlamak açısından da 'Lonca' adıyla teşkilatlanmaktaydılar. Ekonomisi temel olarak ziraata ve hayvancılığa dayanan Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyıla kadar kırsal nüfusun şehir nüfusundan daha fazla olduğu görülmektedir[116]. Şehir halkı birkaç zümreden meydana gelmekteydi. İlk olarak âyan ve eşraflar, sonrasında memurlar ve üçüncü olarak ise esnaf ve tüccar yer almaktaydı. İdari ve hukuki manada ise kadı ve naibi, mahallelerden sorumlu imamlar ve geç dönemlerde de muhtarlar vardı[117].

Osmanlı şehirlerinde Türk, Arap, Kürt, Çerkez, Arnavut gibi Müslüman olan etnik grupların yanı sıra Müslüman olmayan, farklı ırka, dine veya mezhebe bağlı gayrimüslim vatandaşlar da yaşamaktaydı. Müslümanlarla beraber bir arada yaşayan gayrimüslimler, temelde İslam hukukuna göre idare edilmekte, zamanın şartlarına uygun olarak da ayrıca çıkarılan örfi kanunlarla hak ve sorumlulukları belirlenmekteydi. Dini cemaatleri millet olarak gören Osmanlı, bu toplulukları "Millet Sistemi" olarak tabir edilen hukuksal bir düzen içerisinde yönetmeye çalışmıştır. İslam hukuku gayrimüslimleri iki kısma ayırmıştır. İlki, Hıristiyanlar, Museviler, Mecusiler ve Sabiîler'den oluşan ve kısmen ehl-i kitap olarak nitelendirilen 'Zımmi'lerdir. İkincisi ise Putperestler (Müşrikler) taifesidir. Osmanlı Devleti'nde zımmi statüsünde bulunan en kalabalık nüfus Hıristiyanlardı. Onlardan sonra da Museviler gelmekteydi. Osmanlı toplumunda gayrimüslimler din-mezhep bakımından Katolikler ve Katolik olmayanlar şeklinde iki gruptan oluşuyordu. Etnik olarak ise Ermeniler, Gürcüler,

[114] Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İçtimaî Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı Ansiklopedisi,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 4: 23.
[115] Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Reaya Kavramı ve Devlet-Reaya İlişkileri", *Osmanlı Ansiklopedisi,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 4: 41.
[116] Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* 107.
[117] Tabakoğlu, "Osmanlı İçtimaî Yapısının Ana Hatları", 27.

Rumlar, Yunanlılar, Sırplar gibi birçok farklı kesim bulunmaktaydı. Neticede gayrimüslimler, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale eden ve Osmanlı'yı bölmek isteyen çıkarcı devletlerin müdahalelerine kadar ülkenin tüm topraklarında Müslümanlar ile birlikte barış içerisinde yaşamışlardı[118].

Osmanlı Devleti'nde Müslümanların ve gayrimüslimlerin ödedikleri vergiler farklılık göstermekteydi. Din merkezli olan bu farklılık çerçevesinde örneğin Müslümanlar 'öşür' vergisine tabi iken gayrimüslimler bununla yükümlü değillerdi. Onlar güç ve kazançlarına göre değişen ve senede bir defa ödedikleri 'cizye' vergisi ile mükelleftiler. Din adamları, yaşlılar, fakirler, işsizler ve hasta kimseler bu vergiden muaftılar. Medeni hukuk gibi kendi dinlerini ilgilendiren hukuki anlaşmazlıklarda kendi cemaatlerinin mahkemelerinde yargılanma hakkına sahip olan gayrimüslimlerin sorumluluklarına karşılık, can, mal, namus ve şerefleri Müslüman reâyada olduğu gibi devletin koruması altındaydı[119].

Sosyal yapılanmanın bir gereği olarak şehir halkı mahalle adı verilen yerleşim birimlerinde ikamet etmekteydi. Dini inanış ve mezhebe mensubiyetleri doğrultusunda Müslümanlar bir caminin etrafında yoğunlaşırken, gayrimüslim vatandaşlar ise kilise, havra, sinagog gibi ibadet merkezleri etrafında yerleşmişlerdir. Yapılan tahrir çalışmalarında, Müslüman ve gayrimüslimlerin ayrı ayrı kaydedilmesi bunların daimi olarak farklı mahallelerde yaşadığı izlenimi uyandırsa da böyle olmadığı, özellikle iş muhiti olan mahalle birimlerinde Müslim ve gayrimüslimlerin beraber oturdukları görülmektedir. Bu birimlerin temsilcileri Müslüman mahallesinde cami veya mescidin imamı idi. Gayrimüslim mahallelerinde ise böyle bir temsilcinin varlığı veya etki oranı hakkında net bir şeyler söylemek mümkün olmamaktadır. Mahalle imamı, kadı ile mahalle halkı arasında bir köprü vazifesi yapmaktaydı ve şahitlik, kefillik, vergi gibi meselelerde söz sahibiydi[120].

Köylüler: Osmanlı toplum nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan bir diğer sınıf ise köylü yani çiftçi sınıfıydı. Devletin kuruluşundan itibaren temel geçim ve gelir

---

[118] Yavuz Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", *Osmanlı Ansiklopedisi,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 4: 197-199.
[119] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Yönetimi,* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2008), 37-38.
[120] Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600),* 5. Basım, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 392-393.

kaynağının ziraat olması hasebiyle bu kesim oldukça önem arz etmektedir. Öyle ki Selçuklulardan itibaren Anadolu'ya akın akın gelen halkın göçebelikten yerleşik hayata geçişi için köyler ve mezralar kurulmuş ve bu topluluklar yerleştirilmeye çalışılmıştır[121]. Osmanlı Devleti, kendinden önceki Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi fethettiği toprakları kendi mülkü sayar ve kullanım hakkını halka verirdi. Bu arazileri ekip biçen köylü kesimi de elde ettiği üründen *öşür*[122] adı altına vergi vermekle mükellefti. Bu vergi doğrudan devletin hazinesine ödenmemekte, devletin bir hizmet karşılığında bu toprakları terk ettiği sahib-i arza veya vakıf ise vakfa, şayet bir kimseye temlik edilmişse o mülk sahibine ödemekteydi[123]. Köylü sahip olduğu küçük zirai toprağının hakimidir ve ailesiyle birlikte onu ekip biçer. Osmanlı kanunnamelerinde aile reisi olarak görülen kişi hâne sahibidir ve her şey bu "hane" üzerinden tespit ve hesap edilir. Evli kimselerin toprak sahibi olup olmaması bu temel hane birimini değiştirmez. Topraklı veya topraksız aile reisi (müzevvec, bennâk), köylü-çiftçi için önemli bir unsurdur[124].

Kırsalda yaşayan çiftçiler toprak durumlarına göre bir çift öküzle sürülebilecek olan toprak ölçüsüne karşılık gelecek bir çiftlik yeri tapu resmi namında bir vergi vererek işliyordu. Müslüman reayadan alınan ve tekâlif-i örfiyyeden olan vergi *resm-i çift* olarak da adlandırılmaktaydı. Bu vergi miktarı köylünün bulunduğu bölgelere göre değişiklik göstermek suretiyle on akçeden elli akçeye kadar olabiliyordu. I. Murat döneminden itibaren de ziraatle meşgul olan gayrimüslimlerden *ispenç* veya *ispençe* adı altında aynı vergi yirmi beş akçe olarak tahsil edilmeye başlanmıştır. Bir çiftliğin yarısı kadar (nim-çift) toprakta ziraat yapan kimselerden ise çift resminin yarısı alınmaktaydı. Toprağın kontrolünü elinde bulunduran sipahi eğer bu arazilerin bir çiftlikten fazla olduğunu düşünürse, burayı ölçerdi. Fazla çıkması durumunda çiftçiden

---

[121] Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi,* edt. Kenan Seyithanoğlu, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1993), 12: 382; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu,* 3. Basım, (İstanbul: Alfa Tarih Yayınları, 2018), 99.

[122] Sözlük anlamıyla 'onda bir' anlamına gelen 'uşr'un çoğulu 'uşûr' veya 'a'şâr'dır. Türkçeleşmiş şekliyle öşür, fıkıhta toprak ürünlerinden alınan zekâtı ifade eder. Mehmet Erkal, "Öşür", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 97. Müslümanlardan alınan ve mülk topraklarının zekâtı olan öşür zirai vergilerdir ve beşte birden (humus) onda bire (öşür) şeklinde değişen oranlara sahiptir. Ahmet Tabakoğlu, "Öşür (Osmanlılar kısmı)", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 101.

[123] Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* 110.

[124] Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600),* 396.

dönümüne göre *dönüm resmi* alırdı[125]. Köylü-çiftçiler resmi olarak tasarruf ettikleri toprağa göre sınıflandırılmışlardır. Defterlere kaydedilen çift (60-150 dönüm) ve nim-çift olarak işletilen çiftlik sahipleri, toprağı olmayan veya çok az olan *bennâk'*lar, kocalarının toprağını işleyen ve *bive* olarak adlandırılan dul kadınlar (çoğunlukla Hıristiyanlar için kullanılan bu ibare bazen de Müslüman kadınlar için kullanılmıştır) ve *mücerred* denilen bekar erkekler olmak üzere şekillenmiştir[126].

Çiftçi köylüden alınan çift resmi, bennâk, mücerred ve buna benzer diğer vergilerin tahsili harmandan sonra yapılırdı. Ancak 15. ve 16. yüzyıllardaki kanunnamelerde bu vergilerin tahsil zamanının mart ayı olarak belirlendiği görülmektedir. Nim çiftten az toprağa sahip veya hiç toprağı olmayan *ekinlü* veya *çiftlü bennâk, caba bennak, kara* veya *mücerred* adı ile farklı vergilere tabi olan kimseler de vardı[127]. Üretici sınıf olan köylüler de şehirlerde olduğu gibi devlete karşı birbirlerinden sorumlu tutulmuşlardı. Bir tür kefillik sistemi, kendi aralarında vergi vermeyenleri veya suç işleyenleri tespit etme ve kontrolü sağlama hususunda oldukça önemlidir. Ayrıca toplum arasındaki dayanışma bağlarını da güçlendirmektedir. Ancak tüm bu önlemlere rağmen toprağını terk edip başka yerlere giden köylüler de olmuştur. Bunun nedeni olarak çiftçinin vergi yükünün artması, ekonomik darlık ve yerel yöneticilerin köylüye karşı olan tavırları neticesinde köylünün yoksulluğa düşmesi gibi durumlar gösterilebilir. İşte toprağını terk edip köyünden ayrılmış bu kimseler *çift bozan* olarak tabir edilmiştir[128].

Köylü üreticinin muhatabı, o köyden aldığı vergilerle geçimini sağlayan *sipahi* idi. Bir nevi devlet memuru statüsünde olan sipahi, çoğu aynî olmak üzere sefer masraflarını karşılayabilmek için gerekli olan vergileri tahsil eder ve sorumlu olduğu köyde ikamet ederdi[129]. Sipahinin köylü üzerinde yetkili kılınması hususu bazı

---

[125] Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* 111; Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600),* 396; Halil İnalcık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu", *Belleten,* XXIII/92, (Ekim 1959): 581.

[126] Feridun M. Emecen, "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat Şehir ve Köylüler", *Osmanlı Ansiklopedisi,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 4: 95. Tafsilatlı bilgi için ayrıca bakınız. Halil İnalcık, "Çiftlik", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 313-314; Feridun M. Emecen, "Çift Resmi", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 309-310.

[127] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu-Toplum ve Ekonomi,* 3. Baskı, (İstanbul: Kronik Kitap Yayınları, 2019), 1: 2.

[128] Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celalî İsyanları,* 69.

[129] Tımar ve tımarlı sipahi hususunda tafsilatlı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Timar", *MEB İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), XII/I: 286-333.

sorunları da beraberinde getirmiştir. Merkeze ve yerel mahkemelere intikal eden şikayetlerden, sipahi ile köylü arasındaki çatışma hususlarının toprağın işlenmesi, devri ve vergi toplama olduğu görülmektedir. Özellikle sipahilerin toprağın devir işlemlerinde tapu harcı olarak köylüden aldığı vergileri tahsil için sık sık bu yola başvurdukları anlaşılmıştır. Çünkü eğer çiftçi toprağını üç yıl üst üste ekmezse, arazi ondan alınır ve başkasına verilirdi. Bunun haricinde sipahinin aynî olarak köylüden topladığı mahsulü, ülkenin çeşitli pazarlarına taşımada köylüyü kullanmak istemesi ve bu gibi angarya işlerini yaptırması da köylüyü rahatsız eden başka bir husus olmuştur. Klasik dönemde bu şekilde devam eden toprak düzeni 16. yüzyılda baş gösteren Celali isyanları ile alt üst oldu. 17. yüzyıl itibariyle değişime yüz tuttu ve hem toprağı işleyen kesim hem de yöneticiler farklılaştı. Tımar sistemi yerini iltizam ve malikane gibi sistemlere bıraktı. Yönetici olarak da eşraf ve âyanlar ön plana çıktı[130]. Osmanlı toplumunu oluşturan bir başka önemli unsur da konar-göçer sınıfıdır. Araştırma alanımızı doğrudan ilgilendirmesi münasebetiyle ayrı başlık halinde ve detaylı olarak aşağıda ele alınacaktır.

2.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE KONAR-GÖÇER AŞİRETLERİN İDARİ YAPILARI

Osmanlı Devleti'nde yönetilenler yani reâya sınıfından olan konar-göçerler, yaşam tarzları bakımından şehirli ve köylülerden ayrılmaktadır. Konar-göçer tabir edilen ve yarı göçebe hayat yaşayan aşiretler, bu grubun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Hayvanlarına otlak temin etmek amacıyla göçebelik vasıflarını sürdüren aşiretler, genellikle hayvancılıkla uğraşmaktaydılar. Mevsimsel olarak yaylak ve kışlak arasında sürekli hareket halinde olan aşiretler, sıcak zamanı Erzurum-Kars yaylalarına, soğukta ise Suriye çöllerine kadar inmekteydiler[131]. Vergi mükellefiyeti konusunda da yerleşik halktan ayrı, kendilerine özgü bir düzen içinde değerlendirilmişlerdir. Konar-göçerler kendi aralarında *il* veya *ulus* adı altında boy, aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba(aile) şeklinde gruplandırılmışlardır[132].

[130] Emecen, "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat Şehir ve Köylüler", 96-97.
[131] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı,* 12.
[132] Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* 115.

Konargöçerliğin ilk örneklerini XI. ve XIII. yüzyıllar arasında Türkistan, Horasan ve Azerbaycan'dan Anadolu'ya büyük kitleler halinde göç eden Türklerin mühim bir kısmı, Oğuz veya Türkmen adıyla bilinen topluluklar oluşturuyordu. Selçuklu Türkiye'sinin insan kaynağının çoğunluğunu bu göçebe Oğuzlar temsil etmekteydi[133]. Anadolu'daki bu grupların bakiyelerini devralan Osmanlı Devleti, konar-göçer Türkmen'leri devletin kuruluş yıllarında yaya ve müsellem gibi askeri teşkilat içerisinde değerlendirmiştir. Daha sonra bu göçebe topluluklar, Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'de gerçekleştirdiği fetihler neticesinde bu yeni bölgelere sevk edilerek, yerleşik hayatı benimsemeleri sağlanmıştır. Bunlardan Anadolu'da bulunanlar uzun süre benliklerini korurken, özellikle Rumeli'ye göç ettirilen göçebe topluluklar, kadim hayat tarzlarını ve sosyal yapılarını pek muhafaza edememişlerdir[134].

Konar-göçer aşiretler her ne kadar göçebe olarak tabir edilseler de onların yaşam tarzları tam olarak göçebeliği temsil etmemekteydi. Çünkü bunlar yaz aylarında yaylakta hayvanlarını otlatmakta, kışın ise kışlaklarda az da olsa ziraatla meşgul olmaktaydılar. Kışlaklarda da çadırlarını genellikle şehir ve kasabaların yakınına kurarlardı. Dolayısıyla resmi kayıtlarda ve kanunnamelerde bu aşiretleri tarif için 'göçebe' değil de 'konar-göçer' tabiri kullanılmıştır[135]. Konar-göçerler, kanunnamelere göre hayat tarzları sebebiyle kimseye raiyyet kaydedilmemişlerdir. Vergi mükellefleri ise *hâne, bennak* ve *müceredden* ibarettir[136]. Hukuki manada bu kesimin statüsünü gösteren en belirgin ifade *"Yörük lâ-mekândır. Tayin-i toprak olmaz. Kande dilerse gezerler."* şeklinde geçen hükümdür[137]. Ancak bunlar belirli bir toprak parçasına bağlı olmasalar da hareket alanları devlet tarafından belirlenmiştir. Kanunnamelerde konar-göçerlerin bulunacakları bölgeleri, bağlı oldukları kaza ve sancak idaresi açıkça ifade edilmiş, göç ederken hangi güzergahları izleyecekleri, nerede yaylayıp kışlayacakları, ziraat ve ticaretle hangi ölçüde ilgilenecekleri, ne tür

[133] Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi (1243-1453),* (Ankara: Barış Yayınları, 1999), 1: 10.
[134] Şahin, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolusu Göçebelerinin İdari ve Sosyal Yapısı", 254.
[135] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı,* 13.
[136] Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* 115.
[137] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri,* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1992), VI: 694.

vergilere tabi olacakları veya hangilerinden muaf olacakları ve suç işlediklerinde ne tür yaptırımlara maruz kalacakları gibi önemli hususlar da yine açıkça belirtilmiştir[138].

Konar-göçer halk, boy (aşiret), oymak (cemaat), oba (mahalle) şeklinde gruplandırılmıştır. Her boy veya oymağın başında *boy beyi* olarak adlandırılan bir yönetici bulunmaktaydı. Araplarda bu vasıf *şeyh* olarak karşımıza çıkmaktadır. Boy beyi olacak şahıs boyun kethüdaları ve ileri gelenlerinin görüşü alınarak belirlenir ve devlet merkezinin onayıyla resmiyet kazanırdı. Hükümet tarafından da o şahsa atandığına dair bir beylik beratı verilirdi. Seçilen bu boy beyleri de kethüdaları tayin ederdi. Kethüdaların yetki ve sorumlulukları kanunlarda belirtilmişti ve aksi durumlarda görevlerinden azledilmeleri söz konusu olmaktaydı[139]. Konar-göçerler her ne kadar hayat tarzı olarak aynı karakteristik özellikleri gösterseler de yapı bakımından farklılık arz ederler. Bu bakımdan şu şekilde bir sınıflama yapmak mümkündür.

1. Müstakil bir şekilde tek boydan ibaret olanlar.

2. Sayıları 4-16 arasında değişen veya daha fazla sayıda olan, bir boydan ayrılmış ve zamanla çoğalan oymak grupları.

3. Tek bir boydan ziyade bir federasyon şeklini alan, ana kuruluşlarından ayrılmış olan muhtelif oymakların birleşmesinden meydana gelen gruplardır. Bunun dışında küçük kethüdalıkların birleşmesinden de oluşabilmekteydiler. Bunlardan yaygın olarak görülen grubun ikinci grup olduğu anlaşılmaktadır[140].

2.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE KONAR-GÖÇER AŞİRETLERİN SOSYAL YAPILARI

Osmanlı bürokrasisine göre göçebe hareketliliğinin altında yatan onların göçebe ruhu idi. Bu toplulukların 'yürüklüğü' yani hareket halinde oluşları, onları idare noktasında güçlük çekilmesine yol açıyordu. Belirli bir bölgede sabit bulunmayışları, göçleri esnasında geçtikleri yerlerde ekili arazilere zarar vermeleri, onlar ile yerleşik ahali arasında çatışmalara neden oluyordu. Bunun ötesinde idari

[138] Saydam, "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler", 24.
[139] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1963), 13.
[140] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı,* 14-15; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* 23.

yapılanmada boy beyi veya reisine gösterdikleri itibarı, devlet yöneticilerine karşı göstermemeleri, yönetimin birer parçası olmaktan onları uzaklaştırmaktaydı[141].

Konar-göçer aşiretleri daha yakından tanımak için onların yaşadığı mekanları incelemek lazımdır. Bu toplulukların temel yaşam alanı çadırdır. Çünkü çadırlar, sürekli hareket halinde olan göçer topluluklar için kolay kurulup, kolay kaldırılabilir. Genellikle üç çeşit çadır kullanılmıştır.

1. Keçi kılından yapılmış el tezgâhı işi, dokunmuş sonra birbirine dikilmiş direkli kara çadır.

2. Pamuktan dokunmuş veya keçeden yapılmış müdevver çadırlar-derimevi çadırlar.

3. Koyun kılından döverek yapılan keçe çadırlar[142]. Bunlara alaçık veya alaycık denir[143].

Kürtlerde keçeden yapılmakta olup, bölgede bulunan kamışlardan da faydalanılır. Kara çadır denir. Araplarda ise keçi kılına ek olarak deve tüyünden de dokunmaktadır. Göçebelerin bir yerden başka bir yere giderken kullandıkları önemli ulaşım vasıtaları at ve develerdi. Dokumacılıkta da oldukça gelişen bu topluluklar gömleğinden çuvalına kadar lazım olan her şeyi kendileri dokurlardı. Dolayısıyla kendi kendine yeten kapalı bir iktisadi yapıyı temsil etmektedirler[144]. Konar göçerlerin Osmanlı toplumu içerisindeki durumlarını, kendi iç yapıları ve devletle olan münasebetleri açısından üç grupta toplayabiliriz.

1. İç işlerinde serbest, geçmişten süregelen gelenek ve göreneklerine göre boy beyleri tarafından idare edilen, merkez ile ilişkileri az olan Türkmen boy ve oymakları.

2. Çoğunlukla Anadolu taraflarında görülen ve küçük gruplar halinde yaşayan perakende yörük taifeleri.

---

[141] Erdal Aksoy, *Yörük ve Türkmenlerin Sosyo-Kültürel Yapısı (Kırıkkale Karakeçili Aşireti Örneği),* (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), 106.
[142] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 13.
[143] Alaçı: Birbirine sırım ile bağlanmış birçok değnekten meydana gelir. Bu değneklerin 3-4 tanesi bir araya bağlanarak kanat yapılır. 3-4 kanat bir çadır kurar. Bu kanatlarla sıkıştırılan değnekler gerildikleri zaman boş dörtgenler meydana getirir; böylelikle iskelet meydana geldikten sonra üzerine keçe örtülerek çadır bir tünel gibi kurulmuş olunur. Ali Rıza Yalman (Yalkın), *Cenupta Türkmen Oymakları-II,* haz. Sabahat Emir, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977), 418.
[144] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 14.

3. Merkezi otoriteye bağlı Osmanlı Devleti dönemindeki Rumeli yörükleridir. "Ocak" adı verilen 24-30 kişilik gruplardır. Yaylak ve kışlak vergilerinden muaf olup, örfi resimlerini subaşılarına teslim ederlerdi. Rumeli Yörükleri askeriyeye hizmet etseler de diğer askeriye mensupları gibi yükümlülük ve vergiden muaf değillerdi. Ancak yükümlülükleri askeri mahiyetteydi[145].

2.4. KONAR-GÖÇERLERİN HUKUKİ DURUMLARI

Konargöçer halk, üzerinde bulundukları toprak sistemini ayrımına göre tımar, zeâmet ve has reâyasıydı. Yörükler genellikle tımar ve has reâyası, Türkmenler ise has reâyası idi[146]. Tımar ve has reâyası olan aşiretlere; nüfusuna, ekonomik durumuna veya sınırları içinde konup göçtüğü vilayetin idari yapısına göre, sancak veya kaza statüsü verilirdi. Başlarına da yöneticiler tayin edilerek hukuki bir düzen tertip edilmeye çalışılıyordu. Buradaki amaç konargöçerleri denetim altında tutmanın yanı sıra, vergi tahsilini de kolaylaştırmaktı[147]. Ayrıca konargöçerlere bu statüler verilerek, onları merkezi idareye karşı ısındırmak ve yavaş yavaş yerleşik hayata geçmelerine zemin hazırlamak amaçlanmıştı. Böyle bir idari sistemin uygulanması karşısında konargöçerlerin ilk başta zorluk çektikleri görülür. Ancak onların da bu sisteme entegre olmaya çalıştıkları ve yaşamlarını ona göre ayarladıkları anlaşılmaktadır. Öyle ki devletin bu politikayı uygulamaya devam ettiği Tanzimat dönemi gibi geç bir dönemde bile bazı konar-göçer grupların idari olarak kaza olmayı talep ettikleri görülmektedir[148].

Konar-göçerler has şeklinde veya bir sancağın vergi dairesine dahil olduğu zaman mukataaya verilmek suretiyle idare edilirlerdi. Başlarında hükümet tarafından tayin edilen bir voyvoda bulunurdu. Başlıca görevleri vergi toplamak ve düzeni sağlamak olan bu voyvodalar isimleri genellikle "Türkmen Voyvodası" ya da "Türkmen Ağası" olarak zikredilmiştir. Voyvodalar aşiretlere en yakın yerde ikamet ederler ve ahaliden topladıkları vergilerden 'ağalık' veya 'voyvodalık' namıyla %25

[145] İsenbike Arıcanlı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yörük ve Aşiret Ayırımı", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi,* (1979), 7: 28-30.
[146] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 16; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* 25.
[147] A. Latif Armağan, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", *Osmanlı Ansiklopedisi,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 4: 146.
[148] Şahin, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolusu Göçebelerinin İdari ve Sosyal Yapısı", 256.

oranında hisse alırlardı. Konargöçer grupların parçalanmasını ve dağılmasını önlemek amacıyla bazı tedbirlerin de alındığını görmekteyiz. Mesela, konar-göçer bir topluluğun içinde yer alan cemaat veya fert, bulunduğu yerden başka bir yere gitse de statüsü değişmiyordu. Dolayısıyla yaşadığı coğrafyayı terk eden aşiret mensupları ya ait oldukları aşiretlere iade ediliyor ya da bulunduğu yerde bağlı olduğu kaza veya sancakta mükellef olduğu vergiyi ödemek durumunda kalıyordu[149].

Osmanlı Devleti, konar göçerlerin hukuki davalarına bakmak üzere kadılar veya nâibler atamaktaydı. Bu kadılar sabit bir yerde durmayıp aşiretler ile konup göçüyorlardı[150]. Yazları, idareleri altında bulunan aşiretlerin yaylalarında; kışları ise kışlak bölgesine yakın bir yerleşim yerinde ikamet etmekteydiler[151]. Konar-göçer topluluklar Osmanlı Devleti bünyesinde geniş coğrafyalara yayılmışlardı. Bulundukları bölgelere göre nizamları belirlenen bu ahali, sahip oldukları nüfus ve etkiye göre değerlendirilmekteydiler. Mesela Yeni-il Türkmenleri Üsküdar'daki Valide Sultan evkafının reâyası idiler. Bu vakfın mukataasına dahil olan başka bir grup ise Halep Türkmenleri idi ve Sivas tarafına kadar uzanıyorlardı. Dulkadirli Türkmenleri Maraş ve Elbistan bölgeleri başta olmak üzere Kars (Kadirli), Kozan bölgelerine, kuzeyde Bozok ve Sivas'a kadar yurt tutmuşlardı[152]. Bozulus Türkmenleri ise XVI. yüzyıldan beri Diyarbakır ve civarında yaşıyorlardı. Mardin'in güneyinden Deyr-i Zor'a kadar uzanan çöl bölgesinde kışlamakta, Diyarbakır ve Erzurum'a bağlı farklı bölgelerde de kışlamaktaydılar[153].

2.5. İKTİSADÎ FAALİYETLERİ VE VERGİ YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Konar-göçerlerin sürekli hareket halinde olmaları ve yaylak-kışlak hayatı yaşamaları onların tarım ve ziraat ile uğraşmalarına imkan vermemiştir. Az da olsa tarımla uğraşabilen bu ahalinin temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Yeni-il ve Halep Türkmenleri gibi bazı konar-göçer gruplar özellikle yetiştiriciliğinde önemli bir yere

[149] Armağan, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", 146.
[150] Söylemez, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi, Rişvan Aşireti Örneği,* 227.
[151] Saydam, "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler", 21; Armağan, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", 146.
[152] Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", 512; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 16-17.
[153] Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640",* 138.

sahiptir[154]. Türkmenlerin; Kızılkoyun, Karakoyun, Akkoyun, İrik, Yerli ve Türkmen koyunu gibi adlarla anılan koyunları vardı. Bozulus aşiretlerinin temel iktisadi faaliyeti de koyunculuk ve buna bağlı olarak tereyağı, peynir, yapağı, et, keçe ve deri üretimi idi[155]. Binek veya yük hayvanı olarak kullandıkları at, deve, sığır ve katır yetiştiren konar-göçerler kara nakliyatlarını bunların vasıtası ile gerçekleştiriyorlardı. Öte yandan ticaret kervanlarında da kullanılan bu hayvanlar, özellikle harp zamanlarında ordudaki mühimmatın taşınması hususunda hasıl olan ihtiyacın büyük bir kısmını temin etmekteydi[156]. Türk toplulukları arasında at yetiştiriciliği ve biniciliğinin oldukça önemli ön planda olduğu malumdur. Osmanlı Devleti ve ondan önce kurulan Türk ve Türk-İslam devletlerinde at, hem bir savaş aracı hem de taşımacılıkta kullanılan süratli ve dayanıklı bir hayvandı. Nitekim Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen göçebelerin getirdikleri halıcılık sanatı ve nakliyecilik de onlar için bir üretim aracıydı. Ayrıca Anadolu'nun meşhur atlarını yetiştirenler ve halılarını dokuyanlar da yine bu göçebelerdi[157]. Konargöçerler, ülke ekonomisine önemli bir katkıda bulunmaktaydılar. Sahip oldukları koyun ve keçi sürüleri ile iç pazarın et süt, yağ ve peynir ihtiyacını karşılıyorlar, ayrıca; at, deve ve katır yetiştirerek, ulaşım sorunlarının çözülmesine yardımcı oluyorlardı[158].

Konar-göçerler vergi mükellefiyetlerini geçimlerini de sağladıkları hayvancılık faaliyetleri üzerinden yerine getirmekteydi. Dolayısıyla hayvanlarının hastalanarak kırılması veya yaylak-kışlak arasında gidip gelirken eşkıya baskınlarına maruz kalmaları, onları maddi açıdan sıkıntıya düşürüyor ve fakirleşmelerine sebep oluyordu. Devlet, vergilerini ödeyemeyecek duruma gelen bu ahaliyi yeni bir tahrire tabi tutuyor ve mevcut hayvan sayısı üzerinden tekrar vergilendirme yoluyla yardımcı olmaya çalışıyordu. Özellikle eşkıya baskınlarının ve mallarına el konulmasının önlenmesi için göçebe toplulukların gidiş-dönüş güzergahında bulunan idarecilere sık sık emirler gönderilerek onları bu konuda dikkatli olması istenmiştir[159]. Göçebe ailelerin zenginliği ve fakirliğinin ölçüsü sahip oldukları hayvan sayısı idi. Hayvancılık faaliyeti neticesinde elde edilen süt ve sütten üretilen peynir, yağ,

[154] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 21.
[155] Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640",* 119.
[156] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 21.
[157] Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu,* 95.
[158] Armağan, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", 147.
[159] İlhan Şahin, "Göçebeler", *Osmanlı Ansiklopedisi,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 4: 139.

çökelek; et ve et ürünleri, deri ve derinin işlenmesinden elde edilen kemer, at takımları, çarık; yün ve yüne bağlı olan halı, kilim, heybe, çorap ve kalpak dokumacılığı gibi sahalarda üretim yaparak Pazar veya panayırlarda, kendi üretmedikleri ihtiyaçlarını karşılarlardı[160]. Yani takas yoluyla aynî olarak kendilerine lazım olan malzemeleri temin ederlerdi. Bundan dolayı göçebelerin konup göçtükleri bölgelere yakın köy, kasaba ve şehirler konar-göçerler için uygun bir ticaret sahası olmuştur[161].

Yaylak ve kışlak arasında yılda iki defa yapılan bu göçler, ekonomik ve sosyal açıdan önem arz ettiği için devlet tarafından en ince ayrıntısına kadar planlanmaktadır. Vakıflar genel müdürlüğü arşivlerindeki verilere göre, göç güzergahında bulunan menzil, dergâh ve tekkelerden bazılarının vakıf olarak tanındığı görülür. Yüzlerce kilometre yol alan milyonlarca koyun binlerce kişinin yolculuk sırasındaki ihtiyaçlarının temini, alış-verişi gibi ekonomik faaliyetler, geçtikleri yerlerde ticari bir canlılığa da yol açmaktaydı[162]. Göçebe unsurların geçim kaynaklarından az bir kısmını oluşturan başka bir gelir kaynağı ise avcılıktır ve ailevi tüketim için yapılırdı[163]. Dokumacılık ve dericilik de oldukça maharetli olan konar-göçerler, el emeğine dayalı sanatların, savaş araç-gereçlerinin yapımında rol almışlardır. Hatta mükellef oldukları vergiler yerine imal ettikleri ok ve yay gibi harp malzemelerini teslim etmişlerdir[164].

Osmanlı Devleti, siyasi, sosyal ve ekonomik yapısını kendisinden önce var olan Türk-İslam devletlerinin mirası üzerine kurmuştur. Özellikle İslam

---

[160] Hayvancılıkta bu denli önemli rol oynayan konar-göçerlerin ürettikleri bu ürünlerden faydalanmaya çalışan yöneticilerin olduğu görülmektedir. Mesela, gittikleri bölgede bulunan bazı sancak beylerinin *selamlûk* adıyla her obadan birer (okka) yapağı, birer tulum peynir aldıklarını ve maliye memurlarının yani eminlerin Bozulus taifesi yaylakta iken her obadan birer keçe ve birer tulum peynir topladıkları, yine onların "*beylerbeyi hakkı içün deyü"* bu ulustan her yıl 600 batman yağ aldıkları görülmektedir. Faruk Sümer, "Bozulus Hakkında", *AÜDTCF Dergisi,* 7/1, (Mart 1949): 41. Fakat alınan bu malların hak olmadığı, halka zulmedildiği beyan edilerek yasaklanmıştır. Bozulus Kanunnamesi'nin 7. maddesinde bu durum "*ve Çapakçur yoluna gitmeyüb Palu'ya giden ulus taifesi Ergani'ye vardıklarında Ergani sancağı beği 'selamlûk' deyü her obadan bir kuzu ve her haneden bir yapağı ve bir peynir alur imiş bu dahi hâdis ve bid'at olmağın ref olundı minba'd alınmaya"* şeklindeki hükümle açıkça belirtilmiştir. Bu kanunname için bkz. Ömer Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları (Kanunlar-I),* (İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1943), 140-143.

[161] Saydam, "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler", 29; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 22-23; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* 24-25.

[162] Alemdar Yalçın, "Duraklama ve Gerileme Döneminde Güney ve Doğu Anadolu'da Ocaklar-Aşiretler-I", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi,* (2014), 9: 27.

[163] Aşiretlerin geçmişten beri avcılıkta kullandıkları av hayvanları doğan ve şahindir. Bunlarla keklik avına çıkılmaktadır. Yalman (Yalkın), *Cenupta Türkmen Oymakları-II,* 366.

[164] Saydam, "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler", 30; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 23.

memleketlerinde önceden var olan mâli teşkilat ve müesseseleri aynen veya kendi sistemine uyarlayarak bünyesine katmıştır. Konar-göçer aşiretlerin vergi nizamı hususunda da bu yolu takip ettiği görülür. Mesela Bozulus taifesi için Akkoyunlu devrindeki mâli teşkilatın ıslah edilerek uygulandığı anlaşılmaktadır. Padişaha bağlı olan Bozulus'un kendi kanunnamesindeki kayıtlara göre ödeyeceği başlıca vergiler; *resm-i kışlak, âdet-i çobanbegi* ve *resm-i yaylak'*tır[165]. Çoğu konuda şehirliler ve köylülerden farlılık arz eden konar-göçerler yerleşik ahalinin verdiği vergileri ödemezlerdi. Bunlar hayat tarzlarına uygun olarak başta yukarıda zikrettiğimiz üç vergi dışında *âdet-i ağnam, resm-i ağıl, bâd-ı hevâ (niyâbet)*, *yâve akçası, resm-i arus (gerdek resmi)* ve buna benzer diğer vergiler alınırdı. Resm-i ağnam veya resm-i ganem namındaki koyun vergisi, yerliden, Yörükten, eşkinciden ve yüzdeciden olmak üzere birkaç çeşittir. Yerli ve Yörük'ten iki koyuna bir akçe alınırdı. Koyun veya keçileri kırılıp sayıları 24'ten az olursa vergi alınmayıp *kara resmi* namında 12 akçe alınırdı. Padişah ve vezir haslarında koyun başına bir akçe; tımar ve zeamet köylerinde ise iki koyuna bir akçe alınmaktaydı[166].

Âdet-i ağnam hesaplanırken kuzulu koyun kuzusuyla, oğlaklı keçi oğlağıyla beraber sayılırdı. Koyunların sayısı 300'ü bulduğu zaman sürü olarak görülür ve beş akçe *ağıl resmi* alınırdı[167]. Yaylak ve kışlak resimleri XVI. yüzyılda başta alınmamaktaydı. Bu hususta Fatih Kanunnamesi'nde *"koyunlu yerlü ve yürük yayla ve kışla hakkın virmeye"* şeklindeki ibare geçmektedir[168]. Hayvan sürülerini miri veya tımar arazilerinde otlatan sürü sahiplerinden senede bir defa olmak üzere bazı yerlerde sürü başına, bazılarında ise koyun başına bir resim alınmaktaydı. Doğu illerinde sürü başına 33 akçe alınırdı. Kayıtlarda "yaylak resmi", "resm-i merai", "otlak resmi" ve "resm-i yatak" olarak geçen yaylak resmi bazı yerlerde 300 koyun bir hesap edilip bir sürüden bir koyun, bazılarında sürüler *âlâ, mutavassıt* ve *edna* olmak üzere ayrılıp ona göre hesap edilmekteydi. Bu resmin alınma zamanı da ilkbahar mevsimidir[169]. Adet-i

---

[165] Sümer, "Bozulus Hakkında", 41.
[166] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 24.
[167] İbrail Kanunnamesinden neşredilmiştir. Bkz. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyadan Alınan Vergi ve Resimler", *DTCF Dergisi,* (Ankara 1947), V/5; 486.
[168] Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları (Kanunlar-I),* 391; Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* 116.
[169] Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyadan Alınan Vergi ve Resimler", 509-510; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 24-25.

çobanbeyi ve adet-i resm-i kışlak-ı berriye için her yüz koyundan yirmişer akçe alınmaktaydı. Kışlak resmi için evli bir kimse bir sipahinin tımarında kışlarsa, altı akçe kışlak resmi verirdi. Kışlayan kimse ziraat ederse, kışlak resmi yerine resm-i zemin (resm-i dönüm) verirdi. Ayrıca kışlakçı üç yıl bu yerde kalırsa bu üç yıl için kışlak resmi verir, bu üç yıldan sonra ise bennâk resmi alınırdı[170].

Devlet bu vergilerin tahsili haricinde konar-göçer aşiretlerden farklı alan ve görevlerde de faydalanmaktaydı. Madenlerin çıkarılması, eşkıyadan muhafaza edilmesi ve taşınması hususunda görev almaktaydılar. Derbent ve geçitlerin kontrolü hususu da bunlara verilebilmekteydi. Öte yandan devlet içerisinde meydana gelen ayaklanmaların bastırılmasında da ister toplu ve ister ferdi olarak konar-göçerlerden yardım alınmaktaydı. Ordudaki asker ihtiyacının yanı sıra sefer dönemlerinde ordu içerisindeki nakliyat işlerini de yaptıkları görülmektedir[171]. Mesela, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı esnasında Maraş Eyaleti'nden deve talep edilmiş, Maraş Eyaleti'nin hissesine 400, Antep Sancağının hissesine ise 104,5 yük devesi düşmüştür. Osmanlı ordusunda bulunan ve mühimmat taşımak için kullanılan bu yük develerine "mehâr-ı şütrân" (mekkâri) denilmekteydi[172].

2.6. OSMANLI DEVLETİ'NİN İSKÂN SİYASETİ VE KONAR-GÖÇER AŞİRETLERİN İSKÂNI

'İskân' tabiri; sakin kılma, oturtma, ev sahibi etme, yerleştirme, ahali kazandırma ve ahali yerleştirmek yoluyla imar etme gibi anlamlara gelmektedir[173]. Daha geniş anlamıyla iskân bir beşerî yerleşmedir. Mevsimsel olarak yer değiştiren göçebeler, yerleşik halde bulunan köy, kasaba, şehir veya çiftliklerdeki insanların geçici veya daimî yerleşmeleri iskân olayları içerisinde sayılmaktadır. Toplumsal bir olay olarak nitelendirilen iskân meselesi, devletlerin idari ve ekonomik politikaları ile de yakından ilgilidir. Çünkü toplum içerisindeki nüfusun düzgün bir şekilde yönetimi ve iskânı, merkezi otoriteyi kuvvetlendirmektedir. Zira tarihte yer alan devletlerin

[170] Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* 30.
[171] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 26-28.
[172] Mahmut Ulubaş, *Maraş ve Çevresinde Aşiretler (1774-1865),* (Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 223.
[173] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 451; Sami, *Kâmûs-ı Türkî,* 111.

kuruluş ve yıkılış süreçleri genellikle büyük nüfus göçleri ve dalgalanmaları neticesinde meydana gelmiştir ki Osmanlı Devleti de bu şekilde cereyan eden bir göç olayı ile kuruluşunun temellerini atmıştır[174].

Anadolu'nun Türk akınlarına geniş ölçüde ev sahipliği yaptığı ve buranın bir Türk yurdu haline gelmesi bilindiği gibi Selçuklu Devleti zamanında vuku bulmuştur. Ancak bu bölgeye Türk göçlerinin Selçuklulardan çok önce miladi IV. yüzyılda Hun Türkleri tarafından yapıldığı görülmektedir[175]. Tarih boyunca edinilen tecrübelere binaen, hiçbir topluluğun keyfi bir şekilde yerlerini terk etmediği, göç etmeye mecbur kalmaları neticesinde yer değiştirdikleri görülür. Erken dönemlerden başlayan Türk göçlerinin de zaruri bazı önemli sebeplerinin olduğu mutlaktır. Türklerin bulundukları bölgelerin geçimleri açısından yetersiz kalması yani ekonomik sıkıntılar, nüfus kalabalığı, hayvancılıkla uğraşan bu kitlelerin otlak darlığı ve siyasi açıdan komşularıyla yaşadıkları çekişmeler gibi sebeplerden ana yurtlarını terk ettikleri anlaşılmaktadır. Gerek iç ve gerekse dış baskılara maruz kalarak göç etmeye mecbur kalan Türk kavimleri, tabiatları gereği istiklallerine oldukça ehemmiyet vermelerinden dolayı, bu istiklalden mahrum kalacaklarını anladıkları vakit yerlerini terk etme yolunu seçmekteydiler. Her koşulda ve karşılaştıkları tehlikeler karşısında sağlam bir maneviyat duygusuna sahip olan bu kavimler, İslam'ın benimsenmesiyle beraber zamanla dünyayı huzur ve barışa kavuşturmayı hedeflemiş, her yerde âdil, eşitlikçi Türk töresini hâkim kılmak üzere bir cihan hakimiyeti ülküsünü düşünmüşlerdir[176].

Selçukluların 1071 yılında kazandıkları Malazgirt Zaferi ve bundan sonraki Anadolu fetihleri neticesinde Orta Asya'dan bu bölgeye göç hareketleri hızlanmıştır. Anadolu'nun Türkleşmesi bu andan itibaren birkaç asır sürmüştür. Özellikle Moğol istilasından dolayı Orta Asya ve İran'dan kaçan Türkler, ikinci büyük göç dalgasını oluşturmuş, Türkleşme hadisesi XIII. ve XIV. asırlarda sahillere doğru uzanarak tamamlanır. Bu topluluklar Anadolu'da Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır[177]. Bu devletin yıkılışından sonra ise Doğu Anadolu'da dağınık bir

[174] Yusuf Halaçoğlu, *Türkiye'nin Derin Kökleri-Osmanlı Kimliği ve Aşiretler,* 4. Baskı, (İstanbul: Babıali Kültür Yayınları, 2017), 67.
[175] Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi,* 4. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 27.
[176] İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü,* 39. Basım, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015), 54-55. Bu hususta daha fazla bilgi için bkz. Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi-I,* (İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969).
[177] Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet,* 6. Baskı, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015), 52-53.

şekilde Saltuklu, Sökmenli, Artuklu gibi Türk beylikleri kurulmuştur. Büyük bir nüfus potansiyeline sahip olan bu beyliklerden her biri medeni gayret ve himmetleri açısından mühim rol oynamışlardır[178]. Selçukluların yıkılışından sonra Batı Anadolu'da ise her biri müstakil bir devlet gibi davranmaya başlayan beylikler kurulmuştur. Bunlardan en önemlileri Karamanoğulları, Germiyanoğulları, Candaroğulları, Karesi, Aydın, Saruhan ve Menteşe beylikleri idi. Selçuklu ve Bizans'ın otorite boşluğundan yararlanan bu beylikler, oldukça geniş ve hareketli bir sahada faaliyet göstermekteydiler. İşte Bizans sınırında bir uç beyliği olarak teşekkül eden bir diğer beylik de bu bölgede uzun yıllar hüküm sürecek olan Osmanlı Beyliği idi[179].

Anadolu'da kendisinden önce kurulan Türk-İslam devletleri veya beyliklerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da etkin olan asli unsur, Orta Asya ve Türkistan bölgesinden göç eden Oğuz boyları ve hayat tarzları sebebiyle şehirli ve köylülerden ayrılan konargöçer aşiretler olmuştur. Osmanlıların bu göçebe topluluk ve aşiretleri yerleştirirken devletin siyasi, iktisadi ve içtimai durumuna göre "dışa dönük iskân" ve "içe dönük iskân" olmak üzere iki farklı yol takip ettiği anlaşılmaktadır. Dışa dönük yapılan iskân uygulamaları devletin kuruluş ve genişleme dönemlerinde fethedilen yeni topraklarda kalıcı olmak ve bir Türk vatanı yapmak için girişilen iskân politikalarıdır. Devletin duraklama ve gerilemesine paralel olarak memleket içerisinde uzun süren savaşlar, asayişsizlik olayları, vergi adaletsizliği gibi nedenlerle ahalinin yerlerini terk etmesi sonucu harap ve sahipsiz kalan yerlere konar-göçer aşiretlerin yerleştirilerek, buraların tekrar şenlendirilmesi ve imar edilmesi amacıyla yapılan politika ise içe dönük iskân politikasını temsil etmektedir[180].

Osmanlı Devleti'nin dışa dönük iskân politikasını uyguladığı bölgelerin başında Rumeli coğrafyası gelmektedir[181]. Bu bölgede ele geçirilen toprakların

[178] Bu beyliklerin tarihi hakkında bkz. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi,* 5. Baskı, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998).
[179] Feridun M. Emecen, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemi'ne", *Türkler Ansiklopedisi,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 9: 17-18.
[180] Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı Ansiklopedisi,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 4: 581.
[181] Balkanlar olarak da tabir edilen Rumeli bölgesi, Bizans İmparatorluğu'nun hâkim olduğu toprakları ifade etmek için kullanılan memleket-i Rum (Rum memleketi) tanımından gelmektedir. Bugünkü Trakya'yı da içine alan Balkan Yarımadası için Rumeli tabiri kullanılır. Nasıl ki seyyahlar 13. yüzyıl eserlerinde Türklerin hâkimiyetindeki Anadolu için *Turkmenia* kelimesini kullanmışlar ise Bizans toprakları için de *Romania* tanımını tercih etmişlerdir. Romania kelimesi Türk kaynaklarına Rum-ili/eli

Türkleşmesi ve İslamlaşması için Anadolu'dan getirilen nüfus yerleştirilmiştir. Bölge halkını da kolayca denetim altına almayı sağlayan bu iskân politikasında oldukça dikkatli davranılmış, ayaklanma potansiyeli olan kitleler, Türk nüfusun çoğunlukta olduğu yerlere taşınmıştır. İskân önceliği, Anadolu'da hayvancılıkla uğraşan ve otlak bulmak amacıyla mevsimlik yer değiştiren konar-göçerlere verilmiştir. Bu durumun, göçebe hayat yaşayan konar-göçerlerin toprağa bağlanması, askeri sınıfa dahil olmaları ve Rumeli'de nüfus ve tımarlı sipahi sayısının artması gibi amaçlara hizmet ettiği görülmektedir[182].

Hem Anadolu hem de Rumeli topraklarının fethedilmesi ve yurt haline getirilmesinde ordu ile birlikte hareket eden, bizzat fetihlere katılıp orduyu ve halkı motive edeni maneviyatı kuvvetli, tarikat ehli idealist birçok derviş, ıssız yerlerde ve yolların geçtiği önemli bölgelerde tekke ve zaviyeler kurarak ilk iskân emarelerini oluşturmuşlardır. Bu dervişler kendileri ile beraber memleketlerinin örf ve adetlerini, dini adap ve erkanlarını da gittikleri yerlere taşıyarak, fetih için uygun zemin oluşturmaktaydılar. Aynı zamanda fethedilen bölgelerde farklı etnik ve dini yapıya sahip olan kesimlerin kaynaşmasına öncülük etmekteydiler[183].

Osmanlı Devleti'nin takip ettiği bir diğer iskân metodu ise sürgün yoluyla yapılan yerleştirmelerdir. Bu metot siyasi ve sosyal amaçların yanı sıra özellikle iktisadi gelir amacıyla yapılan uygulamaları kapsamaktaydı. Devlet gelirini arttırmak amacıyla, ahaliyi az verimli veya verimsiz arazilerden alıp daha verimli arazilere sevk etmiştir. Böylece yeni araziler işlenecek ve dolayısıyla toprağa bağlı olan askeri gücü kuvvetlenecekti. Öte yandan yeni fethedilen bölgelerde harap memleketleri şenlendirmek, askeri malzeme ve erzak transferini kolaylaştırmak için yollar boyunca köyler ve kasabalar kurarak nakliyede emniyeti sağlamak gibi özetle düşman unsurlar

şeklini almış ve İstanbul Boğazı'nın Avrupa yakasından başlayıp tuna Nehri'ne kadar uzanan bölge Osmanlı Rumelisi adıyla anılmıştır. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600),* 53.

[182] Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti", *Türkler Ansiklopedisi,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 9: 168.

[183] Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi,* (Ankara 1942), 2: 283-284.

arasında yerleşecek Türk ve Müslüman halkın siyasi ve askeri güvenliğini sağlamak hususları da yine sürgün yoluyla yapılan iskânların amaçlarındandı[184].

Sürgün haricinde vakıflar ve temlik yoluyla yapılan iskân metodu da uygulanmıştır. Özellikle vakıfların bu konuda üstlenmiş olduğu rol oldukça önemlidir. Birer yardım kuruluşları olan, şehir ve kasabaların her türlü sosyal, kültürel, dini ve medeni hayata etki eden vakıf hizmetleri kayda değerdir. Osmanlı Devleti geçmişten beri fethedilen bölgeleri iskân ve imar için idari-mali müstakil birer kurum şeklinde arazi vakıfları oluşturmaktaydı. Bu vakıflarla birlikte inşa edilen cami, çeşme, imaret gibi yapılarla birer külliye halini alan bir merkezin etrafında kurulan mahalleler ve buralara hızla yerleşen nüfus ile birlikte bölgelerin teşkilatlanması ve şenlenmesi sağlanıyordu. Vakıf yolu ile ıssız, bataklık ve emniyetsiz bölgeler mamur hale getirilmiş ve yerleşime açılmıştır[185]. Selçuklularda olduğu gibi Osmanlı Devleti de kuruluş aşamasında fethettiği yeni yerleri, fetheden kişilere *temlik*[186] etme usulünü benimsemişti. Böylece bu kişiler elde etmiş oldukları bu toprakları düşmanlarına karşı tekrar kaybetmemek için var gücüyle çalışmış, yakınlarını ve akrabalarını da yanlarına alarak topraklarını en iyi şekilde işlemişlerdi. Devletin bunları vergiden de muaf tutması bölgenin daha hızlı gelişimine katkı sağlamaktaydı. Neticede elde edilen bu bölgeler şenlenmekte ve verimli hale gelmekteydi[187].

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde sosyal ve iktisadi alanda bozulmalar başlamış ve buna paralel olarak iskân metodu da değişmiştir. Dışa dönük iskân siyaseti yerini içe dönük iskân siyasetine bırakmıştır. Çünkü XVII. yüzyıldan itibaren askeri alanda uzun süren savaşlar, iç karışıklıklar ve iktisadi bunalımlar köylü-çiftçi ahalinin yerlerini terk etmesine, kendilerine daha güvende hissettikleri şehir ve kasabalara yerleşmelerine yol açmıştır. Bundan dolayı çoğu köy boşalmış ve harap hale gelmiştir. "Celali Olayları" veya "Celali Fetreti" denilen bu dönemlerde köylü reâya *terk-i diyar ve celay-ı vatan* etmişlerdir. Bu halk hayvanlarını ve mallarını dahi

[184] Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIII/1-4 (İstanbul 1952): 57-58.
[185] Bu duruma örnek olması açısından bkz. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", 354.
[186] En temel anlamı ile eşya üzerindeki mülkiyet hakkını veya mâli bir hakkı başkasına devretmektir. Tafsilatlı bilgi için bkz. Bilal Aybakan, "Temlik", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 428.
[187] Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", 584.

almadan kaçmıştır. Bu yüzden bu hadiseye "Büyük Kaçgun" da denilmektedir[188]. İşte Osmanlı Devleti bu durum karşısında iskân ile ilgili kanunlar çıkartarak yerlerini terk eden ahaliyi tekrar eski yerlerine yerleştirmeye çalışmış, bunun için ceza vergileri koymuştur[189].

Ancak bu çabaların çok fazla başarılı olmadığı görülmektedir. Bu durum devletin önemli bir gelir kaynağını oluşturan tarımın gerilemesine, köylerde geride kalanların vergi yüklerinin ağırlaşmasına yol açmıştır. Eski sakinlerin yerlerine dönmemesi neticesinde bu harap ve sahipsiz bölgelere devlet tarafından XVII. ve XVIII. yüzyıllarda aşiret ve cemaatler yerleştirilmek suretiyle ziraata açılması ve şenlenmesi hedeflenmiştir[190]. Devletin bu iskân politikasının sebeplerini temelde birkaç başlık altında söyleyecek olursak;

1. Konar-göçer topluluklar hayat tarzları nedeniyle yaylak-kışlak arasında sürekli hareket halindedirler. Bu gidiş ve gelişleri esnasında daha önce devlete bunun için taahhütname vermelerine rağmen yerli ahalinin arazilerine ve ekinlerine zarar verirlerdi. Mallarını ve hayvanlarını gasp ediyor ve evlerini bile tahrip ediyorlardı. Adam kaçırma, yaralama ve hatta öldürme hadiselerine bile rastlanıyordu[191]. Cengiz Orhonlu'nun deyimiyle "çoban ile saban" arasındaki bu mücadele devletin ekonomisine ağır bir darbe vurmaktaydı. Bu mücadelenin esas sebepleri arasında yaylak-kışlak davasının olduğu görülür. Her oymağa devlet tarafından yaylayacakları veya kışlayacakları bölgeler önceden tayin edilmişse de bunların yetersiz kalması veya otlak, su gibi ihtiyaçların karşılanamaması neticesinde konar-göçerlerin başka yerlere gitmeye mecbur kaldığı anlaşılmaktadır. Vergiden kaçmaya çalışan bazı grupların ise başka oymaklara veya yerli halka karışmak suretiyle nizama aykırı davrandıkları sıkça rastlanan durumlardan olmuştur. Bu konularda devlete yapılan şikayetler neticesinde

---

[188] Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celalî İsyanları,* 446.

[189] Bu kanunun ilk kısmı şu şekildedir: "Der beyân-ı ahvâl-i celây-ı vatan. Defterde yazılu raiyyet, kadimi karyelerinden kalkup ahar karyede varup tavattun eyleseler on yıldan berüde ise kaldırılup kadim karyelerine gönderilup, ammâ on yıldan ziyâde mürur eyleyen reâyâ kaldırılmak olmaz. Oturdukları yerde ahara raiyyet yazılmış değiller ise resm-i raiyyetlerin defter mucebince sipahileri alur, ammâ derbend reâyâsından bu kanun icra olunmaz. Derbend hâli kalmağın kaldırılup karyelerine iletdirilup, derbend hıfz u hıraset itdirup ve kıptiyânı tutup kendi cemaatlerine katmak kanundur". Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* s. 7-8.

[190] Halaçoğlu, *Türkiye'nin Derin Kökleri-Osmanlı Kimliği ve Aşiretler,* 74-75.

[191] Mesela 27 Eylül 1678 tarihinde Kütahya, Konya ve Isparta kadılarına, Kütahya ve Konya mütesellimlerine yazılan hükümde konar-göçer taifesinden Emiroğlu Ali ve Mehmed adamlarıyla Mahmud ve Mehmed'in evlerini basıp mallarını gasp edip kardeşleri öldürdüklerinden yakalanıp cezalandırılmaları istenmiştir. BOA, MHM.d., 96, 128/645.

hükümetin müdahalesi söz konusu olmuş ve merkezi idareyi meşgul etmiştir. Merkezi otoriteyi sağlamak ve bu olumsuzlukların önüne geçmek için bu konar-göçer ahali yerleştirilmeye çalışılmıştır[192].

2. Başta Anadolu olmak üzere köylerdeki göçler neticesinde boş kalan ve harap olan yerleri tekrar şenlendirmek, ziraata açmak ve imar etmek amacıyla iskân yapıldığı görülür. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren baş gösteren Celali ayaklanmaları ve güneyde Suriye'nin kuzey kesimlerinde eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Arap aşiretlerinin saldırıları sonucu, çoğunlukla zeamet ve tımar köyü olan araziler terk edilmişti. Buraların tekrar canlanması ve mamur hale gelmesi için Türkmen, Kürt ve Arap aşiretler bu bölgelere yerleştirilmeye çalışılmıştır[193].

3. Konar-göçerlerin yerli ahaliye vereceği zararları, eşkıyalık faaliyetlerini ve geçiş güzergahlarını koruma amacıyla da iskân yapıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle savaş dönemlerinde devlet idarecilerinin yerini terk etmelerini fırsat bilen gruplar güvenliği ve asayişi bozmaktaydılar. Bu durumu önlemek amacıyla sefer zamanında emniyeti sağlamak için *teftişçi* veya *müfettiş* gibi geniş yetkilerle donatılmış kimseler görevlendiriliyordu. Güneydoğu Anadolu ve Suriye'de bulunan ticaret yolları gibi önemli geçiş güzergahları, önceden *derbendci* ve *beldâr* benzeri kimseler tarafından korunmaktaydı. Yol, geçit ve köprü emniyetlerini sağlayan bu teşkilatlanma da ne yazık ki bozulmuş ve bunların yerlerini terk etmesiyle buralar boş kalmıştı. Merkezi idare buraların güvenliğinin tekrardan temini ve şekavet hadiselerinin önlenmesi amacıyla bazı konar-göçer aşiretleri bu bölgelere iskân ettirmiştir[194].

2.7. URFA VE ÇEVRESİNDEKİ İSKÂN FAALİYETLERİ

Rakka ile beraber eyalet merkezi olan Urfa ve çevresine iskân faaliyetleri XVII. yüzyılın sonlarında başlamış ve bu faaliyetler XVIII. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde aşiretlerin iskânına sebep olan ve yukarıda kısaca zikredilen hadiseler, Rakka bölgesi için de geçerlidir. İpek yolu üzerinde yer alan ve ticaret açısından önemli merkezlerden biri olan Rakka, el-Cezire bölgesinin Diyar-ı Mudar kısmında Suriye, Mezopotamya ve Anadolu'yu birbirine bağlayan, Fırat

[192] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 39-44.
[193] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 44-46.
[194] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 47-48.

nehrinin Belih suyu ile birleştiği noktaya 10 km. uzaklıkta bulunan stratejik bir mevkiye sahipti[195]. Rakka bölgesine daha ziyade asayişi bozan ve bulundukları yerdeki yerel halk ile problem yaşayan aşiretler iskân edilmiştir. Devlet tarafından sürgün bölgesi olarak da seçildiği söylenebilecek bu bölgeye yerleştirilen aşiretler ile ziraî üretim arttırılacak, gelecek olan vergilerle hazine güçlendirecek ve yerli ahali ile göçebe topluluklar arasındaki anlaşmazlıklara son verilerek iç güvenlik ve toplumsal barış sağlanmış olacaktı[196].

Aşiretlerin Rakka'ya iskân edilmesinde bazı askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik sebepler söz konusudur. Bu sebeplerin başında memleketin güneyinde asayişi sağlamak düşüncesi söylenebilir. Osmanlı Devleti XVI. yüzyılda Suriye bölgesini hakimiyet altına aldıktan sonra buraları korumak için nüfuzlu Arap aşiretlerinden faydalanmıştı. Fadl ve Mevali olarak adlandırılan bu Arap aşiretleri, yerli halk ile uyum içinde geçiniyor ve bölgenin emniyetini sağlıyorlardı. Ancak XVII. yüzyılın sonu itibariyle bu kudretli Arap aşiretleri, güneyden gelen Şammar ve Aneze isimli Arap aşiretleri tarafından saldırılara uğradı ve gücünü kaybetmeye başladı. Suriye'nin kuzeyi önce Şammar ve daha sonra Aneze aşiretinin hareket alanı oldu ve Fadl ve Mevalilerin bölgedeki varlığı iyice zayıfladı. Güneyden gelerek Rakka ve civarını istila eden bu Arap aşiretlerinin saldırıları sonucu bölge ahalisi yerlerini terk etmeye mecbur kaldı. Terk edilen bu bölgenin kontrolünü ele geçiren Aneze aşireti, burayı üs olarak kullanarak yayılmaya devam etmiştir. Devlet, bölgenin hakimiyetinin tekrar sağlanması, Rakka ve civarında boşalan ve harap olan yerlere Türkmen aşiretlerinin iskânı yoluyla, bu istilacı Arap aşiretlerinin önüne bir set çekmeye çalışmış ve merkezi otoriteyi bu şekilde sağlamak istemiştir[197].

Siyasi ve askeri anlamda Osmanlı Devleti'nin bölgedeki iskân politikasının en somut göstergesi, Rakka ve Urfa bölgesine aşiretlerin iskânı için görevlendirilen Rakka Beylerbeyi Kadızâde Hüseyin Paşa ve mübaşir olarak atanan dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Bayram Ağa huzurunda Arap aşiretleri temsilcileri ile Türkmen-

[195] E. Honigmann, "Rakka", *MEB İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964), 9: 607.(607-610); Gülay Öğün Bezer, "Rakka", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 432.
[196] Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* 171.
[197] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 34-35,45; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* 171.

Ekrat aşiretleri temsilcilerinin katılımıyla 19 Aralık 1692 tarihinde Rakka'da imzalanan anlaşmadır[198]. Rakka Mukâvelesi olarak adlandırılan bu sözleşmenin tarafları Rakka ve civarında yaşayan Beni Kays, Semek, Şavi Urbanı aşiret reisleri kethüdaları ile Türmen-Ekrat aşiretleri reislerinden Bozkoyunlu Kılıç Beyli, Bozkoyunlu Ali Beyli, Barak, Beğmişli, Kara Şeyhli, Musa Şeyhli, Dimlekli, Musacalı, Arablı, Kadirli, Dögerli, Kazlı, Günce, Küçüklü, Lekvanik, Tacirli, Recepli, Badıllı, Modanlı ve Mamavi aşiret reisleri ile kethüdaları idi. Rakka Beylerbeyi Kadızâde Hüseyin Paşa ise devletin temsilcisi ve başkan sıfatıyla hazır bulunmaktaydı. İlk sözü alan Türkmen-Ekrat temsilcileri: *Bizler Arap aşiretlerinden Beni Kays, Semek(Semki) ve Şavi mensuplarıyla birçok muharebe ve mücadele yaptık. Bundan böyle devletin emir ve isteklerine itaat edip bu doğrultuda Arap aşiretleri ile barış ve huzur içerisinde yaşamaya gayret göstereceğiz. Ayrıca bulunduğumuz bölgeleri her türlü tehlike ve tehdide karşı koruyup, bu hususta Arap aşiretleri ile yardımlaşarak Rakka valilerinin emirleri doğrultusunda hareket edeceğiz. Eğer kendi içimizden bu anlaşmaya aykırı davranarak şekâvete cesaret edenler olur ise bunları bizzat kendi ellerimizle tutuklayıp Rakka valilerine teslim edeceğiz; eğer etmez isek 40 bin kuruş nezir akçesi vermeyi ve başbuğlarımızdan 10 adet adamı Rakka valilerine rehin olarak vermeyi kabul ediyoruz* dediler. Daha sonra söz alan Arap aşiretleri temsilcileri de *Bizler etrafımızda kışlayan Türkmen taifesiyle birçok mücadele ve muharebeye giriştik. Bundan sonra devletin emir ve isteklerine uyacağız, Türkmen aşiretleri ile barış ve huzur içerisinde yaşamaya gayret göstereceğiz. Bulunduğumuz bölgeleri her türlü tehdit ve tehlikeye karşı koruyup, bu hususta Türkmen aşiretleriyle yardımlaşarak Rakka valilerinin emirleri doğrultusunda hareket edeceğiz. Buna aykırı davrananlar olur ise bunları bizzat kendi ellerimizle tutuklayıp valilere teslim edeceğiz; eğer etmez isek 40 bin kuruş nezir akçesi vermeyi kabul ediyoruz.* şeklinde beyanda bulunmuşlardır.*"*[199]

Bu şekilde karşılıklı olarak verilen sözler ve taahhütler sonucunda mukavele imzalanmıştır. Özetleyecek olursak; bu anlaşmayla beraber Arap ve Türkmen-Ekrad

[198] BOA., MAD.d., 534, 12-13; BOA., TT.d., 835, 48-49. Bu sözleşme ufak tefek birkaç farklılık dışında her iki defterde de aynıdır. Bu konuda yapılmış çalışmalar için bkz. Çelikdemir, "Rakka Mukâvelesi (16 Aralık 1692)", 245-258; Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840),* 24.

[199] BOA., MAD.d., 534, 12-13; BOA., TT.d., 835, 48-49; Çelikdemir, "Rakka Mukâvelesi (16 Aralık 1692)", 252-253; Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840),* 24-25.

aşiretleri birbirilerine karşı olan savaş ve mücadeleleri sonlandıracaklar, bulundukları bölgeleri her türlü tehlike ve tehditten muhafaza edecekler ve bu konuda gerekirse beraber hareket edeceklerdi. Ayrıca Rakka valilerine itaat edecekler, her iki taraf içinde de bu anlaşmaya aykırı davranan kimseler Rakka valilerine teslim edilecek ve taraflar verdikleri taahhütleri yerine getirmezlerse 40.000 kuruş nezir akçesi ödeyeceklerdi. Böylece Osmanlı Devleti her iki tarafı da kontrol altına alarak, bölgede kaybolan asayişi ve güvenliği tekrar tesis edip, denge politikası çerçevesinde merkezi otoriteyi kuvvetlendirme amacını gerçekleştirmiş oluyordu. Ancak ilk başlarda planlı ve başarılı şekilde işleyen bu politika amacına ulaşamadı. Çünkü Rakka bölgesine iskân edilen Türkmen ve Ekrat aşiretlerinin büyük bir çoğunluğu tekrar Anadolu'ya firar etti ve bölgedeki Arap aşiretleri de uygunsuz hareketlerine devam ettiler. Aşiretlerin kendi istekleriyle değil de devletin zorunlu kıldığı mecburi bir iskâna tabi olması, bu firarların önemli sebeplerinden biri olmuştur.

XVIII. yüzyılın başlarında Aneze ve Şammar aşiretleri haricinde Beni Kays, Tayy urbanı gibi diğer bazı Arap aşiretleri de Halep, Urfa, Rakka, Hama, Humus, Azez ve Kilis bölgelerinde asayişsizliğe sebep olmaktaydı. Kays urbanı özellikle Urfa ve Siverek havalisini, Tayy urbanı ise Mardin taraflarını rahatsız etmekteydi. Gerek Rakka bölgesinden firar eden Türkmen aşiretlerin geri getirilmesi, bu Arap aşiretlerinin şekavetlerinin engellenmesi için Rakka Valisi Vezir Yusuf Paşa'nın görevlendirildiği anlaşılmaktadır[200]. Bu dönemde Şavi ve Semek aşiretlerinin de eşkıyalık faaliyetlerine tekrardan başladıkları görülür[201]. Türkmen ve Ekrad aşiretleri bu bölgelere yerleştirerek otoriteyi ve asayişi sağlamayı amaçlayan Osmanlı Devleti, iskândan sonra firar eden aşiretleri tekrar yerlerine döndürmeyi ve bu şekilde Mevali Arap aşiretlerine karşı bir güç oluşturmayı hedeflemekteydi.

Aşiretlerin Rakka ve Urfa bölgesine iskânın önemli siyasi ve ekonomik sebeplerinden bir diğeri de Fırat Nehri ve etrafının güvenliğinin sağlanması ve bu nehir üzerinden gerçekleştirilen nakliyatın sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmek

[200] BOA., MHM.d., 120, 78/326.

[201] Rakka Valisi Vezir Osman Paşa'ya yazılan hükümde, Rakka'da iskân edilmeleri kararlaştırılmış olan aşiretlerden Şavi ve Semek aşiretlerinin yerlerini terk ederek firar ettikleri ve Hamd-el Abbas isimli şâki ile birlikte Fırat Nehri'nin iki yakasında asayişi bozarak eşkıyalık yaptıklarından Halep valisi ile yardımlaşarak Rakka'da iskânlarının sağlanması ve bölge emniyetinin yeniden tesisi istenmiştir. BOA., MHM.d., 131, 50/109.

istenmesidir. Çünkü Fırat Nehri önceki dönemlerde olduğu gibi Osmanlı döneminde de oldukça önemli bir askeri ve stratejik konuma sahipti. Birecik'ten başlayarak Bağdat ve Basra'ya uzanan bölgede gerekli olan zahire, ticari mal ve eşya, kalelerin onarımı ve gemi yapımında lazım olan kereste, barut ve bakır nakli ve sefer zamanında ordu mühimmatının taşınmasına kadar her şey Fırat nehri üzerinden yapılırdı[202]. Bu nehir yolu XVI. yüzyıldan beri gayet canlı bir ticaret hacmine sahipti. Yerli tüccarların olduğu kadar yabancı tüccarların da kullandığı ve faydalandığı bir güzergahtı[203]. Fırat Nehri'nin kuzeyinde son durak olması sebebiyle Birecik'te bir iskele mevcuttu ve önemli gelirlere sahipti. Bu iskele, Bağdat-Basra askeri zahiresinin lojistik üssü konumundaydı ve İstanbul'dan gönderilen cephanenin sevkinde de cephanenin toplanma ve aktarma merkezi olmuştur[204]. Ayrıca Birecik'in fethine müteakip burada bir de tersane kurulmuştu. XVI. yüzyılda kurulduğu düşünülen bu tersanede ihtiyaca uygun olarak irili ufaklı birçok gemi yapılmaktaydı. Gemi inşası için gerekli olan malzemeler ise çevre bölgelerden temin edilmekteydi[205]. Birecik, gemi inşası, ticaret kervanlarının geçiş noktası ve sivil taşımacılıkta gösterdiği faaliyetlerinden dolayı XIX. yüzyılın sonlarına kadar önemini korumuştur[206].

Devletin askeri ve ekonomik kanadına önemli katkıları olan Fırat Nehri üzerinde yapılan sevkiyata, bölgede bulunan aşiret eşkıyası tarafından zarar verilmekteydi. Bu zararları önlemek amacıyla merkezden bölgede bulunan valilere emirnameler gönderiliyordu[207]. Bu bölge ve civarını koruma görevi Rakka valilerine verilmekteydi. Rakka valileri iskândan önce buradaki Arap aşiretlerinden, iskânla birlikte ise buralara yerleştirilen aşiretlerden oluşturdukları askeri kuvvetten

[202] Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840),* 32.
[203] Cengiz Orhonlu – Turgut Işıksal, "Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar: Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* XIII/17-18, (1963): 78.
[204] Öğüt, *18.-19. Yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı,* 288.
[205] Tafsilatlı bilgi için ayrıca bkz. Fadimana Fidan, "Zahire Temini Naklinde Birecik İskelesi'nin Konumu (1746 Osmanlı-İran Savaşı Örneği", *History Studies,* 10/9, (Aralık 2018): 138-139.
[206] İdris Bostan, "Birecik", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 188.
[207] Buna örnek olarak; 27 Şubat 1721 tarihinde Rakka Valisi Vezir Ali Paşa'ya yazılan hükümde Ane ve Deyr (Deyr-i Zor) arasında Fırat Nehri'nin her iki yakasını vatan eyleyen mevali eşkıyasıyla mücadele için Bağdad Valisi Vezir Hasan Paşa Bağdad'dan, Halep Valisi Vezir Ahmet Paşa Halep'ten hareket edecekti. Görevli diğer valiler ve askerlerle birlikte eşkıyaların yakalanması, güvenliğin sağlanması ve firar eden aşiretlerin tekrar eski yerlerine getirilmesi emredilmiştir. BOA., MHM.d., 130, 40-43/107.

faydalanmaktaydı. Dolayısıyla yapılan iskân faaliyetleri bu açıdan da önem kazanmıştır.

Rakka'ya iskânın temel amaçlarından birisi de şüphesiz ekonomiyi iyileştirmektir. Çünkü Osmanlı ekonomisi XVII. yüzyılın sonlarından itibaren bir buhran dönemi geçirmekteydi. Anadolu'da ortaya çıkan eşkıya grupları yüzünden köylü halk toprağını terk etmek zorunda kalmakta ve dolayısıyla tarım yapılamamaktaydı. Devletin ana kaynaklarından olan toprak sistemine bağlı vergiler azalmış, bu açığı kapatmak için halka ağır vergiler yüklenmeye başlanmıştı. Üstüne bir de yerel yöneticilerin keyfi ve baskıcı idareleri eklenince köylerin boşalması ve üretimin durması kaçınılmazdı. Aşiretlerin buralara yerleştirilmesiyle beraber tarım ve ziraat tekrar başlayacak, bölge şenlenip canlanacaktı. İskânın cazibesini arttırmak için de yerleştirilen aşiretlerden bölgelerini eşkıyalara karşı korumak ve üretim yapmak şartıyla 'raiyyet rüsumu' gibi örfi vergilerden muaf tutulacaklardı[208]. Aşiretlerin yaylak-kışlak hayatını bırakıp hayvancılık yerine ziraatla uğraşmaları istendiği görülmektedir. O yüzden iskân edilenlerin bulundukları mahalden dışarı çıkmaları yasaklanmıştı. Hayvanlarını da yaylaklara kendileri götüremeyecek, çobanları vasıtasıyla gönderebileceklerdi[209]. Ekonomiyi sekteye uğratan bir başka husus da Fırat Nehri'nin her iki yakasında meydana gelen şekâvet olayları olmuştur. Kara ve su yolu ticareti açısından önemli bir güzergahta bulunan bu nehir sayesinde Rakka, Bağdat, Basra, Halep ve Şam'da canlı bir ticaret ağı söz konusuydu. Ancak Arap aşiretleri ve diğer başı boş eşkıyaların saldırıları sonucunda bu önemli ticaret yolu da olumsuz

[208] Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840),* 34.

[209] "..Rakka ve Colab Nehri havâlîlerinde iskânları münâsib olmağla fî-mâba'd telemlerinde ta'yîn-i kesb eylemiş ihzâr eyledikleri mu'temed adamlar cemââtlerine baş ve buğ ta'yîn olunup içlerinde fesâd ve şekâvet eden olur ise kendüler ahz ve hakime teslîm eylemek üzere ihtiyarları ve iş erleri ma'rifetleriyle birbirlerine kefile verilüp zikrolunan mahallerde zirâat ve hirâset eyledikleri arâzîden hâsıl eyledikleri mahsûllerinden arâzîlerinin tahamüllerine göre humsda seb'a varınca lâzım gelen hums veya sub'ları, bağ ve bostanlarından sicilü'ş-şer'i iktizâ iden hukûkı arâzîlerin cânib-i mîrîye edâ edüp ol havâlîyi eşkıyâ mazarratından gereği gibi muhâfaza edüp ebnâ-yi sebîli mutmain etmek şartıyla hidmet-i mezbûre mukâbelesinde avârız-ı divâniye ve sâ'ir rüsûm-ı raiyyet, üzerlerinden muâf ve müsellem olup tekâlifden kat'â birle kefile ve mutâlebe olunmayup havâşîlerin mikyâsı üzere yaylalarına götürdükde kendüler getirmeyüp ehl ü ıyâlleriyle kendüler sayf ve şitâda mevâki'-i mezkûrede mukîm olup ancak çobanlarıyla gönderilüp kemâ-kân ra'y ettirmekde kimesne mâni' olmamak üzere Türkmen tâifesinden mukaddemâ iskânı fermânım olan cemââtlere verilen emr-i şerîf hâvî olduğu şürût üzere mâliyyeden emr-i şerîf verilüp eğer itâat etmeyüp yaylağa gitmeden isterler ise Behisni Hısn-ı Mansûr ve Göynük kazâları ahâlîsi ve Küpelü Cemil ve Yakub Beğ oğlu Halil'in gayretleriyle memerrleri sedd ve Elbistan ve Malatya sahrâlarına salıverilmemek üzere başmuhâsebeye kayd olunup vech-i meşrûh üzere amel olunmak üzere mâliye tarafından emr-i şerîfim verilmekle mûcebince hüküm yazılmışdır Fî Evâil-i C. sene (1)102." BOA., MHM.d., 101, 11/26.

etkilenmiştir[210]. Dolayısıyla yapılacak olan iskânla buraların güvenliğinin tekrar sağlanması ve bu ticaret yolunun tekrardan canlandırılması hedeflenmiştir.

Devlet içerisinde ortaya çıkan siyasi, askeri ve ekonomik sıkıntılar sosyal alanı da etkilemekteydi. Özellikle konar-göçer ahalinin yaylak-kışlak dönemlerinde yer değiştirirken yerleşik halk ile yaşadığı problemler sıkça rastlanan durumlar arasındaydı. Bunları önlemek için merkezden yerel yöneticilere çok sayıda ikaz geldiği görülür[211]. Bu göçerler, yerli halk dışında diğer konargöçer gruplarla da sıkıntılar yaşamaktaydı. İskân emri çıkmadan önce Rakka, Halep ve Maraş dolaylarında bulunan cemaatler, halkın ekinlerine zarar veriyor ve hasara yol açıyorlardı. Bu yüzden de bölge valileri problemleri çözmeleri için görevlendiriliyor ve sık sık uyarılıyorlardı[212]. Anadolu'da meydana gelen bu eşkıyalık faaliyetleri, Osmanlı Devleti döneminde sosyal dayanışmanın, huzurun ve barışın merkezi olan vakıfların da gelir kaybına uğramalarına, işleyişlerinin bozulmasına neden olmuştur. Çünkü bazı köy ve kasabaların senevi gelirleri vakıflara tahsis edilmişti. Mesela Hazreti Veysel Karani ve Ammar bin Yasir vakıfları gelir kaybına uğrayanlar arasındaydı[213]. Devlet Rakka'ya iskânı tamamlayarak yerleşik halk ile konar-göçer ahali arasında meydana gelen bu problemleri çözmeye çalışmıştır. Urban eşkıyasından dolayı zarar gören köy ve kasabalar imar edilecek, tarım ve ziraat yoluyla üretim sağlanacaktı.

Rakka ve Urfa çevresi bahsettiğimiz çeşitli sebeplerden dolayı iskân bölgesi olarak seçilmiştir. Ancak sosyal problemlerin çözülmesi için girişilen bu iskân faaliyetleri çok daha büyük problemlere neden olmuştur. İskâna razı olmadıkları halde yerleri değiştirilen ve yerleşik hayata mecbur edilmeye çalışılan aşiretler, bölgeden firar etmeye başlamış ve gittikleri Erzurum, Sivas, Maraş, gibi yerlerde ahaliye zulmederek asayişsizliğe neden olmuşlardır. Bunların yakalanıp tekrar iskân bölgelerine getirilmeleri istenmiştir[214].

---

[210] Bağdat Valisi Vezir Hasan Paşa'ya yazılan hükümde Delim, Akidat ve Hebabin gibi Ane ile Deyr arasında Fırat'ın her iki yakasında yerleşmiş bulunan aşiretlerin, nehirden ve karadan yol keserek yağmacılık ve eşkıyalık hareketlerini alışkanlık haline getirdikleri, etraflarının sarılarak üzerlerine gidilmesi emredilmiştir. BOA., MHM.d., 129, 361/1308.

[211] 14 Haziran 1693 tarihli Erzurum Valisi Vezir Ali Paşa'ya yazılan hükümde Ulus Ekradının yaylaklarına geliş gidişlerinde kaza ahalisine ve yolculara zarar verdikleri belirtilerek bunun önlenmesi istenmiştir. BOA., MHM.d., 146, 262/1202.

[212] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 42-43.

[213] Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840),* 37.

[214] BOA., MHM.d., 111, 30/84, 101/338.

2.7.1. Urfa (Ruha) Şehir Merkezine İskân Edilen Aşiretler

XVII. yüzyıl tahrir kayıtlarına göre; Ruha merkezine iskân edilen cemaat, Kızıl Koyunlu'dur. Lekvanik Aşireti'ne tâbi olduğu anlaşılan bu cemaatin aslında Rakka'ya iskân olunması istenmiş ancak burada uygun bir yer bulunamayınca Urfa'ya yerleştirilmiştir. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Kızılca Köyü'nde 25 çiftlik yere 17 nefer, Kötüviranı Köyü'nde 15 çiftlik yere 10 nefer, Kabdeğirman Köyü'nde 20 çiftlik yere 12 nefer ve Göbekli Köyü'nde 16 çiftlik yere 11 nefer iskân edilmiştir[215].

2.7.2. Bozabad (Bozova) Nahiyesine İskân Edilen Aşiretler

Bozabad Nahiyesine Anterli Cemaati yerleştirilmiştir. Bu cemaatin aslında daha önce Urfa bölgesi reayası olduğu ancak idarecilerin baskı ve zulümleri, vergi adaletsizliklerinden dolayı buraları terk etmişlerdir. Tekrar iskânları ferman olunan Anterli Cemaati, Terkozma, Bağviran, Şeyh Zeliha, Ortaviran, Karacaviran gibi boş ve harabe köyler ile İlhan mezrasına yerleştirilmişlerdir. Tahminen 160 çiftlik yere 132 nefer olarak iskân edildikleri görülür[216].

2.7.3. Harran Nahiyesine İskân Edilen Aşiretler

2.7.3.1. Cerid ve Bab-ı Altun Cemaatleri

Bu bölgeye yerleştirilmeye çalışılan aşiretlerin başında Cerid ve Bab-ı Altun cemaatleri gelmektedir. Bozulus'a tabi olan bu cemaatler Kızıl Koyunlu Cemaati gibi aslında Belih Nehri kıyısına yerleştirilmek istenmiştir. Ancak burada münasip bir yer bulunamayınca bunların, Harran Nahiyesindeki Akçakale mezralarına yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştır. Musa bin Ömer önderliğinde Küçük Colab, Tel-Hüseyin, Mağara, Tel-Yağmur, Kavuşma, Savaş Tepesi, Oğlak Dorcu ve Hasan Köyü mezralarına 127 nefer olarak 200 çiftlik yere iskân edilmişlerdir[217].

[215] BOA., TT.d., 835, 46.
[216] BOA., TT.d., 835, 47.
[217] BOA., TT.d., 835, 29.

2.7.3.2. Köçekli Cemaati (Küçüklü, Küçekli)

Harran Nahiyesine tabi Aktepe Köyü ile bu köyün mezraları olan Kazıklı ve Zenbur'da, Ayn-ı Zîr Nehri'nin doğu tarafına iskân edilerek deftere kaydolunmuşlardır. Tahminen 80 çiftlik yere 52 nefer olarak yerleştirilmişlerdir[218].

Harran bölgesine yerleştirilen önemli aşiretlerden bir diğeri de Badıllı Aşireti ve ona tabi olan cemaatlerdir. Kadimden beri Diyarbakır Eyaleti'nin Ergani nahiyesinde sakin olduğu belirtilen bu aşiretin Ankara ve Çankırı bölgelerinde kışladıkları yazılmaktadır. Ruha Sancağı'na bağlı Harran nahiyesine iskânları emredilen bu aşirete tabi 10 tane cemaat ismi zikredilmektedir. Bunlar; İrişvanlı (Rişvanlı), Üstürkanlı, Cemokanlı, Atmanlı, Hacı Kırlı, Osmanlı, Kurdikanlı Şedid, Mamavi ve Modanlı'dır. Badıllı Aşireti tahrir defterinde "Ekrad-ı Badıllı" olarak geçmektedir.

2.7.3.3. Birvan Cemaati

Üstürkanlı aşiretine tabi olan bu cemaat Tosbağlı ve Koni Dorcu köylerine iskân edilmiştir. Tosbağlı'ya tahminen 30 çiftlik yere 21 nefer, Koni Dorcu'na ise 25 çiftlik yere 14 nefer yerleştirilmiştir[219].

2.7.3.4. Üsttürkanlı Cemaati

Badıllı'ya tabi olan bu aşiretin reisi Murat Bey'dir. Harran iç kalesinden Rakka'ya açılan kapısına kadar olan bölgede 50 çiftlik yere 32 nefer olarak yerleştirilmişlerdir[220].

2.7.3.5. Türkanlı Cemaati

Üsttürkanlı cemaatine tabi olan bu cemaat, Harran nahiyesinin Çataltepe, Tel-İdris ve Büyük Sıçan köylerine yerleştirilmiştir. İskân edildiği bölge tahminen 80 çiftlik yer olup cemaatin sayısı 59 neferdir. Türkanlı cemaatine mensup diğer bir grup

[218] BOA., TT.d., 835, 29.
[219] BOA., TT.d., 835, 45.
[220] BOA., TT.d., 835, 37.

ise Tel-Sinan ile Tel-Mahruk köylerine iskân edilmiştir. Buraları da tahminen 100 çiftlik yer olup yerleştirilen nefer sayısı 71'dir[221].

2.7.3.6. Delükanlı Cemaati

Bu cemaat de Üsttürkanlı'ya tabi olup Harran Nahiyesinin Torbalı, Tımar ve Kurt Tepesi köylerine iskân edilmiştir. 60 çiftlik yere 38 nefer olarak yerleştirilmişlerdir[222].

2.7.3.7. Rişvanlı (İrişvanlı) Cemaati

Harran Kalesi'nin doğu tarafına, kalenin Urfa'ya açılan kapısından Arslan Taş'a kadar olan yere reisleri Abdal Bey öncülüğünde iskân edilmişlerdir. Badıllı Aşireti'ne tabi oldukları yazılan bu cemaat, Havas-ı Hümayun karyelerinden Tel-Nasır, Şah Veli Torucu, Eski Harran, Kesne (Kese) Tepesi, Menağı ve Ağıl bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Kalenin belirtilen doğu tarafında Rişvanlı Cemaatinden 29 nefer 50 çiftlik yere iskân olunmuştur. Tel-Nasır ve Şah Veli Torucu köylerinde 50 çiftlik yere 31 nefer, Eski Harran bölgesinde 40 çiftlik yere 26 nefer iskân olunmuştur[223]. Kesne (Kese) Tepesi köyünde 18 nefer 30 çiftlik yere, Menağı ve ağıl köylerinde ise 20 çiftlik yere 13 nefer yerleştirilmiştir[224].

2.7.3.8. Kurdikanlı Cemaati

Badıllı Aşiretine tabi olan bu cemaat Şedid Bey öncülüğünde Harran Nahiyesi'nin Kebirli ve Deynek köylerinde 30 çiftlik yere 19 nefer olarak iskân olunmuşlardır[225].

---

[221] BOA., TT.d., 835, 37-38.
[222] BOA., TT.d., 835, 38.
[223] Tahrir kaydında yazılan derkenarda ayrıca Eski Harran köyünde 1 çiftlik yer Salih Tahir Hazretleri'nin vakfına ayrılmıştır. Türbenin şimal (kuzey) tarafında yer alan bu vakıf, türbedar aracılığıyla Salih Tahir Hazretlerinin türbesinin bakımı ve temizliğinin yanı sıra buraya gelip giden ziyaretçilere yemek hazırlanıp verilmesi amacını taşımaktadır. Vakfın bu şekilde devam etmesi kararlaştırılmıştır. BOA., TT.d., 835, 38-39.
[224] BOA., TT.d., 835, 39.
[225] BOA., TT.d., 835, 40.

2.7.3.9. Atmanlı (Admanlı), Osmanlı ve Hacı Kırlı Cemaatleri

Badıllı Aşireti'ne tabi olan bu cemaatlerin reisleri Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey'dir. Harran Kalesi'nin Rakka'ya açılan kapısından Halep kapısına ve Collab Deresi'ne varıncaya kadar olan bölgede Hacı Kırlı cemaatinden 17 nefer 30 çiftlik yere iskân olunmuştur. Tel-Ğanem nam-ı diğer Keyran Torcu köyünde bu üç cemaatten 45 çiftlik yere 30 nefer, Kaydu köyünde 20 çiftlik yere 13 nefer, Sehrenceli köyünde 45 çiftlik yere 29 nefer yerleştirilmiştir.

Otmanlı cemaatinden 46 nefer, Küçük Minare, Derviş Torcu ve Çukur Torcu köylerinde 60 çiftlik yere yerleştirilmişlerdir. Tel-Hınta (Bğdaytepe) köyünde 40 çiftlik yere adı geçen üç cemaatten 29 nefer, Kızıl Humeyre (Hamire) köyünde 40 çiftlik yere 27 nefer iskân olunmuştur[226].

2.7.3.10. Cemokanlı Cemaati

Aşiret reisleri yine Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey olan bu cemaat de Badıllı Aşireti'ne tabidir. Defterde belirtildiğine göre Harran'ın doğu tarafında bulunan Arslan Taş'tan Bağdat kalesine kadar olan bölgede yer almışlardır. Burası Sülüklü'ye giden yolun doğusudur. Harran'a bağlı Mağara, Tahir Torcu, Aygır Torcu, Tel-Şeb (diğer adı Bel Kapısı), Şurece-i Sagir, Şurece-i Kebir, Köprücük Mezrası, Kozan, Ağcahan, Yanı Kızıl, Ahmet Viranı ve Akmeşhed köylerine bu cemaat mensupları yerleştirilmiştir.

İlk olarak Harran Burcu bölgesinde 60 çiftlik yere 39 nefer iskân olunmuştur. Mağara köyünde 20 çiftlik yere 16 nefer yerleştirilmiştir[227]. Tahir Torcu köyünde 40 çiftlik yere 28 nefer, Aygır Torcu köyünde 35 çiftlik yere 21 nefer, Tel-Şeb nam-ı diğer Bel Kapısı köyünde 30 çiftlik yere 22 nefer, Şurece-i Sagir köyünde 25 çiftlik yere 15 nefer, Şurece-i Kebir köyünde 30 çiftlik yere 20 nefer, Mezra-i Köprücükte 25 çiftlik yere 16 nefer, Kozan köyünde 30 çiftlik yere 20 nefer, Ağcahan köyünde 20 çiftlik yere 11 nefer, Yanı Kızıl köyünde 15 çiftlik yere 10 nefer, Ahmet Viranı köyünde 25

[226] BOA., TT.d., 835, 40-41.
[227] Bu köyde ayrıca İmam Muhammed Bakır Hazretlerinin vakfı için ayrılmış olan 1 çiftlik yer vardır. Gelirleri türbenin temizlik ve bakım işlerine hibe edilmiştir. BOA., TT.d., 835, 42.

çiftlik yere 16 nefer ve Akmeşhed köyünde 25 çiftlik yere 15 nefer Cemokanlı cemaatinden iskân olunmuştur[228].

2.7.3.11. Modanlı Cemaati

Badıllı Aşireti'ne tabi olan Modanlı Cemaati'nin reisi Ali Bey'dir. İskân edildikleri bölge sınırları Harran Kalesi'nin Halep'e açılan kapısından ve Şeyh Hayati Harrani Hazretlerinin mezarından Ruha'ya açılan kapıya kadar uzanmaktadır. Buradan da Tel-Hınta ve Girgi köylerinin sınırına, Hayati Harrani Hazretlerinin mezarından Collab nehrine kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Bu cemaatin yerleştirildiği köyler ve nefer sayılarına bakacak olursak; Harran Nahiyesine tabi Göktepe köyünde 60 çiftlik yere 48 nefer, Gökçe ve Çukur Dorcu köylerinde 60 çiftlik yere 21 nefer, Küncükıran köyünde 30 çiftlik yere 23 nefer, Cimşir köyünde 30 çiftlik yere 23 nefer, Vahşi ve Savaş Viran nam-ı diğer Köse Viran köylerinde ise 25 çiftlik yere 15 nefer iskân olunmuştur[229].

2.7.3.12. Mamavi Cemaati

Badıllı Aşireti'ne tabi olan Mamavi Cemaati'nin reisi Osman Bey bin Şah Hüseyin Bey'dir. Yerleştirildikleri köyler ve sayıları şu şekildedir: Zibale köyünde 30 çiftlik yere 20 nefer, Şibli köyünde 20 çiftlik yere 14 nefer, Seksan Viran köyünde 30 çiftlik yere 22 nefer ve Kazıktepe köyünde 20 çiftlik yere 12 nefer iskân olunmuştur[230].

[228] BOA., TT.d., 835, 40-43.
[229] BOA., TT.d., 835, 43-45.
[230] BOA., TT.d., 835, 45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
URFA BÖLGESİNDE ETKİN BAZI AŞİRETLERİN VARLIĞI, FAALİYETLERİ VE DEVLETLE OLAN SİYASİ MÜNASEBETLERİ

3.1. AŞİRETLERİN SİYASİ YAPISI

Urfa ve havalisi, Osmanlı Devleti zamanında irili ufaklı aşiretlerin yoğun olarak yer aldığı bir bölge olmuştur. XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılda konargöçer aşiretlerin iskân edilmesinden sonra Rakka ile beraber kalabalık aşiret gruplarına ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı toplumunu oluşturan gruplardan kırsal kesim içerisinde önemli bir yere sahip olan aşiretler, Urfa ve çevresinde de ağırlıklı bir nüfusa sahip olmuşlardır. Zira tarım ve hayvancılıkla uğraşan bu aşiretler yaşam alanı olarak daha ziyade kırsal alanları tercih etmekteydi. Urfa ve çevresi, zengin kış otlaklarına ve su kaynaklarına sahip olması, Tek Tek ve Karacadağ gibi önemli yükseltilerin bulunması, tarıma elverişli verimli arazilerin varlığı gibi nedenlerle Arap, Kürt ve Türkmen aşiretler arasında bir rekabet alanı olmuştur[231]. Tanzimat döneminde kadar bu aşiretlerin nüfusları hakkında kesin bir bilgiye sahip olmak pek mümkün olmamaktadır. Urfa ile ilgili yapılan tahrirler XVI. yüzyıla tarihlenmektedir[232]. Rakka bölgesine yapılacak iskân doğrultusunda tutulan aşiretleri iskân defterleri de sadece bu bölgelere yerleştirilecek aşiretlerin nefer sayılarını içermektedir. Dolayısıyla Urfa bölgesindeki aşiretlerin nüfusları hususunda bilgiler, onlardan bahseden muhtelif ve müstakil arşiv kayıtlarından hareketle elde edilmektedir.

Tanzimat Fermanı sonrası Osmanlı Devleti merkezi otoriteyi güçlendirerek idari ve mali yapıda daha düzenli sonuçlar almayı hedeflemiş ve ülke çapında genel bir nüfus sayımı yapmıştır. Buna bağlı olarak Rakka eyaletinde de 1848 senesinde nüfus sayımı ve tahrir çalışmaları ilk olarak Birecik'te başlamış ve Rumkale kazasında ikamet eden Baziki, Nizip kazasındaki Barak ve Suruç kazasındaki Berazi aşiretleri tahrire tabi olan ilk aşiretlerden olmuşlardır[233]. Nitekim 10 Ekim 1849 yılında Halep ve Rakka valisi Mustafa'nın Urfa ve Arabistan'daki nüfus sayımı ile ilgili görevini

[231] Suavi Aydın-Erdal Çiftçi, *İmparatorluğun Son Aşiret Sayımı Fihristü'l Aşâir,* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 207.
[232] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, XIII-XVIII.
[233] Öğüt, *18.-19. Yüzyıllarda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı,* 21.

başarıyla tamamladığına dair yazısından anlaşılacağı üzere bu sayımın yapıldığı netleşmektedir[234]. Yapılan bu sayıma rağmen şehrin genel nüfusu hakkındaki verilere 1865 senesindeki hane sayımı ile ilgili bilgilerden ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu sayıma göre Urfa Vilayetinin Müslüman ve gayrimüslim nüfusunun toplamı yaklaşık olarak 55.000 civarındadır[235]. Urfa vilayetinin kırsal nüfusunun çoğunluğunu konar göçer aşiretler oluşturmaktaydı. Nüfusun belirlenmesi amacıyla yapılan sayımlarda Rakka aşiretleri Arap, Kürt ve Türkmen olmak üzere hane bazında ayrı ayrı kaydedilmiştir.

[234] BOA, A.MKT., 229-31/1.
[235] BOA, Y.EE., 37-46/48.

Tablo 1: Urfa Vilayeti Aşair-i Ekradı (1865)

Aşiret/Oymak Adı	**Yerleşim Yerleri**	**Hane Sayıları**	**Meşguliyetleri**
Atmanlı	Bozabad	30	Ziraat ve Hayvancılık
Acemanlı	Bozabad	20	Ziraat
Baziki	Birecik, Rumkale, Oyumağaç	595	Ziraat
Berazi	Suruç, Birecik, Siverek	1.975	Ziraat
Canbegli	Bozabad	20	Ziraat
Çakallu	Bozabad	20	Ziraat
Diğer Zirai	Çaykuyu	97	Ziraat
Dögerli	Dögerli Cüllabı	400	Ziraat
Göğbenekli	Bozabad	80	Ziraat
Halitanlı	Çaykuyu	56	Ziraat ve Hayvancılık
Karakeçili (Şeyhanlı Oymağı)[236]	Urfa ve Siverek	40	Ziraat
Kurucabegli	Harran	20	Ziraat ve Hayvancılık
Mersavi	Bozabad	60	Ziraat
Sorkanlı	Bozabad	-	Ziraat ve Hayvancılık
Toplam		**3.413**[237]	

Kaynak: BOA, Y.EE., 37-46/47.

Yukarıda gösterilen tabloda Urfa ve çevresindeki aşiretler ile ilgili bazı çıkarımlarda bulunmak mümkün olmaktadır. Öncelikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kürt aşiretlerinin çoğunun yerleşik hayatı benimsediği ve zirai faaliyetlerde bulunduğu görülür. Ziraat ile beraber hayvancılığın da ciddi bir geçim kaynağı olduğu aşikardır. Dolayısıyla hayvancılıkla uğraşan Halitanlı, Atmanlı, Sorkanlı ve Kurucabegli gibi aşiretlerin yaylak ve kışlak hayatı çerçevesinde mevsimsel göçleri devam etmiştir.

[236] BOA, Y.EE., 37-46/47. Burada belirtilen hane sayısı Karakeçili Aşiretinin Urfa ile Siverek hududunda bulunan bir kısmıdır ve Berazi Şeyhanlısıyla akrabalık iddia eden Zeynel Abidin neslinden olduklarını iddia etmektedirler.

[237] İncelenen kayıtta aşiretlerin kalem kalem yazılmasına karşın yekunu yazarken muhtemelen sayısal işlem hatası yapılmıştır. Çünkü kayıtta toplam sayı 1.957 olarak yazılmıştır. Ancak doğru bir şekilde hesaplandığında toplam hane sayısının 3.413 olduğu anlaşılmaktadır.

Yazın kendi nahiyelerinde olan bu aşiretler kış aylarında Halep tarafındaki sıcak mahallere gitmeye devam etmişlerdir[238]. Baziki aşireti dahil olmak üzere bu aşiretler genel itibariyle Urfa'nın kuzey ve kuzey batısı ile Siverek'in Karacadağ bölgesine kümelenmiştir.

Hane sayısı üzerinden Kürt aşiretlerinin nüfus sayısı hakkında bir tahminde bulunulabilir. Daha önce belirttiğimiz üzere bir hane ortalama 5 kişi kabul edilir. Dolayısıyla nüfusu 3.413 × 5 = 17.065 olarak buluruz. Hane sayısı 4 olarak kabul edildiğinde ise bu sayı 3.413 × 4 = 13.652 olur. Her iki sayı göz önüne alındığında bu aşiretlerin ortalama nüfusu 15.000 civarındadır. Bu nüfus içerisinde Berazi aşiretinden sonra en kalabalık nüfusa sahip olan aşiret 595 hane ile Baziki aşiretidir. Bu sayıyı 5 ile çarpacak olursak 595 × 5 = 2.975 rakamı karşımıza çıkar ki toplam nüfus içerisinde azımsanmayacak bir yere sahiptir. Çoğunlukla Birecik, Rumkale ve Oyumağaç bölgelerinde ikamet etmişlerdir.

[238] "Bunlar göçebe olarak mevsim-i sayfda (yaz mevsimi) nahiyede bulunur ve mevsim-i şitâda (kış mevsimi) ruy-ı hayvanat içün çöl tarafına giderler ise de anlar dahi iskan hükmündedir." BOA, Y.EE., 37-46/47.

Tablo 2: Urfa Vilayeti Arap Aşiretleri (1865)

Aşiret/Oymak Adı	**Yerleşim Yerleri**	**Hane Sayıları**	**Meşguliyetleri**
Beni Amr(?)	Ayn-ı Halil karyesi	70	Ziraat ve Hayvancılık
Beni Asır	Birecik-Barak Nahiyesi	250	Ziraat
Beni Esed (Esad)	Urfa ve civarı	80	Ziraat ve Hayvancılık
Beni Hüseyin	Urfa ve civarı	25	Ziraat ve Hayvancılık
Beni Icil (İcil)	Urfa ve civarı	70	Ziraat
Beni Kays	Harran	870	Ziraat
Beni Naif (?)	Harran	40	Ziraat ve Hayvancılık
Beni Zeyd	Urfa ve civarı	100	Ziraat
Beni ….	Urfa ve civarı	70	Ziraat ve Hayvancılık
Ebü'l-Asaf	Rakka-Türkmen Cüllabı	150	Ziraat
Ebü'l-Cerad	Suruç-Fırat Nehri kenarı	140	Ziraat-Hayvancılık
Ebu Hamis	Türkmen Cüllabı	20	Ziraat
El-Avn	Suruç-Fırat Nehri kenarı	300	Ziraat-Hayvancılık
Haçi	Türkmen Cüllabı-Harran	40	Ziraat
Havas	Türkmen Cüllabı	40	Ziraat
Hubeyd	Urfa ve civarı	30	Ziraat ve Hayvancılık
İbade (Abade)	Harran Nahiyesi	250	Ziraat ve Hayvancılık
Meşhur	Türkmen Cüllabı	70	Ziraat
Naimi (Neimi)	Urfa ve civarı	150	Ziraat ve Hayvancılık
Rafi	Çaykuyu	25	Ziraat ve Hayvancılık
Toplam		**2.790**	

Kaynak: BOA, Y.EE., 37-46/47.

Tablodan da anlaşılacağı üzere Urfa ve civarında Kürt aşiretleri kadar olmasa da hayli Arap aşiretinin de ikamet ettiği görülmektedir. Urfa Sancağında yerleşik olmayan ancak bu bölgeden bir türlü eksilmeyen Aneze ve Şammar aşiretleri bu tabloda yer almamaktadır. Arap aşiretlerinin nüfusu Urfa'nın batısı ve güneyinde

yoğunlaşmıştır. Fırat Nehri ve Cüllab çayına yakınlıkları sebebiyle ziraatla meşgul olan bu aşiretler geniş hayvan sürülerine de sahip olmuşlardır. Yaz aylarında tarımla uğraşan aşiret mensupları kışın ise hayvanlarıyla birlikte çöl tarafına geçmişlerdir. Tabloda ilk sırada yer alan Beni Kays Aşireti 1865 senesinde Beni Muhammed, Beni Yusuf, Cumeyle ve Tammah olmak üzere dört alt oymak şeklinde taksim edilmiştir. Beni Muhammed oymağı 250 haneden müteşekkildir. Bu hanelerin bir kısmı ziraat, bir kısmı ise hayvancılık ile uğraşmıştır. Beni Yusuf oymağı 120 hanedir ve Şammar Aşireti içerisine firar ettiğinden konargöçer durumdadırlar. Cumeyle Oymağı mensupları 400 hanedir. Harran bölgesinde bulunmaktadırlar. Bir kısmı burada ziraat yaparken bir kısmı hayvanlarını otlatmak için çöl tarafına gitmekte, diğer bir kısmının ise Şammar ve Tay aşiretleri içerisine firar ettikleri belirtilmektedir. Tammah Oymağı 100 hanedir. Harran taraflarında ziraat ve hayvancılık ile meşgul olmuşlardır. Bunlar arasında nadir de olsa kırsal hayatı terk edip şehre karışmış olan aşiretler de vardır. Naimi Aşireti bunlardan biridir[239].

Tablo 3: Urfa Vilayeti Türkmen Aşiretleri (1865)

Aşiret/Oymak Adı	**Yerleşim Yerleri**	**Hane Sayıları**	**Meşguliyetleri**
Anterli (Anterlü)	Harran	30	Ziraat
Badıllı Türkmeni	Bozabad	30	Ziraat
Barak Türkmeni	Barak Nahiyesi	330	Ziraat
Cüllab Türkmeni	Cüllab	100	Ziraat
Çaykuyu Türkmeni	Çaykuyu	15	Ziraat
Toplam		**505**	

Kaynak: BOA, Y.EE., 37-46/46.

Türkmen aşiretleri Urfa ve civarında bulunan diğer Arap ve Kürt aşiretlerine nazaran daha az bir nüfusa sahiptir. Bu aşiretler coğrafyaya dayalı bir tasnife tutulmuşlardır. Aralarından Badıllı ve Anterli aşiret olarak zikredilmiş, diğerleri bulundukları coğrafi alanlarla birlikte anılmışlardır. Türkmen aşiretleri ile ilgili verilen

[239] BOA, Y.EE., 37-46/47.

bilgilerin hemen altında Rumkale Kazası ahalisinin ekseri Kürt, Urfa şehir ahalisi ile Birecik, Nizip ve Mizar ahalisinin ise Türk olduğu belirtilmiştir[240].

3.1.1. Aneze Aşireti

Günümüzde de varlığını sürdüren kadim ve önemli Arap kabilelerinden birisidir. Kabile bu ismi asıl adı Âmir olan ve lakabından dolayı Aneze b. Esed b. Rebîa olarak anılan şahıstan alır. Şeceresi Adnan'a kadar uzanan Âmir, bir kişiyi aneze[241] (kısa mızrak) ile öldürdüğü için bu lakabı almıştır. Ana vatanları Yemâme'dir. İslamiyet'ten önce puta taptıkları bilinen bu kabile, bazı söylentilere göre İslamî dönemden önce, bazılarına göre ise sonrasında geçimlerini sağlayabilmek ve otlak bulabilmek için Fırat Nehri kıyılarına göç etmişlerdir. IX. ve XII. yüzyıllar arasında Kûfe, Musul, Tuveyk ve Hayber gibi bölgelere dağılmışlardır. Bu tarihlerden XVII. yüzyıla kadar silik bir dönem geçiren kabile, Osmanlı Devleti döneminde tekrar sahneye çıkmıştır[242].

Aneze kabileleri, kendisi gibi Arap coğrafyasında söz sahibi olan Şammar Aşireti ile birlikte, genellikle Suriye ve Irak çöllerinde hüküm sürmüştür. Anezelilerin yaşadığı bu çöl sahası kuzeyde Halep'e, güneyde Şammar tepelerine ve Doğu'da ise Fırat Nehri ve ötesine kadar uzanmaktadır. Göçebe olarak yazlık-kışlık hayatı da yaşayan Aneze Aşireti, kış ayı başlarında develerini de alarak güneye doğru Şammar tepelerine göç etmekteydiler. Develer doğurduktan sonra yani baharın gelmesiyle birlikte Mart-Nisan aylarında tekrar kuzeye gelerek yazlık arazilerine yerleşmişlerdir. Koyun yetiştirdikleri bilinen bu aşiret, koyunlarını kışlık arazilerine götürmeyip, kuzeyde kendisine bağlı bulunan kabilelere emanet etmekteydiler. Bulundukları bölgede Şammar Aşireti ile daimî bir çatışma halinde bulundukları tarihi hadiselerden anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu iki aşiret arasında Fırat Nehri sınır teşkil etmekte ise de Anezelilerin nehri aşarak Şammar üzerine özellikle yaz aylarında saldırı ve yağma faaliyetlerinde bulundukları görülmektedir. Aneze Aşireti nüfus olarak Şammar'dan

[240] BOA, Y.EE., 37-46/46.
[241] Aneze veya Anaza olarak zikredilir. Peygamber efendimiz döneminden itibaren kullanılmaya başlanan bir terimdir. Tafsilatlı bilgi için bkz. A. J. Wensinck, "Aneze", *MEB İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978), 1: 433.
[242] Abdülkerim Özaydın, "Aneze", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 3: 195-196.

iki kat fazlaydı ve bu üstünlüğünü kullanarak XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin güneyinde, Suriye çöllerinde mutlak hâkimiyet kurmuşlardı. Bölgede bir tehlike unsuru olarak varlık gösteren dağınık Aneze kabileleri, yağma yoluyla yerel halkı ve ticareti zor durumda bırakmıştır[243].

Aneze kabilelerinin olumsuz tavırları Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde de kendini göstermekteydi. Örneğin 1574 senesi Şubat ayında Hayber Kalesi civarına gelen Aneze Aşireti'ne mensup asiler, halkın zahire, hurma ve mallarını yağmalamış, adamlarını katlederek kadınlarına tecavüzde bulunmuşlardır[244]. Bu hareketleri engellemek ve Hayber Kalesi ahalisini korumak üzere Şam'dan bin nefer asker gönderilmesi, asilerin takip edilerek haklarından gelindikten sonra kalede 400 asker bırakılması hususunda Şam Beylerbeyi'ne hüküm yazılmıştır[245].

Osmanlı Devleti, Suriye ve Irak bölgesinde bedevi Arap aşiretleri ile uzun süre mücadele etmek zorunda kalmıştır. Özellikle XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren devletin yıkılışına kadar Aneze ve Şammar gibi istilacı aşiretler, yetkilileri oldukça meşgul etmiştir. Mesela, Ekim 1778 senesinde o sırada Sayda Valisi olan Cezzar Ahmet Paşa'ya yazılan hükümlere bakılırsa Aneze ve Cebel-i Dürzi gibi kabilelerinin Şam ve Sayda bölgesinde eşkıyalıklarına devam ettiği görülür. 20.000'den fazla kişi ile bazı mukataaların sınırlarına dayandıkları, yağma ve tecavüzlerde bulundukları belirtilerek bunların dağıtılması ve gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir[246].

Aneze Aşireti'nin bulundukları bölgeleri terk ederek kuzeye yani Fırat Nehri kenarlarına gelmesinde Vehhabi Arapların baskısı etkili olmuştur. XVII. yüzyılda Necid'den Suriye taraflarına gelmişlerdir. Kendilerinden 20 yıl kadar öncesinde buraya yerleşmiş olan Şammar Aşireti'ni yerlerinden ederek kuzeye sürmüş ve bölgede hakimiyet kurmuştur[247]. Bu tarihten itibaren Halep, Musul, Ürdün, Suriye, Kuzey Irak ve Ruha (Urfa)'ya uzanan alanda Aneze ve diğer Arap aşiretlerinin şekavetleri Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır. Özellikle Tanzimat'tan sonra Aneze ve Şammar aşiretlerinin eşkıyalık faaliyetleri, yerli halka yapılan saldırılar ve

[243] H. Reckendorf, "Aneze", *MEB İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978), 1: 433-434.
[244] BOA., MHM.d., 23, 276/615.
[245] BOA., MHM.d., 23, 277/616.
[246] BOA., C.DH., 307-15339.
[247] Hilmi Bayraktar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı), (Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2007),* 84-85.

kendi aralarında meydana gelen çatışmalar bölgenin istikrarını oldukça sarsmıştır. Bu aşiretlerin XIX. yüzyılda genellikle hasat zamanları yaptıkları yağma ve talan amaçlı saldırılardan sonra yerli halk bulundukları bölgeleri terk etmek zorunda kalmıştır[248].

Aneze Aşiretine mensup kabileler, Bağdat'tan Urfa bölgesine kadar uzanan coğrafyada eşkıyalık hareketlerinde bulunmuşlardır. 1800'lerden itibaren Fırat Nehri ve civarında yer alan bölgeler başta olmak üzere, Halep, Şam, Musul, Hama, Humus, Sincar, Necid, Rakka ve Urfa vilayetlerinde şekavet hadiselerinde bulunmuşlar, hem devleti hem de halkı zarara uğratmışlardır[249]. Bu aşiretin saldırıları ve bu saldırıların önlenmesi ile ilgili yapılacaklar hususunda kaleme alınan belgeler, durumu açıkça ortaya koymaktadır. Mesela, Nisan 1827 tarihli Halep Valisi Yusuf Muhlis Paşa'nın takririnde Halep civarına gelen Aneze Aşireti'nin halka cevri cefa çektirdiği, hasara ve fesada yol açtığı belirtilerek, bunların eşkıyalıklarının önlenmesi için piyade ve süvari tertip edilmesi gerektiği, bu askerlerin masrafları, talim usulleri gibi konularda yapılması gerekenler aktarılmıştır[250]. Aneze urbanı saldırılarından korunmak için Halep ve civarında bazı mahallere kışla ve kale inşa edildiği, mevcut kale ve tabyaların onarımının yapıldığı görülür. Dönemin Halep Valisi Ali Paşa, bu masrafların karşılanması için paraya ihtiyaç olduğunu ve bölgedeki kalelere de asker sevki gerektiğini belirtmiştir[251].

Halep ve civarında bu gibi tedbirlerin alınması ve Aneze Aşireti'nin buradan bir nebze de olsa püskürtülmesi akabinde, aşiret Urfa ve havalisine yönelmiştir. Nisan 1849 tarihli Harput Valisi Mustafa Sabri Bey'in yazısında baharın gelmesiyle birlikte Aneze Aşireti'nin Urfa havalisi ve Siverek kazası civarında dolaşmaya başladığını söyleyerek, olası Aneze saldırılarına karşı özellikle Siverek ahalisinden çöl taraflarında ziraat edenlerin hasatlarını korumak üzere kaza merkezinde asker bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir[252]. Öte yandan Siverek kazasına sekiz dokuz saat mesafede bulunan Hısn-ı Mansur, Gerger kazaları ile Tepehan Kazası, Kahta Nahiyesi bölgelerini Aneze ve diğer Arap urbanından muhafaza etmek için Anadolu

[248] Saydam, "Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri", 245-246.
[249] BOA., HAT, 482-23647.
[250] 800-1.000 nefer piyade ile 2.500-3.000 süvariden oluşan bir kuvvet istenmektedir. BOA., HAT., 508-24978.
[251] BOA., HAT, 597-29328.
[252] BOA., İ.MVL., 32-44.

Orduyu Hümayun mensuplarından Miralay Süleyman Bey emrinde bulunan bir tabur asker ile birlikte Beylerbeyi Hüseyin Paşa komutasında bulunan 500 başı bozuk asker görevlendirilmiştir. Siverek kazasına bir saldırı olması halinde bu kuvvetler bölgeye sevk edilecektir[253]. Nitekim bu esnada Aneze kabilelerinden Abadi, Sihris ve Sazuk, Siverek kazasına 20 saat mesafede bulunan Habur'a gelerek bölgedeki köy halkına zarar vermiş ve bunlara müdahalede buradaki asker sayısı yetersiz kalmıştır[254]. Bu konuda dikkati çeken husus, memleketin dahili güvenliğini sağlamada düzenli ordu askerinden ziyade "başıbozuk" olarak adlandırılan paralı milis kuvvetlerinin kullanılmış olmasıdır. Şam, Halep ve Urfa sınırlarına gelen Aneze Aşireti'ne karşı başı bozuk askerler görevlendirilmiştir[255]. Hizmet bedelleri ödenmesine rağmen bu başıbozuk askerlerin merkezi otoritenin zayıflamasından faydalanarak, halk üzerinde tahakküm kurdukları ve halkın bu baskılardan kurtulmak için görevlilere hediye ve rüşvet verdikleri anlaşılmaktadır. Askerlerin ahaliden karşılıksız olarak hiçbir şey almamaları hususunda yetkililer uyarılmıştır[256].

Aneze Aşireti eşkıyasının saldırılarına karşı alınan bu tedbirlere rağmen bunların yağma ve talan faaliyetlerinin devam ettiğini söylemek mümkündür. Haziran 1849'da Karakeçili Aşireti'ne saldırmış, binden fazla hanelerini tarumar etmiş, hayli adamlarını öldürmüşlerdir. Saldırıdan kurtulan haneler, bulundukları bölgeleri terk ederek çevredeki köylere yerleşmişlerdir. Dağınık ve perişan halde bulunan aşiret nüfusundan 100 kadarı ise şiddetli kış mevsiminden dolayı telef olmuştur ve tabiri caizse ekmeğe muhtaç kalmışlardır[257]. Vatanlarından olan Karakeçili Aşireti hanelerinin Diyarbakır'ın doğu ve batı taraflarında bulunan kazalara mı yoksa eski topraklarına mı yerleştirileceği konusu Kürdistan Valisi'nin vereceği karara göre şekillenmiştir[258]. Ayrıca bölgedeki Aneze aşiretinin yağma, soygun ve adam öldürme

[253] Harput Valisi tarafından yazılan bu yazıda Aneze Aşireti'nin daha önce Diyarbakır Sancağı dahilindeki Karakeçili Nahiyesine bağlı olan birkaç köyü yağma ettiği, Şammar eşkıyasının ise Urfa'ya tâbi Sülüklü Nahiyesi ahalisinin mal ve eşyalarını gasp ettiği belirtilmiştir. Bu belgede Siverek kazasının Harput Eylaeti dahilinde olduğu görülür. BOA., İ.MVL., 32-1.
[254] BOA., MVL., 226-46.
[255] Mayıs 1849 tarihli Halep Valisi Halil Kamil'in tahriratında Aneze Araplarına karşı Başıbozuk atlı askerlerin sevki ile alınacak tedbirler ve teferruatına dair bilgiler verilmektedir. BOA., A.MKT., 201-88.
[256] Saydam, "Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri", 244.
[257] BOA., İ.MVL., 142-3972.
[258] BOA., İ.MVL., 145-4072.

yoluyla verdikleri zararların önlenmesi, asilerin terbiye edilmesi için Şam, Halep, Musul ve Kürdistan valileri ile Anadolu ve Arabistan'ın Ordu komutanlarına fermanlar gönderilmiştir[259]. Saldırıların engellenmesi için yetkililer, bölgeye düzenli ordu ve başı bozuk asker sevk etmiştir. Öte yandan Aneze Aşireti'nin eşkıyalıklarına son vermek ve onları bulundukları yerden tamamen temizlemek amacıyla askeri tedbirler haricinde diğer bazı tedbirler de alınmıştır[260].

İdarecilerin almış olduğu tedbirler neticesinde Aneze Aşireti'nin eşkıyalık faaliyetleri kısmen de olsa engellenmiştir. 1850 senesi Ekim ayında Aneze eşkıyasının Urfa, Siverek ve Mardin taraflarında gasp ettiği hayvanların birçoğu kurtarılarak sahiplerine teslim edilmiştir[261]. Aneze saldırılarına maruz kalan bölgelerin eşkıyadan tamamen temizlenmesi gerektiği vurgulanarak, Anadolu ve Arabistan ordularından asker talep edilmiştir. Ancak Anadolu ordusunun bu tarihlerde İran hudutlarında, Arabistan ordusunun ise mükellef olduğu diğer bölgelerde görevlendirilmiş olmasından dolayı çok fazla sayıda askerin sevkinin mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Aneze saldırılarına karşı özellikle çöl taraflarında, geçici olarak mevcut olan askerler vasıtasıyla bölgenin korunması gerektiği söylenmiştir[262].

Aneze Aşiretinin yağma ve gasp olayları bölge idarecileri ve ahalisini ekonomik açıdan oldukça zor durumda bırakmıştır. Mart 1851 tarihinde Urfa'da bulunan ulema, imamlar, hatipler, meclis âzaları ve sair kişiler tarafından yazılan arzuhallerde, Urfa Sancağına tâbi Suruç, Çaykapı ve Türkmen Cüllabı nahiyeleri ile Çay, Obluçak(Oblicak) ve Burgaz(Boğaz) köylerinde bulunan ahalinin Aneze ve Şammar aşiretlerinin eşkıyalıklarından dolayı topraklarını terk etmek zorunda kaldıkları belirtilmiştir. Etrafa dağılan ahali, devlete ödemekle mükellef oldukları

[259] Aneze eşkıyalarının Derik ve Siverek civarında yaptıkları saldırılardan bahsedilmiş ve bunların engellenmesi istenmiştir. BOA., A.MKT.MVL., 17-9.
[260] Alınan askeri tedbirler neticesinde Aneze eşkıyaları dağıtılıyor, yakalanıp cezalandırılıyor veya hapsediliyorlardı. Ancak buna rağmen aşiretin geri kalan üyeleri, saldırılarına devam ediyordu. Dolayısıyla bu aşiretin gelir kaynaklarının kesilmesi yoluyla dize getirilmesi düşünülmüştür. Bu amaçla bazı tedbirlerin alındığını gözlemlemek mümkündür. Bu tedbirlerden birisi, Aneze kabilelerinin levazımatlarının temininin önünü kesmek olmuştur. Nitekim Aneze Aşireti beslediği hayvanların yapağısını (yününü) ve revganlarını (yağını), bulundukları bölgelerdeki köy ve nahiye halkına satmaktaydı. Elde edilen gelir ile de kendilerine lazım olan kumaş ve giyecekleri alıyorlardı. Eğer yöre halkı, bu aşiretin mallarını satın almaz ve kendi mallarını da bunlara satmaz ise aşiret bölgeden çekilmek zorunda kalacaktı. BOA., İ.DH., 213-12410.
[261] BOA., İ.DH., 222-13212.
[262] BOA., İ.MVL., 197-6119.

vergilerinin yeniden düzenlenmesi ve ertelenmesi hususunda ricada bulunmuşlardır[263]. Hatta bu iki aşiretin yağma ve saldırılarına daha fazla dayanamayan bazı yöneticilerin görev yeri değişikliğinde bulunduklarını bile görmek mümkündür. Örneğin, 1853 senesinde Urfa Kaymakamı olan Hasan Mümtaz Paşa, Aneze ve Şammar Urbanı eşkıyasının etrafından eksik olmadığı Urfa'da az sayıdaki asker ile asayişin sağlanamadığından, otoriteyi hissettirmek için vilayetten istediği askerin bir türlü gönderilmediğinden ve idarenin gittikçe zorlaştığından bahisle, Rumeli veya Anadolu taraflarından münasip bir kaymakamla becayişini (karşılıklı yer değiştirme) talep etmiştir[264].

Urfa ve havalisinde bulunan yöneticiler, bölgeye gelen Arap aşiretlerinin şekavetlerini engellemek, onları kontrol altında tutmak ve olası saldırılarının önüne geçmek maksadıyla aşiret temsilcilerine maaş bağlamışlardır. Böylece onları bulundukları bölgenin muhafazası ve salahiyeti açısından sorumlu kılarak meydana gelebilecek olumsuzluklar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır[265].

Aneze ve Şammar aşiretleri fırsat buldukları sürece yağma ve gasp olaylarına devam etmiştir. Yerli ahali dışında bulundukları bölgelerden geçmekte olan kervanlara da saldırmışlardır. 1859 yılında Aneze eşkıyaları Diyarbakır'a on sekiz saat mesafede bulunan Siverek Sancağına hücum etmiş, bu sırada Şammar eşkıyaları ise Siverek tarafına giden bir kervana baskın yaparak hayli eşya, nakit para ve hayvanlarını gasp etmişlerdir. Bu saldırıların önlenmesi için Kürdistan valisine yazı gönderilmiştir[266]. Devlet tarafından bu saldırılara karşı alınan askeri tedbirler haricinde, bölgede bulunan bazı yerel aşiretler de idarecilere destek olmuşlar ve Aneze Aşiretinin püskürtülmesinde rol oynamışlardır. Mardin taraflarında varlık gösteren Milli, Kiki ve Kırvar Aşiretleri bu duruma örnek gösterilebilir[267]. Çünkü Aneze'ye mensup özellikle

[263] BOA., İ.MVL., 203-6479.
[264] BOA., MVL., 256-44.
[265] Buna örnek olarak, Temmuz 1854 tarihli bir arşiv kaydında Aneze Aşireti mensuplarından Sofunun oğlu Abdülkerim'in, beraberinde bulunan kalabalık haneleri ile birlikte Urfa'ya tâbi Türkman Cüllabı Nahiyesi'ne geldiği ve bazı uygunsuzluklara girişmek üzere olduğu belirtilmiştir. Bölgenin muhafazası için daha önce görevlendirilmiş olan İyade'nin yetersiz kaldığı, bu görev için Abdülkerim'in daha münasip olduğu söylenerek aylık 2.000 kuruş maaş ile vali tarafından görevlendirilmiştir. BOA., İ.DH., 304-19278.
[266] BOA., A.MKT.MHM., 166-90.
[267] BOA., A.MKT.UM., 375-39.

Şeyh ve Deham kabileleri, Siverek haricinde Mardin ve civarına da zarar vermekteydi[268].

Bölgedeki zarara engel olmaya çalışan bir başka aşiret ise Tay Aşireti'dir. Anezeliler, Mardin Sancağı'na tâbi Nusaybin Kazası'nın Alyan Nahiyesi ve köylerine hücum ederek ahalinin mallarını ve hayvanlarını gasp etmiştir. Bunun üzerine ahali Tay Aşireti şeyhi Şeyh Ali'ye haber göndermek suretiyle yardım istemiştir. Şeyh Ali kendi aşireti ile Şammar Aşireti mensuplarından oluşan kuvvetleriyle beraber, kaçan Aneze eşkıyalarını takip etmiş, yakalamış ve hayli devam eden bir muharebeden sonra eşkıyanın elinde bulunan mal ve hayvanların tümünü geri alarak sahiplerine teslim etmiştir. Tay Aşireti şeyhi Şeyh Ali'nin, bu hadisede göstermiş olduğu sadakat, yardım ve hizmet başta olmak üzere aşireti ile birlikte ödemekle mükellef olduğu vergilerini düzenli bir şekilde vermesi de göz önüne alınarak Mecidiye Nişanı[269] ile ödüllendirilmesi istenmiştir[270]. Ancak kendisine bir seyf (kılıç) hediye edilmesi daha uygun görülmüştür[271].

1860 senesi Ocak ayında Aneze Araplarından Saba'a ve Fed'an aşiretleri, şeyhleri Şeyh Ceda'nın öncülüğünde Urfa üzerine yürümüş ve halka zulmetme tehdidinde bulunmuşlardır. Bu tavırlara karşılık nüfus nâzırı İsmail Efendi, gerekli uyarılarda bulunarak şeyhe nasihat etmiş ancak bu girişimler karşılıksız kalmıştır[272]. Ayrıca Urfa mutasarrıfı Takiyüddin Paşa tarafından, Şeyh Ceda'nın Urfa'ya göndermiş olduğu kahyası Ahmed er-Raşidi'ye de ahaliye yapılan zulmün son bulması hususundaki uyarıları da dikkate alınmamıştır. Aneze eşkıyasından birkaç yüz atlı, Urfa dahilinde bulunan Milli Aşireti'ne saldırmış, 200'den fazla at ve develerini gasp etmiştir. Bu hadiseden birkaç gün sonra Aneze eşkıyasının 3-4 bin atlı ile tekrar kendileri üzerine hücum edeceği haberini alan Milli Aşireti ahalisi, yaşadıkları Kabahaydar Nahiyesi'ne 7-8 saat mesafede bulunan Dögerli Nahiyesi'ne

[268] BOA., A.MKT.MHM., 171-68.
[269] Asıl adı Mecidi Nişanı'dır. Osmanlı Devleti'nde ilmiye veya askeriye mensuplarından üstün hizmet ve başarı gösterenlere verilirdi. Sultan Abdülmecid zamanında verilmeye başlanmıştır. Tafsilatlı bilgi için bkz. İbrahim Artuk, "Nişan", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33: 154-156.
[270] Şeyh Ali süvarilerinin yem ve yiyeceklerini kendi bütçesinden karşılamıştır. Yanındaki kuvvetlerle, Aneze eşkıyalarının gasp ettiği malları geri almakla birlikte, onların 30-40 adamlarını öldürmüş ve 60 kısraklarını da almıştır. BOA., MKT.UM., 380-17.
[271] BOA., A.MKT.UM., 381-46.
[272] BOA., A.MKT.UM., 391-70.

çekilmişlerdir. Bunu haber alan Takiyüddin Paşa, Milli aşireti ahalisinin de yerlerine dönmelerini emrederek, düzenli ordudan 600 nefer süvari ve 2 top ile bölgede bulunan diğer aşiretlerden oluşturduğu 1.000 kadar süvari ve piyade kuvvet tertip etmiştir[273].

Bu arada Urfa meclis azalarından nüfus nâzırı İsmail Efendi, Şeyh Ceda'ya saldırılardan vazgeçmesi konusunda tavsiyelerde bulunduğu bir yazı göndermiştir. Şeyh, bu yazıya cevabında aylık 4.000 kuruş maaş ve Milli Aşireti'nden 'huva'[274] namıyla 1.000 adet gazi altını istediğini belirterek, taleplerinin karşılanmaması ve Milli Aşireti'nin devlet tarafından desteklenmesi durumunda hem söz konusu aşireti hem de Urfa havalisini harap edeceğini söylemiştir. Bu cevap üzerine Urfa'da hazır bulunan askerler, Aneze Aşiretleri üzerine hücum ederek onları mağlup etmiştir. Şeyh Ceda firar ederek canını zor kurtarmış ancak amcasının oğlu Fecr bin Havran ve Beni Hams şeyhi Çahş(?), birkaç adamı ile birlikte yakalanmıştır[275]. Bu şahıslar ve işbirlikçisi olduğu tespit edilen diğer bazı aşiret mensupları tutuklanmış ve bunların cezalandırılması istenmiştir[276]. Ayrıca Aneze Aşireti'nden ganimet olarak deve, koyun ve at olmak üzere bir miktar hayvanat ile eşyalar ele geçirilmiştir. Bunlar müzayede (açık arttırma) usulü ile satılmıştır[277]. Yapılan satış işlemleri ve saire masraflar haricinde elli bin on dört buçuk kuruş nakit para elde edilmiştir[278]. Bu gelirin de devlet hazinesine ait olduğu ve buraya teslim edileceği Urfa mutasarrıflığına ve maliye nezaretine bildirilmiştir[279].

Urfa topraklarında yapılan bu muharebede Aneze Aşireti ciddi bir mağlubiyet yaşamıştır. Hayli fazla sayıda adamlarını ve hayvanlarını kaybeden aşiret Şeyhi Cedan, Halep tarafına firar etmiştir. Halep Valisi İsmail Paşa'ya yazılan yazıda, söz konusu aşiretin mağlubiyetten sonra oldukça zayıf ve kötü durumda olduğu,

[273] BOA., MVL., 754-53.
[274] Huva kelimesi Arapça kardeşlik manasına gelen uhuvva kelimesinden bozmadır. Özellikle Arap aşiretleri tarafından diğer aşiret veya kabilelerden almaya çalışılan bir nevi haracı ifade etmektedir. Bu hususta tafsilatlı bilgi için bkz. Taş, "Osmanlı Topraklarında Eşkıyalık Teaddileri ya da Irak-Suriye Bölgesi Arap Aşiretlerinin Ekonomik Kaynakları: Gazve ve Huva", 839-856.
[275] BOA., MVL., 754-53.
[276] BOA., A.MKT.UM., 391-70. Yakalanan eşkıyalar ceza kanunun 62. Maddesi esas alınarak yargılanmış ve kürek cezasına mahkum edilmişlerdir. Mahkumiyetlerinin bildirildiği yazıda, devlet otoritesine karşı gelerek halkın mallarını gasp ve yağma eden, cinayete teşebbüs eden grupların başındaki kişilere idam cezası verildiği, etrafındakilerin ise küreğe konulduğu hakkında bilgiler verilmektedir. BOA., A.MKT.MVL., 117-44.
[277] BOA., MVL., 754-59.
[278] BOA., İ.MVL., 427-18769.
[279] BOA., A.MKT.MVL., 114-18.

dolayısıyla düzen ve kontrollerinin kalıcı olarak ve daha kolay sağlanabileceği belirtilmiştir[280]. Nitekim Halep'te alınan tedbirler sayesinde Cedan ve adamlarının ahaliye musallat olmaya cesaret edemediği, burada asayişin sağlandığı görülmüştür[281].

Bu sırada Urfa ve çevresinde Aneze saldırılarına karşı önlem alınmaya devam edilmekteydi. Bir taraftan Aneze aşiretine karşı yapılan muharebede görev yapan askerlerin maaşları ödenirken[282], diğer taraftan olası saldırıları önlemek amacıyla Halep veya Arabistan Ordusu'ndan iki top takımının Urfa'ya gönderilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Neticede iki top takımı ile beraber 1000 adet bir buçuk çapında gülle ve üç çapında 500 adet obüs Halep Kalesi'nden Urfa'ya sevk edilmiştir[283]. Siverek'te ise yine ihtiyat kuvveti olarak bir bölük süvari ve bir miktar zaptiye bulundurulması uygun görülmüştür. Çünkü Aneze ve Şammar aşiretlerinden Şeyh Deham ve Şeyh Abdülkerim'den ayrılan birkaç grubun Urfa ve Siverek etrafında başıboş dolaştıkları haberleri gelmekteydi.[284]. Nitekim bunların üzerine bir miktar asker sevk edilerek dağıtılmış, koyun ve develerine el konulmuştur[285]. Bu hayvanların açık arttırma usulü ile satılarak elde edilecek gelirin yine devlet hazinesine aktarılması uygun görülmüştür. Ancak bu hayvanların içerisinde ahaliden gasp edilenlerin de bulunabileceği belirtilerek, satılmadan evvel şayet sahipleri bulunursa, hayvanların sahiplerine teslim edilmesi gerektiği vurgulanmıştır[286].

Aneze Aşireti ile yaşanan bu çatışmaların neticesinde önceden olduğu gibi yöneticilerin alması gereken tedbirler sık sık tekrarlanmıştır. 1862 senesinde Urfa Mutasarrıfı Ragıp Paşa'ya gönderilen yazıda, Bağdat ve Musul çöllerinden her sene Urfa ve çevresine gelip halka zarar veren Aneze ve Şammar eşkıyalarına karşı yeterli sayıda asker bulundurulması söylenmiştir. Ayrıca Şammar Aşireti'ni temsilen Şeyh Abdülkerim'e verilen maaşın ödenmesi istenmiştir[287]. Aneze aşireti ile şekavete sebep

[280] BOA., MVL., 757-68.
[281] BOA., MVL., 758-61.
[282] Urfa'da geçici olarak görev yapan 120 nefer süvariye, bir aylık maaş olarak toplam 17.880 kuruş verilmiştir. BOA. MVL., 757-27.
[283] BOA. MVL., 757-81.
[284] "..ihtiyatlıca bulunmak ve bu sırada emvâl-i miriye istihsal kılınmak üzere.." BOA., A.MKT.UM., 471-92.
[285] BOA. MVL., 759-75.
[286] "..ahz ve iğtinam olunan hayvanat esmanının dahi hazine-i celileye varidat kaydı emr-i tabi' idigü fakat füruht olunacak hayvanat derununda mal-ı mansub bulunduğu takdirde anların ba tefrik ashabına itası muadelet-i seniye icabından olmasıyla.." şeklinde izah edilmiştir. Bu satıştan elde edilecek tutar tahminen 100.000 kuruştur. BOA., A.MKT.UM., 509-71.
[287] BOA., A.MKT.MHM., 240-47.

olan diğer aşiretlerin engellenebilmesi ve asayişin sağlanması için askeri önlemlerin yanı sıra idari önlemlerin de alındığı görülür. Söz konusu aşiretlerin faaliyetlerinin sürekli takip edilmesi, ahali ve efradıyla olan ilişkilerin bilinmesi amacıyla 1857 tarihinde Urban Müdürlüğü oluşturulmuştur. Halep vilayetinden Arap kâtibi Mehmed Efendi 1.500 kuruş maaşla müdür olarak görevlendirilmiştir. Halep Vilayet Meclisi bu tayinin vilayet bütçesine yük getireceği düşüncesiyle karşı çıkmış, tayin edilen şahsın da görevini yerine getiremeyeceğini öne sürmüştür. Çünkü onlara göre bu kişi bırakın aşiretleri takip etmeyi şehirden taşraya bile çıkmamaktadır. Ayrıca bu atamaya aşiret reislerinin ve halkının da rızası olmadığı iddia edilmiştir[288].

Halep meclisinin itirazlarına rağmen aşiret müdürlerinin ataması gerçekleştirilmiştir. Önceden Urban Müdürlüğü olarak varlık gösteren yapı, 1868 Mart'ında yeniden düzenlenerek Aşair-i Urban Kaymakamlığı oluşturulmuş ve başına 3.250 kuruş maaşla Halep Vilayet Meclisi azalarından Hüseyin Efendi atanmıştır. Ona yardımcı olmak için de 750 kuruş maaş ile mal müdürü namıyla bir sandık emaneti memuru görevlendirilmiştir. 150 kuruş ise kırtasiye masrafı olarak hesaplanmış ve kaymakamlık bünyesine toplamda 4.150 kuruşluk bir maaş tahsisi yapılmıştır. Bu idarenin giderleri için gerekli olan kaynak ise Maraş, Urfa ve İskenderun kaymakamlıklarının lağvedilmesi ile sağlanmıştır. Neticede, Haleb vilayetinde olan ve çadırlarda yaşayan Arap aşiretlerin vergilerini toplamak, iskan edilmek isteyenleri iskan etmek ve Aneze eşkıyasına karşı emniyetlerini sağlamak üzere kurulan Aşair-i Urban Kaymakamlığı faaliyet göstermeye başlamıştır[289].

Alınan tüm bu askeri ve idari tedbirlere rağmen Aneze ve Şammar başta olmak üzere bedevi Arap aşiretlerinin şekavetleri son bulmamıştır. Özellikle Güneydoğu şehirleri, Suriye ve Irak toprakları ciddi bir istikrarsızlık ortamında kalmış, XIX. yüzyılın ikinci yarısında ahali, kırsal kesimlerde barınamayacak hale gelmiştir. Çare olarak Aneze Aşireti'nin iskânı konusuna ağırlık verilmiş ve bu aşiret Zor Livası ile Hille arasındaki arazilere yerleştirilmeye başlanmıştır. Aşiret şeyhlerinden kendilerine verilen arazi tapuları karşılığında iskân nizamına uyacakları konusunda teminat

[288] BOA., A.MKT.MVL., 98-20.
[289] BOA., İ.ŞD., 4-194; BOA., A.MKT.MHM., 409-84. Aşair-i Urban Kaymakamlığı'nı oluştururken kapatılan Maraş kaymakamlığı maaşı 1.660 kuruş, Urfa kaymakamlığı maaşı 1.660 kuruş ve İskenderun kaymakamlığı maaşı ise 830 kuruştur. BOA., İ.ŞD., 4-194.

alınmış, bunlara ziraat eğitimi verilmesi için Zor Mutasarrıflığına bazı yetkiler verilmiştir[290].

1874 senesi Şubatında Bağdat, Suriye, Halep vilayetleri ile Zor Mutasarrıflığına gönderilen yazıda Aneze ve Şammar aşiretlerinin yol açtıkları hasarı sona erdirmek için iskân edilmelerinin zaruri olduğu ve bunların mamur bölgelere yaklaştırılmaması gerektiği belirtilmiştir. Yerleşecekleri bölgelerdeki ahalinin de bunlara ziraat konusunda yardım etmesi ve aralarında suça devam edenlerin her ne sebeple olursa olsun himaye edilmemesi istenmiştir.[291] Nitekim bu tarihten sonra Aneze ve diğer aşiretlerin iskânı hususunda yapılan çalışmaları gözlemlemek mümkündür[292]. Aşiretlerin uygunsuzluklarına karşı alınan bu tedbirler ve yapılan iskânlar olumlu netice vermekle beraber, Arap aşiretlerinin eşkıyalık faaliyetlerinin önüne tam olarak geçilememiştir. Özellikle Aneze ve Şammar aşiretlerinin kendi aralarındaki mücadeleler devletin güney bölgelerinde huzursuzluğa yol açmıştır. Bu konuda merkeze yapılan şikâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla bu her iki aşiret de ticaret veya diğer başka bahanelerle iskân bölgelerinin dışına çıkmış ve ahaliye zarar vermeyedevam etmişlerdir[293]. Urfa civarında hayvancılıkla uğraşan ahalinin,

[290] Öğüt, *18.-19. Yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı,* 136.

[291] Urban aşiretlerinin iskânının zorunlu olduğu şu ifadelerle dile getirilmiştir; "Kabail-i meskuneye isal güzend ve hasarı itiyad edinmiş olan Aneze urbanıyla Şammar urbanından henüz iskan edilmeyen kısmının iskanları çaresine bakılmadıkça Arabistanca mazbutiyet-i matlube hasıl olamayacağından ve bunların her ne nam ile olur ise olsun Bağdad ve Suriye ve Haleb vilayetleriyle Zor kıtasınca kuvve-i mevcudiye-i askeriye ve zaptiye ile bilad-ı mamureye yaklaştırılmayıp havayic-i zaruriyelerini vermemeğe nihayet bu sene devam olunacağı halde vilayeti mezkureden birisinde tavattun ve iskana mecbur olacaklarından…" BOA., A.MKT.MHM., 474-70.

[292] Bu konu ile ilgili olarak arşivde birçok kayda rastlamak mümkündür. Örneğin; 1878 tarihli bir arşiv kaydında Aneze Aşireti'nden olup, Kerbela Sancağı'na tâbi Zeraze adlı mahalde iskân edilen en-Nidal Araplarını yetiştirmek üzere bir müderris ataması gerçekleştirilmiştir. Şavatzâde Taha Efendi isimli bu müderris aylık 1.250 kuruş maaşla en-Nidal urbanının "izale-i cehaletleri" için görevlendirilmiştir. BOA., ŞD., 265-10; BOA., MF.MKT., 57-115. Bir başka kayıtta ise Anezelilerin iskânı için Kudüs-ü Şerif bölgesinde gerekli olan su kuyularının kazılması ve keşif haritasını çıkarmak üzere uzman bir komisyon oluşturulması talebi vardır. Komisyonda yer alacak mühendis masraflarının ise mal sandığından ödenmesi istenmiştir. Tafsilatlı bilgi için bkz. BOA., ŞD., 2271-3.

[293] Bu hususta Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda durum şöyle ifade edilmiştir: "Devletlu efendim hazretleri Beş bin çadır halkı üç fırkadan ibaret olan Şammar Aşairi Bağdad ve Musul Vilayetlerine tabi hududların Bağdad ve Sincar sahrasına mümted iken muahharen bir fırkası Deyr'e rapt olunduğu cihetle bunlar bu fırsatdan bi'l-istifade tevsi-i hudud ederek ve mezkur üç fırka bazen birleşerek Sincar Dağı'nı tecavüzle Diyarbekir ve Urfa dâhiline yayılub ika haşarat etmekde ve mukaddeman Deyr'e tabi iken muahharen Halep'e rabt olunan Anezeliler ise her sene Haleb'e deri vermek bahanesiyle Mamure'ye tecavüzle Humus cihetlerine ve Meskene'ye kadar erişmekde ve ekseriya Meskene ve Caber Kalesi civarında Fırat Nehri'ni geçup Milli Aşireti ile bi'l-ittifak Sincar Sahrasını murür ile Resulayn cihetlerine gelmiş olan Şammarlar ile çarpışmakda oldukları ve bunlara iştirak ise aşair-i sağire ile beraber nehb ve garata ve mamurelerin tahribe cesaret itmekde bulundukları cihetle mezkur Şammar Aşireti'nin Deyr'den fek-i irtibatı ve kema fi sabık Musul Vilayeti'ne rabtı ile Sincar Dağı Habur Nehri

hayvanlarının bu eşkıyalar tarafından gasp edileceği endişesini yaşadığı görülmüştür[294].

3.1.2. Baziki Aşireti

XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden Ruha Sancağının doğu ve kuzey-doğusunda çoğunlukla da sancağın geneline yayılan, yaylak ve kışlak hayatı yaşayan aşiretlerin temelde iki ulusa mensup oldukları anlaşılmaktadır. Bunlar; çoğu cemaati veya oymağı kendi çatısı altında birleştiren *Bozulus* ve *Karaulus* topluluklarıdır. Bilindiği üzere Anadolu'da yaşayan ve kaynaklarda Yörük veya Türkmen olarak tabir olunan, farklı 'ulus' ya da başka bir ifade ile 'il'lerden müteşekkil topluluklar bulunmaktaydı. Ortak bir devlet otoritesi altına girmeden önce her biri kendine has idari, askeri ve dini teşkilatlanmalara sahiplerdi[295]. Aşiretler, cemaatler ve kısmen de Kürt toplulukların dahil olduğu Oğuz boylarına mensup Bozulus topluluğunun büyük kısmını Akkoyunlular olmak üzere, Şam ve Halep Türkmenleri gibi uluslar oluşturmuştur[296].

Kaynaklarda *Beziki, Baziki, Bazik, Bezki, Bazuki* ve *Pazuki*[297] gibi isimlerle zikredilen bu aşiretin birbirinden farklı adlarla anılmasının sebebi olarak, arşiv belgelerinin okunuş tarzı olduğu düşünülmektedir. Osmanlı Türkçesi ile yazılan bu isimdeki sesli harflerin farklı okunabilmesi işimizi zorlaştırmaktadır. Ancak bu aşiretin, ismini bulunduğu bölgeden almış olduğu tahmin edilmektedir. Günümüzde Şanlıurfa il sınırları içerisinde bulunan Bozova ve Halfeti ilçeleri arasında kalan bölgeye *Beziki Ovası,* halk dilinde *Deşta*[298] *Bezikân* denilmekteydi[299]. Osmanlı

---

vadisine ve Aneze Urban'ında dahi Deyr'de rabtiye Haleb'e ve Fırat Nehri'yle Cezire havalisine tecavüzlerinin önü alınması münasip olacağı Urfa Kumandanı Mirliva Lütfü Paşa tarafına arz-ı atabey-i ulya kılnması üzerine böyle ise ifa-yı muktezası hususuna irade-i seniyye-yi hazret-i hilafet-penahi şeref müteallik buyrulduğu mabeyn-i hümayuna baş kitabet-i celilesine batezkire-i hususa tebliğ kılınmış ve ifa ve inbasına himet buyrulması siyakında tezkire senavir-i terkim kılındı.." BOA., DH. TMIK.M., 113-74/1.

[294] Şubat 1889 tarihli Siverek Kaymakamlığı'nın telgrafnamesinde, önceki yıllarda bu mevsimde koyunlarını çöl taraflarına götürerek otlatan ahalinin bu sene Aneze ve Şammar urbanının korkusuyla buralara gidemedikleri, hayvanlarını kıraç topraklarda otlatmak zorunda kaldıkları için hayvanların zayıf düştüğü ve hastalandığı belirtilmiştir. Bunun üzerine Diyarbakır Süvari Alayı'nın Mardin taraflarına giderek buraya gelen Şammar Aşireti'ne bir gözdağı verilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. BOA., DH.MKT., 1593-3

[295] Sümer, "Bozulus Hakkında", 29.

[296] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, (Ankara: TTK Basımevi, 2012), 45.

[297] Bozkurt, *Aşiretler Tarihi,* 155.

[298] Deşt: bozkır, ova, çöl, kır anlamlarına gelmektedir. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 180; Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 610.

[299] Bozkurt, *Aşiretler Tarihi,* 155.

Dönemi arşiv kayıtlarında *Bizikî-i Geylân, Bizikî-i Rişvan* gibi isimlerle de geçen bu aşiretin Ekrâd taifesinden olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu aşiretin yaşam bölgeleri arasında Rumkal'a Kazası (Rakka), Samsad Kazası (Malatya), Maraş, Ruha (Urfa) ve Siverek'tir[300].

XVII. yüzyılda Baziki Aşireti'nin yanı sıra Bozabad olarak geçen Bozova bölgesine yerleştirilen başka cemaat, oymak veya aşiretler de vardır. Bunlar arasında cemaatlere *Anterli Cemaati* örnek gösterilebilir. Daha önce Ruha ve çevre köylerinde dağınık halde yaşayan bu cemaat, yazılan emirler doğrultusunda Bozabad Nahiyesi'nin boş ve harabe yerlerine iskân edilmişlerdir. Bu bölgeler; Terkozma, Şeyhzeliha, Karacaviran, Ortaviran, Bağviranı ve İlhanlı mezralarıdır. Yaklaşık olarak 134 nefer olan bu cemaatin yerleştiği alan ise 160 çiftlik yer olarak kaydolunmuştur[301].

Bezik kelimesi halk dilinde, "karnı bulunmayan, midesiz" anlamında kullanılmakla beraber, şahin anlamına da gelmektedir[302]. Bu aşiretin isimleri arasında zikredilenlerden biri de Pazuki olmuştur. Nitekim *Şerefname* adlı eserde Pazuki beyleri hakkında yazılan bir kısım dahi bulunmaktadır. Rivayet edilene göre, Pazukiler aslında Sıwêdî (Sıvidi) aşiretinden gelmiştir ve bu konu hakkında da fikir birliği vardır. Bu aşiretin İran Kürtlerinden olduğu ve 16. yüzyılda Erciş, Kığı, Adilcevaz ve Eleşkirt hükümetlerinin yönetiminde bulunduğu diğer rivayetler arasındadır[303].

Özellikle XVI. yüzyılda kalabalık bir nüfusa sahip olduğu görülen Baziki Aşireti'nin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere geniş bir alana yayıldığı bilinmektedir. Tahrir defterlerinden hareketle 1518'de 443 hane, 1523'te 553 hane ve 147 mücerred (bekar), 1540'ta 953 hane ve 239 mücerred, 1566'da 1345 hane ve 281 mücerredden oluştuğu belirlenen bu aşiret, Ruha Sancağı'nın en kalabalık aşireti olmuştur. Aşiret'in bünyesinde *Baziki* ismiyle anılan *Baziki Kürdikânlı, Baziki Şarkıyanlı* ve *Baziki Salarlı* gibi oymaklar da vardır[304].

[300] Türkay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar,* 64.
[301] Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840),* 117.
[302] Günümüzde bu bölgede halk dilinde 'bask' tabiri kanatlı hayvanların kanatları için kullanılan bir tabirdir. Bezik kelimesi aynı zamanda şahin anlamına geldiğinden dolayı bezik kelimesi ile bask tabiri arasında bir ilginin olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla böyle bir anlamının olduğu da söylenebilir.
[303] Şeref Han, *Şerefname,* çev. Mehmet Emin Bozarslan, (İstanbul: Ant Yayınları, 1971), 374-375.
[304] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, 49.

1540'ta yukarıda zikredilen her bir oymağın başında birer kethüda vardır ve bu oymakların altında 12 grup söz konusudur. 1566 yılına gelindiğinde pek çok aşiret gibi Miri aşiretleri idaresinde olan Baziki Aşireti de genişlemişti ve sekiz ayrı cemaat ile *Mersavi, Kürdikanlı* ve *Mamoşanlı* oymaklarından oluşan, toplamda 11 üniteye ayrılmış durumdaydı[305]. Söz konusu aşiret tüm bu cemaat, oymak ve üniteleri ile birlikte genel olarak Baziki Ovası'nda yaşamaktaydı. O dönemde Samsad ve Behisni yöreleri[306] de bu coğrafyaya dahildi.[307]. Hatta Behisni kazasında ikamet eden Baziki mensupları *Ekrâd-ı İzzeddin Bey'e* bağlıydılar. Belirtildiği üzere Baziki Aşireti farklı oymaklardan oluşmaktaydı. Gözi, Hevidi, Sevidlü, Çakallu, Süleymanlu, Zeynüddin, Abdullah Kethüda, Kara Hüseyin, Mehmet Kethüda, Ekrâd-ı Hevidi, Ömerli ve Okçu İzeddinlü bunlara örnek gösterilebilir. Hısn-ı Mansur'da ise Köprülü, Adillü ve Kara Oruçlu gibi oymakların yine bu aşirete tabi oldukları zikredilmektedir[308]. 16. yüzyıl tahrir defterlerinden yola çıkarak, 1519 yılından 1536 yılına kadar Baziki taifesi hakkında detaylı bilgi veren Taştemir, bu aşiretin diğer göçerlere oranla daha kalabalık olduğunu ve kendisine bağlı 13 cemaat bulunduğunu belirtir[309]. Bu cemaatler şunlardır:

1. Salamlı Cemaati
2. Nakibânlı Cemaati
3. Boylanlı Cemaati
4. Bolasanlı Cemaati
5. Reşi Cemaati
6. Kâvi Cemaati
7. Leyvanlı Cemaati
8. Gözi Cemaati
9. Çöpi (Çöbu, Cöbi) Cemaati
10. Halidli Cemaati

[305] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, 49.
[306] Samsad, bugünkü Adıyaman'dır. 16. Yüzyılda Samsad, Behisni ve Ruha (Urfa) birbirlerine tamamen sınır komşusu iken günümüzde Atatürk Barajı nedeniyle bu yerler birbirinden tamamen ayrılmıştır.
[307] BOA. C. ML., 720; 29486.
[308] Muhammet Nuri Tunç, *18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsad) İdarî, Sosyal ve İktisadî Tarihi,* (Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 197-198.
[309] Mehmet Taştemir, *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta) Sosyal ve İktisâdi Tarihi*, (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 117.

11. Milli Cemaati
12. Azebanlu Cemaati
13. Küşne Cemaati[310]

Bu tarihten sonra ise 1551-1552 yıllarında Kanuni Sultan Süleyman döneminde kaleme alınmış olan 378 Numaralı *İcmâl-i Livâ-i Ekrâd ve Kilis* defterinde Baziki Cemaati'nin Şehzade Mustafa haslarından olduğu ve ayrı bir şekilde kaydedildiği görülür[311].

Baziki Aşireti ile beraber Doğu ve Güneydoğu'daki çoğu aşiret, cemaat veya oymak Bozulus ve Karaulus çatıları altında toplanmıştır. Bununla birlikte bu çatıların kendi içlerinde farklı siyasi, ırkî veya kavmî kökenden gelen aşiretlerin oluşması ise dikkat çeken bir hususdur[312].

XVII. yüzyılda da bu aşiretin varlığını izlemek mümkündür. Yüzyılın sonlarında kayda geçen bir belge bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu belgeye göre 1697 senesinde Rakka beylerbeyine, Halep kadısına ve mütesellimine, Birecik Sancağı beyine ve Rumkala kadısına yazılan bir yazıda, Ruha kazası Yalak nahiyesi sakini Beziki Aşireti'ne tâbi reayanın, adı geçen aşiretten dışlanıp fazla meblağ talebiyle haksızlığa uğramalarının engellenmesinin istendiği görülmektedir. Yine bu belgeden anlaşıldığı kadarıyla, bu reayanın on iki evden müteşekkil, ehli sünnet ve ehli cemaat olduğu tespit edilmiştir[313].

Rakka vilayeti ve çevresi konar göçer reayanın kışlak olarak kullandığı bölgelerdendi. Buralarda kışlayan aşiret veya oymaklardan vergi alınmaktaydı. 1742 senesi Ağustosu'nda Birecik sancağına tabi Rumkale ve çevresinden toplanacak resmi kışlak ve resmi bennak miktarının 10.000 kuruş olduğu, bu vergilerin toplanması için ise Mir aşiretlerinden Abdurrahman ve Şani oğlu İbrahim görevlendirilmişti. Vergiyi ödemekle mükellef olan aşiretler başta Baziki olmak üzere Rişvan, Orkatlu, Hoylu ve Matarban taifesiydi. Ancak adı geçen Abdurrahman ve İbrahim'in beraberlerindeki 200 süvari ile birlikte bu vergileri tahsil ederken zorbalık yaptıkları ve halka zulmettikleri anlaşılmıştır. Bunun üzerine merkezden gelen karar ile bu topraklara

[310] Taştemir, *XVI. Yüzyılda Adıyaman,* 118-119.
[311] Öztürk, *XVI. Yüzyılda Kilis Urfa Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar,* 51.
[312] Ahmet Nezihi Turan, "XVI. Asırda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kurulan Aşiret Köyleri: Ruha (Urfa) Örneği", *Türkiye Günlüğü,* S. 25, Ankara 1993, 115.
[313] BOA, AE. SMST.II, 40/3978.

gelip kışlayan, otundan ve suyundan faydalanan her kim olursa olsun tahammüllerine göre vergi alınması hakkında görevliler uyarılmıştır[314]. Bu aşiret mensuplarının farklı yerlerde ikamet ettikleri ve bundan dolayı öşür ve vergilerinin toplanmasında karışıklık yaşandığını görmekteyiz. Eylül 1761 senesinde Divan-ı hümayundan gelen emir üzerine bu karışıklığın giderilmesi istenmiştir. Rakka ve Diyarbakır valilerine, Ruha, Birecik ve Siverek kadılarına hitaben yazılan bu belge, 1700'lü yılların ikinci yarısında söz konusu Baziki aşiretinin nüfusunu ve bu nüfusun dağılımını göstermektedir.

[314] "..emr-i şerifim verildiği mukayyed olunmağla defter-i mezbûrda hasıl yazılan Rumkal'a kışlağına varub kışlayan otundan ve suyundan imtina eden her kangı cemâ'atın ahalîleri olur ise olsun tahammüllerine göre resm-i kışlakları ve kezâlik bennâk yedlerinde kayıdlarına bâ-kanûn ve defter mucebince resm-i bennâkları dahi mezbûr voyvodası tahsil edub.." BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 7.

Tablo 4: Baziki Aşireti Yerleşim Yerleri (1761)

Sancak/Kaza	Nahiye	Köy/Mezra	Nefer Sayısı
Birecik	Ank	Melikviran	4
Birecik	Ank	Harvanek	7
Birecik	Ank	Ayas	17
Birecik	Ank	Tavşan viran	2
Birecik	Ank	Bozoklu	6
Birecik	Ank	Akviran	3
Birecik	Ank	Kuruca	3
Birecik	Ank	Rahyun	10
Birecik	Ank	Havan	7
Birecik	Ank	Cavsak	11
Birecik	Ank	Nehr-i Said	10
Birecik	Ank	Kocaviran	3
Birecik	Ank	Asiviran der nezdi Pınarbaşı	4
Birecik	Ank	Belburcu	5
Birecik	Ank	Ertaş	4
Birecik	Ank	İshakviran	10
Birecik	Ank	Tahruk	16
Birecik	Ank	Kınık	21
Birecik	Ank	Felham	12
Birecik	Ank	Vekhek	8
Birecik	Ank	Kıntan	18
Birecik	Ank	Gülleri Köyü Bozmaviran Mezrası	2
Birecik	Ank	Kalacık	8
Birecik	Ank	Oyum	7
Birecik	Ank	Küçük Karacaviran	9
Birecik	Ank	Büyük Karacaviran	3
		Toplam	**204**

Kaynak: BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 167-168.

Aşiret veya cemaatlerden toplanacak öşür ve vergilerin belirlenmesi amacıyla yapılan tahrir uygulamaları, dönemin aşiretlerini ve bu aşiretlere mensup reayayı tespit konusunda önem arz etmektedir. Merkezi otoritenin tesisiyle birlikte vergi tahsilinde adaleti sağladığı da söylenebilir. Tablo 4'te yer alan söz konusu Baziki aşireti ve ona tabi oymakların ikamet yerleri ve kayıtlı nefer sayıları açıkça belirtilmiştir. Bunlar haricinde nefer sayıları belirtilmemiş olan ancak Baziki aşireti köyleri olarak geçen başka köyler de vardır. Bunlar; Rumkale kazası müdafaatından Oyum Ağaç nahiyesine tabi Rızvanek, Nefs, Necrut, Göklü, Ömerli, Cavsak ve Asman köyleridir[315].

Tablo 5: Baziki Aşiretine Tabî Oymaklar (1762)

Oymak Kethüdası	Kayıtlı Nefer Sayısı
Ali	94
Ali	85
Doğan	103
Doğan ve Cemal	143
Hızır	83
İskender	55
İsmail	105
Lami(?)	120
Mehmed	101
Şeyh Ahmed	55
Şeyh Ahmed	104
Toplam	**1.048**

Kaynak: BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 167-168.

Aşiret ve ona bağlı oymakların kethüdaları ve bu kethüdaların üzerlerine kayıtlı olan nefer sayıları farklıdır. Yerleşim yerlerine göre verilen tablo 4'te nefer sayısı 204 iken, tablo 5'te bu sayı 1048 olarak verilmiştir. Bu farklılığın iki sebebi vardır. İlki tablo 4'te verilen nefer sayıları sadece vergi mükelleflerini göstermektedir. İkinci olarak ise aşirete bağlı oymakların yer aldığı tablo 5'te Baziki aşiretinin sadece Rakka Eyaleti değil onun dışındaki mensuplarını da kapsıyor olmasıdır. Yapılan bu tahririn amacı Siverek ve Samsad malikane olarak ihale edilen mukataanın mültezimleri olan

[315] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 167-168.

Mîr Ahmed ve Karaman Valisi Mehmed Paşa'nın Birecik Sancağı Ank mukataasına yapılacak olan müdahalelerin yasaklanmasıdır. Geçmişte olduğu gibi 2.000 kuruşluk mukataa gelirinin Ruha Valisi adına aşiret mensupları tarafından edasına karar verilmiş ve bunun haricinde herhangi bir resim ve vergi adı altında reayadan talepte bulunmamaları emredilmiştir[316]. Bu kayıttan 1 yıl sonra yani 1763 senesinde gelen bir diğer kayıtta da Baziki aşiretinin ikamet ettiği yerler ve kayıtlı nefer sayıları değişmemiştir. Örneğin Tavşanviran karyesi reayası nefer sayısı 2, Akviran karyesi nefer sayısı yine 3'tür. Yine aşirete tabi oymaklardan Hızır Kethüdanın nefer sayısı önceki kayıtta olduğu gibi 83'tür[317].

Vergi tahsilinde yaşanan karmaşıklığın önüne geçmek için merkezden gelen bu emirler, aynı zamanda meydana gelebilecek yetki ve sorumluluk alanlarının belirlenmesi açısından da önemlidir. Baziki aşireti köylerinin hangi bölgenin mukataasına tabi oldukları ve vergilerini kime verecekleri kayıtlarda açıkça yazılmıştır. Fakat buna rağmen mültezimlerin, valilerin ve aşiret mensuplarının birbirlerinin yetki alanlarına müdahale ettikleri görülmektedir. Mesela Rakka Valisi Mehmed Paşa'ya yetki kargaşasını önlemeye yönelik tedbir alması istenmiştir. Vali ise bunun aksine reayadan mevcut vergiler haricinde farklı vergiler almaya teşebbüs etmiştir[318]. 1764 senesinde ise aşiret mensuplarının müdahalelerini görmek mümkündür. Öyle ki Rumkale kazası Ank nahiyesi sakinlerinden ve Baziki oymaklarının kethüdalarından Hartavi oğlu Mehmed ve Hamis oğlu Mustafa ve Bayram Kahya ve Mirza oğlu Yusuf ve Molla Şaban oğlu Hacı Osman ve Amarlı Hüseyin Kahya ve Abbasi Kethüdâ ve Molla Bekir ve Havazlı Mahmud Kethüdâ ve Bali oğlu Bali ve Arab Selim ve Elho Kahya demekle maruf kimseler, meclis-i şer'e gelip yine aynı kazada sakin olan Molla Osman ve Yusuf'un malı mirilerini gasp etmeye teşebbüs ettiklerinden dolayı başka memleketlere sürülmelerini talep etmişlerdir. Öte yandan bu iki şahsın Rumkale voyvodası Hacı Halil hakkında da fesat

[316] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 167.
[317] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 179-180.
[318] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 238. Rakka Valisi Mehmed Paşa Baziki ve Ekinci Aşireti reayalarından 'zincir' ve 'tahrim' bahası namıyla resimler almaya teşebbüs etmiştir. Bunun üzerine adı geçen aşiretler, kethüdalarıyla birlikte Antep taraflarına firar etmişleridir. Firar edenler arasında resimleri tahsil eden Rumkale mukataası mültezimi El-hac Halil ağa da vardı. Paşa'nın bu keyfi ve kanunsuz uygulamalarının son bulmasını isteyen ve mağdur duruma düşen aşiret mensupları, sıkıntıların bertaraf edilmesiyle eski yerlerine döneceklerini ve vergilerini eda edeceklerini dile getirmişlerdir. Öğüt, *18.-19. Yüzyıllarda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı,* 92.

çıkardıklarını ve iftira attıklarını, ancak bunun aslının olmadığını ve voyvodalarından razı olduklarını dile getirmişlerdir[319].

1767 senesi sonbaharında Tersane-i Âmire emini olan Hacı Mehmed tarafından bildirildiğine göre bazı müfsidlerin vezir, mirimiran ve mütesellimlerin yanına giderek kendilerini boy beyi tayin etmeleri karşılığında "aba bahası" namıyla 1000 kuruş vereceklerini beyan etmişlerdir. Ayrıca reaya fukarasından aba bahası, odun, kömür ve zahire baha adı altında Defter-i Hakani'de kayıtlı olmayan harici resimler toplamak istemişlerdir. Ancak El-hac Mehmed'in talebi üzerine reayanın ve malikânelerin bu mağduriyetlerinin giderilmesi emredilmiştir[320].

Aşiretin yerleşim bölgeleri genel itibariyle Birecik Sancağı, Rumkale, Siverek, Samsad ve vergi alanları da Siverek ve Rumkale mukataası olmasına rağmen Ruha (Urfa) Sancağının başka nahiye ve köylerinde de varlığı mevcuttur. Mesela 1791 tarihli Ruha kadısına yazılan bir kayıtta Harran nahiyesine tabi Sultantepe köyü sakinlerinden Mehmed bin Süleyman bin Mustafa ve Hüseyin bin Mehmed bin Hüseyin nâm kimesneler gelip yine aynı nahiyede sakin olan Baziki aşiretinin defterde kayıtlı olan ra'iyet ve ra'iyeti oğullarından olduklarını, defterde yazılı her türlü vergilerini eda ettiklerini söylemişlerdir. Ancak aşiret-i mezkûr zâbıtı Halîfezâde Mustafa bunların kendi aşiretlerinden olduğunu ve vergi vermelerini istemiştir. Bu durumun kanuna aykırı olduğunu savunan bu şahıslar, ecdatlarının da kendileri gibi raiyet rüsumlarını düzenli olarak verdiklerini, Sultan I. Abdülhamid (1774-1789) zamanında emri şerif verildiğini dile getirmişlerdir[321]. Dolayısıyla Baziki aşireti mensuplarından Harran nahiyesine tabi köylerde yaşadıkları da söylenebilir.

Baziki aşiretinin XVIII. yüzyılda Urfa ve civarında da varlığı görülmektedir. 1769-1770 yıllarında Siverek mukataası mülhakatından Samsad kazasında bulunan bu aşiret on asıl avarız hanesinden müteşekkildir ve Fırat nehri etrafında yer almaktadır.

---

[319] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 200.

[320] "…mukaddemâ sâdır olan emr-i şerifim mucebince amel olunmak fermânım olmağın imdi ber-minval muharrer mukaddemâ ve hâlâ şerefsudur bulan evâmir-i aliyem mantukunca sabıküz-zikr Rumkal'a mukata'ası re'âyâları evâmir-i şerifimle varid olan hazeriye ve tekâlif sairenin cümlesine hisselerine isabet eden emr ve defter mucebince cem'ine mezbûr edâ eylediklerinde sonra vüllât ve mütesellimler taraflarından fimaba'd bilâ emr-i şerif aba bahâve hatab ve kömür ve saman ve şa'ir akçesi ve zâhire bahâ ve mübâşiriye vesâir bahâne ile akçe mutâlebesiyle re'âyâ fukarası bir dürlü ta'addi ve rencide olunmayub…" BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 218.

[321] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 25, 53.

Bu on haneden yedi hanesi Siverek toprağında, Hoşin[322] nam köyde, 3 hanesi ise Rakka toprağında Oyum Ağaç nahiyesi tımar köylerindedir[323]. Bir avarız hanesinin 12 gerçek haneye tekabül ettiği düşünülürse Baziki aşiretinin nüfusu 1.200 gerçek hane olur. Kabul edilen görüşe istinaden bir gerçek hane de ortalama 5 kişiye denk gelmektedir. Dolayısıyla Baziki aşiret nüfusunun yaklaşık olarak 6.000 kişi olduğu söylenebilir. Bu aşiretin nüfusunun genel nüfus içerisindeki yerini daha iyi anlamak dönemin Urfa sancağı nüfusuna bakmak gerekir. XVII. yüzyıl ortalarında Urfa'ya gelen Evliya Çelebi, şehrin nüfusuna ait detaylı bilgi vermemiş ancak 2.600 haneden müteşekkil olduğunu yazmıştır[324]. 1796 senesinde efradı ile birlikte Urfa'dan geçen Fransız Seyyah Olivier ise şehrin nüfusunun 30.000 ile 40.000 arasında olduğunu belirtir[325]. XIX. yüzyılın başlarında da nüfus 30.000 olarak belirtilir. Bu nüfusun çoğunluğunu Müslümanlar oluştururken kalan kısmını ise Ermeniler, Süryani, Katolik, Protestan ve az da olsa Yahudiler oluşturuyordu[326]. Verilen bu rakamların bir kesinlik ifade etmeyip tahmini olduğunu belirtmekle beraber, Baziki aşireti nüfusunun Urfa sancağı içerisindeki varlığının azımsanmayacak derecede olduğu görülmektedir.

3.1.3. Begdili (Beğdilli, Beydilli) ve Badıllı (Badılı, Badeli) Aşireti

İsim olarak günümüzde farklı şekillerde telaffuz edilen ve birçok farklı coğrafyaya yayılmış olan bu aşiretin menşei hususundaki görüşler ve iddialar çeşitlilik arz etmektedir. Anlaşmazlığın temel noktalarından biri bu aşiretin veya cemaatin menşeinin Türkmen mi yoksa Ekrad mı yani Kürt mü olduğu hususudur. Aşiretlerin menşei konusu çalışmanın amaçları içerisinde yer almadığı için burada detaylı ve sonuç odaklı açıklamalarda bulunulmayacağını söylemek gerekir. Ancak adı geçen aşiretin tarihi serüvenini ve Urfa bölgesindeki varlığını daha iyi anlayabilmek için bazı

[322] Bazı çalışmalarda 'Hevşin' diye okunduğu görülür. Ancak burasının günümüzde de halen var olan ve Şanlıurfa ilinin Hilvan ilçesine bağlı 'Hoşin' köyü olduğu kuvvetle muhtemeldir. İlçeye 10 km uzaklıkta olan bu köy şimdiki Fırat nehri sularının da kıyısındadır.
[323] BOA, C.ML., 720-29486/1.
[324] Evliya Çelebi, *Seyahatnâme-III,* (Dersaadet İkdam Matbaası, 1314), 152."Bu şehrin fevkânî kal'ası ve tahtânî sûr varoşunun enderûn u bîrûnunda cümle iki bin altı yüz kireç ve türâb ve cibs ile sutûhları mestûr binâ-yı âbâdân ma'mûr hâne-i zîbâlardır ve bağlı ve bâğçeli ve âb-ı revânlı ve hammâmlı sarây-ı azîmlerdir…"
[325] Ahmet Mümtaz Maden, *Olivier'ye Göre Anadolu (Birecik, Şanlıurfa, Mardin, Nusaybin),* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), 13.
[326] Ahmet Nezihi Turan, "Şanlıurfa", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38: 340.

önemli noktalara değinmenin faydalı olabileceği kanaatindeyiz. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti bünyesinde ele aldığımız dönem itibariyle aşiretlerden veya cemaatlerden bahsedilirken etnik menşeinden ziyade yaşam tarzlarından ve yükümlülüklerinden yola çıkılarak bir sınıflandırma yapıldığı görülür. Belgelerde kullanılan "Etrak", "Türkmen", "Göçer", "Ekrad" ve "Türkmen Ekradı" gibi ifadelerin ırkî terimleri temsil etmediği, daha ziyade konar-göçer, göçebe veya yarı göçebe toplumları tanımlamak için kullanıldığı söylenebilir[327]. Öte yandan Arap, Kürt, Türk veya Türkmen gibi aşiret ve cemaatlerin zaman içerisinde meydana gelen göç ve iskân neticesinde gittikleri bölgelerdeki halk ile kaynaşarak bir bütünlük oluşturulduğu düşünüldüğünde Türkleşmiş Kürtlerin, Araplaşan Kürtlerin ve Kürtleşen Türklerin olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla tarih bilincinin de bir gereği olarak günümüzdeki mevcut durumlardan veya tespitlerden yola çıkarak geçmişe dair çıkarımlarda bulunmak pek doğru sayılamaz. Öyle ise bizim yapacağımız, eldeki arşiv verilerine dayanarak bu aşiretin tarihi hakkında bilgi vermektir.

Kaynaklarda Begdili veya Beğdili olarak geçen aşiret, Kaşgarlı Mahmut'un, Reşidüddin'in ve Yazıcıoğlu'nun eserlerinde 24 Oğuz boyunun Boz-Ok koluna mensup Yıldızhan Oğullarından olduğu belirtilmektedir. Kelime anlamı olarak da 'ululuların sözleri gibi değerli' ve 'begler sözü azizdir' şeklinde geçmektedir[328]. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde bu boya ait yer adlarına rastlanılmakla beraber, daha erken dönemde XIV. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış inşa kitabındaki Türkmen boyları ve ailelerine ait listede de Beğdililerin adı zikredilir. Safevi Devleti'nin kuruluşunda da rol oynayan bu boyun önemli bir kolu da İran taraflarına gitmiştir[329]. Bozulus'a tabi olan Beğdili, iki cemaat olarak 1540 yılında 202 hâne ve 9 mücerred, II. Selim döneminde 6 cemaatte toplam 296 hâne ve 69 müceredden ibarettir[330]. XVII. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iskân politikası çerçevesinde Beğdili ve ona bağlı cemaatler, bulundukları bölgelerden alınarak Rakka'ya yerleştirildiler. Fırat nehrine dökülen Belih Nehri kenarında bulunan Akçakale ve Ayn-ı Riz'den Rakka'ya

[327] Bu konuda tafsilatlı bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar- I (1453-1650),* (Ankara: TTK Basımevi, 2009), XXII-XXVII.
[328] Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı, Destanları,* 229-232.
[329] Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı, Destanları,* 301.
[330] Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640",* 57.

kadar olan topraklara Türkmen oymaklarından, Üsküdar'daki Valide Sultan vakfına tabi olan Beğdili ve diğer oymaklar iskân olunacaktı. Beğdili Türkman'ına tabi Ulaşlı, Baraklı, Beğmişli, Kara Şeyhli, Bozkoyunlu, Dimlekli, Yâdigarlı, Şeyhli, Semen, Denizli, Kadirli, Arablı, Kazlı, Kabaklı, Cumalı, Balabanlı ve Badılı gibi Halep ve Yeni il Türkmenlerinden olan cemaatler ilk etapta iskâna tabi tutulmuştur[331].

Beğdili haricinde tahrir defterlerinde Badıllı (Batılı) olarak geçen Harran bölgesine yerleştirilen önemli aşiretlerden bir diğeri de Badıllı Aşireti ve ona tabi olan cemaatlerdir. Kadimden beri Diyarbakır Eyaleti'nin Ergani nahiyesinde sakin olduğu belirtilen bu aşiretin Ankara ve Çankırı bölgelerinde kışladıkları yazılmaktadır. Ruha Sancağı'na bağlı Harran nahiyesine iskânları emredilen bu aşirete tabi 10 tane cemaat ismi zikredilmektedir. Bunlar; İrişvanlı (Rişvanlı), Üstürkanlı, Cemokanlı, Atmanlı, Hacı Kırlı, Osmanlı, Kurdikanlı Şedid, Mamavi ve Modanlı'dır[332]. Badıllı Aşireti tahrir defterinde "Ekrad-ı Badıllı" olarak geçmektedir.

XVIII. yüzyılın başlarında Rakka bölgesine iskân edilen aşiretler içerisinde karışıklıklar baş göstermiş, aşiret ve cemaatlerin çoğu bulundukları bölgelerden firar etmiştir. Firar eden aşiretlerden biri de Badıllı Aşireti'dir. Kendisine tabi olan cemaatlerle Erzurum, Kars ve Çıldır taraflarına gitmiştir. Bu aşiret o dönemde 2.000 hane idi ve 6500 kuruş miriye yıllık getirisi vardı. Firar hadisesinden sonra bu aşiretten sadece 100 kadar evlerinin kaldığı söylenerek, firar edenlerin tekrar geri getirilmesi gerektiği, aksi takdirde geride kalan diğer aşiret ve cemaatlerin de yerlerini terk edeceği belirtilmiştir[333]. Firarilerin geri getirilmesi amacıyla Erzurum, Sivas, Maraş ve Anadolu gibi vilayetlerin valilerine ve diğer idarecilerine emirler gönderilmiştir[334].

Bazı Badıllı Aşireti mensuplarının ise Aydın, Ankara ve Hüdavendigar taraflarına gidip buralarda eşkıyalık yaptıkları, bunların da bu bölgeden alınıp iskân edildikleri Rakka bölgesine yerleştirilmeleri istenmiştir[335]. Ayrıca 1730'lu yıllarda

[331] BOA, TT.d., 835, 4-7.
[332] BOA, TT.d., 835, 36-38.
[333] BOA, MAD, 701, 5.
[334] Miladi 1704-1706 yılları arasında bir çok hüküm yazıldığı görülmektedir. Örneğin; Erzurum Valisi Vezir Mehmed Paşa'ya, eyaletteki beylerbeyilerine, sancakbeylerine, kadılara, mütesellimlere, havas ve evkaf zabitlerine, vilayetin ileri gelenleri ve iş erlerine yazılan emirde; Rakka'da iskân edilmeleri emr olunmuşken firar edip her biri bir yere dağılan Badıllı Ekradı aşiretinden her kim olursa olsun iskâna mecbur oldukları yerin dışında ikamet ettirilmeyip tayin edilen yerlerine gönderilmeleri istenmiştir. BOA, A.DVNS.MHM.d., 115, 104/425; BOA, A.DVNS.MHM.d., 114/1, 329-330.
[335] BOA, A.DVNS.MHM.d., 120, 162/654.

Diyarbakır bölgesine firar eden Badıllı cemaatlerini de görmek mümkündür. Badıllı Aşireti ile birlikte Modanlı, Kucur Avşarı, Dimlekli, Mamavi, Bozkoyunlu, Musacalı, Günce ve Kazlı cemaatleri Diyarbakır'ın köylerine yerleşmişlerdi. Üstlerine lazım gelen vergileri burada kalarak eda edeceklerini söyleyerek iskân görevlilerini ikna eden bu cemaatler, zamanı geldiğinde vergilerini ödemedikleri ve görevlileri kandırdıkları için iskân bölgeleri olan Rakka'ya geri getirilmeleri için Diyarbakır ve Rakka valilerine emirler gönderilmiştir[336]. Diyarbakır haricinde farklı diğer bölgelere dağılan Badıllı cemaatleri de mevcuttu. Bunlardan vergi tahsil etmek amacıyla Rakka mukataatından çıkarılıp, bulundukları bölgelerin mukataatına dahil edilmişlerdir. Fakat bu durum iskân şartlarını ve düzenini karmaşık hale getirdiğinden, bu karardan vazgeçilmiş ve firar eden bu cemaatlerin Rakka mukataatına tekrar dahil edilerek iskân bölgelerine getirilmeleri için emirler yazılmıştır[337].

XVIII. yüzyılın sonlarında bile Badıllı ve ona tabi bazı cemaatlerin vergi bölgelerinin değiştiğini ve Rakka'ya ilhakının devam ettiğini de görmek mümkündür[338]. Dolayısıyla bu yüzyılın başında Rakka'ya iskânları emredilen Badıllı Aşireti ve ona bağlı cemaatlerin yerleştirilmeye çalışıldıkları Rakka bölgesine gitmedikleri, perakende ve perişan bir şekilde farklı bölgelerde yaşadıkları söylenebilir. Nitekim Nisan 1836 tarihli Sivas Vilayeti nüfus defterinde Sivas'a bağlı Kazabad Nahiyesi'nde Badıllı Aşireti'nin varlığı görülür[339]. Rakka bölgesine yerleştirilmek istenen Begdili ve Badıllı aşiretleri ve onlara bağlı cemaatler, iskânın başlarında farklı bölgelerden ve farklı aşiretler olarak görülmektedir. Ancak iskândan sonra meydana gelen firar olaylarında bunlar hep beraber zikredilmeye başlanmıştır. Hatta bazı kayıtlarda Badıllı ve Begdilli'ye tabi cemaatler ayrı ayrı söylenmektedir[340].

---

[336] BOA, A.DVNS.MHM.d., 130, 264/802.

[337] 1736 tarihli yazılan bu hükümde geçen cemaatler Badıllı, Cemokanlı, Mamavi, Otmanlı, Üstürkanlı, Harbendeli, Kurdikanlı, Dilanlı, Dumanlı, Cihanbegli, Kemerli, Yere Badıllı, Kaskanlı , Hasenan, Doğanlı, Sekaki, Modanlı, Küçüklü, Karasavanlı vesairedir. BOA, A.DVNS.MHM.d., 142, 114/596.

[338] 1780 yılında Erzurum gümrüğüne dahil edilen Erzurum, Kars ve Çıldır taraflarında bulunan Badıllı ve ona tabi Cihanbegli, Tacirli gibi cemaatlerin üzerlerine lazım gelen 200 kuruş mal-ı mirilerini ödemedikleri ve bu cemaatlerin tekrardan Rakka mukataatına ilhakı karara bağlanmıştır. BOA, C.ML., 634-26057.

[339] Kazabad (Badıllı) Aşireti Müslim Defteri'dir. Bkz. BOA., NFS.d., 7262.

[340] "..Erzurum, Kars ve Çıldır eyaletlerinde bulunan aşiretlere mensup cemaatlerden Badıllı'ya tabi Rişvanlı, Kurdikanlı, Hacı Kırlı, Cemokanlı, Uzmanlı, Otmanlı (Atmanlı), Zivanlı, Barçikanlı, Milli-i Kebir'e bağlı Kaskanlı, Mahudanlı, Aruşanlı, Mihranlı ve Begdili'ye tabi Acurlu, Gündeşli cemaatleri…" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. BOA, A.DVNS.MHM.d., 136, 27/122.

Dolayısıyla bunları günümüzde de net bir şekilde ayırt etmek mümkün görünmemektedir.

3.1.4. Berazi Aşireti

Osmanlı Devleti zamanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Rakka, Şam ve Halep eyaletleri gibi bölgelerde varlığı 16. yüzyıldan beri bilinen bir aşirettir. Arşiv kayıtlarında konar göçer Ekrad taifesi olarak geçen bu aşiret mensupları Rakka Eyaleti, Ruha (Urfa) Sancağı, Suruç Kazası, Mardin Sancağı, Mardin'in Savur Kazası, Erzurum, Malazgirt, Çemişgezek, Arabgir Sancakları, Diyarbakır Eyaleti gibi farklı coğrafyalara dağılmışlardır[341]. Kaynaklarda Berâzi (Barezi), Berâzî Şarkiyan, Bırazi veya Berezi gibi isimlerle karşımıza çıkan bu aşiret isminin farklılıkları günümüz araştırmacılarının belge okumalarındaki okuyuş tarzlarından kaynaklanmasının yanında, belgeleri kaleme alan kâtiplerin yazılış tarzlarından da kaynaklanabilmektedir. Günümüzde yaygın olan kullanım Berazi tabiridir[342].

Bu aşiret hususunda inceleme dönemi olan XVIII. ve XIX. yüzyıldan önceki durumlarından söz etmek konuyu daha iyi kavrama açısından faydalı olacaktır. Bilindiği üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin Osmanlılar tarafından fethi sonrasında Diyarbakır Eyaleti oluşturulmuş ve buraya bağlı olarak bölge teşkilatlandırılmıştı. XVI. yüzyılda Urfa ve çevresi Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı bir sancak konumundaydı. Fetih sonrası Ruha Sancağında 1518, 1523, 1540 ve 1566 yıllarında olmak üzere bölge dört defa tahrire tabi tutulmuştur. Ruha'da 1518'de 167 hane 11 mücerred, 1523'te 191 hane 38 mücerred, 1540'da 362 hane ve 89 mücerred, 1566'da 582 hane ve 139 mücerred olarak karşımıza çıkmaktadır. 1566'daki nüfuslarının 57 hane ve 9 mücerredi göçer adı altında kaydedilmiştir[343]. Aşiretin hane sayılarının XVI. Yüzyıl içerisinde düzenli olarak arttığı görülmektedir. 1566 tarihli Ruha Sancağı Mufassal Tahrir Defteri'nden bölgede yer alan aşiretler ve bu aşiretlerin yerleştiği köyleri belirlemek mümkün olmuştur. Bu deftere göre Berazi Aşiretinin köy

[341] Türkay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar,* 62.
[342] Mehmet Salih Erpolat, bu aşiretin isminin "Bırazi" olarak telaffuz edildiğinin söylemektedir. Bkz. Mehmet Salih Erpolat, *XVI. Yüzyılda Diyarbekir Beylerbeyliğindeki Yer İsimleri,* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), 55.
[343] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, 50; BOA, TD 151; MAD.d., 351.

sayısı 29, nefer sayısı ise 93'tür. Bulundukları nahiyeler Çatal ve Çaykuyu başta olmak üzere Cüllab, Harran, Kabahaydar, Karacurun, Bozabad ve Kozan'dır[344].

Berazi aşiretinin sadece Ruha bölgesinde olmayıp daha geniş çevrelere yayıldığı belirtmişti. Öyle ki XVI. yüzyıldan beri Amid (Diyarbakır)'e bağlı 'Berazi' namında bir nahiyenin varlığını görmek mümkündür. Bu aşiretin bir yerleşim yeri olduğundan bu ismi aldığı kuvvetle muhtemeldir. Mesela Ağustos 1698 tarihinde Diyarbakır'da havas-ı hümayun karyelerinden olan ve Berazi kazasına bağlı Bahçecik ve Boyanismail karyelerinden söz edilmektedir[345]. Yine Aralık 1727'de Amid Sancağı Berazi Nahiyesi Tobini karyesi ve bundan başka tımara mutasarrıf olan Mehmed'in kendi rızası ile bu tımarı Ahmed'e devrettiği görülür[346]. Temmuz 1758'de yine bir tımar tevcihi vesilesiyle Amid livasına bağlı Berazi nahiyesinin Hatun karyesinden bahsedilir[347]. İbrahim Yılmazçelik'in XIX. yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır'ı ele alan çalışmasında da Berazi nahiyesine rastlamak mümkün olmaktadır. Telaffuz olarak 'Birazî' ibaresi kullanılan çalışmada 1733, 1739, 1747 tarihlerinde nahiye ve 1785, 1823, 1840 tarihlerinde ise Amid livasına bağlı bir kaza olduğu anlaşılmaktadır[348].

Aşiretin Ruha ve çevresinde çoğunlukla yaşadığı yerler ise Suruç, Rumkale, Birecik ve son dönemlerde kısmen Bozabad coğrafyasıdır. 11 Ekim 1629 tarihinde Divan-ı Hümayun tarafından gelen bir yazı suretiyle, bu aşiretin bölgedeki varlığı anlaşılabilmektedir. Suruç kadısına hitaben yazılan emirde, kaza-i mezburun Mucib adlı karyesinde ikamet eden Bekir zevcesinin, aynı karyede sakin ve Ekrad taifesinden olan Berazi aşiretinden Kara Yusuf nam şakinin tecavüzüne uğradığını dile getirmiştir. Ev basıp zina eden bu şahsın bulunup yakalanması ve kanun önüne çıkartılması emredilmiştir[349].

Osmanlı Devleti fethettiği coğrafyalarda yaşayan konar göçer Ekrad ve Türkmen aşiret, cemaat ve oymakları kendi devlet düzenine entegre etmeye çalışmış

---

[344] Ahmet Nezihi Turan, "XVI. Asırda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kurulan Aşiret Köyleri: Ruha (Urfa) Örneği", 116.
[345] BOA, AE.SMST.II., 8-771/1. Bu köylerin müzayede yoluyla es-Seyyid Abdurrahman Çelebi ve Mustafa Çelebi verildiğinden kendilerine beratlarının verilmesi istenmiştir.
[346] BOA, AE.SAMD.III., 59-5890/1.
[347] BOA, AE.SMST.III., 35-2419/1.
[348] İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır 1790-1840 (Fiziki, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapı),* 2. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 191-203.
[349] BOA, A.DVNS.MHM.d., 84, 47/95.

ve onları sisteme dahil etmiştir. Savaş ve barış dönemlerinde olmak üzere aşiretlerden vergi talebi haricinde devletin gerçekleştirdiği seferlere bu aşiretlerin muharip ve lojistik desteği sağladığı görülür. Osmanlı İmparatorluğu XVII. yüzyılın sonlarına kadar askeri destek olarak aşiretlerden faydalanma gereği duymamıştır. Hatta ordu nüfusunda eksiltemeye gidilmek istenmiş, 'Sekban' ve 'Sarıca' namıyla görev yapan profesyonel askerler hizmete alınmamaya başlanmıştır. Orduya alınmayan bu kesim daha sonra Anadolu'da kargaşaya neden olacaktır. İşte hem bu asi kesimin bertaraf edilmesi, hem de uzun süren savaşların verdiği zayiat durumu sebebiyle aşiret kuvvetlerinden de istifade etme ihtiyacını doğurmuştur[350]. Nitekim 1683 Viyana kuşatması sonrasında devam eden Osmanlı-Avustuya savaşları esnasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Türkmen ve Ekrad cemaatlerinden mühim miktarda asker sevk edilmiştir. Bu asker miktarını II. Süleyman döneminde 1687-1691 aralığını kapsayan tarihlerde kaleme alınan 99 numaralı mühimme defterinde ayrıntılı bir şekilde görmek mümkündür.

Tablo 6: Ruha Eyaleti Ekrad Cemaatlerinin Çıkarttıkları Asker Miktarı (1689-1690)

Cemaat/Aşiret	**Bölgesi**	**Boybeyi/Kethüda/İş Erleri**	**Asker Miktarı**
Berazi	Şarkî ve Garbî Suruç	Şefkat oğlu Hüseyin Bey Şefkat oğlu Hasan Bey Naho Kethüda oğlu Ali Hart Kethüda oğlu Bekir Kethüda Ali Kethüda	80
Dınayi (Dınabi)	Şarkî ve Garbî Suruç	Çolak Mahmut ve karındaşı ve kethüdaları	80
Baziki	Ruha	Şaşoğlı Mehmed Bey Çayıroğlı İbrahim Bey	50
Dögerli ve Güveynik (Kûhbinik)	Ruha	Ruha Boybeyleri, Kethüdaları ve İş Erleri	200
Toplam			**410**

Kaynak: BOA, A.DVNS.MHM.d., 99, 186/54-55.

[350] Sümer, "Bozulus Hakkında", 45.

XVII. yüzyılın sonlarında Berazi aşireti ve ona bağlı bir oymak olan Dınayi cemaatinin toplam asker sayısı 160'tır. Dolayısıyla Suruç ve civarında ikamet eden bu aşiretin hatırı sayılır bir çoğunlukta olduğu söylenebilir. XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin sosyal ve iktisadi düzeni çeşitli nedenlerle bozulmaya başlamıştır. Bu bozulmanın önemli sebeplerinden birisi XVI. Yüzyılın sonlarında başlayıp XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar devam eden ve 'Celali İsyanları' olarak adlandırılan hadiselerdir. Bu dönemde uzun süren savaşlar nedeniyle devletin ihtiyaç duyduğu vergilerin tahsili neticesinde reayanın zorlanmasına, merkezi otoritenin zayıflamasıyla birlikte yerel güçlerin yani ayanların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ayanların halk üzerindeki baskısı ile birlikte reaya yerlerini terk etmiş ve çiftbozan taifesi (levend), medrese öğrencilerinin (suhtelerin) ayaklanmaları gibi olaylar meydana gelmiştir. Tüm bu gelişmeler bir iç göçe ve büyük çapta nüfus hareketlerine sebep olmuştur. Orta Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi de Celali olaylarından büyük ölçüde nasibini almış ve bu yıkımdan etkilenmiştir[351].

Osmanlı Devleti bir taraftan yerlerini terk eden ahalinin tekrar eski yerlerine dönmeleri için emirler yayınlarken, diğer taraftan da boşalan ve harap olan bölgelerin yeniden canlandırılması ve korunması için iskan vasıtasıyla halkı bu bölgelere yerleştirmeye çalışıyordu. İşte bu amaç doğrultusunda iskanın gerçekleştiği bölgelerden birisi de Rakka ve çevresiydi. Devletin buradaki iskan faaliyetleri 1691 senesinden başlayarak XVIII. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Aşiretler gerek âtıl durumdaki bölgelere gerekse yeni oluşturulan yerleşim birimlerine yerleştirilmek suretiyle üretimi arttırma ve dolayısıyla buralardan temin edilecek vergi gelirleriyle hazineyi güçlendirme yoluna gitmiştir. İskana tabi tutulan bu aşiretlerin seçiminde ise daha çok bulunduğu bölgede asayişi bozan ve halka zarar veren kesim seçilmiştir. Dolayısıyla merkezi otorite ve hazineyi güçlendirmenin yanı sıra toplum güvenliğini ve barışı da hedeflenmiştir[352].

Devletin uygulamaya çalıştığı bu iskan siyaseti Rakka iskanında da geçerli olmuştur. Rakka iskanında geniş yer tutan Urfa merkezi ve çevresi XVII. yüzyıl boyunca farklı aşiretlerin barındığı önemli bir coğrafya olmuştur. Bu bölgeye yapılan

[351] Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyanları,* 463-464.
[352] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı,* 44-47; Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840),* 23.

zorunlu göçlerin dışında kendi istekleri doğrultusunda gelip yerleşmeye çalışan göçer aşiretlerin olduğu görülmektedir. Urfa'nın boş ve verimli arazilerinden olduğu kadar, ticaret açısından elverişli olan konumundan faydalanmak isteyen bu aşiretleri ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki Güney bölgelerde yaşayan ve bu tarafa hareket eden Aneze, Şammar veya Urban adıyla anılan muhtelif göçer Arap aşiretleri, ikinci ise çoğunlukla Diyarbakır eyaleti taraflarında iken bu tarafa hareket eden Badıllı, Berazi, Döğerli, Karakeçili ve Milli gibi aslında bölgedeki varlıkları Selçuklu zamanından beri bilinen Türkmen veya Türkmen Ekradı aşiretleridir[353].

Nitekim bölgeye gelen bu aşiretlerin asayişsizlikleri, dönemin kaynaklarına yansımıştır. Mesela, 22 Ekim 1702 tarihli merkezden Rakka valisi ve Rakka kalesi dizdarına gelen bir yazıda Suruç mukataasına bağlı Berazi ve Dınayi aşiretlerinin isyan üzere olup mal-ı mirilerini vermedikleri belirtilmektedir. Ayrıca bu aşiretlerin yol kesip eşkıyalık yapmaları, reayaya zarar vermelerinden dolayı, söz konusu mukataadan aileleriyle beraber çıkartılmaları ve daha önce sakin oldukları asli vatanlarına yani Diyarbakır topraklarına sürülmeleri istenmiştir. Bazı kethüdalarının da Rakka kalesinde kalebend edilmeleri talep edilmiştir[354]. Bu olaydan yaklaşık iki ay sonra Rakka valisi vezir Osman Paşa'ya gönderilen emirde Berazi aşireti mensuplarının Rumkale kazasına bağlı Ank nahiyesinin bazı köylerinde sakin Baziki aşiretine saldırdıkları, adam öldürdükleri ve yağma yaptıkları belirtilerek, bu şahısların yakalanıp cezalandırılmaları istenmiştir[355]. Yine 1780 senesinde Ruha'ya tabi Gemri ve Karataş köylerinden gelen ahali, aynı köylerde sakin Berazi aşiretinden Mustafa Bey ve Ömer Bey isimli şahısların kendilerinden alacakları olmamasına rağmen bir miktar akçelerine zorla el koyduklarını beyan ederek şikayetçi olmuşlar ve iadesini istemişlerdir[356].

Osmanlı arşiv kayıtlarında XVIII. yüzyıl içerisinde Berazi Aşireti genelde mali ve sosyal ihtilaflar çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu aşiret sahip olduğu mukataa gelirleri ile ciddi bir vergi mükellefi konumundaydı. Zira 1730 tarihli Adana Valisi Vezir Ahmed Paşa başta olmak üzere Ruha kadısına ve merkezden atanan

[353] Bayraktar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı),* 84.
[354] BOA, A.DVNS.MHM.d., 112, 377/1348. Kalebend cezası istenenler Dinar oğlu Hüseyin, Davud oğlu Ömer ve Dınayi aşiretinden Asaf, Ali ve Köroğlu Numan adlı şahıslardır.
[355] BOA, A.DVNS.MHM.d., 112, 417/1513.
[356] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 25, 7/7.

mübaşire yazılan kayıtta, Rakka mukataası dahilinde olan Suruç ve Berazi mukataalarının ihtisab emini Ebubekir'e malikane olarak tevcih olunduğu, onun da Firuz ve Bektaş isimli diğer kişilere iltizam ile verdiği, iltizam bedellerinin bu kişilerden alındığı için Ebubekir'e ödeme yapılamadığından haksız alınan iki mültezime iadesi istenmiştir[357]. Berazi mukataasının malikane suretiyle ihale edilmesine sık rastlamaktayız. Aralık 1818 tarihinde adı geçen mukataanın bir kısmının 1.000 kuruş bedel-i iltizam ile verildiği görülmüştür[358].

Bu dönemde aşiretlerin birbirleriyle olan münasebetleri ve çekişmelerini de görmek mümkündür. Berazi aşiretinin sebep olduğu asayişsizlikler olduğu gibi, bu aşiretin de maruz kaldığı katl ve yağma olayları da bulunmaktadır. Öyle ki 1775 yılı Haziran ayında Suruç'ta Ruha'nın Türkmen aşiretlerinden ve Kays urbanından bazı şahıslar birleşerek Berazi aşireti üzerine saldırmışlardır. Bu saldırıda yirmi kadar adamı öldürerek, 32 adet koyun, 200 deve ve 100 küheylan kısrağı gasp etmişlerdir. Berazi aşireti haricinde Beski (Baziki) aşiretinin de 10 adet küheylan, 100 adet koyununu gasp etmiş ve dört adamı haksız yere katletmişlerdir. Adı geçen kimselerin mağduriyetlerinin giderilmesi için Hassa silahşörlerinden Sarı Paşazade Mir Ahmet görevlendirilmiştir[359].

Suruç ve Rumkale taraflarında bulunan aşiretler ile gayrimüslimler arasında yaşanan hadiseler de mevcuttur. Mesela, Halep mütemekkinlerinden Toma isimli zımmi, Ruha sakinlerinden Berazi Ali oğlu Mehmet'ten 1.534 kuruş, Hacı Ömerzâde oğlu Esseyyid Abdurrahman'dan ise 2.724 kuruş alacağı olduğunu söyleyerek, bu alacağının tahsil edilmesini talep etmiştir[360]. Burada 'Berazi' tabirinin aşiret mensubiyetini belirtmek açısından bir lakap olarak kullanıldığını da görmekteyiz. Berazi aşireti içerisinde Sâdât-ı kîrâmdan olup vergiden muaf kimselerin olduğu da anlaşılmaktadır. Mayıs 1805 tarihinde Ruha kazası sakinlerinden olan Berazi aşiretine mensup Es-seyyid Me'mun ve Es-seyyid Faris ve Es-seyyid Mehmed isimli şahıslar

[357] BOA, A.DVNS.MHM.d., 137, 34/104. Suruç ve Berazi mukataa miktarı bundan önce 12.500 kuruş mal ile kayıtlıdır. Bunun 5.000 kuruşu muaccel bedel ile Ebubekir'e tevcih olunmuştur.
[358] BOA, C.ML., 450-18206/1.
[359] Berazi aşiretinden Şeyh Şaban ve Elhâc Mehmed ve Pinalı Hasan ve oğlu Can Ömerzâde ve Malkoç gibi isimler şikayetçi olmuşlardır. Şikâyete muhatap olanlar ise Türkmen aşiretlerinden Topal Hamo, Hüseyin Çelebi oğlu Ömer ve karındaşı Çavuş ve Gail, Kasım oğlu Halîl, Şehid oğlu Mehmed, Arablu Haydar, Kel Koca, Kel İbiş ve Kör İbiş'tir. Kays araplarından Cafer Badin oğlu Şeyh ve karındaşı Şaşo da saldırıya ortak olanlardandır. BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 244/8.
[360] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 25, 62/2.

Hazreti Zeynel Abidin evlatlarından sahihül neseb sâdât-ı kîrâmdan olduklarını ellerindeki hüccetlerle ispat ederek raiyyet rüsumundan muaf olduklarını dile getirmişlerdir. Buna rağmen ismi belirtilmeyen kaza zabiti tarafından vergi talebiyle rahatsız edildiklerini ve kanuna aykırı bu durumun çözülmesini istemişlerdir[361].

Osmanlı Devleti kurulduğu ilk dönemlerden itibaren Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) ve onun soyundan gelen seyyid ve şerif olarak nitelendirilen aile efradına devletin yıkılışına kadar büyük bir saygı göstermiş ve onları ehemmiyetle koruma yoluna gitmiştir. Osmanlı kendisinden önce var olan İslam devletleri gibi seyyid ve şerifleri gözetmiş ve onların hukuki nizamları için "Nakibü'l-Eşraflık" teşkilatını oluşturmuştur. Böylece devlet nezdinde sâdât-ı kîrâmın hak ve sorumlulukları ile teşkilatın yapısı, işleyişi ve gelişimini takip edebilmiştir[362]. Berazi aşireti dahilinde olan seyyidlerin varlığı, bu aşireti hem devlet hem de halk nezdinde önemli kıldığı söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin askeri sistemde XVII. yüzyılın sonları itibariye aşiretlerden de faydalandığı belirtilmişti. Daha önce Viyana kuşatmasından sonra Osmanlı-Avusturya savaşlarından dolayı Doğudaki Ekrad cemaatlerden asker talep edilmişti. Bundan yaklaşık yüz yıl sonra Fransızların Napolyon Bonapart komutasındaki ordusu, 1798'de Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etmişti. Bunun sonucu olarak Akdeniz ve çevresinde Fransa ile bir mücadele başlamıştı. Osmanlı Devleti, bu dönemdeki müttefiki Rusya ile beraber Fransızları bölgeden çıkarmaya çalışıyordu. Bu amaçla işgale karşı tedbirler alan Osmanlı, Mısır üzerine gönderilmek üzere Anadolu ve Rumeli'den asker toplanması için gerekli emirleri vererek, oluşturulacak olan bu ordunun başına da dirayetli Cezzar Ahmet Paşa'yı tayin etmişti[363].

Bu doğrultuda 3 Temmuz 1799'da dönemin Rakka valisi olduğu belirtilen Seyyid İbrahim Paşa'ya yazılan emirde, hali hazırda Gazze, Remle Mısır ve havalisi seraskeri olan Cezzar Ahmet Paşa maiyetine gönderilmek üzere Rakka Eyaleti'nde sakin Dögerli ve Berazi aşiretlerinden 500 süvari tertip etmeleri istenmiştir. Bu talebe

[361] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 25, 98/2.
[362] Tafsilatlı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı,* 4. Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 167-173.
[363] Rifat Uçarol, "Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839'a Kadar Osmanlı İmparatorluğu", *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi Ansiklopedisi,* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1993), 11: 293-294.

karşılık Dögerli aşireti 1780 yılından beri 'mahv u muzmahil' yani perişan halde olduklarını bildirerek, şu an sadece 5 süvari gönderebileceklerini belirtmiştir. Berazi aşiretinin ise asayişsiz tavırlarından dolayı bir seneden beri şehre girişleri Rakka valisi tarafından engellenmiş olmasına rağmen, gelen emir üzerine valinin talimatıyla bazı memurlar görevlendirerek Suruç emini ve melikleriyle birlikte Halep şehrinde bu asker mevzusu istişare edilmiş ve Berazi aşiretinin kendi arasında yapacağı görüşmelerden sonra asker tanzim edeceklerini dile getirmişlerdi. Ancak aşiret mensupları memleketleri olan Suruç'a döndüklerinde ekinlerinin ve ürünlerinin çekirgeler tarafından yenildiğini, dolayısıyla asker tanzim edemeyeceklerini, hatta zimmetleri olan malı mirilerini eda etmeyeceklerini bildiren bir mektubu merkeze göndermişlerdir[364]. Özetle her iki aşiret de perişan halde olduklarını ve asker yardımında bulunamayacaklarını dile getirdiler. Bu hadiseden anlaşılacağı üzere bu aşiretlerin nüfusu göz önüne alınarak devlet tarafından ciddi bir asker talebi ile karşı karşıya kaldıkları görülür. Aynı zamanda çekirge istilalarının bu dönemde var olduğu ve halkı ekonomik anlamda sıkıntıya düşürdüğü anlaşılmaktadır.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Berazi aşiretinin yaklaşık nüfusunu, yerleşim yerlerini ve bedel-i iltizamlarını tespit etmek mümkündür. 20 Ocak 1819 tarihinde Rakka valisi Behram Paşa'ya yazılan hükümde Ruha Sancağına tabi Berazi Cemaati 608 nefer, 472 hane, 126 mücerred'dir. Bâd-ı heva resmi 20.000 akçe olmak üzere, resm-i çift, resm-i hınta ve şa'ir 3.415 kuruş ile toplamda 23.415 kuruş bedel-i iltizam ile mükelleftir. Berazi aşireti mensuplarının Harran nahiyesine tabi Kepirlü Kürdviran, Köran nahiyesine tabi Kızılcaviran, Tepecik, Mülkviran ve Harabe nahiyesine tabi Tepecik, Höyükviran ve Eşmecik gibi yerlerde ikamet ettikleri anlaşılmaktadır[365].

Osmanlı'nın merkezi otoritesinin sarsılması sonucu ülkenin birçok bölgesinde farklı türde isyanların baş göstermesi ile birlikte aşiretlerin eşkıyalık faaliyetleri de devleti bir iç mesele olarak uğraştırmıştır.O dönemde Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olarak başlayan ancak sonrasında dış devletlerin müdahalesi sonucu uluslararası bir boyut kazanan Kavalalı Mehmet Paşa İsyanı, Mısır merkezli başlamış ve gittikçe genişleyerek Halep, Şam ve Anadolu'nun bir kısmını da içine alacak şekilde yayılmıştır. 1831-1841 yılları arasında meydana gelen bu isyan neticesinde

[364] BOA, C.AS., 312/12898.
[365] BOA, C.ML., 106-4683/2-3.

Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa komutasındaki kuvvetler, Anadolu'nun içlerine kadar ilerlemiş, 1839 yılında meydana gelen Nizip Savaşı'ndan sonra Urfa bölgesi de bir süre onların hakimiyetine girmiştir[366]. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleri, dışarda Fransa, Avusturya, Rusya ve İran ile mücadele ederken eyaletlerde ve taşrada merkezi otoriteyi kaybetmiş ve isyanlarla karşı karşıya kalmıştır. İdari ve mali yapının bozulmasıyla birlikte kamu düzeni de bozulmuştur. Bu bozulmanın etkili olduğu yerlerden biri de Rakka ve Urfa bölgesidir. Fransızların Mısırı işgali ve akabinde meydana gelen Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı bu bölgedeki asayişsizliği daha da arttırmıştır.

1831-1832 senelerinde Rumkale ve Birecik'te baş gösteren isyan teşebbüsleri bölgenin idari ve mali istikrarını önemli ölçüde bozmuştur. Rişvan aşireti ile iş birliği yapan Rumkale voyvodası Bekirzade Mehmet Bey, Birecik, Rumkale ve Besni bölgesini yağmalamıştır. Halep ve Rakka valisi Mehmed Paşa'nın buraya sevki üzerine Bekirzade Mehmet Bey Şam valisine sığınmış, burada meydana gelen isyanları bastırmada Şam valisine olan yardımlarından dolayı affı talep edilerek, Birecik, Rumkale ve Behisni'ye bir daha ayak basmaması şartıyla affedilmiştir[367]. İdari yöneticiler haricinde bu bölgede yaşayan bazı aşiret mensupları da maiyetleriyle birlikte eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmaktaydılar. Bunlardan biri Millizade Eyyüb Bey'in önderliğinde Milli ve Berazi aşiretlerinin de katılımıyla tertip edilen ve Birecik üzerinden Fırat çevresini kullanarak Rumkale'den başlayıp 1832'de Birecik'in kuşatılmasıyla neticelenen isyan ve yağma hareketidir[368].

Rakka aşiretlerinden Berazi, Ketkan ve Milli aşiretleri kuvvetlerinin yanı sıra Birecik halkından Çulcuoğlu İsmail ve Çiftçioğlu Ahmet'in de 40 kadar yandaşıyla birlikte bu asilere katılması, Birecik mütesellimi Latif Ağa'yı iç kaleye sığınmaya mecbur etmiştir. Ayrıca kale içerisinde bulunan Mail isimli bir eşkıyanın da asilere yardım etmesinden dolayı mukavemet etmekte zorlanan mütesellim, yardım istemek

[366] Uçarol, "Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839'a Kadar Osmanlı İmparatorluğu", 396-397; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi,* V, (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2017), 139; Bu isyanla ilgili tafsilatlı bilgi için ayrıca bkz. Muhammet Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 62-65; Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi: 1831-1841,* (Ankara: TTK Yayınları, 1988).
[367] Cemil Cahit Güzelbey - Hulusi Yetkin, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler-III,* (Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, 1966), 49.
[368] BOA, HAT, 389-20707/A.

zorunda kalmıştır[369]. Kayıtlara "Birecik Gailesi" olarak geçen bu hadiseden ilerleyen bölümlerde detaylı olarak yer verilecektir.

19 Eylül 1831 tarihli bir kayıtta Ruha, Birecik ve Berazi aşiretleri asilerinin bu dönemde merkeze karşı itaatkâr davranan bölgenin diğer aşiretlerinden Baziki ve Barak aşiretlerine de adam gönderme veya mektup yazma suretiyle bu isyanlara davet ettikleri görülmektedir. Bu asilerin aşiret reislerine yazdığı fesat ve ihtilafa teşvik edici mektuplarının yakalandığı ve gönderildiği Halep Kaymakamı Mehmet Paşa tarafından belirtilmiştir[370]. Osmanlı Devleti bu tarihlerde askerî açıdan içerde ve dışarda baş gösteren problemler ile uğraşırken, siyasi ve idari açıdan da bazı yenilikleri hayata geçirmeye çalışmıştır. 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiş ve bununla beraber gelen yenilikleri uygulamaya başlamıştır. Bunlardan birisi de askeri alımlarda meydana gelen değişikliktir. 1843'ten itibaren Müslüman halk için askerlik zorunlu hale gelmiştir. Toplum içerisinde asayişsizliğe yol açan bu uygulama aşiretleri de etkilemiştir. Berazi aşiretinin de yeni oluşturulan orduya asker vermek istemediği ve bunun üzerine Arabistan Ordusu müşiri Urfa taraflarındaki bu aşireti tedip için harekete geçmiştir[371].

Bir miktar askeriyle bölgeye giden müşir ile aşiret arasında çatışma meydana gelmiş ve söz konusu aşiretten ganimet olarak hayvan ve sair eşyalar kalmıştır. Bu ganimetlerin sevki için Orduyu Hümayun piyade altıncı alayı birinci taburunun kolağası Hacı Mehmet Ağa görevlendirilmiştir. Ancak yolda iken Aneze aşireti eşkıyasına tesadüf etmiş ve onların saldırısına maruz kalmıştır. Bu saldırıya karşılık vererek eşkıyadan 7-8 kişiyi öldürmesine rağmen kendisi de birkaç yerinden yaralanmıştır. Gösterdiği kahramanca tavrından dolayı 1845 yılında ordu içerisinde binbaşılık rütbesiyle taltif edilmiştir[372]. Arşiv kayıtlarında bu tarihten 3 yıl sonra 1848'de Berazi aşireti ile meydana gelen çatışmada yaralanarak vefat eden Arabistan Ordusu binbaşılarından Mehmet Ağa'nın oğlu Mustafa'ya tahsis olunan maaşın beratının verildiği ve bu durumun da ordu zabitine bildirildiği hususundan

[369] BOA, HAT, 389-20707/B.
[370] BOA, HAT, 389-20707/E.
[371] BOA, İ.DH., 1286-101217.
[372] Bu mert ve kahramanca hareketinden dolayı kendisine binbaşılık rütbesi verilmiş ve isteği doğrultusunda ordudan emekliliğinin de sağlanacağı kendisine bildirilmiştir. Ancak Hacı Mehmet Ağa cevabında ordudan ayrılmak istemediğini söyleyerek binbaşı olarak görevine devam etmiştir. BOA, HAT, 1642-21/2.

bahsedilmektedir[373]. Kendisine daha önce binbaşılık rütbesi verilen Mehmet Ağa ile sonrasında vefat eden Mehmet Ağa'nın aynı kişi olma ihtimali yüksektir.

Arabistan Ordusu ile Berazi Aşireti arasında meydana gelen çatışmanın müsebbibi olarak aşiret üyelerinden Kero adlı şahıs ile onun kardeşi Hamo gösterilmektedir. Çatışma sonrasında Berazi Aşiretine tabi Ketkanlı Oymağı'ndan 15 hane kadar adamı izinsiz alıp Aneze aşiretine sığınmak istemiştir. Aneze Aşireti sığınma talebine ilk başlarda olumlu bakmış olsa da üzerlerine asker sevk edilme ihtimalini düşünerek kabul etmemiştir. Bunun üzerine çöl taraflarına kaçan Kero, kendi aşireti olan Berazi'den de destek bulamayınca yalnız kalmıştır. Suruç taraflarında iken üzerlerine asker gönderilmiş ve bu şahıs yakalanarak idam cezası ile cezalandırılmıştır[374].

Osmanlı Devleti farklı zamanlarda ve farklı türlerde bir şekilde aşiretlerden faydalanmayı başarmıştır. Huzursuzluk çıkaran aşiretlerin faaliyetlerine karşılık, başka bir aşiretin nüfuzunu kullanmıştır. Mesela 1845'te Urfa ve çevresinde Aneze aşiretinin saldırıları ve eşkıyalıkları, bölge idarecilerini ve halkını zor durumda bırakmıştır. Bu saldırılar neticesinde Urfa'nın bu verimli toprakları harap ve perişan olmuştur. Bu bölgeye Berazi Aşireti'nin Şeyhanlı Oymağı ve Milli aşiretinden başı bozuk bazı hanelerin yerleştirilmesi için Rakka ve Halep Valisi Osman Bey'in Halep Meclisi'ne bir yazı yazdığı görülmektedir. Aşiretlerin iskan edileceği yerler ise Bozhöyük, Türkmen Cüllabı, Kabahaydar Nahiyesi ve köylerinin bazılarıdır. Bu iskân girişimi ile harap olan bölgelerin imar edilmesi, verimli arazilerin işletilmesi ve Aneze eşkıyasına karşı savunma hattı oluşturulması amaçlanmıştır. Ayrıca devletin burada bulundurduğu asker gücü, aşiretlerin kuvvetleri sayesinde düşürülecek ve dolayısıyla ordu, masrafın bir kısmından kurtulmuş olacaktır. Tabi buna karşılık olarak aşiretler de kendilerinden öşr-ü şeri alınmamasını ancak zimmetleri olan mal-ı mirilerini vereceklerini belirtmişlerdir[375].

Aşiretler ile devlet ricali arasında irtibatı sağlayan ve vergi toplamakla mükellef olan kimseler mevcuttu. Aşiret içerisinden seçilen bu kişilerin görevlerini ne

[373] "Arabistan Orduy-ı Hümayunu binbaşılarından Berazi aşireti maddesinde mecruh olarak muahharen vefat etmiş olan Mehmed Ağa'nın oğlu Mustafa'ya ihsan buyrulan 100 guruş maaşın ısdar ve irsal kılınan beratı…" BOA, İ.DH., 169-8943.
[374] BOA, İ.MVL., 66-1261/1-5.
[375] BOA, A.MKT., 43-93/2.

yazık ki her zaman hakkıyla icra etmediklerini görmek mümkündür. Berazi Aşireti'nde de bu tür hadiseler yaşanmıştır. 27 Eylül 1853 tarihinde kaleme alınan kararda bölge ahalisi tarafından Berazi Kazası Müdürü Mehmet Hazmi Ağa, Sandık Emini Yusuf Efendi ve kaza ihtiyarlarından Ali İnce adlı şahısların zimmetlerine akçe geçirdikleri iddia edilmiştir. Bu durumda daha önce tayin edilen müdür Hazmi Ağa'nın ehil ve erbap olamayarak, yerli ahalinin mizacına vakıf olmadığını, bu müdürün azledilerek yerine Birecik hanedanından ahalinin tavır ve mizacını iyi bilen dirayetli Birecik sandık Emini Mail Ağa'nın tayini kararlaştırılmıştır[376]. Sandık Emini Yusuf Efendi ve kaza muhtarının da durumlarının incelenmesi istenmiştir[377]. Ancak adı geçen Mail Ağa'nın müdürlük vazifesinin de uzun bir dönemi kapsamadığı görülmüştür. Çünkü 19 Şubat 1857 tarihli bir kayıtta Berazi Kazası Müdürü olarak Sadullah Bey'den bahsedilmektedir. Halep valisine yazılan yazıda hali hazırda Halep Eyaleti dahilinde olan Berazi kazasında müdür olarak görev yapan Sadullah Bey'in müdürlük maaşı ile geçinemediğinden dolayı onun yine aynı eyalet dahilinde münasip bir kaymakamlık görevine getirilmesi istenmiştir. Yapacağı hizmetler doğrultusunda ise terfi edilebileceği de belirtilmiştir[378].

Berazi Aşireti üyelerinin Urfa ve çevresi dışında farklı bölgelerde bulunduğunu gösteren kayıtlar da mevcuttur. Örneğin; Muş Sancağı dahilinde olan Malazgirt kazasına tabi Sofi nahiyesinde Berazi Aşireti Ağası Cafer Ağa bulunmaktaydı. Mayıs 1859 tarihinde Cafer Ağa ve bazı köylerin muhtarları, bu nahiye dahilinde 'kur'a-i şer'iye'[379] konusunda uygunsuzlukların meydana geldiğini belirten bir seraskerlik tezkiresi hazırlamışlardır[380]. Urfa Sancağı ve kazalarında yaşayan Berazi Aşireti

[376] BOA, MVL, 262-21/1-3.
[377] Aynı tarihli bir önceki belgede Ali İnce isimli şahıs kaza ihtiyarlarından olarak tanımlanmasına rağmen, bu belgede kaza muhtarı olarak tanıtılmıştır. BOA, A.MKT.UM., 142-69.
[378] BOA, A.MKT.UM., 271-11/1-4.
[379] Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı ile birlikte birçok alanda başlayan yenileşme hareketleri askeri alanda da kendini göstermişti. 1843 yılında 'Tensikat-ı Celile-i Askeriye' namıyla ilan edilen fermanda ordu ve orduya asker alma usulleri ile ilgili yeni hükümler yer almıştır. Ancak bazı eksiklikler içeren bu kanun son şeklini ancak 1846 senesinde almış ve tam anlamıyla yürürlüğe girmeye başlamıştır. Bu kanuna göre Osmanlı'da Müslüman halktan askerlik çağına gelmiş kimselerin isimleri önceden belirlenecek ve her yıl belirli merkezlerde oluşturulacak olan "Kurra Meclisleri" önünde isimleri kağıtlara yazılarak bir torbaya konulacaktı. Torbadan kura usulü ile isimler çekilecek ve böylece askere alınacak kişiler daha adaletli bir şekilde belirlenmiş olacaktı. Osmanlı Devleti'nde bu uygulamaya Kura-i Şer'iye denilmekteydi. Ahmet Aksın, "Kur'a-i Şer'iyye Usulü'nün Harput Eyaleti ve Çevresinde Uygulanması", *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (Ankara, 04-08 Ekim 1999),* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), XIII/III, 1790-1791.
[380] BOA, MVL., 583-142/3.

1860'lı yıllarda Osmanlı arşiv kayıtlarında Kürt aşireti olarak yer almaktadır. Aşağıda tablo 7'de gösterildiği üzere Berazi Aşireti Kürt aşiretleri arasında bu tarihlerde en kalabalık nüfusa sahip olan aşirettir ve 15 oymaktan ibarettir.[381]

Tablo 7: Berazi Aşireti Oymakları (1865)

Sıra	**Oymak Adı**	**Hane Sayısı**
1.	Alaeddinli	200
2.	Asiyanlı	80
3.	Begler (Begli)	60
4.	Bicanlı	350
5.	Dınayi	450
6.	Didanlı	60
7.	Karakeçili	60
8.	Kertkanlı	300
9.	Kurtkanlı	20
10.	Kurucabeğli	15
11.	Musaflı	80
12.	Okyanlı	50
13.	Rızvanlı (Rıdvanlı)	50
14.	Şedadi	100
15.	Şeyhanlı	100
	Toplam	**1.975**

Kaynak: BOA, Y.EE., 37-41.

Kürt aşiretleri arasında gerek nüfus olarak ve gerekse aşireti oluşturan alt birim olan oymakların sayısı bakımından Berazi aşireti önemli bir yere sahiptir. Kayıtta geçen kadarıyla 1.975 haneden müteşekkil olan bu aşiretin nüfusunu tahmin etmek mümkün olmaktadır. Bir hane 4 kişi kabul edilirse 4×1.975 = 7.900, hane sayısı 5 kişi olarak kabul edilirse 5×1.975= 9.875 sayısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Berazi Aşireti yaklaşık olarak 10.000 kişilik bir nüfusa sahiptir. Tabi bu kaydın tüm nüfusu kapsamıyor olduğu da unutulmamalıdır. Öte yandan Berazi Aşireti bünyesinde farklı oymakları ve kesimleri barındırması münasebetiyle bir konfederasyon yapısını

[381] Berazi Aşireti oymaklarının isimleri ve hane miktarlarını gösterir pusuladır. BOA, Y.EE., 37-41.

temsil etmektedir. Bu da bize aşiretlerin temel manada kendi aralarında kan bağı olan kişilerin oluşturduğu bir yapının yanında, aralarında kan bağı olmayan, birbirlerinden farklı etnik yapıya sahip olan alt birimlerin birleşmesiyle de meydana gelebileceğini göstermesi açısından oldukça mühimdir[382].

Bu tarihten hemen hemen 60 yıl sonra Berazi Aşireti'nin mevcut oymaklarına farklı oymakların ilave olunduğunu görmekteyiz. Urfa Vilayeti hakkında detaylı bilgiler içeren 1927 yılı Urfa Salnamesi'nde Berazi Aşireti oymakları hakkında da bilgi mevcuttur. Bu kaynağa göre Suruç aşiretlerinden olan bu aşiretin temel oymaklarını Alaeddinli, Bicanlı ve Şedadi oluşturmaktadır. Alaeddinli fırkası Miranlı, Korice, Begli, Rızvanlı, Musaflı oymaklarından oluşur ve aslen Konya'dan geldiklerini ve Selçuklulara dayandıklarını öne sürmektedir. Bu iddialarına da nesilden nesile devreden isim ve unvanlarını göstermektedirler. Bicanlı ise Meşkanlı, At Uşağı ve Beşaltılı gibi oymaklara ayrılır. Beşaltılı oymağı aslen Türkmen olmasına rağmen Kürtçe konuştukları dile getirilmiştir. Şedadi Oymağı; Asiyanlı ve Uhyanlı ile üçe ayrılır. Dınayi Fırkası; Reşkanlı, Mendekurlar ve Bedir'den meydana gelir. Didanlı Fırkası; Didanlı, Karakeçili, Kurdikanlı ve Türkmanlı oymaklarından müteşekkildir. Karakeçili ve Türkmanlı oymakları aslen Türk olmalarına karşın Kürtçe konuşmaktadırlar. Şeyhanlı Fırkası ise başlı başına bir aşiret olarak addedilerek, bunlar kendilerinin Hz. Abbas'ın soyundan geldiklerini iddia etmektedirler[383].

3.1.5. Döğerli Aşireti

Döğerler, 24 Oğuz Boyunun Boz-ok koluna mensupturlar. Diğer Oğuz boyları gibi Döğerler de XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kaynaklarda kendilerinden bahsettirmektedirler. Oğuzlar'ın İslamiyet öncesi tarihlerinde önemli bir mevkiye sahip oldukları ve Selçuklu fetihlerinde de rol aldıkları anlaşılmaktadır[384]. Osmanlı Devleti döneminde Urfa ve havalisinde yaşayan Döğer Aşireti'nin bölgedeki varlığının daha iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı öncesi durumundan bahsetmek faydalı

[382] Ahmet Özer, *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar,* (Ankara: Elips Kitap Yayınları, 2003), 25; Orhan Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret Yapısı,* 2. Baskı, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2006), 40-41.
[383] *Urfa Hakkında Salname (Tabiî, Coğrafî, İçtimai, İktisadi, Tarihi, Mülkî),* (İstanbul: İlhami-Fevzi Matbaası, 1927), 96-97.
[384] Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı, Destanları,* 258-259.

olacaktır. *Döğer* ibaresinin "toplanmak için" veya "toplanmak için bir araya geleler" manalarını taşıdığı zikredilir. Cizreli ünlü tarihçi Şemseddin el-Cezerî, Artuklu hanedanının bu boydan geldiğini söyler. Artuk Bey ve oğullarının da asil bir aileden geldikleri ve XI.-XII. Yüzyıllarda Türkmenler arasında önemli bir nüfuza sahip oldukları bilinmektedir[385]. Döğeriler, Artuklulardan sonra XIV. yüzyılda Memluklere tabi olmuşlardır. Ancak Memluk Devleti'nin kendi içerisindeki mücadeleleri ve Anadolu'da daha önceden devam eden Moğol hakimiyetinin sona ermesi ile birlikte Döğer boyu gibi nüfusları çoğalmış olan Türkmen boylarına hareket alanı oluşturmuştu[386].

Döğerler bu esnada Salim adlı bir şahsın idaresinde Caber bölgesindeydiler. Bu yörede küçük bir beylik halinde olan Döğerler, beyleri Salim önderliğinde bu dönemde meydana gelen olaylara dahil olmuş ve hareketli bir hayat geçirmişlerdir. 1371 yılında üzerine gelen Şam ve Halep Memlûk valilerini Hasankeyf bölgesinde yerleştikleri bir dağda geri çekilmeye mecbur ettiler. 1383'te Musul hacılarını soymak suçlaması ile Karakoyunlu Kara Mehmet Bey'in saldırısına uğramış ve Memlûklere sığınmak zorunda kalmıştır. 1390 yılında ikinci defa Memlûk hükümdarı olan Sultan Berkuk, evvelce tahttan indirilmesinde önemli etkiye sahip olan Türk Memlûk emirlerinden Emir Mintaş'ın Salim Bey'in yanında olduğunu öğrenince himayesinde bulunan bir emirini göndererek Mintaş'ın teslim edilmesini istemiştir. Salim Bey, Mintaş'ı teslim etmek yerine onu serbest bırakmıştır. 1394 yılında Salim Bey, Timur'un adamlarından Devlet Hoca'yı tutsak alıp Halep valisine göndermiştir. Bu durumdan memnun olan Sultan Berkuk, Timur ile savaşmak için Dımaşk'ta olduğu sırada yanına gelen Salim Bey'i hoş karşılamış ve kendisine hilat giydirerek hürmette bulunmuştur. Bu olaydan 3 yıl sonra yani 1397'de Şam valisi tarafından tevkif edilmiş ve bu tarihten sonra da kaynaklarda Salim Bey'den bahsedilmemiştir[387].

Caber Beyliği'nin başına Salim Bey'den sonra oğlu Seyfettin Dımaşk Hoca geçti. Bu esnada Harran bölgesi Timur'un hakimiyetine girmişti. Timur istilasından ve Berkuk'tan sonra Memlûk tahtına geçen oğlu Ferec'in zayıf idaresinden faydalanarak Ruha (Urfa), Siverek, Suruç, Harran ve Cemlim bölgelerini hakimiyeti altına almış

[385] Faruk Sümer, "Döğer", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9: 514.
[386] Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı, Destanları,* 259.
[387] Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı, Destanları,* 260-261; Sümer, "Döğer", 515.

ayrıca Arap oymaklarından Beni Kilâb ve Şâdi Ashâb'ı da kendisine tabi kılmıştır. Döğer emirlerinden Dımaşk Hoca 20.000 hanenin komutanı ve yetki sahibi biriydi[388]. Ancak, 1404 senesinde Halep'ten Caber'e dönerken göçebe Arapların tanınmış emiri Nuayr lakaplı Muhammed bin Hıyâr (Hayyar) ile giriştiği muharebede yenilmiş öldürülmüştür[389].

Seyfettin Dımaşk Hoca'dan sonra ise Döğerlerin başına Gökçe Musa geçti. Ak-Koyunluların başında bulunan Kara Yülük Osman Bey, Dımaşk Hoca'nın öldürüldüğü haberini alınca, harekete geçti ve Urfa (1406), Erzincan, Çemişgezek, Harput ve Erzurum'u topraklarına kattı[390]. Urfa bölgesini hizmetinde bulunan Gökçe Musa'nın oğlu Yağmur'a verdi ve Urfa bir süreliğine Yağmur Bey idaresinde kaldı. Döğerler, Ak-koyunlu tehlikesine karşı Kara-Koyunlulara yaklaşmaya başladı. Özellikle 1405 yılında Kara-Koyunlu Bey'i Kara Yusuf Şam'dan dönerken Caber mevkiinde Gökçe Musa'ya konuk olması bu durumu pekiştirmişti. Sonrasında ise Gökçe Musa Kara-Koyunlulara tabi olmuş ve Kara Yusuf'un yanında çoğu savaşa iştirak ederek başarı elde etmiştir. Bu arada Kara Yülük Osman Bey, meçhul bir sebepten dolayı Urfa'yı Yağmur'dan alarak yeğeni Nur Ali Bey'e vermiştir. Kara-Koyunluların yardımıyla Urfa'yı geri almaya kalkışan Yağmur Bey başarısız olmuş ve nihayetinde çok geçmeden oğlu ile birlikte 1414 senesinde vebadan ölmüştür[391].

Kara-Koyunlu İskender Mirza ile Kara Yülük Osman Bey arasında Nusaybin yakınlarındaki Şeyhkendi'de yapılan meşhur savaşta Caber hakimi Gökçe Musa ve diğer bazı Döğer beyleri, maiyetleriyle birlikte İskender Mirza'nın saflarında yer aldılar. Bunun karşılığında İskender Mirza, kaynatası Musa Bey'e Musul idaresini verdi. Ancak 4 yıl aradan sonra burayı İsfehan Mirza'ya teslim etmek zorunda kalarak Caber'e döndü. Ak-Koyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman Bey'in ölümünden sonra Döğerler, Diyarbakır taraflarına yaptıkları akınlar esnasında Ak-Koyunlu kalıntılarına karşı başarı kazanarak, Memluk hükümdarı Baybars'ın takdirine mazhar

[388] Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye,* çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 47.
[389] Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye,* 54; Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı, Destanları,* 262; Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet,* 53; Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi,* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 29.
[390] Abdullah Ekinci-Kazım Paydaş, *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi,* (Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2008), 297.
[391] Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı, Destanları,* 263; Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye,* 69.

olmuşlardır[392]. 1436 senesinde Gökçe Musa'nın ölümünden sonra Salim Bey'in üçüncü oğlu Hasan Bey de Sultan Baybars'ın övgüsünü kazanmış ve Buhayre valiliğine atanmıştır. Bundan sonraki süreçte de Memluk hizmetinde devam eden Döğer boyları hakkında Memluk kaynaklarında da bilgiler mevcuttur. Bu kaynaklarda Döğerler, Hama Döğerleri ve Halep Döğerleri olarak zikredilmektedir.[393]

Güneydoğu ve Suriye bölgesi Osmanlı Devleti tarafından XVI. yüzyılda fethedildikten sonra burada bulunan konar-göçer Türkmen, Ekrad ve Arap boyları yerlerinde muhafaza edilmiş ve tahrire tabi tutulmuştur. Osmanlı arşiv kayıtlarında yer alan vergi tahrir defterlerine göre, Döğer boyları Halep Türkmenleri, Şam, Bozulus, Kerkük ve Sis (Kozan) bölgelerinde yaşayan Türkmen aşiretleri içerisinde yer almışlardır. *Döğer, Döğerî, Döğerli, Döğerlü, Dögerni* gibi isimlerle anılan Döğerli Aşireti Rakka, Kerkük Eyaleti, ve Ruha (Urfa) Sancağı'nda da bulunmuşlardır[394]. Kayıtlarda Türkmân Ekrâdı taifesi olarak geçmektedir[395]. Fakat şunu belirtmek gerekir ki Osmanlı kayıtlarında sıkça geçen "Ekrâd" veya "Türkman Ekrâdı" tabiri o dönemler için etnik bir anlam taşımamakta, daha çok yaşam tarzlarını temsil etmekteydi. Konar-göçer Türkmen aşiretleri tanımlarken kullanılan bu 'Ekrâd Taifesi' ibaresinin yerleşik cemaat veya aşiretler için kullanılmadığı görülür[396]. Ayrıca, bu boy mensuplarının vergiye tabi şahısları arasında Gündoğmuş, Budak, Bayram, Kaya, Yağmur, Durmuş, Sarı, Tanrıverdi, Dündar, Satılmış ve Karkın gibi Türkçe ve Oğuz boylarında kullanılan isimlerin varlığı bunların Türkmen aşireti olduklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir[397].

Osmanlı Devleti döneminde Halep Türkmenleri arasında, Şam'da, Bozulus Türkmenleri içerisinde, Kerkük'te, Sis (Kozan)'da, Urfa ve civarında olmak üzere 6 farklı yörede yaşayan Döğer mensupları, Ak-Koyunluların baskısı ile bu şekilde bölünüp parçalanmış ve küçük gruplara ayrılmak durumunda kalmıştır. Halep Türkmenleri kısmı Halep ve Hama Döğerleri olarak ikiye ayrılmıştır. Zaman içerisinde nüfusları değişiklik gösteren bu taifeye kayıtlarda son olarak XVII. yüzyılın sonlarında

---

[392] J. Woods, "Akkoyunlu Devleti'ni Meydana Getiren Aşiretler, (Çev. İlhan Erdem), *Tarih İncelemeleri Dergisi,* VI/I, (1991); 252.
[393] Sümer, "Döğer", 515.
[394] Türkay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar,* 74-75.
[395] "Cemaat-i Ekrâd-ı Aşiret-i Dögerni tabii Liva-i Ruha" BOA, TT.d., 64, 442.
[396] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, 51.
[397] Sümer, "Döğerlere Dair", 152.

Hama ve Humus taraflarında iskan olunacak aşiretler arasında rastlanmaktadır[398]. Bu iskan teşebbüsünün başarısızlıkla neticelenmesi sonrasında bu aşiretlerin eski yaşayışlarına devam ettikleri ve yerleşik hayata geçtikleri söylenebilir. Şam bölgesinde yaşayan Döğer ahalisi ise 50 hane vergi nüfusuna sahip küçük bir topluluktu.

Boz-ulusa tabi Türkmenler arasındaki Döğer nüfusu ise iki oymak halinde gösterilmiştir. Şahverdi Kethüda'ya tabi olan cemaat Kanuni devrinde 165 haneden oluşuyordu. Hacı Hamza kethüdanın himayesinde ise 30 hane miktarı bulunmaktaydı[399]. Döğer cemaat ve oymakları, Osmanlı hakimiyeti öncesi birkaç kez Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu devletlerinin himayelerine girmişti. Bundan ötürü 1566 yılında yapılan tahrire göre Döğer cemaatlerinin bazıları Boz-ulus taifesine, bazıları ise Kara-ulus taifesine mensup gösterilmektedir[400]. Kerkük civarında varlık gösteren Döğerler ise, Kara-Koyunlu Devleti zamanında bu bölgede hakimiyet kurmuş olan Döğerlerin bir şubesini temsil etmektedir. Kaynaklarda taife olarak isimlendirilen bu grup 45 haneden müteşekkildi. Yine XVI. yüzyılda Sis Sancağında ikamet eden Savcı-Hacılı kabilesi oymakları arasında 54 vergi hanesine sahip bir Döğerli cemaati bulunmaktaydı[401].

Döğer aşiretinin bazı cemaat ve oymaklarının Urfa bölgesinde yaşadığı belirtilmişti. Nitekim XVI. yüzyılda Anadolu ve Suriye'nin fethi neticesinde kaleme alınan tahrir defterlerinden bu aşiretin varlığı tespit edilebilmektedir. Ruha'da Döğerli aşireti mensupları Mir-i aşiret Maksud Bey yönetiminde 1518'de 290 hane, 1523'te 391 hane 60 mücerred, 1540'ta 15 oymak ve iki cemaat halinde ve 17 kethüdanın idaresinde 804 hane 412 mücerred, 1566'da 1519 hane ve 643 mücerred ile sancağın en büyük aşiretini oluşturmuştur[402]. 1574 yılında yani II. Selim döneminde sayıları azalmış 129 hane ve 25 mücerrede düşmüşlerdir[403]. Bu aşiretin Urfa kazası ve

[398] "Mustafa kethüdaya tabii Döğer Oğlan cemaati ve Derviş kethüdaya tabii Hama Dögeri" şeklinde zikredilmektedir. Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200),* 107.
[399] Sümer, "Döğerlere Dair", 153.
[400] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, 52.
[401] Sümer, "Döğerlere Dair", 154.
[402] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, 52.
[403] BOA, TT.d., 561, 81.

civarında köyler kurarak yavaş yavaş yerleşik hayat tarzını benimsemesi dönemin konargöçer topluluklar içerisinde nüfusunun azalmasına yol açmıştır[404].

Döger cemaatinin ismi Rakka'ya iskân olunacak aşiretler arasında geçmiştir. Bu cemaat Halep Türkmenleri reayasından Rakka'ya iskanı ferman buyrulan cemaatlerden sayılmıştır. Kara Kocalı Cemaati ile Belih Nehri'nin batı yakasında Tel Semen denilen mevkide 42 nefer olarak yerleştirilmiştir. Kethüdası Ali bin Seyf'tir. 1728-1729 yıllarında iskana tabi olan Döğer Cemaati hane sayısı ise 151'dir. Ancak iskandan tüm haneleriyle firar edip Sivas tarafına kaçmışlardır. İskan yerlerine götürülmeleri için görevlendirilenlere ise "bizler Alacahan'a muhafazacı yazıldık" diyerek iskanı reddetmişlerdir. Buna karşın bunların muhafazacı olmadıkları ve kendileri Beğdili Türkmanı eşkıyasından olduklarından şayet burada kalırlarsa Beğdile tabi diğer cemaatlerin de firar ederek bunların yanına gelecekleri belirtilerek, Döğer cemaatinin süratle Rakka'ya iskana götürülmesi istenmiştir[405]. 9 Nisan 1731 tarihinde Konya ve Sivas mütesellimlerine yazılan hükümde de iskanı ferman olunan Cerid, Göçlü ve Döğerli aşiretlerinin firar ettiği iskan yerlerine gitmeyip Bozok Sancağı'na giderek burada bulunan Pehlivanlı Aşireti Boy Beyi İbrahim ve Bozok mütesellimi Çaparoğlu'nun himayesine girdikleri belirtilerek, bu aşiretlerin hiçbir şekilde himaye edilmeyip bulundukları yerlerden kaldırılarak Rakka'da iskan edilmeleri emredilmiştir[406].

XVII. yüzyılın sonlarında Döğerli Cemaati voyvodalar tarafından idare edilmekteydi. Cemaatin kethüdalığı 255 kuruş bedel ile İbrahim(?) uhdesinde iken mevcut voyvodaları vefat etmiştir. Cafer ve İsmail adlı şahısların Döğerli Cemaatinin voyvodalığının kendilerine verilmesini istedikleri görülmüştür. Ayrıca eski bedelin üzerine 45 kuruş daha ilave ederek 300 kuruşa çıkaracaklarını dile getirmişlerdir[407]. Döğerli Aşireti'nin askeri anlamda Urfa ve çevresindeki diğer aşiretlerle birlikte devlete destek olduğunu görmek mümkündür. Öyle ki 3 Temmuz 1799'da dönemin Rakka valisi olduğu belirtilen Seyyid İbrahim Paşa'ya yazılan emirde, hali hazırda

[404] Tafsilatlı bilgi için bkz. Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640",* 70.
[405] BOA, MAD.d., 701, 3.
[406] BOA, A.DVNS.MHM.d., 136, 145/499.
[407] Belgede 'Diyarbakır aklamından Çobaniye Karaulus aşairinden Döğerli Cemaati' olarak geçmektedir. BOA, İE.ML., 32-3117.

Gazze, Remle Mısır ve havalisi seraskeri olan Cezzar Ahmet Paşa maiyetine gönderilmek üzere Rakka Eyaleti'nde sakin Dögerli ve Berazi aşiretlerinden 500 süvari tertip etmeleri istenmiştir. Bu talebe karşılık Dögerli aşireti 1780 yılından beri 'mahv u muzmahil' yani perişan halde olduklarını bildirerek, şu an sadece 5 süvari gönderebileceklerini belirtmiştir[408].

Döğerli Aşiretinin XVIII. yüzyılda Urfa'da yoğunlaştığı bölgeler, Culab (Colab), Oyum Ağaç, Kabahaydar ve Karacurun nahiyeleri ve buralara tabi köylerdir. Vergi tahsili hususunda Ruha (Urfa) idarecilerine yazılan hükümlerde, Döğer Cemaati'nin Oyum Ağaç nahiyesine tabi Bababurcu ve İlhan, Karacurun nahiyesine tabi Revnek köylerinde sakin olduğu görülmektedir[409]. Ayrıca Çaykapı Nahiyesine bağlı Döğerviranı[410], Colab Nahiyesine bağlı Edene[411] adlı köylerin ismi de zikredilmektedir. Döğer Aşireti mensupları nahiye ve köyler haricinde Urfa kaza merkezinde de ikamet etmekteydiler[412].

Arşiv kayıtlarından hareketle Döğerli Aşireti'nin Urfa'da bulunan mensuplarının genel itibariyle sükûnet içerisinde bir yaşam sürdükleri görülür. Bu durumun sebepleri arasında bu aşiretin konargöçerlikten ziyade yerleşik hayatı benimsediği ve nüfuslarının da bölgedeki diğer büyük aşiretlere nazaran daha az olması gösterilebilir. Çevresindeki aşiretlerle iyi ilişkiler içerisinde olan bu aşiret bazen diğer aşiretler tarafından rahatsız edilmiştir. 1840 senesinde Diyarbakır'da sakin olan Karakeçili Aşireti'nin yağma hadisesi buna örnek teşkil eder. Dögerli Aşireti tarafından yazılan arzuhalde, Dögerli reayası olarak kendi halinde iken Karakeçili Aşireti'nden bazı eşkıyanın saldırısına maruz kaldıklarını, 5-10 adamlarının öldürülüp birkaç adamlarının ise yaralandığını ve mallarının yağma edildiğini belirterek gereğinin yapılmasını istemişlerdir[413].

[408] BOA, C.AS., 312/12898. Bu aşiretin 1689-1690 yıllarında da Ruha bölgesinden asker gönderdikleri görülmektedir. Bunun için bkz. Tablo: 6.
[409] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 179-180.
[410] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 190/2.
[411] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 104/2.
[412] "Ruha kazâsı sâkinlerinden Döğerli aşiretinden Hacı Ali nâm kimesne" ve "Ruha kazâsı sükânından Döğer oğlu Musa nâm şaki" gibi ifadeler bu hususta bilgi vermektedir. Bkz. BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 29/4; BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 232/3.
[413] BOA, C.ZB., 4-168.

XIX. yüzyılda Urfa'nın mülki ve idari yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1517 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı hakimiyeti altına giren Urfa, Kanuni dönemine kadar Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı bir sancak statüsünde kalmıştır. Kanuni döneminde Rakka ve Urfa sancakları birleştirilerek Rakka Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline gelmiştir. XIX. yüzyıla kadar bu şekilde idare edilen Urfa bölgesi, 1830'larda baş gösteren Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı sonrası 1840 yılına kadar onun himayesinde kalmıştır. İsyanın bastırılması neticesinde, 1842 tarihli bir irade ile Diyarbakır'dan ayrılıp Halep'e bağlanmıştır[414]. Halep Eyaleti'ne ait 1846 tarihli maliye defterlerinde Rakka, merkezi Urfa olmak üzere bir eyalet olarak gösterilmektedir[415]. 1848 tarihli bir icmal defterinde ise Rakka bir eyalet olarak zikredilmektedir. Bu eyalete bağlı, Urfa, Birecik ve Rumkale kazaları ile Bozabad, Suruç, Döğerli, Oyum Ağaç, Harran, Çaykuyu ve Barak nahiyelerinden meydana gelmekteydi[416]. 1855 senesinde Rakka'nın da Halep Eyaleti'ne bağlı bir sancak olduğu, Urfa, Suruç, Birecik, Rumkale olmak üzere dört kaza ve Oyum Ağaç, Döğerli, Barak, Harran, Bozili (Bozabad) adlarında beş nahiyeden müteşekkildi[417].

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Urfa ve çevresinde Döğerli aşiret ve cemaatlerinin yaşadığı bölgeler, idari alanda Döğerli namıyla bir nahiye olarak taksim edilmiştir. Dolayısıyla Döğerli Aşireti'nin, bir nahiyenin Döğerli ismiyle anılmasına vesile olacak kadar kalabalık bir nüfusa ve öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu etkilerinin mâli alanda da geçerli olduğu görülür. Nitekim, 1846-1847 yıllarında Rakka Eylaeti'nin ödemesi gereken 150.000 kuruş olan avarız hane bedelinin 18.000 kuruşluk kısmı "Hisse-i Dögerli Aşireti" ifadesinden anlaşılacağı üzere bu aşiretten tahsil edilmiştir[418].

18 Haziran 1862 tarihli bir telgrafnamede Döğerli Nahiyesi Aşireti'nden 700-800 hane Urfa'yı terk edip Siverek'e yerleşmek için izin istemiştir. Tekalif-i miriyelerini ödemek koşuluyla bu bölgeye yerleşmek isteyen Döğerli Aşireti kanun

[414] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, 15; Bayraktar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı),* 5-7.
[415] BOA, ML.d., 478, 19-22.
[416] BOA, NFS.d., 3727, 45-55. Bu kayıtlarda bir nahiye olan Suruç, sonraki tarihlerde karşımıza bir kaza merkezi olarak çıkmaktadır. Döğerli ve Oyum Ağaç ile Harran ve Çaykuyu nahiyeleri aynı başlık altında gösterilmiştir.
[417] BOA, ML.MSF.d., 11775.
[418] BOA, MŞH.ŞSC.d., UŞS (Urfa Şer'iye Sicili), 204, 127. Bundan sonra BOA, UŞS şeklinde kısaltılacaktır.

gereği kabul edilmemiştir. Döğerli haneleri ise her ne olursa olsun Urfa'ya dönmeyeceklerini, gerekirse Kürdistan ve sair taraflarına gideceklerini dile getirmişlerdir. Aslında Siverek'te onları istihdam edecek birçok mahallin bulunduğu ancak merkezden izinsiz olarak buna cesaret edilemeyeceği belirtilmektedir[419]. Döğerli Aşireti'nin kadimden beri Urfa bölgesinde bulunan göçer bir topluluk olduğu, her nasılsa Urfa ile bozuşup kısmen Siverek taraflarına hicret ettiklerinden bahsedilir[420]. Yaklaşık üç ay sonra 14 Eylül 1862'de Siverek kaymakamına yazılan yazıda, Urfa'dan Siverek'e gelmiş olan Döğerli Aşireti hanelerinin tekrardan Urfa'ya dönmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu geri dönüşte Urfa'da mukim Fransa Devleti fehimesi konsolosunun etkili olduğu anlaşılmaktadır[421]. Ayrıca 1862 senesinde Döğerli nahiyesi müdürü Ali Bey'dir ve nizama aykırı hareketlerde bulunduğu için hakkında tahkikatta bulunulması istenmiştir[422].

1865 yılında Dögerli Aşireti nüfusunun 400 hane olduğu, ziraat ve hubuat üretimi ile ilgilendikleri görülmektedir[423]. Dögerli nahiyesi ve dolayısıyla Dögerli aşiretinin XIX. yüzyılın sonlarında Arap aşiretleri başta olmak üzere Milli Aşireti'nin saldırılarına maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Mallarının ve hayvanlarının gasp edilerek alıkonulduğu ve bu nedenle merkezi idareden yardım talep edildiği görülmektedir[424].

3.1.6. Şammar (Şemmer) Aşireti

Aşiretin ismi *Şammar* veya *Şemmer*[425] olarak iki farklı şekilde zikredilmiştir. Diğer Arap kabilelerinde olduğu gibi birçok kabilenin birleşmesiyle meydana gelen ve konfederatif bir yapıya sahip olan Şammar Aşireti, zaman içerisinde oldukça önemli ve güçlü bir konuma gelmiştir. İslamiyet'ten önce varlığı bilinen bu aşiret kabilelerinin milattan sonra beşinci yüzyılda Yemen bölgesinden Cebel-i Şammar göç ederek

[419] BOA, MVL., 630-63.
[420] "Urfa'dan Siverek'e azimet eden Döğerli Aşireti'nin ekserisi kadimen orada meskun ve Berazi haymenişin bulunmuş olduğu halde her nasılsa telif olunamayacak surette Urfa ile bozuşub umumen kalkub Siverek'e gelmişler…" BOA, MVL., 631-19/1.
[421] BOA, MVL., 639-4.
[422] BOA, MVL., 763-75/2.
[423] BOA, Y.EE., 37-46/47.
[424] BOA, DH.TMIK.M., 106-66; BOA, DH.TMIK.M., 133-40.
[425] Genel manada 'Şammar' şeklinde belirtilen aşiret isminin 'Şemmer' olarak da ele alındığı çalışmalar vardır. Örnek olması açısından bkz. Taş, "XIX. Yüzyılda Harran Bölgesinde Eşkıyalık ve Şemmer Aşireti'nin 1890 Yılı Eşkıyalık Olayı", 317-324.

burada bulunan *Tayy*[426] kabilesi ile müttefik olduğu ve bu birleşmeden Şammar Aşireti'nin teşekkül ettiği kabul edilmektedir. Bu tarihten sonra Şammar ismi aynı zamanda bölgeyi tanımlamak için de kullanılmaya başlanmıştır[427].

Kökenini Yemen'de bulunan Kahtaniler'e dayandıran Şammar Aşireti, ismini de burada bir krallık kurmuş olan (Kahtâni) Şimr İbnü'l-Amluk'a atfeder ve bu büyük aşiret iki kola ayrılır. Bunlardan ilki Fırat ve Dicle arasında kalan ve el-Cezire olarak adlandırılan bölgede göçebe olarak yaşayan Şammar-ı Cerba, ikincisi ise Cebel-i Şammar ve civarında bulunan Necid Şammarları'dır[428]. Aşiretin bulundukları yerden kuzeye yani el-Cezire bölgesine doğru göç etmelerinin kabileler arasındaki anlaşmazlıklar, aile içi çatışmalar ve Osmanlı Devleti yönetiminin tavrı gibi birkaç sebebi vardı. Özellikle 1789 yılında bölgenin güçlenen Suudi ailesinden Abdulaziz İbn Muhammed Es-Suud idaresindeki Suudiler ile Muslat İbn Mutlak El-Cerba idaresindeki Şammar Aşireti arasında iki önemli muharebe yaşanır ve her ikisini de Şammarlıların tarafı kaybeder[429]. Başka bir görüşe göre ise Şammarlıların ezeli düşmanları olan Anezeliler, Şammar Aşireti'ni ikiye böldüler ve onları göç etmeye mecbur ettiler[430].

Şammar Aşireti'nin nereden geldiği, kendi içerisinde ve diğer Arap aşiretleri ile meydana gelen çekişmeler ve bunların sonuçları hakkında bilgi veren arşiv kayıtları da mevcuttur. Mesela Bağdat Valisi Mithat Paşa'nın Sadarete gönderdiği 16 Mart 1871 tarihli bir layihada şu bilgiler yer alır: Şammar Aşairi denilen ve Cezire kıtası üzerine müstevli olan vahşi Aneze vesaire bedevi kavimler gibi kadim olmayıp Bağdat Valisi sabık Ebu Gaddare Ali Paşa zamanında Cezire kıtasında bulunan el-Ubeyd Aşireti'nin bölgedeki asayişsizliğini önlemek için Necid urbanından Faris el-Cerba namında bir şeyhin eliyle Necid'den Cezire bölgesine göçürülmüştür. Bu tarihten itibaren gittikçe

---

[426] İslam'dan önce meydana gelen olaylarda önemli rol oynayan Tayy kabilesi en büyük Arap kabilelerinden biridir. Tay kabilesinin ana yurdu Güney Arabistan'da Yemen ile Tihame arasındaki bölgedir. III. yüzyılda Yemen'den Kuzey Arabistan'a göç etmiş ve özellikle Şammar bölgesine yerleşmişlerdir. Mustafa Öz, "Tay" (Beni Tay), *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40: 187-188.

[427] Tekeboğan, *İbn Reşid Ailesi ve Şammar Emirliği (1839-1918),* 10-11.

[428] Şammar-ı Cerba yani başka bir deyişle El-Cezire Şammarları'nın göçebe dolaştıkları bölgeler Fırat ve Dicle arasında kalan bölgedir. Güneyde Bağdat ve Zübeyr'e kadar ilerleyen bu aşiretin yaşam mahalleri Deyr-i Zor'dur ve Nusaybin. Habur'a kadar uzanırlar. Resmi olmamakla beraber sayılarının 10.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. A. Guıllaume, "Şammar (Şemmer)", *MEB İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 11: 407.

[429] Tekeboğan, *İbn Reşid Ailesi ve Şammar Emirliği (1839-1918),* 12.

[430] Guıllaume, "Şammar (Şemmer)", 407.

gücünü arttıran bu kabile, bölgedeki bazı kabileleri de ittifakına dahil ederek Halep'ten Bağdad'a değin Urfa, Siverek, Diyarbakır, Mardin, Musul cihetlerinde bulunan köy ve mamureleri harap etmiştir. Buralarda bulunan halkın bir kısmı göç etmek zorunda kalmış bir kısmı da mecburen bunlara katılarak bedevi yaşamına geri dönmüştür. İşte bu faaliyetler çerçevesinde yetmiş seksen sene zarfında Cerba kabilesi bu gücü elde etmiştir. Şammar Aşireti, ilk şeyhleri olan Faris el-Cerba'nın vefatından sonra yerine geçen Şeyh Sufuk zamanında da tek bir şeyh idaresinde bulunmaktaydı. Fakat onun ölümünden sonra yerine geçmesi gereken oğullarından Abdülkerim ve Ferhan, şeyhlik konusunda birbirlerine muhalif olmuşlardır. Neticede bu aşiret iki kısma ayrılmış, bir kısmı şeyhleri Abdülkerim idaresinde Halep, Urfa ve Diyarbakır bölgesindeki çöllerde, diğer kısmı ise şeyhleri Ferhan idaresinde Bağdat ve Musul civarında kalarak varlığını sürdürmüştür[431].

XIX. yüzyılın ortalarında Şammarü'l-Cerba Aşireti'nin Bağdat'a tâbi olan kısmı dokuz kabileden meydana gelmiş ve bu kabileler de kendi içerisinde birçok taifeye ayrılmıştır. Göçebe halde yaşayan bu aşiret, deve, koyun, at ve kısrak beslemiştir. Musul ile Bağdat arası başta olmak üzere bazen Fırat ve Dicle nehirleri arasında Cezire olarak tabir edilen bölgelerine kadar yayılmıştır[432]. Bu aşiretin kabileleri, hane sayıları ve tahmini erkek nüfusu tablodaki gibidir.

[431] BOA., İ.DH., 630-43847; Sinan Marufoğlu, *Osmanlı Dönemi'nde Kuzey Irak (1831-1914),* (İstanbul: Eren Yayınları, 1998), 127-128.
[432] Mehmed Hurşid (Paşa), *Seyâhatnâme-i Hudûd,* Çev. Alâattin Eser, (İstanbul: Simurg Yayınları, 1997), 166-167.

Tablo 8: Bağdat'a Tâbi Şammar Aşireti Kabileleri

Kabile Adı	**Hane Adedi**	**Erkek Nüfusu**	**Süvarisi**	**Piyadesi**
El-Muhammed kabilesi (Şeyhü'l-meşayihleri bu kabiledendir)	300	800	300	500
El-Fedâğa kabilesi	700	2.300	600	1.700
El-Abde kabilesi	800	2.700	700	2.000
Ez-Zeydân kabilesi	600	2.000	500	1.500
Es-Sâbit kabilesi	150	600	200	400
El-Eslem kabilesi	150	400	150	250
Es-Sâyih kabilesi	400	1.500	500	1.000
El-i'leyyât kabilesi	200	800	250	550
Sincâre kabilesi	150	500	200	300
Toplam	**3.450**	**11.600**	**3.400**	**8.200**

Kaynak: Mehmed Hurşid (Paşa), *Seyâhatnâme-i Hudûd,* Çev. Alâattin Eser, (İstanbul: Simurg Yayınları, 1997), 165-166.

1871 tarihli Diyarbekir Vilayeti salnamesinde de Şammar Aşireti ile ilgili bazı bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilere göre; söz konusu aşiret nüfus olarak genel itibariyle 10.000 çadırdan müteşekkil olup üç familyadan(aile) ibarettir. Bunlardan ilki el-Cerba olarak tabir olunan ailedir ve şeyhleri izzetli Ferhan Paşa, Şeyh Abdülkerim, Abdürrezzak, Abdurrahman, Ma'cun, Muhammed ve Faris'tir. Bunların hepsi birbirinin kardeşidir. İkincisi el-Zeydan ailesidir ve bunların Semir ve Gazban isimli iki şeyhleri vardır. Bu aile ile el-Cerba ailesi arasında bir müddetten beri anlaşmazlık olduğundan El-Zeydan ailesi, idaresinde bulunan 150 kadar çadır ile beraber Halep Vilayeti dahilinde bulunan göçebe Aneze Aşireti'ne katılmıştır. Üçüncüsü el-Amur denilen ailedir. Şeyhleri Ceza' ve el-Hamis isimli kişilerdir. Şammar Aşireti'nin bunlardan başka el-Harise, el-Sayih, el-Necim, el-Sabit, el-Amud, el-Feddağa ve el-Abde namıyla bazı kolları mevcuttur ve bunlar da yukarıda adı geçen büyük şeyhlere tabidirler[433].

Aşiretin idaresi ile verilen bilgiler haricinde sosyal ve iktisadi faaliyetleri hakkında da kısa bir açıklama yapılmıştır. Buna göre; Şammar Aşireti çok sayıda

[433] *Diyarbakır Vilayet Salnamesi,* H.1288/M.1871, 186.

koyun ve deveye sahip olmuştur. Koyun, kuzu ve deve başta olmak üzere bu hayvanlardan elde edilen yapağı (yün) ve revğan-ı sadenin (sade yağ) ticareti ile meşgul olmaktaydılar. İhtiyaçları olan giyim kuşam, eşya ve zahireyi bulundukları çöle yakın vilayet, kasaba veya köylerdeki ahaliden akçe karşılığında satın alırlardı. Öte yandan bu bölgelere kendi koyun, deve, yapağı ve yağlarını satmak için de giderlerdi. Bu aşiret Siverek, Urfa, Belih, Harran, Mardin, Cebel-i Abdülaziz, Musul, Tel'az ve Cebel-i Sincar mıntıkalarında gezmekteydi. Aşiretin geçmiş senelerde devletten son derece çekinmesine rağmen, son zamanlarda gerçekleşen vahşetleri sebebiyle hiç bina ve meskûn yerler görmeyen aşiret şeyhleri bile hükümete gelip gitmeye başlamışlardı[434].

Şammar Aşireti XIX. yüzyılın başlarından devletin yıkılışına kadar Irak, Suriye ve Anadolu'da asayiş problemlerinin başlıca sebeplerinden biri olmuştur. Bulunduğu bölgelerde ciddi bir kuvvet kazanmış, devletin otorite boşluğundan faydalanarak idareci rolüne bürünmeye çalışmıştır[435]. Özellikle Tanzimat Dönemi itibariyle gerek yerleşik halk ile ve gerekse diğer Arap aşiretleri ile aralarındaki çatışma ve anlaşmazlıklar yöneticileri oldukça uğraştırmış ve zor durumda bırakmıştır. Örneğin, Şammar Aşireti'nin yukarıda bahsettiğimiz ve Urfa bölgesine kadar uzanan sahada faaliyet gösteren bazı kabileleri 1846-1848 yılları arasında, o dönemde Harput Eyaleti'ne tâbi Behisni (Adıyaman-Besni) Sancağı dahilinde bulunan Siverek Kazası'na saldırmış ve ahalinin mallarını gasp etmişlerdir. Siverek kaza merkezi ile buraya bağlı farklı nahiyelerden 113.780 koyun, 8.615 öküz ve inek, 1.042 at, 1.911 deve ve 2.489 eşek ele geçirilmiştir. 47 kişi eşkıyalar tarafından kaçırılmış, 147 kişi hayatını kaybetmiş ve 1520 hane yakılıp yıkılmıştır. Bunların haricinde 1.603 kara çadır, 1.380 tüfek ile buğday, darı vesaire yiyecek maddesi ve ev eşyalarından oluşan 1.404.310 kuruş değerinde mal zapt edilmiştir[436].

---

[434] "…sinin-i sabıkada hükümetten begayet-i muhteriz ve vahşetleri mütezayid olduğu ve hatta ekser şeyhleri ebniye ve sekena dahi görmemiş bulundakları halde birkaç seneden berü iş bu vahşetleri zail olduğundan hepsi hükümete gelüb giderler." *Diyarbakır Vilayet Salnamesi,* H.1288/M.1871, 187.

[435] Ramazan Sonat, "Bir Arap Aşiretinin XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Irak, Suriye ve Anadolu Üçgeninde İcra Ettiği Faaliyetler ve Osmanlı Devleti'nin Bu Faaliyetler Karşısındaki Tutumu: Şammar Aşireti Bağlamında Devletin Aşiretlerle İmtihanı Üzerine Bir Çalışma", *Geçmişten Günümüze Tarih Araştırmaları,* edt. Mutlu Adak, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 356.

[436] BOA., İ.MVL, 167-4938/27; Saydam, "Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri", 251.

Şammar Aşireti'nden Şeyh Nicris kabilesi ile Amudi Terkan ve Zeydan ve Aneze'den Fedan kabileleri yukarıda geçen süre zarfında Diyarbakır ve Siverek çevresine ciddi zararlar vermişlerdir. Fukara ahalinin mahsullerini zapt ederek köylerini yakmıştır. Bu sırada Siverek'te bulunan bir tabur piyade, iki bölük süvari ve birkaç adet top ile bu saldırılara karşı konulmak istenmişse de aşiretlerin nüfus olarak fazla olmasından dolayı başarısız olunmuştur. Bu başarısız müdahaleden sonra iyice cesaretlenen Şammar aşireti ve diğer kabileler daha da ileri giderek saldırıların şiddetini arttırmışlardır. Bunun üzerine Arabistan Ordu-yu Hümayunu'ndan destek talep edilmiş ve bu asayişsizliği önlemek amacıyla Ömer Paşa görevlendirilmiştir. Ömer Paşa kumandasında bulunan bir alay süvari, bir alay piyade, yedi yüz elli nefer başı bozuk süvari, Diyarbakır kazalarından tertip edilen bin nefer piyade ve bin nefer süvari ile birlikte eşkıyalık yapanların üzerine gidilmiştir[437]. Hazırlanan bu birlikler Diyarbakır'dan hareketle Karacadağ'ın ilerisinde bulunan Karabahçe Karyesi civarında bulunan Kızılhan adlı mevkie varmışlardır. Ayrıca Viranşehir, Eyüp Peygamber ve Uzun Ziyaret bölgelerine de 2.500 kadar başı bozuk asker sevk edilmiştir. Ancak eşkıya takımı, üzerlerine gelen bu askeri kuvveti gerek Diyarbakır ve gerekse Siverek'te bulunan güvenilir casusları aracılığıyla haber almış, bu kuvvetlere karşı koyamayacaklarını anlayınca da bulundukları yerlerden firar etmişlerdir[438].

Saldırılara karşı alınan bu önlemler neticesinde geçici de olsa eşkıya takımı bertaraf edilmişti. Ancak şekavet hadiselerinden dolayı Siverek kazasında perişan olan yüz seksenden fazla köyün ahalisi yerlerini terk etmişti. Dağılan bu ahaliyi toplamak ve yerlerine geri getirtmek için memurlar tayin edilmiştir. Eşkıya saldırılarından arda kalan mahsullerini toplamaları için kendilerine tembihte bulunulmuştur[439]. Diyarbakır ve Harput valilerine yazılan tahriratta tehlikenin bertaraf edilmesinde gösterilen hizmet ve alınan tedbirlerin memnuniyet verici olduğu belirtilmiştir. Ancak Şammar eşkıyasının çapulcu takımı olduğu, geçmişten beri boş bulduğu köy ve kasabalarda gasp ve yağma faaliyetlerinden geri durmadığı, zor gördüğü takdirde ise çöl taraflarına çekildikleri daimî adetleri olduğu hatırlatılarak bunlara karşı bölge ahalisinin kesin

[437] BOA., İ.MVL., 105-2350/2.
[438] BOA., İ.MVL., 105-2350/3.
[439] BOA., İ.MVL., 105-2350/4.

çözümlerle korunması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca zarar gören bölge ahalisinin mağduriyetlerinin giderilmesi için de kendilerine her türlü yardımın yapılması hususunda talimatlarda bulunulmuştur[440].

Nitekim Harput valisi ve defterdarının ortak hazırladıkları ve merkeze gönderdikleri yazıda Siverek Kazası'nın bazı Ekrad ve aşairden gördükleri zarardan dolayı bu kazaya ait olan yıllık beş yük yetmiş beş bin kuruş vergilerinin, 1847 senesine mahsus olmak üzere bir yük yetmiş beş bin kuruşluk kısmının bir sonraki seneye yani 1848 senesine ertelenmesini talep etmişlerdir. Ayrıca verecekleri iki bin kile buğdayın da yine bu ertelemeye tabi olmasını istemişlerdir[441].

Göçebe Şammar Aşireti eşkıyaları Urfa ve çevresindeki yerli ahaliye zarar vermekle kalmayıp bu bölgeden geçen kervanlara da saldırmaktaydı. Temmuz 1854 tarihli bir kayıtta Bağdat'tan yola çıkan bir kervanın Siverek ile Urfa arasından geçerken Şammar Aşireti'nden bir takım eşkıya tarafından yolları kesilmiş, eşya ve hayvanları gasp edilmiştir. Urfa kaymakam vekilinin bu hadiseyi haber vermesi neticesinde, eşkıya üzerine atlı asker sevk edilerek gasp ettikleri eşya ve hayvanlar geri alınmış ve sahiplerine teslim edilmiştir[442]. 1856 senesi temmuz ayında ise Urfa dolaylarında yağmacılık yapan Şammar Şeyhlerinden Şeyh Semir ve beraberindeki eşkıyalar, Urfa Sancağı dahilinde olan Berazi ve sair aşiretler ile yerli ahaliden on bin kese akçe değerinde koyun, deve ve muhtelif eşya gasp etmişlerdir. Aldıkları bu mallar ile Irak tarafına firar eden eşkıyaların bulunup, ellerindeki malların geri alınması için Bağdat ve Halep valilerine tahrirat gönderilmiştir[443].

Yaşanan bu gelişmeler ve ardından gönderilen bu tahrirat neticesinde devlet yöneticileri Şammar Aşireti şeyhleri ile olan ilişkilerini gözden geçirmeye karar verdikleri anlaşılmaktadır. Çünkü Osmanlı Devleti bu bölgelerde yer alan göçebe aşiretlerin kontrolünü sağlamak ve saldırılarına engel olmak maksadıyla daha önce de bahsettiğimiz gibi idari, askeri ve ekonomik bazı tedbirler almaktaydı. Alınan

[440] BOA., İ.MVL., 105-2350/6-7; BOA., C.DH., 28-1373.
[441] Talep yazısında şu şekilde ifade edilmiştir: "…meclis-i valaya ita buyrulan bir kıta tahrirat mealinde Siverek Kazasının senevi mahsusu olan beş yük yetmiş beş bin kuruş vergisinden münferid ve hasar-dide olan mahaller ahalisi kendilerini toplamak için bir yük yetmiş beş bin kuruşun altmış üç senesine mahsusu olmak ve altmış dört senesi vergisiyle beraber eda olunmak şartıyla suret-i tahsilinin imhali ve tohumluk iki bin kile hıntanın şerait-i lazıme ile itası inha istizan olunmak..."BOA., MVL., 19-43.
[442] BOA., MVL., 277-54.
[443] BOA., A.MKT.MHM., 91-63.

tedbirlerden biri, bölgedeki emniyetin sağlanabilmesi için aşiretlerin önde gelen şeyhlerine hilat adı altında bazı hediyeler verme veya maaş namıyla ödeme yapmaktı[444]. Aşirete şeyh olarak tayin edilen ve maaş bağlanan kişiler de devlete karşı sadakatten ayrılmayacağı, aşireti içerisinde herhangi bir uygunsuzluğa izin vermeyeceği ve faydalı hizmetlerde bulunacağı yönünde taahhüt vermekteydi[445].

Osmanlı Devleti bu şekilde hareket ederek aslında kendisine yaşanabilecek olaylar karşısında muhatap belirlemek amacındaydı. İşte Urfa bölgesinde yağma ve gasp olaylarına karışan Şammar eşkıyası Semir ve beraberindekiler hakkında yazılan tahrirat sonrasında da devlet, muhataplarının kim olduğunu kesin hatlarla öğrenmeye çalışmış ve önlemlerini de bu doğrultuda gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla 1856 senesi aralık ayında Maliye Nezareti'ne yazılan kayıtta Semir olayından bahsedilerek, bu şekilde başına buyruk davranan kişilerin belirlenmesi, şeyhü'l-meşayihleri haricinde aşiret ihtiyarları olarak nitelendirilen kimselere ayrıca maaş bağlanmaması söylenmiştir. Aksi durumda maaş alan bu kimselerin aşiretin asıl şeyhlerine itibar etmeyecekleri vurgulanmıştır. Ayrıca muteber aşiret şeyhlerine farklı yerlerden verilen maaşların da Bağdat hazinesine devredilerek kendilerine tek merkezden maaş tahsisi olması gerektiği belirtilmiştir. Aşiret şeyhleri devletten aldıkları ödenekleri daha sonrasında aşiret içerisinde taksim edebileceklerdir. Bu doğrultuda söz konusu kayıtta şu soruların da cevaplanması istenmiştir: Şeyhlere verilen maaşların hazinece kaydı var mıdır? Var ise nerelerden mahsustur ve miktarı nedir? Hangi tarihte tahsis olunmuştur[446].

Yaklaşık bir ay zarfında tüm bu sorulara cevaben bir pusula hazırlanmıştır. Pusulaya göre bu tarihlerde Diyarbakır ve Urfa taraflarında bu gibi aşiret şeyhi maaşlarına dair kayıt bulunamamıştır. Bağdat ve Basra eyaletleri taraflarından şeyhlere verilen maaşların miktarı ve tahsis tarihleri yazılmıştır. Buna göre; Şammar Aşireti Şeyhi Şeyh Ferhan'a Kasım 1848 başlangıcından itibaren Bağdat Vilayeti emvalinden aylık 2.500 kuruş, yine aynı aşiretten …….'a aynı tarihten itibaren aylık

[444] Saydam, "Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri", 253; Marufoğlu, *Osmanlı Dönemi'nde Kuzey Irak (1831-1914),* 164, 172.
[445] Buna örnek olarak 1850 senesinde, birkaç zaman önce başında bulunduğu haneleri ile beraber Bağdat'tan Cezire bölgesine gelmiş olan Şammar Aşireti'nden İbadi, söz konusu hanelere devlete bağlılık ve hizmet taahhüttü karşılığında aylık 1.500 kuruş maaşla Şeyh olarak tayin edilmiştir. BOA., İ.MVL., 183-5520; BOA., A.MKT.MVL., 33-108.
[446] BOA., A.MKT.UM., 289-76; BOA., A.MKT.NZD., 204-1.

1.500 kuruş, Müntefik Aşireti Şeyhi Faris'e 28 Ağustos 1853 tarihinden itibaren Bağdat emvalinden aylık 7.500 kuruş ve Irak aşiretlerinden Basra'da yer alan Şeyh Müslüm'e ise başlangıç tarihi net olmamakla birlikte Basra emvalinden aylık 1.000 kuruş olmak üzere geçici suretle toplamda 12.500 kuruş maaş ödenmiştir[447]. Pusulaya ek olarak Bağdat Valisi Mehmet Seyit tarafından kaleme alınan yazıda Urfa ve civarında eşkıyalık yaparak Irak tarafına firar eden Şammar Aşireti'nden Semir'in şeyh olmayıp aşiret ihtiyarlarından olduğu anlaşılmıştır. Sergilediği uygunsuz hareketler Aşiret Şeyhi Ferhan'a bildirilmiş ve onunla beraber yakalanması için üzerlerine gidilmişse de Semir ve kardeşi yaralı olarak kaçmayı başarmıştır. Bindiği iki üç bin kuruş değerindeki kısrağı ele geçirilmişse de daha önceden gasp ettiği mallar geri alınamamıştır[448].

Şammar Aşireti bu esnada Urfa bölgesi haricinde Musul ve Bağdat taraflarında Aneze Aşireti ile çatışma halindeydi. 1857 senesi sonu ve 1858 senesi başlarında Aneze Aşireti ile Şammar Aşireti birbirlerine karşı ciddi bir savaş durumuna gelmişlerdi. Konuyla ilgili kayıtlardan anlaşılabildiği kadarıyla meydana gelen bu çatışmaların müsebbibinin Şammar Aşireti olduğu söylenebilir[449]. Her ne sebeple olursa olsun meydana gelen bu çatışma Fırat Nehri'nin güneyinde bulunan Aneze Aşireti kabilelerini bu nehrin kuzeyine doğru akın etmelerine ve bölgede asayişsizliğe yol açmıştır. 1857 senesi aralık ayında Aneze ve Şammar Aşiretleri Musul civarında karşı karşıya gelmiş, meydana gelen muharebe Anezelilerin üstünlüğü ile neticelenmiştir. Ancak her iki taraf da ciddi kayıplar verilmiştir[450].

Hükümet bu iki aşiret arasında yaşanan olaylar hakkında bilgi edinmek, yaşanabilecek olumsuzlukların önüne geçmek için bölge idarecileriyle irtibat halinde

[447] BOA., MVL., 302-69/1.
[448] BOA., MVL., 302-69/2.
[449] Diyarbakır İngiltere konsolosu tarafından sefarete gönderilen Aralık 1857 tarihli mektupta özetle şöyle denilmiştir: Şammar ismiyle anılan Arap kabilesinin Urfa şehri yakınlarında Aneze Araplarından birkaç fırka üzerine üç defa hücum ederek birkaç bin deve ve koyunlarını zapt etmişlerdir. Bunun üzerine Aneze Arapları intikam almak sevdasıyla harekete geçmiş, düşmanları olan Şammarlıları sahranın kuzey ve doğusu arasından sürmüşlerdir. Aneze Aşireti'nin sayıca fazla olması sebebiyle karşı koyamayacaklarını anlayan Şammarlılar Mardin taraflarına çekilip bölge idarecilerinden yardım talep etmişler ise de kabahatin tamamen kendilerinde olduğu belirtilerek bu istekleri reddedilmiştir. İngiliz konsolosunun sefarete gönderdiği mektup ve bu mektubun tercümesi için bkz. BOA., HR.TO., 228-26.
[450] Meydana gelen muharebe ile ilgili bilgiler İngiltere konsolosunun başka bir tahriratında yer almaktadır. Bu muharebede Aneze Aşireti'nden 600, Şammar Aşireti'nden 4.000 kişi telef olmuştur. BOA., HR.TO., 228-45.

olmuştur[451]. Ayrıca gerek devlet nezdinde gerekse halk nezdinde Aneze ve Şammar aşiretlerinin sebep olduğu veya olacağı zararların önüne geçmek için bir dizi tedbirlerin de alındığı görülmektedir[452]. Anezeliler, bu olay sonrasında Urfa, Siverek ve Mardin taraflarına daha sık gelmekte bu bölgelerde uygunsuzluğa neden olmaktaydılar. Kasım 1859 tarihinde Mardin Kaymakamı'na gönderilen yazıda Şammar Aşireti'ne olan düşmanlıklarını öne süren Aneze Araplarından Fedan kabilesi, şeyhleri olan Deham önderliğinde Mardin havalisine saldırmışlardır. Burada bulunan Şammar Aşireti üyelerinden Şeyh Abdülkerim ile biraderi ve amcaları Şeyh Hicr, kabileleriyle birlikte Musul taraflarına ve bazıları dahi Diyarbakır'a tabi Karacadağ bölgesine çekilmiştir. Şeyh Deham taltif edilerek saldırılarından vazgeçirilmiş olmasına rağmen, yine Aneze kabilelerinden olup Siverek Sancağı'nda bulunan Şeyh Cedan, Şammar Aşireti'nin hükümet tarafından himaye edildiğini söyleyerek başında bulunduğu bir takım eşkıya ile birlikte Şammarlılar üzerine hücum etmiştir. Bölgedeki ahali ve fukaraya zarar veren Anezeliler, bir iki köyü yakmışlar, birkaç adamı öldürmüşler ve köylülerin kuyularda bulunan zahirelerinden bir miktarını gasp etmişlerdir. Eşkıyanın bu asayişsiz tavırları Orduyu Hümayun'a bildirilmiş ve önüne geçilmesi için tedbir alınması istenmiştir[453].

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere Şammar Aşireti'nden Şeyh Abdülkerim ve beraberindekiler Urfa, Siverek ve civarında faaliyet göstermişlerdir. Dolayısıyla Anezeliler Şammarlar ile bu bölgelerde sık sık karşı karşıya gelmişlerdir. Bu karşılaşmalardan biri de 1860 senesinde vuku bulmuştur. İlk başlarda Aneze şeyhlerinden Şeyh Deham ve Şeyh Cedan arasında çıkan anlaşmazlık zamanla Aneze-Şammar çatışmasına dönüşmüştür. Şöyle ki Aneze Aşireti'nin şeyhü'l-meşayihi olan Cedan'a karşı Deham'ın itaatsiz tavırları sebebiyle Halep taraflarında bir muharebe meydana gelmiş ve buradan kaçan Deham yanındakiler ile beraber Urfa tarafına firar etmiştir. Onu takiben Urfa'ya gelen Şeyh Cedan, Şeyh Deham'ın bu bölgede bulunan Şammar Aşireti kabileleri ile ittifakı ve devletin de bunlara olan desteği sonucunda ağır bir hezimete uğramış ve canını zor kurtarmıştır[454]. Bu muharebede başarılı olunması ve Aneze eşkıyasının büyük bir hezimet yaşayarak Urfa bölgesinden

[451] BOA., HR.MKT., 223-54.
[452] BOA., MKT.UM., 298-49.
[453] BOA., A.MKT.UM., 379-61.
[454] BOA., A.MKT.UM., 428-48.

uzaklaştırılmasında Şammar Aşireti ve onların başında bulunan Şeyh Abdülkerim'in etkisi önem arz etmiştir. Hem bu başarıdaki etkisi hem de devlete karşı olan itaatkâr tavırları ve sadakati sebebiyle Şammar Şeyhi Abdülkerim'e Mart 1860 tarihinde devlet tarafından beşinci rütbeden Mecidiye Nişanı verilmesi teklif edilmiştir[455]. Nitekim bu hususta merkez tarafından yapılan değerlendirme neticesinde Abdülkerim'in devletle olan irtibatını bir kat daha arttırmak için kendisine bu nişanın verilmesi uygun görülmüştür[456]. Gösterilen bu iltifata karşılık olarak Şeyh Abdülkerim de Urfa Mutasarrıfına bir kısrak (at) hediye etmek istemiştir. Mutasarrıf ise teklif edilen bu hediyenin kabul edilip edilmemesi hususunda merkeze bir tahrirat göndermiştir. Gelen cevapta konunun Meclis-i Valay-ı Ahkam-ı Adliye'de görüşülerek bu hediyenin kabul olunamayacağı ancak karşı tarafın da kırgınlığına yol açılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Sonuçta orta bir yol bulunmuş ve hediye olarak verilen kısrak müzayede yoluyla satılarak geliri mal sandığına teslim edilmiştir[457].

Osmanlı yönetimi her ne kadar asayişsizliğe neden olan aşiretlerin şeyhlerini farklı şekillerde taltif ederek bunların zararlarına engel olmaya çalışmışsa da tamamen kontrol altına alamamıştır. Çünkü bu aşiretler, özellikle de Arap Aşiretleri birden fazla kabileden meydana gelmekteydi ve hepsinin kontrol altında tutulması mümkün olmamaktaydı. Dolayısıyla aşiretlerle kurulacak olan dostane ilişkiler haricinde vatandaşlarının muhafazası için askeri gücünü de her zaman hazır bulundurmaktaydı. Bu nedenle Siverek taraflarında bulunan Aneze ve Şammar aşiretlerinin eşkıyalarına karşı ahaliyi korumak maksadıyla bir bölük süvari ve bir miktar zaptiyenin bulundurulması istenmiştir[458]. Zira Aneze ve Şammar aşiretlerinin çatışması esnasında

[455] Urfa Mutasarrıfı Mehmet Takiyüddin Bey tarafından merkeze gönderilen yazıda özetle şunlar ifade edilmiştir: Bağdat ve Musul havalisinde bulunan Şammar Aşireti Şeyhi Abdülkerim ibn Sufuk, başında bulunduğu dört bin hane ile her sene kış aylarında Urfa bölgesine gelmektedir. Önceleri bölgede bazı uygunsuzluklara yol açmalarına rağmen bu sene (1860) maiyeti birlikte tekrar buraya gelen Şammar Aşireti, itaat altına alınmış ve Urfa'ya on sekiz saat mesafesi bulunan çöl tarafından Harran Nahiyesi'ne kadar uzanan bölgede göçebe olarak yerleştirilmişti. Aneze eşkıyasının yaklaşık 8.000 hane ve diğer bazı kuvvetlerle Urfa bölgesine saldırısı esnasında, Şeyh Abdülkerim 4.000 atlısı ile ileri saflarda Aneze Şeyhi Cedan'a karşı merdane mücadele etmiş ve sadakati ile güven vermiştir. Bunların yanı sıra Şammar Aşireti gibi büyük bir aşiretin reisi olması ve gerektiğinde askeri kuvvetlerini maaşsız olarak Urfa Sancağı'nın muhafazasına amade edebileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu kabilelerin kadim mizaçları olan bedeviyetlerinden yavaş yavaş sıyrılmak ve medeniyet dairesine başka bir deyişle yerleşik hayata geçmeye istekli ve meyilli oldukları göz önünde bulundurularak Şeyh Abdülkerim'in Mecidiye Nişanı ile mükafatlandırılmasının uygun olacağı söylenmiştir. BOA., İ.DH., 462-30764.
[456] BOA., A.MKT.MHM., 196-81; BOA., A.DVNS.MHM.d., 31, 26.
[457] BOA., A.MKT.UM., 567-42.
[458] BOA., A.MKT.UM., 471-92.

her iki aşiret kabilelerinden bazıları Siverek'in Karacadağ bölgesine çekilmişlerdi ve burada bazı uygunsuzluklara neden olmaktaydılar. Örneğin; Temmuz 1861 tarihinde Şammar eşkıyasından Şeyh Mâni, Siverek civarında Arabistan postasını vurmuş ve postayı getiren tatarı da alıkoymuşlardır[459]. Bunun üzerine alınan tedbirlerin arttırılması için Siverek Kaymakamı Derviş Bey'e talimat verilmiştir[460].

Aneze Aşireti şeyhlerinden Şeyh Deham ve Şammar Aşireti şeyhlerinden Şeyh Abdülkerim'den ayrılarak 1861 senesi Ekim ayında Urfa, Siverek ve çöl taraflarında başı boş bir şekilde dolaşan ve ahaliye zarar verme düşüncesinde olan bazı hane mensuplarının olduğu görülmüştür. Urfa Sancağı'na tabi Dögerli Nahiyesi ve diğer bazı mahallere musallat olan bu haneler üzerine bir miktar asker sevk edilmiştir. Bunu haber alan bazı hane mensupları Siverek tarafına firar ederken bazıları da ellerinde bulunan koyun ve develerle birlikte ele geçirilmiştir. Söz konusu hayvanlar müzayede yoluyla satılarak, bedeli tahminen 100.000 kuruş olan miktar hazineye gelir olarak kaydedilmiştir[461].

Urfa ve havalisinde bulunan Şammar Şeyhi Abdülkerim bulunduğu bölgeleri muhafaza etmek karşılığında Urfa emvalinden aylık 4.000 kuruş maaş almaktaydı[462]. Fakat aldığı bu maaş miktarına kanaat etmeyerek ahaliden ve çevredeki diğer bazı aşiretlerden huva namı ile zorla para koparmaktaydı[463]. Kürdistan valiliğine gönderilen yazıda Şammar Aşireti'nin en muteber şeyhlerinden olan Abdülkerim'in Urfa ve Diyarbakır çevresindeki ahaliden huva ve diğer başka isimlerle vergi veya rüsum almasının menedildiği, bu konuda gerekli tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir[464]. Ancak Şammar Aşireti Urfa, Siverek, Mardin, Nusaybin ve Diyarbakır bölgelerinde bulunan ahaliye zarar vermeye devam etmiş ve birçok mamur

[459] BOA., MVL., 613-25.
[460] BOA., A.MKT.UM., 488-17.
[461] BOA., MVL., 759-75.
[462] BOA., İ.MVL., 537-24157. 1865 senesinde Şammar Aşireti şeyhlerinden Şeyh Ferhan Bağdat emvalinden 2.500 ve Musul emvalinden 6.000 kuruş olmak üzere toplamda aylık 8.500 kuruş almaktaydı. Şeyh Ferhan'ın kardeşi Abdülkerim Halep emvalinden 3.000 ve Urfa emvalinden 4.000 kuruş olmak üzere toplamda aylık 7.000 kuruş alıyordu. Şeyh Cez'aya ise Mardin emvalinden aylık 3.000 kuruş maaş ödenmekteydi. Böylece genel toplamda Şammar Aşireti şeyhlerine aylık 18.500 kuruş veriliyordu. BOA., HR.MKT., 535-29/7.
[463] 1864 Ağustos ayında Urfa'dan merkeze gönderilen yazıda Abdülkerim'in aylık 4.000 kuruş maaş almasına rağmen Berazi Kazası'ndan huva adı altında senevi 13.000 kuruş talep ettiği, ahalinin de bu eşkıyanın vereceği zararlardan korktuğu için bu miktarı ödemek zorunda kaldığı belirtilmiştir. BOA., MVL., 774-35.
[464] BOA., MVL., 723-41.

bölgeyi harap etmişlerdi. 1867 senesi Nisan ayında Kürdistan valisinin Halep Vilayetine gönderdiği tahriratta Şammar Şeyhi Abdülkerim'in Halep ve Suriye dahilindeki bazı aşiretlere zarar vermekten ve onları kandırmaktan el çekmediği, Kays Aşireti'nden fazlaca mallar aldığı ifade edilerek bu aşiretin cezalandırılması ve bölgeden çıkarılmasının vakti geldiği belirtilmiştir[465].

1868 senesinde ise Şeyh Abdülkerim'in kardeşleri Şeyh Abdürrezzak ve Ma'cun, Cezire aşiretlerinden Göçer Aşireti'ne saldırmış ve hayli hayvanlarını gasp etmişlerdir. Aynı zamanda tüccar takımının da bazı hayvanlarına ve mallarına el koymuşlardır. Bu nedenle Resulayn ve Nusaybin arasındaki bölgenin muhafazası talep edilmiştir[466]. Öyle ki Abdürrezzak'ın bu saldırılarından sonra kendisine daha önceleri Diyarbakır emvalinden bağlanan 6.000 kuruş maaş miktarının 3.000 kuruşa düşürüldüğü görülür[467]. Gasp ettikleri hayvanları ve malları tamamen geri iade etmeyinceye kadar da maaşının bu şekilde ödenmesi istenmiştir[468].

Diyarbakır valisi olan İsmail Hakkı Paşa meydana gelen bu olumsuz tavırları Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiş ve gelen cevapta Şeyh Abdülkerim'in aşireti üzerinde mühim bir etkiye sahip olduğu vurgulanarak kendisine Diyarbakır Vilayeti dâhilinde bulunan çöl tarafının muhafazası için buyruldu verilmesi istenmişti. Nitekim 27 Nisan 1870 tarihinde Şeyh Abdülkerim'e buyruldu verilerek onun nüfuzundan faydalanılması düşünülmüştür. Öte yandan bölgede bulunan Cubur, Şerabi, Begari ve Tayy gibi diğer bazı aşiretlerin yerlerini terk ederek Şammar Aşireti içerisine dâhil olmalarının önlenmesi ve bunların devletin uygun gördüğü yerlere iskân edilmeleri hususunda edeceği yardımlar karşılığında Şeyh Abdülkerim 5.000 kuruş maaş ile memur tayin edilmişti[469].

Devletin tüm bu ılımlı politikalarına rağmen Şeyh Abdülkerim ve kardeşi Abdürrezzak, aşiretleriyle birlikte faaliyet gösterdikleri Resulayn ve Nusaybin'in idare değişikliği ile Zor Mutasarrıflığına bağlanması hususu asıl sebep olmak üzere söz konusu kazalarda görevli memurlar tarafından hakarete maruz kaldıkları bahanesiyle

[465] BOA., MVL., 734-59.
[466] BOA., MKT.MHM., 408-13/3.
[467] BOA., İ.DH., 579-40303/2.
[468] BOA., A.MKT.MHM., 415-89.
[469] Oktay Karaman, "Diyarbakır Valisi Hatunoğlu Kurt İsmail Hakkı Paşa'nın Diyarbakır'daki Aşiretleri Islah ve İskân Çalışması (1868-1875)", *History Studies (Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı Özel Sayısı),* 4, (2012): 240-241.

ahaliye saldırmaya ve onları katletmeye başladılar. Mardin'den Cizre'ye kadar olan bölgede şekavette bulunan bu asilere karşı İsmail Hakkı Paşa öncülüğünde harekete geçildi. Onun kararlı, dirayetli ve fedakâr girişimleri neticesinde Şammar Aşireti 1871 senesinde büyük bir hezimete uğradı. Haneleri dağıtıldı ve Şeyh Abdülkerim dahi yakalanarak Bağdat yönetimine teslim edildi[470]. Onun bertaraf edilmesi sırasında ve sonrasında tutulan kayıtlarda geçen ibarelerden[471] de anlaşılacağı üzere Zor Sancağı dâhilinde devleti ciddi şekilde uğraştıran Şammar Aşireti'nin mühim bir kolu bölgeden temizlenmiş oluyordu. Bu başarıda Diyarbakır Vilayeti haricinde Bağdat ve Halep valileri ile Zor Mutasarrıflığı'nın da etkisi oldukça fazladır. Ayrıca yine Şammar Aşireti şeyhül meşayihi ve aynı zamanda Abdülkerim'in kardeşi olan Şeyh Ferhan kuvvetlerinin de desteği mevcuttur[472].

Şeyh Abdülkerim'in yakalanmasından sonra maiyetinden bin kadar hane Şam tarafına geçmiş ve yine onun kabilesinden Semir Ez-Zeydan namında diğer bir şeyhin etrafına toplanmışlardı. Bunların da ortadan kaldırılması için girişimlerde bulunulmuş ve Müntefik[473] Mutasarrıfı saadetli Nasır Paşa kuvvetleri ile birlikte üzerlerine giderek onları dağıtmıştır. Ancak Semir bir yolunu bularak beş altı hane ile Necid taraflarına

---

[470] Karaman, "Diyarbakır Valisi Hatunoğlu Kurt İsmail Hakkı Paşa'nın Diyarbakır'daki Aşiretleri Islah ve İskân Çalışması (1868-1875), 246. Şammar urbanının bertaraf edilmesi ve yaşanan muharebeler hakkında detaylı bilgi için bu makalenin muhtelif sayfalarına bakılabilir.

[471] Buna örnek olarak arşiv kayıtlarında geçen "Şammar urbanından otuz kırk bin haşerat ile bunca fenalığa mütecasir olan Abdülkerim hâbisinin cemiyetleri dört beş mahalde layıkıyla vurulduktan sonra kendisi birkaç yüz avanesiyle Şamiye tarafından savuşmuş idi...", "…Şammar aşair ve urbanı mahv u müzmihal olarak Memalik-i Devlet-i âliye'nin üzerine yetmiş seneden beri müstevli böyle bir musibetin şu suretle inifâı.." ve "…Zor kıtasını ve mahalli saireyi öteden beri her türlü mefâsid ve mezâlime colengah ve ahaliyi itisafta sebat etmekte olan Şammar urbanının…" gibi ifadeler gösterilebilir. BOA., İ.DH., 639-44404.

[472] 1871 senesinde Şammar Aşireti'nin derdest edilmesinde hizmetleri bulunan kişiler taltif edilmişlerdir. Bu kişiler arasında Ferhan Paşa'nın oğlu İsa da vardır. BOA., İ.DH., 642-44656. Bunun öncesinde de kendisine bağlı olan Şammar Aşireti hanelerinin kontrol altında tutulması ve sonraki dönemlerde iskân edilmesi hususunda devlet yöneticilerine yardımcı olduğu için Şeyh Ferhan'a 1868 senesinde mirlivalık rütbesi verilmişti. İlgili kayıtta "Şammar El-Cerba aşairi şeyhül meşayihi izzetli Ferhan Beg'in meşhud olan mesaisini takdiren rütbesinin mirlivalığa terfii hususuna…" şeklinde ifade edilmiştir. BOA., A.MKT.MHM., 396-39.

[473] Beni Ukayl'e mensup bir Arap kabilesidir. Önceleri Yemame bölgesinde yaşayan bu kabile bu bölgede meydana gelen anlaşmazlık üzerine Kuzey Irak taraflarına sürülmüştür. Dicle ve Fırat nehirleri arasında ve çoğunlukla Bağdat, Basra ve Kûfe şehirlerinde oturmuşlardır. Dört halife ve Emeviler döneminde bu kabile ile ilgili pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti döneminde siyasi açıdan önemli bir konuma gelen Müntefik kabilesi XIX. yüzyılın ilk yarısında gücünün zirvesine ulaşmıştır. Bu kabileye mensup Nasır Paşa, yüzyılın ikinci yarısında Mithat Paşa tarafından önce Müntefik Sancağı mutasarrıflığına ve 1875'te Basra Valiliği'ne getirilmiştir. Bu kabile hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Mehmet Ali Kapar, "Müntefik (Benî Müntefik)", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 27.

kaçmıştır. Bunlardan 1.000 deve, 150 kısrak ve 10 ester (katır) ele geçirilmiştir[474]. Abdülkerim'in yakalanmasında ve ondan geriye kalan haneler ile asayişsizliğe devam eden Semir'in mağlup edilmesinde devlete karşı gösterdiği hizmet ve sadakat nedeniyle Müntefik Mutasarrıfı Nasır Paşa'nın mirimiranlık rütbesi beylerbeylik payesine yükseltilmiştir[475].

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Aneze ve Şammar gibi Arap aşiretleri devletin merkezi otoriteyi sağlama çalışmaları ve alınan tedbirler sayesinde eski güçlerini yitirmeye başlamışlardı. Göçebe ve bedevi yaşantılarını yavaş yavaş terk ederek yerleşik düzene geçmeye ve buna bağlı olarak ziraat ile uğraşmaya mecbur kalan bu aşiretler devlet eliyle iskâna tabi tutulmuşlardır. Şammar Aşireti Şeyhleri Ferhan öncülüğünde Tikrit'ten Musul Sancağı hududuna kadar olan bölgeye yerleştirilmiştir[476]. Musul civarı ve Dicle Nehri üzerinde iskân ettirilen Şammar Aşireti'nin kullandığı ziraat alet ve edevatından da gümrük resmi (gümrük vergisi) alınmaması kararlaştırılmıştır[477]. Yapılan bu gibi iskân teşebbüsleri neticesinde Şammar urbanı kısmen kontrol altına alınmışsa da bazı kabilelerinin eşkıyalıkları son bulmamıştır. Urfa, Siverek, Diyarbakır ve Mardin taraflarında asayişsizliğe neden olan bu aşiret mensupları 1870 yılından itibaren adı geçen bölgelerden temizlenmeye çalışılmışsa da bunların şekavetleri devam etmiştir. Öyle ki Ağustos 1877 tarihli Mardin tarafında bulunan Tay Şeyhi Abdurrahman tarafından gönderilen telgrafta ölen Şammar Şeyhi Abdülkerim'in biraderi Faris'in hükümeti dinlemeyerek başkaldırdığını, hayli nüfusu katledip mallarını gasp ettiğini bildirmiştir[478]. Bağdat'tan gönderilen telgrafta ise Faris'in eşkıyalık hareketlerinin buralarda da duyulduğu söylenmiştir. Bu şahsın Halep Vilayeti dahilindeki Zor Sancağı'nda bulunduğu ve şekavet hadiselerinin daha ziyade Diyarbakır taraflarında meydana geldiği vurgulanarak, buna karşı tedbirlerin Halep ve Diyarbakır vilayetleri tarafından alınması gerektiği belirtilmiştir[479].

[474] BOA., İ.DH., 639-44468.
[475] BOA., İ.DH., 639-44404/3.
[476] BOA., İ.DH., 630-43-847.
[477] BOA., ŞD., 558-2/5.
[478] BOA., ŞD., 1455-51.
[479] BOA., ŞD., 2150-32.

Şammar eşkıyaları 1890 yılında Urfa ve Harran bölgesine de saldırmışlardır. Şammar Aşireti ve ona tabi diğer bazı aşiretlerin yağma ve talanlarına sahne olan bu saldırı, bölgenin maruz kaldığı en önemli eşkıyalık hareketlerindendir. Çünkü tespit edilebildiği kadarıyla ilkbahar aylarında başlayıp hemen hemen sonbahar sonlarına kadar devam eden yağma ve gasp olayları Urfa, Suruç, Dögerli ve Harran kırsalında yaşayan köylü halkı ve göçebe kabileleri perişan etmiştir. Zarar gören yöre ahalisi Urfa kadı mahkemesine müracaat ederek gasp edilen hayvanlarını veya bunlara muadil kıymetlerini almak istemişlerdir[480]. Bu mahkeme tutanaklarından hareketle 1890 yılında 4'ü kadınlara ait olmak üzere 160 kişiye ait 125 şikâyet kaydı olduğu ve gerçekleşen eşkıyalık olayları zarfında toplam 16.202 koyun, 1.054 keçi, 791 deve, 29 merkep, 28 at ve kısrak gasp edilmiştir. Bu hayvanatın nakdi değerinin tahminen 1.635.000 kuruş olduğu düşünülürse mağduriyetin ekonomik boyutunun ciddiyeti daha iyi anlaşılmaktadır. Yine dönemin kaynaklarına istinaden Şammar Aşireti'nin bu yılda sebep olduğu eşkıyalık hareketinin neticelerine bakılırsa genel itibariyle hayvan gaspına yönelik olduğu, cana veya beytülmale kast olunmadığı düşünülebilir. Şammar Aşireti eşkıyalarının saldırıları haber alınır alınmaz Musul, Bağdat, Diyarbakır ve Zor Sancağı kuvvetlerinden müteşekkil bir askeri birlik bölgeye sevk edilmiştir. Eşkıyalık hareketi bastırılarak gasp edilen hayvanlar geri alınmıştır[481].

3.1.7. Karakeçili Aşireti

Anadolu topraklarına 24 Oğuz boyu haricinde Kıpçak, Tatar, Kazak, Kırgız ve Özbek gibi diğer bazı Türk gruplarından da göçler yaşanmıştır. Bugün bile Anadolu'nun farklı bölgelerinde varlığını devam ettiren ve köklü bir geçmişe sahip olan Karakeçili Türkmen grubu da bunlardan biridir. Oğuz boylarından Kayı'ya mensupturlar[482]. Karakeçililerle ilgili ilk bilgiler bunların IX. yüzyılda Karakeçili Konfederasyonu şeklinde Cent bölgesinde şekillendiğini ve büyük ihtimalle Anadolu'ya gelen grubunun Anadolu Selçuklu Devleti'nin destekçisi olduğunu düşündürmektedir[483]. Karakeçililer, Moğolların baskısından dolayı Ertuğrul Bey

[480] Bu hususa dair örnekler için bkz. BOA., UŞS., 220, 23/654; UŞS., 220, 27/660.
[481] Taş, "XIX. Yüzyılda Harran Bölgesinde Eşkıyalık ve Şemmer Aşireti'nin 1890 Yılı Eşkıyalık Olayı", 320-321.
[482] Halaçoğlu, *Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler,* 110.
[483] Abdulhaluk Mehmet Çay – Elif Öztürk, "Karakeçili Aşireti Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", *Ulakbilge,* 39, (2019): 538.

önderliğinde mensubu oldukları Kayı boyunun diğer bazı oymakları ile beraber Horasan-Azerbaycan-Ahlat güzergahını takip ederek Anadolu'ya gelmişlerdir. Bu göç esnasında yaklaşık 8.000 kadar Karakeçili Urfa yöresine gelmiş ve buraya yerleşmişlerdir. Daha sonra ise bunların bir kısmı Bursa, Eskişehir, Bilecik, Konya ve Gaziantep gibi Anadolu'nun farklı bölgelerine dağılmıştır[484].

XVI. yüzyıla gelindiğinde Anadolu'da Karakeçili namıyla biri Urfa, diğeri Ankara'da yerleşmiş olan iki önemli oymağa rastlanmaktadır. Bu yüzyılın ikinci yarısında oymağın bazı kollarının ise Teke (Antalya), Eskişehir ve Balıkesir bölgelerine de dağıldıkları görülür. Urfa yöresindeki Karakeçililer ile ilgili bilgiler XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanmaktadır. Akkeçili Oymağı ile birlikte Mardin yöresinde yaşayan Karakeçililer, Akkoyunluların Mardin Hükümdarı Cihangir Mirza'ya tabi idiler. 1457 tarihinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey ve ağabeyi Cihangir Mirza arasında meydana gelen çatışmada Uzun Hasan Bey Mardin'e girmiş ve burada bulunan Akkeçili ve Karakeçili oymaklarını göç ettirerek kendi hakimiyet sahasındaki bölgelere yerleştirmiştir. Bu tarihten sonra Akkeçili oymağı ile ilgili pek az bilgiye rastlanırken, Karakeçili hakkında XVI. yüzyıla ait Urfa Sancağı tahrir defterlerinde ve mühimme kayıtlarında rastlamak mümkün olmaktadır. Özellikle Urfa'nın kuzeyinde bulunan Siverek ve ona civar bölgelerde ikamet etmişlerdir. Arşiv kayıtlarında Kürt asıllı gösterilen Karakeçililerin aslen öyle olmadığını, bölgede birlikte yaşadıkları Kürt aşiretleri dolayısıyla böyle anıldıkları sanılmaktadır. Nitekim oymağın mensubu olan kişilerin Gündoğmuş, Yağmur, Kaya, Sarı, Güvendik, Bayram, Budak, Sevündük ve Satılmış gibi Türkçe isimlere sahip olmaları bunların bir Türk oymağı olduğunu destekler niteliktedir[485].

Urfa ve çevresinde yaşayan Karakeçili oymakları zaman içerisinde idari taksimatın değişmesi, göç veya iskânlar sebebiyle farklı sancaklara tabi olmuşlardır. Başlıca yerleşim bölgeleri Siverek, Viranşehir ve Berriye[486] hattı olmuştur. XVI.

---

[484] İsmail Özçelik, *Oğuz Geleneği Çerçevesinde Tarihten Günümüze Karakeçililer,* (Kırıkkale: Karakeçili Kaymakamlığı, 2003), 83.
[485] Faruk Sümer, "Karakeçili", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 427-428; Üner, Aşiret, Eşkıya ve Devlet, 49.
[486] Arapça kökenli bu kelime sulak olmayan geniş ve düz kara parçası, ova, çöl anlamlarına gelmektedir. Coğrafi bölge olarak ise bugünkü Mardin Ovası yani Viranşehir ve Ceylanpınar civarından Nusaybin'in Cizre istikametine kadar olan alanı kapsar. Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 89; Altan Tan, *Turabidin'den Berriyê'ye: Aşiretler, Dinler, Diller, Kültürler,* (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2011), 17.

yüzyılın ikinci yarısında Sultan II. Selim dönemine ait Diyarbakır Mufassal Tahrir Defteri'nde Viranşehir ve civarında 1.000 vergi neferi bulunmaktaydı. Defterde *Cemaat-ı Ekrad-ı Aşiret-i Karakeçili* adı altında verilen bilgilere göre bunların çoğunlukla konar-göçer oldukları, sadece 30 nefer kadarının köylerde ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Karakeçililerin yaşadığı köyler Selasil, Hile, Hancuğaz, Sefere, Selimi ve Sumatar iken Ortahan, Halil Mağarası, Yassıviran, Direk Mağarası, Körik Mağarası, Laçin Viranı, Çamurlu ve Davul, Merdesi Viranı, Şerefi Dökmetaş, Kaniyye-baş Mağarası, Tirek Sarnıç, Pir Davud, Hüseyin Bağı, Şemsükamer olmak üzere 14 mezrada meskundular. Buralarda yaşayan Karakeçililer kendi aralarında oymaklara ayrılmış ve her oymağın başında birer kethüda bulundurarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise bu aşiretler Berriyecik Kazası'na[487] bağlanmışlardır[488].

Cevdet Türkay'ın Osmanlı Arşiv Belgeleri ışığında hazırladığı çalışmasında Karakeçililerin *Karakeçi, Karakeçili, (Karakeçilü, Karakeçilü Perakendesi, Karakicili, Karakicilü, Türkmân-ı Karakeçi), Karakiçü* gibi isimlerle zikredildiğini yazmaktadır. Yaşam bölgeleri ise Adana, Diyarbakır, Siverek, Eskişehir Kazası (Sultanönü Sancağı), Taşköprü Kazası (Kastamonu Sancağı), Siirt Sancağı (Diyarbakır Eyaleti), Birecik, Ankara, Kütahya, Ruha (Urfa), Rakka, Saruhan, Aydın, Kırşehri Sancakları, Balıkesir Kazası (Karasi Sancağı), Haymana Kazası (Ankara Sancağı), Gördös Kazası (Saruhan Sancağı), Trablus-u Şam civarı, Mardin Kazası (Diyarbakır Eyaleti), Eşme ve Kula Kazaları (Kütahya Sancağı), Bursa Kazası (Hüdavendigar Sancağı), Adala Ovası (Saruhan Sancağı), Sirke Kazası (Kütahya Sancağı), Alaşehir Kazası (Aydın Sancağı)'dır. Karakeçili Cemaati, Kulocağı aklamındandır[489].

Osmanlı tarihinde önemli bir yeri olan ve yukarıda zikredildiği gibi Anadolu'nun birçok bölgesine dağılan Karakeçililer hakkında verilen bu genel bilgilerden sonra bunların Urfa ve civarındaki varlığından bahsedebiliriz. Karakeçili

[487] Tahrir defterlerine göre Berriyecik Kazası XVI. yüzyılda Mardin Sancağı'na bağlıydı. İdari bölge olarak bugün Urfa'nın Viranşehir ve Mardin'in Derik kazaları ve çevresini kaplayan bir alana sahipti. 1618 tarihinde ise Berriyecik Diyarbakır Vilayeti'ne tabi bir sancak konumundaydı. Sancak Beyi de Akkoyunlu Tûr Ali Bey'di. Bu konuda tafsilatlı bilgi için bkz. Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı,* (Ankara: TTK Yayınları, 1991), 40-41.
[488] Bulduk, "İdari ve Sosyal Açıdan Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri", 40-41.
[489] Türkay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler,* 408.

Aşireti'nin temel yerleşim bölgeleri Siverek ve Viranşehir bölgeleridir. Siverek de XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı bir sancak durumundaydı. Siverek toprakları her ne kadar Diyarbakır sınırları dahilinde ise de Urfa ve çevresini de ilgilendirmektedir. Dolayısıyla bu aşiretin varlığı ve faaliyetleri Urfa bölgesini de etkilediği için bu aşiretten bahsetmek faydalı olacaktır. Nitekim arşiv kayıtlarından elde edilen bilgilere göre Karakeçili Aşireti mensuplarının Diyarbakır Sancağı'na bağlı Birecik Nahiyesi'nde de bulundukları anlaşılmaktadır[490]. Eylül 1775 tarihli Rakka Valisi Vezir Mustafa Paşa ve Ruha (Urfa) kadısına yazılan bir hükümde Karakeçili Aşireti'nin ödedikleri vergiler hakkında bilgiler verilmektedir. Buna göre bu aşiret her sene Seferiye ve Hazeriye vergilerini Diyarbakır valilerine, mal-ı miri ve Kalemiye vergilerini de Rakka hazinesine teslim etmekteydiler[491].

Diyarbakır ve Urfa hududunda bulunan bu aşiret ile bölgedeki diğer bazı aşiretler arasında anlaşmazlıklar da meydana gelmiştir. Örneğin, 1840 tarihinde Diyarbakır'da sakin olan Karakeçili Aşireti'nin Dögerli Aşireti'ne zarar verdiği görülür. Dögerli Aşireti tarafından yazılan arzuhalde, Dögerli reayası olarak kendi halinde iken Karakeçili Aşireti'nden bazı eşkıyanın saldırısına maruz kaldıklarını, beş on adamlarının öldürülüp birkaç adamlarının ise yaralandığını ve mallarının yağma edildiğini belirterek gereğinin yapılmasını istemişlerdir[492]. Bu olaydan birkaç sene sonra ise Urfa ve yöresine ciddi zararlar veren Arap aşiretlerinden Anezelilerin, Karakeçili Aşireti'ne saldırdıkları anlaşılmaktadır. 1849 tarihinde Aneze urbanı Karakeçili Aşireti üzerine hücum ederek, binden fazla hanelerini tarumar etmiş, mal ve eşyalarını gasp etmiş, haylice nüfusu da katletmiştir. Saldırıdan kurtulabilenler perişan bir halde etrafa dağılmış ve bunların da bir kısmı şiddetli kış şartları ve açlıktan hayatlarını kaybetmişlerdir[493].

---

[490] Ağustos 1706 tarihinde Diyarbakır Sancağına tabi Birecik Nahiyesi'nde sakin olan Karakeçili aşireti halkının Diyarbakır Kalesi Gönüllüyan Neferatına ocaklık tayin edilen mal-ı mirilerini düzenli bir şekilde eda ettiklerini ancak buna rağmen zulme uğradıklarını ifade etmişlerdir. BOA., AE.SAMD.III., 89-8882.

[491] Ayrıca Karakeçili Aşireti'nin vergileri Gılmanan-ı Amid Neferatına ocaklık olarak tayin edilmiştir. BOA., C.ML., 175-7405. XVIII. yüzyılda Diyarbakır Eyaleti'nde bulunan bazı aşiret mukataaları Amid Kalesi gılmanlarına ocaklık olarak tahsis edilmişti. Benzer uygulamaları Ruha (Urfa) ve Harput Kalesi neferleri için de görmek mümkündür. Bu hususla ilgili olarak Diyarbakır Eyaleti'nin vergi mükellefleri arasında olan konargöçerler ve bunların mali organizasyonlardaki yeri hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Özlem Başarır, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Mâli Uygulamaları Çerçevesinde Konargöçer Topluluklar", *AÜDTCF Dergisi,* 54/2, (2014): 275.

[492] BOA., C.ZB., 4-168.

[493] BOA., İ.MVL., 142-3972.

Aneze Aşireti'nin sebep olduğu bu asayişsizlik ve zarar anlatılırken bölgedeki Karakeçili Aşireti'nin iki oymaktan müteşekkil olduğu söylenmiştir. Bir takımı Diyarbakır tarafında ve çoğunluğu oluşturan diğer takımının ise Harput Eyaleti dahilindeki Siverek Kazası'nda oldukları belirtilmiştir[494]. Şam, Kürdistan, Halep ve Musul Valileri ile Anadolu ve Arabistan Ordu komutanlarına gönderilen yazıda Karakeçili Aşireti'ne saldırarak yağma, soygun ve adam öldürme suretiyle zarar veren Aneze urbanının terbiye edilmesi istenmiştir[495]. 1855-1860 tarihleri arasında da Urfa ve Siverek taraflarında Karakeçili ve Milli Aşireti'nin mücadelesi göze çarpmaktadır. Harput Valisi'ne hitaben yazılan kayıtta bu iki aşiretin birbirleriyle husumet içerisinde oldukları belirtilerek asayiş ve emniyetin sağlanması amacıyla bir memurun görevlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır[496]. Yapılan tahkikat neticesinde Milli Aşireti reislerinden olan Temavizâde Mahmud Ağa'nın başında bulunduğu şahıslarla birlikte Karakeçili Aşireti üzerine hücum ile onların birtakım mallarını ve hayvanlarını gasp ettiği, 4 kişiyi ise idam ettirdiği anlaşılmıştır. Ayrıca onun Milli Karyesi ahalisini bulundukları yerlerden zorla kaldırarak Urfa taraflarında iskân ettirdiği iddia edilmiştir[497]. Ancak 1858 tarihli Meclis-i Vâla'ya yazılan mazbatada Milli Aşireti ve Mahmud Ağa ile ilgili şu bilgiler verilmiştir:

"Milli Aşireti mine'l-kadim elli iki bin bu kadar kuruş miri ile burada mukayyet ve Urfa merbutanından olup her nasılsa bazı esbaba mebni çend seneden beri perakende olarak ekserisi Mardin ve Diyarbakır ve Siverek ve Maden caniblerinde iskân ve bir miktarı dahi hiçbir mahalde vergi defterine geçmeyerek çöllerde geşt ü güzar ve cevelan etmekte oldukları halde geçen sene saadetli Hacı Yusuf Paşa'nın kaymakamlığı esnasında Aneze ve urban eşkıyası tasallutundan hâli ve harap olmuş olan Kabahaydar Nahiyesi'ne Temavizâde mumaileyh Mahmud Ağa kulları dahi Milli Aşireti'nin hanedanından bulunduğuna ve Halep'te ve sair mahallerde o sırada tezkere verilip istihdam olunmakta olduğuna mebni nahiye-i mezburede iskân olunmuş ve olunacak Milli aşairinin emr-i muhafazasına ve emval-i mirilerinin tahsiline dikkat eylemek üzere mumaileyhe altmış tezkere ita olunmuş ve keyfiyeti ol vakit hakpay-ı nezaretpenahiye ba mazbata arz ve beyan kılınmış ve o sırada Siverek Sancağı'na tâbi

[494] BOA., İ.MVL., 145-4072.
[495] BOA., A.MKT.MVL., 17-9.
[496] BOA., A.MKT.MHM., 102-83.
[497] BOA., A.MKT.UM., 325-53; BOA., MVL., 751-27/1.

Karakeçili Aşireti ile mezbur Milli Aşireti meyanlarında bazı mertebe (mürettep) vuku bulan münazaada tarafından katl ve cerh misillü şeyler zuhur edip muahharen Siverek azaları marifetiyle meyanları ıslah olunarak birbirleriyle davaları kalmamak üzere tarafeyn senetleştirilmiş ve bunların iskânı için mumaileyh Hacı Yusuf Paşa zamanında olan mazbata-i takdimeye cevaben sene (12)73 tarihiyle makam-ı ali cenab-ı vekaletpenahilerinden emirname-i sami dahi şerefvürud etmiş iken Siverek Meclisi azaları nahiye-i mezburenin şu veçhile imariyetini çekemeyip çünkü bunlardan Siverek toprağında hayli perakende ve bi kayd ve nüfus haneleri olup tahsilat-ı emval-i vergi zamanında bunlardan zevaid hane itibariyle haylice akçeler tahsil ve miriye bir akçe verilmeyip beynlerinde taksim eyledikleri ve bu misillü aşair-i perakende etraftan çekilip me'vay-ı kadimleri bulunan Urfa havalisine geldikleri halde şu menafi-i zâtiyeden Sivereklilerin bi behre kalacakları cihetle artık bir şey bulamayıp bu tarafa geçmiş olan haneler bizimdir mumaileyh Mahmud Ağa götürdü diyerek Harput Valisi müşarünileyh hazretlerine gönderdikleri mazbatalar üzerine bundan beş mah mukaddem bunlardan Siverek'te mutavaattın ve mukayyet olan hanelerin bu tarafa geçmiş olanlarını o tarafa ve bu tarafta mukayyet ve vergi vermekte olan hanelerden Siverek tarafında bulunanların bu tarafa iadeleri zımnında Süvari Asker-i Nizamiye Mir Alayı izzetli Tayfur Bey bendeleri ve Siverek Kazası'ndan Hacı Hafiz Efendi nüfus defterleri beraber olduğu halde Harput Valisi müşarünileyh hazretleri taraflarından bu tarafa gelmişler idi…"[498].

Verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Milli Aşireti haneleri evvelden beri Urfa ve civarında bulunuyorlardı. Dolayısıyla Mahmud Ağa'nın bu haneleri zorla bu bölgeye getirmediği, aksine bizzat yönetici eliyle yerleştirildiği görülüyor. Bu iddiayı ortaya atanların ise bu aşiretten menfaati olan ve bunlardan haksız kazanç elde eden kişiler olduğu açıklanmıştır. Belgenin devamında ise Milli Aşireti'nin iskânları kararlaştırılan Kabahaydar Nahiyesi'nde Aneze ve diğer urban aşireti eşkıyalarına karşı mücadele ettikleri de belirtilmiştir. Karakeçili Aşireti ile aralarında meydana gelen anlaşmazlık hususu için de faillerin muhakeme edilmeleri istenmiştir[499]. Bu doğrultuda Temavizâde Mahmud Ağa'nın vermiş olduğu ifade şu şekildedir: *"Vakıa mukaddema siyar olarak Siverek dahilinde bulunduk ise de (12)71 tarihinde saadetli*

[498] BOA., MVL. 750-4.
[499] BOA., MVL. 750-4.

Hacı Yusuf Paşa hazretlerinin hükümeti esnasında iskân suretinde Urfa'ya ilhak olunduğumuzdan muahharen Karakeçili Aşireti bizim aşiretimize hücum edip altmış üç atla ve külliyetli sığır ve iki yüz hane emval ve eşyasını gasp ettikleri halde hakkımızda bu suretle beyan olunan gazeviyat müdafaa suretinde bulunduğumuzdan naşidir…"[500]. Bu ifadeden hareketle Karakeçili tarafının da Halep Vilayeti'ne gelip dinlenmeleri ve şayet haklı çıkarlarsa onların zararları ve yol masrafları dahil olmak üzere Milli Aşireti Reisi Mahmud Ağa'dan tahsil edileceği kararlaştırılmıştır[501].

1860 senesinde Siverek Sancağı'na bağlı Karakeçili Nahiyesi mevcuttu. Bu nahiyede Karakeçili Aşireti mensuplarının yaşamakta olduğu ve bunların bir aşiret müdürü vasıtasıyla idare edildikleri anlaşılmaktadır. Bu tarihte aşiret müdürlerinin Eyüp Bey olduğu görülür. Aylık 750 kuruş maaş ile müdür tayin edilen bu şahıs aşiret ile uyumsuzluk içinde olması sebebiyle azledilmiş ve yerine Siverek Meclisi'nde alınan karar doğrultusunda Hasan Ağa tayin edilmiştir. Aşiret hanedanına mensup olan Hasan Ağa'ya da 1859 Aralık ayı itibariyle Eyüp Bey gibi aylık 750 kuruş maaş bağlanmıştır[502]. 1862 yılına gelindiğinde Urfa bölgesindeki Karakeçili Aşireti'nin Boy Beyi olarak Eyüp Bey karşımıza çıkmaktadır. Aralık 1862 tarihinde Urfa'dan merkeze gönderilen mazbatada bu şahsın *iğfal (kandırma)* ve *fesatla* aşiretler arasında çatışma çıkartarak birçok kimsenin ölmesine ve yaralanmasına sebep olduğu belirtilmiştir[503]. 1875 tarihli bir diğer kayıtta geçen *"Karakeçi müdürü ref'etlü Eyüb Beg tarafından*

[500] BOA., MVL., 751-27/2.
[501] BOA., MVL., 751-27/4.
[502] BOA., A.MKT.UM., 394-57; BOA., MVL., 594-87.
[503] Bu hususstaki ifadeler; "Siverek Kaymakamlığı dahilinde Karakeçili Boy Beyi Eyüb Bey âdet-i me'lufesi üzere Urfa Sancağı'nda bulunan aşair-i kat'iyeden bu kere Mizar nam mahalleriniz hıyam eden ve rüsum-u ağnamiyelerini te'diye eyleyan kesan içine adam göndererek siz ağnam rüsumunu verdiğiniz cihetle sonradan vergi ve matlubat-ı saireyi dahi sizden tahsil edecekleri derkâr olduğundan hiçbir şey size verdirmemek üzere benim yanıma geliniz deyu bir takım kelimat-ı gayr-ı layika ile zihinlerini tahdiş eylediği ve Kays Aşireti'ni nasıl tefrikaya düşürerek beynlerinde vaki olan münazaada bir kişi katl ve idam ve bir kişi dahi cerh olunmasıyla katl ve carh müteallikatlarından mürekkep on beş hane merkumun yanına gittiği ve usul-i aşairce maktul ve mecruh tarafı dahi ahz-ı şar ve intikam için la ecel'ül muhabere üzerlerine hücuma kalkışmış ise de katl ve carh ele geçirilir ve iktizası icra olunur deyu verilen söz üzerine yatıştırılmış olduğu cihetle katl ve carhın ahz ve giriftleri Siverek Kaymakamlığı'na bir tafsil yazılmış ise de şimdiye kadar bu gibi mevad hakkında olunan iş'aratın bir semeresi görülmediği cihetle bunda dahi mukayyed olunmayacağı derkâr bulunmuştur. Merkum Eyüb Bey harekat-ı reddiyesinden gerü durmayarak beyne'l-aşair bir fesad-ı azime sebebiyet vereceği derkâr olmasıyla merkum Eyüb Bey'in te'dib ve terbiyesi ve katl ve carhların ahz ve giriftleriyle la ecel'ül muhakeme bu tarafa gönderilmesi…" şeklinde devam etmektedir. BOA., MVL., 767-6.

virilub lefen takdim kılınan bir kıt'a tezkere-i mufassala" ibaresinden Eyüp Bey'in müdürlük görevinin bu tarihlere kadar hala devam ettiği anlaşılmaktadır[504].

XIX. yüzyılın ikinci yarısında özellikle de son çeyreğinde Urfa ve Siverek havalisinde Karakeçili ve Milli Aşiretleri hem yerel ahaliye hem de birbirlerine karşı uygunsuz tavırlar sergilemekteydiler. Karakeçili Aşireti'nin çoğunlukla yaşadığı bölge Siverek ve civarı idi. Milli Aşireti ise Viranşehir Kazası başta olmak üzere Urfa ve Mardin taraflarında varlık gösteriyorlardı. Dolayısıyla hem hudut olan Siverek-Viranşehir-Mardin topraklarında bu iki aşiretin sık sık karşıya gelmesinin olağan bir durum olduğu söylenebilir. Ayrıca bu aşiretler arasında geçmişten bugüne bir husumetin de olduğu dönemin kaynaklarından da anlaşılmaktadır[505].

Osmanlı Devleti döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde aşiretlerin şekavetlerinin artması hadisesinin siyasi gelişmeler ve merkezi otorite zayıflığından kaynaklı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü Tanzimat döneminde kısmen de olsa bölgedeki aşiretler kontrol altında tutulabilmekteydi. Ancak Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde meydana gelen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının bölgede sebep olduğu otorite boşluğu ile aşiretlerin birbirleriyle veya yerel yönetimde yer alan devlet temsilcilerine karşı giriştiği muhalif hareketler asayişin bozulmasına yol açmıştır. Bu muhalif hareketlerden biri zikredilen Osmanlı-Rus Savaşı'nın yarattığı ortamı fırsat bilen Hakkari ve çevresindeki aşiretlerin Reisi Şeyh Ubeydullah hareketidir. Osmanlı-İran sınırında İngiltere'nin de desteğiyle bağımsız hareket etmeye başlayan Ubeydullah'ın yanına II. Abdülhamid'in yaveri ve aynı zamanda Van ve çevresindeki aşiretler arasında söz sahibi olan Bedirhan Bey'in oğlu Bahri Bey gönderilmiştir. II. Abdülhamid'in amacı Ubeydullah'ı kendi yanına çekmek ve onu İran'a yönlendirmekti. Bu konuda ilk başlarda başarılı olunsa da akabinde Şeyh Ubeydullah kuvvetle muhtemel İngiliz baskısıyla tekrar Osmanlı Devleti aleyhtarlığına dönmüştür[506]. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid olası tehlikeleri

[504] BOA., A.MKT.MHM., 478-34/7.

[505] Karakeçili Aşireti ile Milli Aşireti arasında Mazıdağı'nda meydana gelen uygunsuzluğun bertaraf edilmesi ile ilgili Dahiliye Nezareti'ne gönderilen kayıtta geçen "..Karakeçi Aşireti müstakilen idarede bulunan Mamüretü'l Aziz'e tâbi Maden Mutasarrıflığı ve Milli Urbanı Halep Vilayeti'ne muzaf Zor Sancağı dahilinde olub bunların beynlerinde adâvet-i kadime olmak hasebiyle yek diğeri üzerine hücuma hazırlanmakta oldukları.." gibi ifadeler bu durumu desteklemektedir. BOA., HR.SYS., 2942-18/1.

[506] Bayram Kodaman, "Hamidiye Hafif Süvari Alayları (II. Abdülhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri)", *Tarih Dergisi,* 32, (1979): 436.

sezerek bu bölgedeki aşiretleri kendine bağlamaya yönelik ılımlı bir siyaset takip etmiş ve aşiret reislerine muhtelif taltiflerde bulunmuştur. Şeyh Ubeydullah ise Osmanlı karşıtlığı tutumunu terk ederek bir süre İstanbul'da ikamete mecbur tutulmuş ancak buradaki olumsuz tavırları sebebiyle 1883'te Mekke'ye sürgün edilmiştir[507].

Şeyh Ubeydullah'ın isyanı hadisesinde bölgedeki diğer aşiretlerin bu isyana katılımlarının azımsanmayacak derecede olması ve onun sürgününden sonra meydana gelebilecek karışıklıkların Şark vilayetlerine doğru genişleme ihtimali de göz önünde bulundurularak "Anadolu Islahatı" namıyla bazı düzenlemelerin yapılması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla 1880 senesinde Adana Vilayeti Valisi Abidin Paşa serkomiser olarak bölgeye tayin edilmiştir. Burada asayiş ve nizamı tesis etmek için çalışmalara başlayan Abidin Paşa bölgedeki aksaklıkları tespit ederek bu doğrultuda yapılması gereken ıslahatlar hakkında raporlar hazırlamıştır[508]. Yapılacak ıslahatlara engel oluşturacağını düşündüğü ve huzursuzluk kaynağı olarak gördüğü 146 kişiden oluşan müteşekkil aşiret reisleri ve beylerini 1880 senesi başlarında Halep ve Sivas'a sürgün etmiştir[509].

Sivas'a sürülenler arasında Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve Karakeçili Aşireti Reisi Halil Bey ve biraderi Dırêhê de bulunmaktadır. Bu isimlerin yanına düşülen kısa bir not bu kişilerin sürgün sebeplerini izah için önem arz etmektedir. Zira bu notta Milli ve Karakeçili Aşiretleri halkı arasında geçmişten süre gelen kavga ve çatışmalara reislerin sebep olduğu ve aynı zamanda bu reislerin vergi yükümlülüklerinden kaçtığı gerekçesiyle sürgün edildikleri anlaşılmaktadır[510]. Ancak bu şahısların sürgündeki süreleri yaklaşık altı ay sürmüş ve aynı sene yani 1880 tarihinde Sivas'tan firar etmişlerdir. Milli Aşireti Reisi İbrahim, Muhammed ve Ali ile birlikte Karakeçili Aşireti Reisi Eyüb Beyzâde Halil ve biraderi Dıre'i (Dırêhê)'nin de

---

[507] Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası,* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987), 28.

[508] BOA., Y.PRK.ŞD., 1-13; Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.,* 211-212.

[509] Sürgün edilen kişilerin sayı ve bilgileri için bkz. BOA., Y.A.HUS., 167-25. Mehmet Rezan Ekinci hazırlamış olduğu çalışmasında sürgün edilen bu kişileri bir tablo halinde sunmuştur. Ayrıca söz konusu kayıtta kişi sayısının toplamda sehven 142 olarak gösterildiği ancak sayının 146 olması gerektiğini tespit etmiştir. Tafsilatlı bilgi için bkz. Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.,* 216-222.

[510] "İşbu iki aşiret halkı ruesa-yı muma ileyhuma teşvikiyle tekâlif-i mîriyeden kendülerini istisna eylemekde oldukları gibi her bâr yekdiğeriyle kavga ve envâ'i fenalıklar ika'ından hâlî olmadıkları" ifadeleri yer almaktadır. BOA., Y.A.HUS., 167-25, 5/3.

aralarında bulunduğu 14 kişi bu firar hadisesine karışmışlardır[511]. Bu bilgilerden yola çıkarak 1880'li yıllardan itibaren Karakeçili Aşireti Reis'inin Eyüp Bey'in oğlu Halil Bey olduğu söylenebilir.

Karakeçili ve Milli Aşiretleri arasında meydana gelen anlaşmazlıklar, aşiret üyelerinin sürgün edilmesine varan yaptırımlarla sonuçlanmıştır. Bulundukları yörelerde birbirleriyle bir hakimiyet mücadelesine girdikleri ve bu mücadelenin Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar sürdüğü arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Özellikle Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa döneminde bu iki aşiretin sık sık karşı karşıya geldiği görülür. Fakat bu iki aşiret arasında 12 Temmuz 1896 tarihinde devlet nezdinde taahhüt senedi olarak nitelendirilen bir nevi karşılıklı bir sulh anlaşması imzalanmıştır[512]. Bu anlaşmada tarafların ifadeleri şu şekildedir: *"Diyarbekir Vilayet-i celilesine tâbi Siverek Kazası dahilinde sakin her birimizin mensup olduğımuz Milli ve Karakeçili aşiretlerinin yek diğere civariyet hasebiyle ara sıra iki taraf birbirinden bazı hayvanat ve eşya almış ve aşair içinde bulunan bazı cühelay-ı efrad câbecâ ahd-ı himaye taarruzda bulunmuş olmaları aşiretin huzur ve rahatını selb itmekde ve hususiyle tarafeynin müftehir ve mübâhi olduğı sıfat-ı celile-i askeriye ile mütenasib görülememekde oldığından bu def'a Diyarbekir'e tarafeyn bir araya gelerek düşman izahat olan şu halin devamındaki mazarratı takdiriyle tarafeyn ahd-ı himayedeki hayvanat ve mevaşiyi red ve teslim itmek üzere beynimizde sened teâtisiyle sıhhatli ömr ve rızakası(?) maddesinden başka kaffe-i deavi üzerine sulh-ı sahih-i şer'i ile musalaha ve her iki tarafda fimaba'd külliyen terk-i muhasama iyledik fimaba'd hiçbir nam ve vesile ile birbirimizden bir taleb ve da'vamız kalmayub ... . ve .... Olarak kardaşçasına mütemadü'l hal ve'l-mal olmuşız inşallahü'l teâli bundan böyle saye-i seniye-i hazreti padişahide nam sam-i ... nimet-i azamiye mensubiyetle mufarık ve mübahatımızı isal git gide â'la iden saffet ve haşmet-i askeriyemize lâyık ve her halde rızay-ı siyaset irtizay-ı cenab-ı mülükaneye muvaffak suretde ibraz-ı müesser memd ü sit(?) ve sadıkane sarf-ı mesai itmekle beraber aşiretimiz içinde hilaf-ı musalahat bir hale cür'et idenleri derhal hükümete teslim ve her hal ve kârda velheva-ı âliye*

[511] Şuray-ı Devlet Dahiliye Dairesi mazbatasında bu husus "..Eyub Beyzade Halil ve Dıre'î ve Milli Aşireti reisi İbrahim ve Muhammed ve Ali zaptiyeye terfîkan hamama gitmek üzere iken firar etdikleri ve takib olunduysa da ele geçirülemeyüb muhafazasına memur olanların istintakı derdest-i icra olunduğu.." şeklinde ifade edilmiştir. BOA., Y.PRK.ŞD., 1-13, 3/8.
[512] BOA., DH.TMIK.M., 73-46/1.

müteallik hıdemat-ı mirüde iraesine say'i baliğ iyleyeceğimizi arz ile taahhüdü hâvi iş bu arıza-i müşterekemiz vilayet-i celileye takdim kılındı ol babda fi 30 Haziran sene (1)312."

Düzenlenen bu taahhüt senedinde aralarında Milli Aşireti Reisi İbrahim Edhem ve Karakeçili Aşireti Reisi Halil'in de bulunduğu 8 kişinin ismi yer almıştır. Bunlardan beşi Milli Aşireti mensubu, üç kişi ise Karakeçili Aşireti mensubudur. Her iki aşiret de aralarındaki anlaşmazlıkların sınır komşuları olmaları sebebiyle meydana geldiğini, birbirlerinden almış oldukları hayvan ve malları karşılıklı olarak iade edeceklerini ve bundan sonra beraber kardeşçe yaşayarak devlete hizmet edeceklerini belirtmişlerdir. Nitekim Diyarbakır Valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda iki aşiretin uzlaştırıldığı ve uygunsuz hareketlerde bulunmamalarının *taht-ı taahhüde* alındığı söylenmiştir[513]. Her iki aşiretin Hamidiye Alayları'na mensup oldukları da vurgulanmıştır[514].

Fakat bu iki aşiretin birbirleriyle olan mücadeleleri bu tarihten sonra da devam etmiş hatta daha da şiddetlenmiştir. Çıkar ilişkileri çerçevesinde zaman zaman ittifak halinde olan bu iki aşiretin genel manada bir çatışma halinde olduğunu söylemek mümkündür. İlerleyen bölümlerde aşiretlerin birbirleriyle veya yerel eşraf ile olan münasebetleri ayrıca ele alınacağından dolayı burada çok fazla detaya girilmeyecektir. Ancak bu hususta verilecek birkaç örnek ile Karakeçili Aşireti faaliyetlerinin daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Şubat 1901 tarihli Halep Valisi Enis tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafnamede Milli ve Karakeçili aşiretlerinin liva dahilinde dolaşarak aşairi teşvik ve tahrik ile bir arbede çıkarmak peşinde oldukları belirtilmiştir. Bu durumun Diyarbakır Vilayeti'ne bildirildiği ancak söz konusu bu iki aşiret ile Harran'daki aşiretlerin Hamidiye Alayları'na mensup olmaları sebebiyle bir fenalığa yol açmadan Karakeçili ve Milli aşiretlerinin vatan-ı asliyelerine gönderilmeleri için Dördüncü Ordu'ya emir verilmesi istenmiştir[515]. Ayrıca bu iki aşiretin Urfa Sancağı çevresinde dolaştıkları ve Hizan Aşireti'ni tahrik ederek bir arbede çıkarma teşebbüsünde bulundukları vurgulanmıştır[516]. Aralık 1901 tarihli bir tahriratta ise Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın adamlarıyla birlikte Siverek

[513] Bu yazıya senedin bir nüshası da eklenmiştir. BOA., DH.TMIK.M., 73-46/2.
[514] BOA., DH.TMIK.M., 13-8.
[515] BOA., DH.TMIK.M., 100-11/4.
[516] BOA., DH.TMIK.M., 100-11/5.

Kazası'na tâbi ve Hafif Süvari Alayları'na mensup Karakeçili Aşireti üzerine hücum ederek katl ve gaspa cüret ettiği görülmüştür. Ayrıca ahaliden mevcut vergiler haricinde 2 mecidiye, 2 kile hınta(buğday), 2 kile şa'ir, 3 kıyye yapağı ve bunları tahsil etmek için *havale* namıyla iki bölük teşkil ederek bu bölüklerin masraflarını dahi ahaliye yıkmış olduğu ve görevlendirdiği kişilere kendi nezdinde mülazımlıktan binbaşılığa kadar rütbeler verdiği ve bunlara üniforma giydirdiği ileri sürülmüştür[517]. Nisan 1902 tarihli ve acil ibareli bir telgrafnamede ise Karakeçili Reisi Halil Bey ve Milli Reisi İbrahim Paşa'nın *adavat-ı sabıkaya mebni* yani geçmişten süregelen düşmanlığa bağlı olarak çarpışmak üzere oldukları, buna engel olmak için gönderilen alay kumandanlarının girişimlerinin sonuçsuz kaldığı bildirilmiştir[518].

Karakeçili ve diğer bazı aşiretlerin birbirleri ahalisine verdikleri zararlar haricinde bölgedeki ticaret ve sevkiyatı da ara ara sekteye uğrattıkları anlaşılmaktadır. Öyle ki Ağustos 1899 tarihinde Orman ve Me'adin ve Ziraat Nezareti'ne gönderilen kayıtta; Ergani'den Urfa-Haleb yolu üzerinden İskenderun'a bakır nakleden devecilere geliş ve gidişlerinde Birecik, Siverek ve Sincar dolaylarında Milli, Karakeçili ve Ceys Aşiretlerince taarruz olunması yüzünden nakliyatın sekteye uğradığı, Orman Me'adin ve Ziraat Nezareti'nce tedbir alınması için her vilayete tebligat yapılması istenmiştir[519]. Yine 1901 senesinde Yenişehir Nahiyesi'nden İmam Hüseyin ve sair kişiler imzasıyla gönderilen telgrafnamede; Şammar Aşireti'nin gasb ve katl vukuatında bulunmaları, Mardin yolu Şammar Aşireti ve Urfa-Siverek yollarının da Karakeçili ile Geys (Kays) aşiretleri tarafından kesilmesi dolayısıyla Urfa'da ticaret yapılamadığından bahisle Dersaadet'ten memur gönderilerek tahkikat icrasıyla sorumluların cezalandırılmaları arzu edilmiştir[520].

XIX. yüzyılın başlarında Urfa dolaylarında birbirlerine veya yerli ahaliye karşı uygunsuz tavırlarda bulunan ve devlet yöneticilerini zor durumda bırakan Milli, Aneze ve Şammar gibi aşiretlerin içerisinde Karakeçili Aşireti de bulunmuştur. Ancak genel manada özellikle dış tehditlere karşı devlet yanlısı bir politika izlediği söylenebilir. 1891 tarihinde Sultan II. Abdülhamit tarafından kurulan Hamidiye Alayları içerisinde

[517] Tesri-i Muamelat Komisyonu tarafından Şuray-ı Devlet'e yazılmış tahrirattır. BOA., DH.TMIK.M., 113-68/1.
[518] BOA., DH.TMIK.M., 123-41/1.
[519] BOA., DH.MKT., 2231-18.
[520] BOA., DH.TMIK.M., 108-8.

Mardin merkezli oluşturulan 45. ve 46. Alaylarda Karakeçili Aşireti de yer almıştır[521]. Milli Aşireti ile birlikte Balkan Savaşları'na katılan üç gönüllü alay dahilinde olan Karakeçililer, milli mücadele döneminde Viranşehir ve çevresinde Fransız ve İngilizlere karşı mücadele etmişlerdir. Bu mücadelelerde Karakeçili Aşireti'nin bazı ileri gelenleri yaşamlarını yitirmiştir[522].

3.1.8. Milli Aşireti

Milli Aşireti, Osmanlı Devleti döneminde çoğunlukla Mardin, Diyarbakır, Urfa ve Rakka bölgesinde konar-göçer olarak yaşayan büyük bir aşirettir. Bu aşiretin bir kısmı zamanla idarecileri vasıtasıyla yerleşik düzene geçmiş ve şehirleşmeye başlamışlardır. Zaman zaman devletin merkezi otoritesine muhalif hareket eden ve dolayısıyla zayıflayan bu aşiret özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında oldukça kuvvetli bir hale gelmiştir. Sultan II. Abdülhamit devrinde muhtelif amaçlarla kurulan Hamidiye Alayları'na ciddi bir katkı sağlayarak devlet nezdinde itibar kazanan bu aşiret II. Meşrutiyet dönemi itibariyle gücünü yitirmeye başlamıştır.

Osmanlı arşiv vesikalarında bu aşiretin ismi Milli, Millili, Millü, Millilü, Milan gibi ifadelerle yer almıştır. Yazılışı bakımından Millili okunuşunun imla kurallarına göre daha uygun olacağı belirtilmiştir[523]. Yazımdaki farklılıklar ve buna bağlı olan telaffuzun bu aşiretin dağıldığı Arap ve Fars coğrafyası ve diline göre şekillendiği görülür. Nitekim Anadolu'nun farklı coğrafyalarına dağılan Milli Aşireti esasen iki koldan müteşekkildir. Birinci kol Milli ismiyle Urfa, Mardin ve çevresinde bulunurken, İkinci kol dahi Van ve Ağrı gibi İran hududuna yakın çevrelerde Milan ismiyle varlık göstermiştir[524].

Aşiretin ismini nereden aldığı veya ne anlam ifade ettiği hususunda farklı görüşler vardır. Rivayete göre bölgedeki aşiretlerin bir kısmı "Mil", diğer kısmı da "Zil" olup bunlardan türemişlerdir. "Mil"den olan aşiretler "Millî, Milan"; "Zil"den olanlar da "Zilî, Zîlan" adı ile anılmıştır. Dicle havzasından Aras ve Arpaçay havzasına

---

[521] Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası,* 54-55. Urfa bölgesindeki Hamidiye Alayları ilerleyen bölümlerde ayrı bir başlık halinde ele alınacak ve bu konuda daha ayrıntılı bilgiler verilecektir.
[522] İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918- 11 Temmuz 1920)*, 1.bs. (Ankara: ATAM Yayınları, 2003), 72-76.
[523] Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı,* 79. (4. Dipnot)
[524] Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, 76-77.

ve Kur nehrinin kaynağına kadar yayılmış olan aşiretler de bu şekilde iki bende ayrılmıştır: "Mil" Bendi: Kaskanlı, Ciranlı, Hasbatlı, Milan, Zerkan, Şadiyan, Suveydan, Cemaldinan vd. "Zil" Bendi: Celali, Hayderan, Reman, Zîlan, Sipkan vd[525]. Bu hususta bazı yazarlar, çeşitli yorumlar yaparak Millilî adının anlamını açıklamaya çalışmışlardır. Örneğin Ahmed Vasfî Zekeriyya, Millilî Aşireti'nin farklı birçok unsurdan oluştuğunu, bu yüzden de abartılı bir biçimde aşiret için bin milletten oluşmuşçasına Millilî dendiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra aşiretin ismini Milî olarak okuyanlar da bulunmaktadır. Buna göre Mil dağın doruk noktası olup, aşiret Karacadağ'a yaylaya gittiğinden Milî şeklinde okunmuştur. Bununla da dağın zirvesindeki aşiret kastedilmiştir. Ayrıca sözlükte Mıl büyük Kürt aşireti, Mıli ve Mılan ifadesi de bu aşirete mensup olanlar anlamında kullanılmıştır[526].

Osmanlı Devleti dönemine ait arşiv kayıtlarında Milli Aşireti ve ona tâbi cemaatler; "Milli, Millili, Millü, Millilü, Milli Ekradı, Milli Göçer, Milli Tavan, Milli-i Kebir, Milli-i Kebir Abdi, Milli-i Kebir Tavan, Milli-i Sağir, Milli-i Sağir Bahaeddinlü, Milli Mahmud, Milli Yaşar oğlu Yusuf, Milli Türkmanı, Milli Pazkuri (Bahaeddinlü), Milan, Milli Akkeçili Milli Karakeçilü, Milan, Milidzan, Milli Espiyan, Milli Kavili, Millioğulları, Milli Pazkuran" olarak karşımıza çıkmaktadır[527]. Mehmet Rezan Ekinci, Milli Aşireti'nin genel olarak yayıldığı bölgeleri Osmanlı arşiv vesikaları ve diğer muhtelif eserlerden yola çıkarak; Amid livası, Mardin livası, Çirmük livası, Siverek livası, Karakeçi, Birecik, Çemişgezek livası, Ruha livası, Hakkari Sancağı, Mahmudiye Kazası (Hakkari Sancağı) Ünye Kazası (Canik Sancağı), Erzurum, Diyarbekir, Rakka, Mecidözü ve Veray kazaları (Amasya Sancağı), Ergani Sancağı, Teke Sancağı, Hamid Sancağı, Sivas, Adilcevaz, Mardin, Kırşehri, Çorum, Amasya Sancağı, Harran Kazası (Maraş Sancağı), Tokad, Bozok Sancağı, Kelkid, Şîran, Erzincan Kazaları (Erzurum Eyaleti), Palu Sancağı (Diyarbekir Eyaleti), Eğin Kazası (Arabgir Sancağı), Kars, Çıldır, Göle Sancağı, Ayıntab sancağı, Van Vilayeti, Haleb Eyaleti, Harput Sancağı, Trablus-ı Şam civarı, Salhiyun Dağı

[525] Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler,* 76, 96; Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, 79.
[526] Tikici, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret-Devlet İlişkisi: Millilî Aşireti Örneği,* 25.
[527] Türkay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar,* 109, 110, 500, 501; Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, 79; Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı,* 79.

civarı, Dersim Sancağı, Dağlık Karabağ-Kelbecer, Azerbaycan-Gence, Maku olarak zikretmektedir[528].

Sözlü kaynaklardan yola çıkarak verilen bilgilere göre Milan veya Milli Aşireti XVI. Yüzyılın başlarında kuvvetle muhtemel siyasi çekişme ve bundan kaynaklı anlaşmazlıklardan ikiye ayrıldığı, bir kolunun Mardin taraflarına diğerinin ise Viranşehir'e göç ettiği anlaşılmaktadır. Mardin bölgesindekiler Milli-i Kebir (Büyük Milli), Viranşehir'dekiler ise Milli-i Küçük (Küçük Milli) olarak anılmışlardır[529]. Milli Aşireti yarı göçebe bir şekilde Ceylanpınar (Urfa) civarındaki Cırcıp Nehri'nden Nusaybin'e üç saat mesafede bulunan çöl cihetindeki köylerde yaşam sürmekteydi. İktisadi faaliyetleri gereği Cezire bölgesinin kuzeyinde Diyarbekir, Siverek, Viranşehir, Birecik ve Urfa topraklarının dağlık kesimlerinde dolaşmaktaydılar. Kışlakları Karacadağ etekleri ve Ceylanpınar'ın batısından Cebeliabdülaziz'e kadar olan bölge, yaylakları ise daha kuzeyde yer alan Diyarbakır ve Bingöl yayları idi[530].

Milli Aşireti ile ilk münasebetlerin Yavuz Sultan Selim (1512-1520) devrinde başladığı bilinmekle beraber bu dönem ile ilgili elimizde pek fazla bilgi mevcut değildir. Ancak XVI. Yüzyılın sonlarında Milli Aşireti'nin başında Mir Mehmed adlı birinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu esnada Mardin, Diyarbakır, Rakka ve Birecik yöresinin zengin mukataaları bölgede bulunan Arap ve Kürt aşiretlerinin saldırıları ile harap edilmiş ve köyler boşaltılmıştı. Mir Mehmed Bey, bu saldırılara karşı bölgeyi muhafaza ederek özellikle güney hattındaki Arap aşiretlerinin sebep olduğu yağma ve gasp olaylarını kontrol altına almış ve yolların güvenliğini sağlamıştır. Bu başarıları neticesinde devlet tarafından mükâfatlandırılmıştır. Ayrıca hizmetlerinden ötürü dönemin Diyarbakır valisi Kurt Ahmet Paşa vasıtasıyla hükümete tanıtılmış, kendisine söz konusu harap köyleri yeniden canlandırmak suretiyle mukataa üzere iltizama alma olanağı sağlanmış ve bunlara ek olarak Habur Sancakbeyliği tevcih edilmiştir. Fakat bu gelişmelerden kısa bir süre sonra Milli Aşireti Bey'i Mir Mehmed'in, Diyarbekir Valisi Kurt Ahmet Paşa'nın adamları ile arası açılmış ve Mir Mehmed devlete asi olmuştur. Bunun üzerine 1598 senesinde bu şahsın hakkından gelinmek için "fetvay-i

[528] Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, 80-83.
[529] Bozkurt, *Aşiretler Tarihi,* 187.
[530] Tikici, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret-Devlet İlişkisi: Millilî Aşireti Örneği,* 27.

şerife ve emr-i padişahî" yollanmış ve "mir-i aşiretliği" ondan alınarak aynı aileye mensup Nevruz Bey'e verilmiştir[531].

Milli Aşireti bu iki beyin idaresinden sonraki dönemlerde devletin hâkimiyetindeki diğer bazı konargöçer aşiretlerde olduğu gibi zarar ve ziyana sebep olan bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Konargöçer aşiretlerin yaşam tarzları gereği yaylak ve kışlak dönemlerinde büyük kitleler halinde göç etmeleri ve geçtikleri bölgelerde yerleşik ahalinin tarla, bağ, bahçe, hayvan gibi mallarına ve hatta canlarına zarar vermeleri mevcut düzenin bozulmasına yol açmaktaydı. Özellikle XVII. yüzyılın başlarında devlet otoritesinin de zayıflamasıyla ekonomisi tarıma ve ziraata dayalı olan Osmanlı Devleti'ni oldukça zor durumda bırakmıştır. Bu dönemde geleneksel coğrafyalarının dışına çıkan padişah haslarına mensup Milli Aşiretleri de yol kesen eşkıyadan olup 1679 senesinde bazı çiftliklere ait toprakları zapt ile emval ve erzaklarını gasp etmişlerdir. Bu durumda mukataaya dâhil ahalinin çoğu etrafa dağılarak civarlarında bulunan Halep, Antep ve Antakya kazalarında oturmaya başlayınca mukataa gelirleri düşmeye başlamıştır. Dolayısıyla Halep, Şam ve Maraş taraflarına ulaşım imkânı da kalkmıştır[532]. Osmanlı Devleti topraklarına gelen seyyahların notlarında XVIII. yüzyılın başlarında konargöçer olarak zikredilen Milli Aşireti'nin nüfusu 11.000 çadırdan müteşekkildi[533].

Diyarbakır Voyvodalığına bağlı Milli ve Türkmen Aşireti cemmatleri 1700'lü yılların başında bulundukları yerlerden göç ederek Erzurum taraflarına gitmişlerdir. Bu bölgede Yezidilerle birleşerek Kığı, Tercan ve Kurtucan gibi sancaklarda halka zulmetmiş ve hasara sebep olmuşlardır[534]. Bunun üzerine bunların eski yerlerine dönmeleri için emirler gönderilmiş ancak şekavete devam ettikleri görülmüştür.

---

[531] Mütesellim Yusuf Ağa, kadıya hitaben: "Mîr-i aşiretlik Mîr Mehmed'in üzerinden kalkub Nevruz Bey'e verüldüğin cümle vilayet halkı bilmek içün sûk-ı sultanîde dellallarla nida ettiresiz ki, üç güne değin cümle aşiret gelüb, Nevruz Bey'e buluşub kendüyi mîr-i aşiret bileler. Şöyle ki, üç güne değin gelüb müracaat etmeyecek olurlarsa, veballeri boyunlarına; asi olmuş olurlar, sonra her birinin hakkından gelmek mukarrerdir. Ona göre mukayyed olub, bu vechile nida ettirmeye himmet eyleyesiz" diye yazmıştır. Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyanları,* 467-469.

[532] Üner, Aşiret, Eşkıya ve Devlet, 56.

[533] Carsten Niebuhr, *Reisebeschreibung Nach Arabien und Andern Umliegenden Ländern*, II, (Kopenhagen, 1778), s. 417; Niebuhr, 389. sayfada da: 2 bin çadıra sahip Mardin Millilerinin Mardin Voyvodası'na vergi ödeyen konargöçer aşiretlerden olduğunu ve 417. sayfada sayı olarak 11 bin çadır verdiği Millilerin bunlardan farklı olduğunu yazar. Aslında Niebuhr'un kastettiği Millilerin Mardin kolu olan Milli-i Kebir Aşireti'dir. Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, 125 (434. dipnot).

[534] BOA., A.DVNS.MHM.d., 110, 652/3005; BOA., A.DVNS.MHM.d., 111, 133/434.

Erzurum Valisi Numan Paşa'ya 1701 senesinde yazılan emirde bu aşiretlerin kadim yerlerine sevk edilmeleri ve gerek cezanın verilmesi istenmiştir[535]. Milli Aşireti 1707 tarihinde kadimden kendilerinin olan Mardin Nahiyesi ve köylerine yerleştirilmiştir[536]. Ancak aşiret mensupları bulundukları yerler ile Diyarbakır ve çevresinde uygunsuz tavırlarına devam etmiş, kendisine tabi olan Bamran, Dodegan (Dodkan), Ömergan ve Senedgan (Sinkan) kabileleri ile 1711 senesinde Rakka'ya iskân olunmaları kararlaştırılmıştır.

Bu aşiret ve kabilelerin iskân bölgelerine gitmeyerek eşkıyalıklarına devam ettikleri anlaşılmaktadır[537]. Şekavette bulundukları bölgelere geri dönerek yerel halka zarar vermeye ve onları yerlerinden etmeye devam etmelerinden dolayı Milli Aşireti'nin 1718 senesinde mal ve eşyalarıyla beraber Diyarbakır Eyaleti üzerinden kaldırılarak Rakka'da iskân olunmaları emredilmiştir[538]. Milli Aşireti ve ona tâbi Pazkuri, Cemaleddinli, Dodikanlı gibi kabileler Rakka bölgesinde bulunan Harran Nahiyesi ve köylerine yerleştirilmek istenmiştir. Fakat bunlar iskân bölgelerinden firar ederek Diyarbakır, Mardin ve Sincar taraflarına gitmişlerdir. Bunun üzerine firar eden Milli Ekradı'na bağlı aşiretler, sayılarının iki binden fazla olması ve dolayısıyla Rakka Eyaleti dâhilinde bunlar için yeterli sulak ve otlak olmadığı gerekçesiyle 1729 senesinde iskândan affedilmişlerdir. Bu kez de iskâna tâbi tutulan diğer aşiretler bu duruma tepki göstermiş ve "onlar gelmezse biz de iskânda durmayız" demişlerdir. Bunun üzerine devlet yöneticileri iskân nizamının bozulmaması için firardaki Milli Aşireti kabilelerinin affından vazgeçmiş ve 1730 senesinde bir kez daha Rakka'ya gönderilmelerini emretmişlerdir. Milli Aşireti XVIII. yüzyılda tüm bu iskân girişimlerinden fırsat buldukça firar etmiş, yaylak ve kışlak yollarındaki güzergâhlarda bulunan ahaliyi zor durumda bırakmaya devam etmiştir[539].

---

[535] Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* 61.
[536] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı,* 110.
[537] Kasım 1718 tarihli Diyarbekir valisi Vezir El-Hac Abdullah Paşa'ya yazılan hükümde Ergani kasabasında ekinleri telef edip ahalinin emval ve erzakını yağmalamak ve bazı kişileri öldürmek ve yaralamak suretiyle ahaliye zulmeden Milli ekradı ve taifesinin bulundukları yerlerden kaldırılarak Rakka'da eskiden iskan edildikleri yerlere yerleştirilmeleri, iskanı kabul etmeyenlerin cezalandırılmaları hususunda gerektiğinde Rakka eyaleti mutasarrıfı Ali Paşa'ya yardım etmesi istenmiştir. Bkz. BOA, A.DVNS.MHM.d., 127, 276/1220; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 142.
[538] BOA., C.DH., 6866.
[539] Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840),* 164-165.

XVI. yüzyılın sonlarında Milli Aşireti beyleri Mir Mehmed ve Nevruz Bey'den sonra aşiretin genelini temsil eden ve önemli reislerinden biri Keleş Abdi Bey'dir. Nevruz Bey ile Keleş Abdi Bey dönemleri arasında Milli aşiretini temsilen diğer bazı idarecilerin varlığı da söz konusudur. Ancak bu kişilerin aşiretin tamamını kontrol etmekten uzak ve merkezi bir otoriteden yoksun oldukları söylenebilir. Çünkü XVII. yüzyıl boyunca ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında Milli Aşireti kabileleri konargöçerlikten kaynaklı şekavet hadiseleri ve buna bağlı olarak iskân faaliyetleri içerisinde yer almış, dolayısıyla dağınık bir yapı göstermiştir. 1695 tarihinde Milli Aşireti Bey'i İsmail'den bahsedilmektedir[540]. Milli İsmail oğulları Haydar ve Mustafa (1703-1704), Millizâde Mustafa Bey (1728), Millizâde Ahmed Bey (1715-1717) gibi isimler de yine Keleş Abdi Bey döneminden önce karşılaşılan idarecilerdir[541].

Osmanlı kayıtları, 1724 senesinde Keleş Abdi Bey'den şu şekilde bahsetmektedir: *"Der-i devlet-mekîne arz-ı dâî-i kemine budur ki Rakka iskânından Milli-i Kebir ve Sağir Aşireti Ekradı'nın boy beyi olan Abdi Beg ve sair kethüda ve ihtiyarlardan bi ecmaihim meclis-i şer'e gelub her birileri i'lam-ı hâl birle bast-ı meram ve takrir-i kelam edüb kendi aşiretimizden Milli-i Sağir tâbir olunan Bahaeddinli namı- diğer Pezkori (Pezkuri) cemaatinden olub ihtiyarları olan Ömer Ağa oğulları ve karındaşı oğulları Ni'met ve İbrahim oğlu Hızır ve Musa nam kimesneler iki yüz aded evleriyle iskân olundukları günden bu ana değin ferman-ı hümayuna adem-i itaat birle iskânı kabul etmeyub…"*[542] Bu vesikadan anlaşıldığı kadarıyla Keleş Abdi, Milli Aşireti'nin her iki kolunun Boy beyidir. Yine Keleş Abdi Bey'in bu tarihte Milli Aşireti iskânbaşısı olduğu şu ifadelerden anlaşılmaktadır: *"… Rakka'ya iskânı ferman buyrulan Milli Aşireti'nin iskânbaşısı olan Keleş Abdo (Abdi) nam kimesne…"*[543]

Keleş Abdi Ağa dönemiyle alakalı detaylı bilgi sahibi olunmamasının yanında onun dirayetli ve cesur biri olduğu rivayet edilmektedir. Urfa'nın Kabahaydar Nahiyesi civarında oturduğu, torunlarının daha sonra Viranşehir'e yerleştiği

[540] "Diyarbekir Voyvodası olub dergâh-ı muallam kapucubaşlarından Milli Aşireti begi olan İsmail dâme mecdihuya hüküm ki.." BOA., A.DVNS.MHM.d., 108, 12/43.
[541] Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, 127. (Tablo 7). Milli İsmail'in oğulları olarak Haydar, Mustafa, Ahmed ve Yusuf olarak zikredilmektedir. Bkz. BOA., AE.SMST.II., 82-8772.
[542] BOA., AE.SAMD.III, 11-1031.
[543] BOA., AE.SAMD.III, 9-850.

söylenir[544]. Nadir Şah (1736-1747) döneminde meydana gelen Osmanlı-İran Savaşı'nda Bağdat Valisi Ahmet Paşa'nın hizmetinde bulunmuştur. Bu esnada gösterdiği yararlılıkla valinin güvenini kazanmış ve bunun üzerine aşiret reisliğine tayin edilmiştir[545]. Keleş Abdi Bey'in ölümünden sonra aşiret reisliğini oğulları olan Beşar Paşa ve Mahmud Bey'in sürdürdüğü görülmüştür. Arşiv kayıtlarında geçen *"...Milli-i Kebir Aşireti İskânbaşıları olan Keleş Abdizâde Beşar Paşa ve karındaşı Mahmud'un..."*[546], *"...Milli Aşireti İskânbaşılarından Beşar ve Mahmud..."*[547], *"Rakka iskânı Ekradından Milli-i Kebir Aşireti'ne İskanbaşı olan Beşar..."*[548] ve *"Milli aşâiri eşkıyasından Keleş Abdi oğlu Beşar ve refikaları ve Mahmud Reis..."*[549] gibi ifadeler bu durumu destekler niteliktedir[550].

İsimleri geçen Beşar Paşa ve Mahmud Bey'lerin iskânbaşılıkta bulundukları dönemde bu yetkilerini genel manada kötüye kullanarak bulundukları bölgelerde rakip aşiretlere veya yerel halka oldukça zarar verdikleri arşiv vesikalarından takip edilebilmektedir. XVIII. yüzyılda devletin merkezi otoritesinin zayıflığı bu aşiretin saldırı ve yağma olaylarına karışmasına engel olamamıştır. Örneğin 1748-1749 senelerinde Milli-i Kebir İskânbaşılarından Beşar Paşa 1.000 kadar çadır ile Siverek Kazası üzerine gitmiş, halkın mallarını, ekinlerini ve mahsullerini gasp ederek 50 bin kuruştan fazla zarara sebep olmuştur. Havas-ı Hümayun köylerinden 26'sının mallarını ve hayvanlarını yağmalayarak hanelerini ateşe vermişlerdir. 22 kişiyi ise katletmişlerdir. Toplamda 300 bin kuruştan ziyade hasara yol açtıkları belirtilmektedir[551].

Siverek Kazasına ek olarak Ruha (Urfa) Kazası Colap Nahiyesi'nde sakin Dögerli Aşireti üzerine hücum ederek 150 adamlarını öldürmüşlerdir. 848 buçuk kese akçelik hububat, koyun, deve gibi mal ve eşyalarını da gasp ederek 40-50 adet köy ve

---

[544] Bozkurt, *Aşiretler Tarihi,* 185, 187.
[545] Ali Emîrî, *Mir'âtü'l-Fevâ'id fî Treâcimi Meşâhiri Amid,* II, (Ankara: Millet Kütüphenesi Yazma Eserler Kataloğu, Tarihsiz), No: 750, 236a.
[546] BOA., C.DH., 262-13055.
[547] BOA., C.ZB., 30-1482.
[548] BOA., AE.SMHD.I, 78-5200.
[549] BOA., C.ML., 509-20727.
[550] Rezan Ekinci, bu dönemde varlık gösteren Mahmud Bey'i arşiv vesikalarında geçen 'Derviş' ve 'Derviş el-Mahmud' ifadelerinden hareketle, onu aşiret içerisinde yer alan Mahmut ismindeki diğer mensuplarından ayırt etmek maksadıyla "Mahmud-I" olarak isimlendirmektedir. Bkz. Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.,* 130.
[551] BOA., C.DH., 262-13055.

değirmenlerini yakmışlardır. Başta Dögerli Aşireti beyi Bekir bin Asaf ve aşiret ihtiyarları olmak üzere Siverek ve Besni ahalisi, şekavette bulunan Milli Aşireti hanelerinin, iskân bölgeleri olan Rakka'ya gönderilmeleri devlet yöneticilerinden talep etmişlerdir[552]. Diyarbakır Valisi Vezir Haytacı Abdullah Paşa'ya yazılan hükümde bunların ahaliye ve miriye verdikleri zarar ve ziyanın defedilmesi emredilmiştir[553].

Aralık 1754 tarihinde Diyarbakır Valisi İbrahim Paşa tarafından gönderilen tahriratta ise Milli Aşireti İskânbaşısı olan Mahmud'un, Yezidi taifesinden Şarkiyanlı Oymağı ve 'Advan Oymağı ile birlikte önceden yapılan sözleşmeye[554] aykırı davranarak dokuz ay kadar Siverek bölgesinde kaldıkları ve her bir köyden üçer beşer yüz kuruş mahsulatlarını zapt ettikleri belirtilmiştir. Havas ve tımar köyleri ahalisinden 56 kişi katledilmiş, çocuk ve kadınların yer aldığı 44 kişi suda boğulmuş, 15 köyün mal, eşya ve binek hayvanları gasp olunmuştur. Yaşanan bu hadiselerin keşfi için Diyarbakır Vilayeti tarafından memurlar tayin edilmiş ve yapılan tespitler kayıt altına alınmıştır. Siverek kadısı ve ahalisinin merkeze gönderdikleri arzlarında eşkıyaların zarar ve ziyanlarına son vermek için bir "Vezir-i Zişan(şanlı)" tayin edilmesi gerektiği, bu eşkıyaların iskân mahallerine yerleştirilmedikçe memleketin refah ve huzura erişemeyeceği vurgulanmıştır[555].

Sultan III. Osman, Diyarbakır Valisi Vezir İbrahim Paşa'ya gönderdiği fermanda aşiret üyelerinin verdikleri taahhütlere uyması ve ahaliye herhangi bir zarar vermemeleri hususunda uyarılarda bulunmuştur[556]. 1757 senesinde ise Mahmud Bey Milli aşireti kabileleri ile Diyarbakır'dan Halep'e giden bir kervana saldırmış ve 70-80 keselik mal ve akçelerini gasp etmiştir. Sonrasında ise 300-400 yüz süvari ile Maden (Ergani) köylerini teftiş bahanesiyle ahaliyi rahatsız etmişlerdir[557]. Merkezden Diyarbakır valisine hitaben gönderilen fermanda Ergani Madeni ve madene bağlı

[552] BOA., C.DH., 262-13055.
[553] BOA., AE.SMHD.I, 78-5200.
[554] Bunun için bkz. "…Merkum Mahmud'un fırka-i Milliyan ile mahall-i ikametleri olan Rakka'ya nakl-i iskânları içün 164 tarihinde emr-i şerif sadır oldukda gerek kendüsi ve gerek karındaşı Beşar Paşa fi ma ba'd mahall-i iskânlarında ikamet ve evamir-i şerifeye ve valilerine inkıyad ile bir ferd îsal-ı hasaret ve ta'addiden nuhaşi ve mücanebet eylemek adına yüz bin guruş nezri kabul idüb hüccet-i şer'iyye virüb ve ol hüccet-i şer'iyye başmuhasebede mukayyed olunmağla şurût-ı ahdden ri'ayet-i fariza-i zimmet…" BOA., AE.SOSM.III, 6-350.
[555] BOA., C.ZB., 30-1482.
[556] BOA., AE.SOSM.III, 6-350.
[557] Sözü edilen Milli Aşireti oymakları Hasenanlı, Dodkanlı, Bindan ve Mendan'dır. BOA., AE.SOSM.III, 89-6839.

köylerin ahalisinin serbestiyet üzere oldukları, aşiret tarafından bunlara verilecek zararlara engel olunması emredilmiştir[558]. Şaki Mahmud ve ona tâbi oymakların Ergani Madeni sınırları dahilinde bulunan Karacadağ civarındaki Sarı Konak isimli mahalde kervana yaptıkları saldırıdan sonra üzerlerine Rakka Valisi Abdullah Paşa öncülüğünde bir miktar asker sevk edilmiş, ahalinin gasp edilen malların iadesi ve meselenin çözümü istenmiştir[559]. Milli Aşireti Bey'i Mahmud, alınan bu önlemlere rağmen uygunsuz hareketlerine devam etmiştir. Sebep olduğu asayişsizlikten ötürü devlet tarafından affı için Bağdat Valisi'nden iltica talep etmişse de bu isteği karşılık bulmamış ve tekrar Rakka cihetine dönmeye mecbur kalmıştır. Burada af taleplerine devam eden Mahmud, aşiretine yönelik yapacağı iskân faaliyetleri şartı ile affedilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra yanına topladığı eşkıyalarla birlikte tekrar şekavette bulunmaya başlamış ve bunun üzerine 1760 senesinde Rakka Valisi Vezir Hüseyin Paşa, ani bir hücumla Mahmud Bey ile birlikte 15 süvariyi yakalayarak idam ettirmiştir[560].

Keleş Abdi Ağa'nın oğulları Beşar ve Mahmud'dan sonra Milli Aşireti idaresine Timur Ağa geçmiştir. Keleş Abdi Ağa'nın oğlu olan Timur Ağa Beşar ve Mahmud dönemleri ile çağdaştır. Ancak onun ne sebeple ve hangi tarihte aşiret reisi olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber dönemin arşiv kayıtlarından hareketle 1760 senelerinden itibaren aşiretin başında olduğu tespit edilebilmektedir[561]. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında aşiret yöneticileri ile valiler ve voyvodalar arasında meydana gelen problemlerin çözümü amacıyla aşiret reislerine *paşalık* unvanı verilerek aşiretlerin devlete olan bağlılıkları arttırılmaya çalışılmıştır. Milli aşireti reisi olan Timur Ağa da paşalık ile taltif edilmiştir. Devlet tarafından verilen bu unvana ek olarak halk arasındaki şöhreti, dirayeti ve kudreti sebebiyle alınması güç olan *Zor* lakabını da alarak *Zor Temir Paşa* şeklinde anılmaya başlanmıştır[562].

Timur Paşa Milli Aşireti Reisi ve aynı zamanda iskânbaşısı olmuştur. İlk başlarda babası gibi yararlı işler yapmış ve kendisine *Mir-i Miranlık* rütbesi

[558] BOA., AE.SOSM.III, 89-6838.
[559] BOA., A.DVNS.MHM.d., 159, 113/289.
[560] BOA., A.DVNS.MHM.d., 162, 42/94.
[561] Tikici, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret-Devlet İlişkisi: Millilî Aşireti Örneği,* 31; Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, 135.
[562] Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, 58; Bozkurt, *Aşiretler Tarihi,* 190.

verilmiştir[563]. Ancak o elde ettiği nüfuz ile mühim bir askeri ve mâli güç elde etmiş ve zamanla bu gücünü devlet aleyhinde kullanmaya başlamıştır. Diyarbakır ve Rakka hükümetlerinin otoritesini hiçe sayarak kendi başına buyruk davranan Timur Paşa iskânbaşılıktan azledilmiştir. Fakat 1776 senesinde Osmanlı-İran Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne askeri destek vermesi ve 1781 senesinde ise Bağdat Valisi Vezir Süleyman Paşa'nın isteği üzerine affedilmiş ve tekrar iskânbaşılık görevine getirilmiştir[564]. Bu tarihten itibaren de Timur'un itaatsizlikleri devam etmiş, özellikle Rakka ve Diyarbakır bölgesinde baskısını iyice arttırmıştır. Bu süreçte Rakka Valisi Kiki Abdi Paşa ile giriştiği mücadelede galip gelmesi, bölgede Timur'a karşı olan aşiretlerin onun otoritesini tanımalarına sebep olmuştur. Timur'un şekavetlerine dayanamayan Diyarbakır, Siverek ve Birecik tarafındaki köylüler, köylerinin terk ederek başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Örneğin Ağustos 1792 tarihli Ruha (Urfa)'dan gönderilen ilamda bu bölgenin birkaç seneden beri Milli Timur istilasına uğradığı, köylerin harabeye döndüğü ve tarımın yapılamadığı belirtilmiştir. Zahire sıkıntısı çeken köylülere Diyarbakır, Bağdat ve Mardin taraflarından buğday ve arpa taşınmış, ahali bir nebze de olsa rahatlamıştır[565].

Milli Timur Ağa 1789 senesinde Diyarbakır ve Rakka köyleri haricinde Ergani Madeni ve Eğil kazasına bağlı köyleri de yağmalamıştır[566]. Aynı sene meydana gelen bir çatışmada da Malatya Sancağı Mutasarrıfı Rışvanzâde Ömer Paşa'yı mağlup etmiştir[567]. Timur'un süreklilik arz eden bu eşkıyalık hareketlerini önlemek ve Timur'u ortadan kaldırmak için hükümet tarafından 1789'da Bağdat Kölemen Valisi Süleyman Paşa görevlendirilmiştir[568]. Bu görevde Süleyman Paşa'ya yardım etmeleri için Rakka Valisi İbrahim Paşa'ya, Halep Valisi Mustafa Paşa'ya, Malatya Mutasarrıfı Rışvanzâde Ömer Paşa'ya ve Diyarbakır Mütesellimi Şeyhzâde İbrahim'e Sultan III.

---

[563] Ali Emîrî, *Mir'âtü'l-Fevâ'id fî Treâcimi Meşâhiri Amid,* II, 236a.
[564] BOA., C.DH., 222-11094.
[565] BOA., C.DH., 78-3882.
[566] "…Egil Kazâsı Ma'den-i Hümâyûn merbûtâtını tarafından zabt ve tasarruf itmek sevdâsına düşub bana bi'at idiniz hâkiminiz dahi tarafımdan nasb olunmadıkça kazanız ahâlîsine emn ve asâyiş olmaz deyu bu guna iştidâd zulmünü yevm be-yevm izdiyâd ile kazamız karyeleri üzerine katı vâfir eşkıya Ekrâd süvarilerini ta'yîn ve nehb ve târac itmekle külliyen perâkende ve perişan iyledi…" BOA., C. ZB., 86-4263.
[567] BOA., C.DH., 97-4831.
[568] "…şâki-i merkumun kahr u tedmiri hususı hala vali-i vâlişan-ı Bağdad inayetlü Süleyman Paşa hazretlerine ihale…" BOA., C.DH., 97-4831.

Selim tarafından emir gönderilmiş ve gerekli hazırlıkların yapılması istenmiştir[569]. Süleyman ve İbrahim Paşalar beraberindeki kuvvetlerle 1794 senesinde Mardin taraflarına gelmişlerdir. Askeri kuvvet haricinde Diyarbakır havalisinde bulunan aşiret ve kabilelerin de desteğiyle Timur üzerine hareket edilmiş, Timur Ağa ağır bir yenilgi almış ve yakalanacağını anlayınca firar etmiştir. Ancak kardeşi Mahmud ve aşiretin ileri gelenlerinden birkaç kişi yakalanarak idam edilmiştir[570]. Timur Ağa mal ve eşyalarını geride bırakarak otuz kırk kadar atlı ile birlikte Habur'a doğru kaçmış ve kardeşi Milli Aşireti İskânbaşısı olan İbrahim'in yanına iltica etmiştir[571].

İadesi hususunda kardeşi İbrahim'e yapılan baskı neticesinde buradan ayrılmak zorunda kalan Timur Ağa Şam tarafına geçmiştir. Burada kaldığı süre zarfında bölgedeki urban aşiretlerinden beklediği desteği göremeyince 1795 senesinde Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın yanına giderek devlet tarafından affı için destek talep etmiştir. Irak bölgesinin stratejik konumu düşünüldüğünde aşiretlerin etkisi sürekli hissedilmekteydi. Dolayısıyla Timur, bölge aşiretleri üzerindeki nüfuzunu kullanarak devlete muhalif hareket edebilirdi. Süleyman Paşa Timur'u affederek onun bu nüfuzundan iyi yönde faydalanılması görüşündeydi[572]. Nitekim idamına ferman buyrulan Milli Aşireti'nden Timur'un affı hakkında Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın maruzatı üzerine bundan böyle aşiret içine gitmemek ve rızaya uygun olmayan en ufak bir hareketten sakınmak şartıyla affedilmiştir[573].

Rakka bölgesindeki karışıklıkları bertaraf etmek ve aşiretleri kontrol altına almak gibi amaçlarla da 1800/1801 tarihinde Timur Ağa'ya vezirlik rütbesiyle Rakka Eyaleti Valiliği verilmiştir[574]. Rakka Valiliğine atanan Vezir Timur Paşa, ilk iş olarak

---

[569] BOA., C.DH., 20-997/1.

[570] Ali Emîrî, *Mir'âtü'l-Fevâ'id fî Treâcimi Meşâhiri Amid,* II, 236a; Fatih Ünal, "Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,* 41 (2007): 186. (183-204); "…Timur nam şakinin…biraderi Derviş el-Mahmud ve emmizâdesi Beşar Paşa hafidi Sa'dun şâki-i merkumun kuvvetü'z-zuhru ve müteayyin adamlar olmalarıyla yalnız bu ikisinin ser-i maktu'ları der-i Aliyye'ye ebhas olunduğu ve şâki-i merkum dahi Habur'a doğru firar eylediği …" BOA., HAT., 1414-57707.

[571] BOA., HAT, 1402-56594.

[572] BOA., HAT, 78-3232.

[573] BOA., C.DH., 193-9643.

[574] Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Matba'a-i Amire, 1288, C. VII, s. 170; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Yayına haz: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1996, C. 5, s. 1635; Vezir rütbesinin verilmesinden dolayı kendisine 700 kuruş kıymetli bir samur kürk gönderilmiştir. Şâki Timur isminin yerine ise Milli Timur Paşa hazretleri ifadelerine yer verilmesi dikkat çekicidir. Bkz. BOA., C.DH., 246-12289.

kendisine ihanet ettiğini düşündüğü kimselerden intikam alma peşine düşmüştür. Özellikle önceki dönemlerde karşı karşıya geldiği ve büyük zarara uğradığı El-Ubeyd Aşireti ile tekrar bir mücadeleye tutuşmuştur. Ancak Timur Paşa'nın şekavette bulunduğu dönemlerde ondan büyük zarar gören Urfa, Suruç, Birecik ve Rumkale aşiretleri kuvvetlerinin de desteğini alan El-Ubeyd Aşireti galip gelmiş ve Timur Paşa perişan bir şekilde mallarının çoğunluğunu savaş meydanında terk ederek beraberindeki 500 adamıyla Siverek tarafına çekilmiştir[575]. Timur Paşa valilik yaptığı süre zarfında Rakka Eyaleti'ni mahşer yerine çevirmiş ve olumsuz davranışlarıyla devlet yöneticilerinin gözünden düşmüştür.

Bu gelişmelerden sonra Timur valilik görevinden alınmış ve onun yerine Köse Mustafa Paşa oğlu Veli Paşa atanmıştır. Kendisine verilen görevlerden birisi halefi olan Timur Paşa'yı ortadan kaldırmak olmuştur. Bu bölgede barınamayacağını anlayan Timur, beraberindeki az sayıda aşiret halkıyla Rakka topraklarını terk ederek Diyarbakır taraflarına çekilmek zorunda kalmıştır[576]. Bundan bir süre sonra ise Timur Paşa izini kaybettirmiş ve kendisinden haber alınamamıştır. Tebdil-i kıyafet ederek bir süre derviş kılığında sırtında bir post ve elinde bir asa ile öteye beriye seyahat etmiştir. Daha sonra Bağdat'a gelerek buradaki Abdülkadir Geylani hazretlerinin türbesinin bulunduğu dergâhta derviş olup kalmıştır. Bir süre burada gizlenen Timur, gizlice dergâh şeyhine kim olduğunu söylemiş ve bunun üzerine Bağdat Valisi'ne iltica ederek affını talep etmiştir. Girişimleri sonucu memleketine dönme iznini almış ve aşiretinin yanına dönmüştür. Tekrar aşiret reisliğine geçmek istemişse de ortadan kaybolduğu zaman içerisinde aşiret reisi olan oğlu Eyüp Bey'in güç kazandığını görmüş ve reisliğe dönmesinin mümkün olamayacağını anlamıştır. Bu durum yüzünden baba ile oğulun arası açılmış, kendisinin reis olamayacağına kanaat getiren Timur, Eyüp Bey'in oğlu Mahmud'u reislik için desteklemiş ancak bunda da başarılı olamamıştır[577]. Neticede Eyüp Bey ile çekişmekten vazgeçen Timur Paşa Fırat Nehri kenarında bulunan bir köye çekilerek kalan ömrünü burada geçirmek istemiştir. Ancak burada da rahat durmayarak çevre ahalisine zarar vermeye başlamış ve bunun üzerine

[575] Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, 141-142; BOA., HAT, 118-4778.
[576] Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, 189.
[577] Ali Emîrî, *Mir'âtü'l-Fevâ'id fî Treâcimi Meşâhiri Amid,* II, 236a

Rakka Valisi Veli Paşa Timur'u ortadan kaldırmak için üzerine yürümüştür[578]. Yaşlılığın vermiş olduğu yorgunluk ve Veli Paşa'nın baskıları onu Bağdat Valisi'ne sığınmaya mecbur bırakmış ve valinin mahiyetinde iken 1805 senesinde vefat etmiştir[579].

Timur Paşa'nın ölümünden sonra aşiretin idaresi Eyüp Bey liderliğinde devam etmiştir. Eyüp Bey yaklaşık olarak 40 yıl boyunca Milli Aşireti'ni yöneterek muhtemelen aşiret tarihinde en uzun dönem idarecilik yapan kişi olmuştur. Zeki, silahşör ve misafirperver bir kişiliğe sahip olan Eyüp Bey, gösterişli bir hayat sürmüştür. 40-50 bin kadar askeri gücü ile Dersim'e kadar olan coğrafyadaki aşiret ve kabileleri Milli Aşireti idaresine almayı başarmıştır. Atlarının üzengisine bile saf altından yaptırdığı için kendi döneminden bugüne Ekrâd arasında "zengûyê zêrîn" yani "altın üzengili" namıyla şöhret bulmuştur. Aşiret halkı ile birlikte bazen isyankar hareketlere bulunarak ahali üzerine baskın ve talanlar gerçekleştirmiş, ölümlü çatışmalara sebebiyet vermiştir[580].

XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin dışarda veya içerde meydana gelen savaş ve sorunlarla uğraşması, Milli Aşireti'nin Eyüp Bey döneminde nüfuzunu ve hakimiyet alanını genişletmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin 1820'li yıllarda doğuda İran ve Akka gailesi ile batıda ise Yunan isyanıyla uğraşması sebebiyle bir merkezi otorite boşluğu meydana gelmişti. Devletin zafiyetinden yararlanan Eyüp Bey de gittikçe güç kazanmıştır. Hükümet tarafından Bağdat Valisi'nin emrine tayin edilmesine rağmen Bağdat'a gitmemiş, Bağdat Valisi Davut Paşa ve Halep Valisi Behram Paşa'nın ikazlarına da kulak asmamıştır. Eyüp Bey Berazi Aşireti ile birlikte Behram Paşa idaresinde bulunan Urfa, Birecik ve Rumkale'de şekavette bulunmuştur[581]. 1823/1824 senelerinde Urfa Kadılığı tarafından

---

[578] Rakka Valisi Veli Paşa'ya yazılan hükümde; Timur'un İkamet ettiği Dirik'ten kalkarak Nehr-i Şat kurbunda Purnak mevkiinde Milli Aşairi'nden üç yüz haymelik bir topluluk içine yerleştiği, etrafa Diyarbakır Eyaleti Valiliği'nin kendisine tevcihi iltimasını havi mahzar ve ilamlar sipariş ettiği ve şayet bu gerçekleşirse Ekrad eşkıyasının şekavetlerine yeniden başlayacakları şeklinde hakkında ihbarlar alınan sabık Rakka Valisi Timur Paşa'nın bertaraf edilmesiyle ilgili olarak daha önce bulunduğu taahhüdü bir an önce gerçekleştirmesi, aksi halde kendisinin azarlanacağı, bu hususta Muş Sancağı Mutasarrıfı Murad Paşa'yla birlikte hareket edebileceği ifade edilmiştir. BOA., AE.SSLM.III, 158-9454.

[579] Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.,* 144.

[580] Ali Emîrî, *Mir'âtü'l-Fevâ'id fî Treâcimi Meşâhiri Amid,* II, 237a.

[581] Halep Valisi Behram Paşa'nın Kasım 1822 tarihli yazısında "…Eyalet-i Rakka'nın muhasal hükümeti medine-i Ruha'yı ve muzafatından olan ahali-i kazay-ı Birecik ve Rumkal'a'yı ve eyaleti

merkeze gönderilen yazılarda Eyüp'ün devlete itaat etmediği ve halka karşı olan zulmünden dolayı, Urfa etrafında bulunan köylerin tamamen boşaldığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Eyüp, Rakka Naibi ve eşkıya Mahmudoğlu ile Urfa'yı ele geçirerek vezirlere ve padişaha tahsis edilen gelirlere el koymuş ve padişah gelirinden kendi payına düşen vergiyi vermeyerek halkın da vermesine engel olmuştu. Gelişmeler üzerine Urfa ileri gelenleri, Sultan II. Mahmut (1808-1839)'tan bir an önce halkı Eyüp'ün zulmünden kurtarmasını istemişlerdir[582].

Sultan II. Mahmut döneminde devletin temel politikalarından biri merkezi otoritenin gücünü tehdit eden veya etkisiz hale getirmek isteyen yerel otoriteleri bertaraf ederek devlet sınırları içerisinde merkezileşmeyi ve düzeni sağlamak olmuştur[583]. Çünkü II. Mahmut tahta çıktığı esnada Osmanlı Devleti topraklarının muhtelif eyaletlerinde başına buyruk davranan yarı bağımsız ayanlar ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla bunlara devletin otoriter yüzünü göstermek için faaliyetlere girişildi[584]. Merkezileşme çalışmaları Rakka Eyaleti'nin önemine binaen bu bölgede başlamıştı. Milli Aşireti ve reisi Eyüp Bey yörenin mühim kuvvetlerindi ve halk nezdinde hatırı sayılır bir etkiye sahipti. Eyüp Bey'in itaat altına alınması Rakka Eyaleti ahalisi ve aşiretlerinin kontrolü açısından oldukça önemliydi[585]. Ancak devletin bu merkezi otorite kurma girişimleri genelde bölge aşiretlerini ve özelde ise Milli Aşireti, Berazi ve Ketkanlı Aşiretleri'nin tepkisine yol açmıştır. Şekavetlerini arttıran bu aşiretler, kendi aralarında anlaşarak devlet yönetimine karşı isyana kalkışmışlardır[586].

Eyüp Bey Urfa ve çevresi haricinde aşiret içerisinde kendisine rakip olarak gördüğü biraderi Beşar Bey'i bahane ederek Diyarbakır ve etrafındaki köylere saldırmıştır. Şehrin giriş çıkış yollarını kapatarak muhasara eden Eyüp Bey Bağdat yolunun kontrolünü ele geçirmiştir. Yaşanan dehşet ve korku sebebiyle Diyarbakır çevresindeki köyler boşalmış ve ahali perişan halde öteye beriye dağılmak zorunda

mezkurenin reayasından Berazi Aşireti'ni ifsad ve izlal idüb…" ifadelerine yer verilmiştir. BOA., HAT., 809-37201/B.

[582] BOA., HAT., 707-33902/D; BOA., HAT., 707-33902/C; BOA., HAT., 707-33902/A.

[583] Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme,* 4. Baskı, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 52.

[584] Tafsilatlı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi-V,* 10. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2017), 154.

[585] BOA., HAT., 507-24913/S.

[586] BOA., HAT., 389-20707/M; BOA., HAT., 389-20707/S.

kalmıştır[587]. Eyüp Bey Diyarbakır taraflarında iken Milli Aşireti adamlarıyla Berazi ve Ketkan Aşiretleri isyan ederek Birecik'i basmış ve Birecik Mütesellimi Lütfullah Ağa, nâib ve müftü ile beraberindeki 300 kadar asker kaleye kapanıp mukavemet göstermişlerdir[588]. Bu eşkıyaların haricinde Birecik ahalisinden Çulcuoğlu İsmail, Çiftçinin oğlu Ahmed ve Mail namındaki kişilerin de isyancılara destek vermiştir. Bu saldırıya karşı Halep Kaymakamı Mehmet Paşa tarafından Birecik'e top ve asker gönderilmiştir[589]. Rakka Valisi Mehmet Paşa ise tam donanımlı bir orduyu kethüdası Kamil ile Birecik'e göndermiştir. Öte yandan Rumkale civarında bulunan Berazi ve Ketkan aşiretleri üzerine de kuvvet göndermiş ve çıkan çatışmalarda bu her iki aşiretten birkaç adamları öldürülmüştür[590]. Rakka Valisinin tedbirleri ve kararlığı neticesinde Urfa ahalisi ile Berazi, Ketkan ve Milli Aşiretleri karşı koyamayacaklarını anlamışlar ve vali Mehmet Paşa'ya gönderdikleri yazılarda af talebinde bulunmuşlardır[591].

Birecik'te meydana gelen olaylar geçici de olsa halledilmişti. Ancak bu kez de Mısır'da Mehmet Ali Paşa isyanı baş göstermiştir. Bu isyanı askeri kuvvetle bastırmak ve şarkta asayişi sağlamak amacıyla Reşit Mehmet Paşa, Sultan II. Mahmut tarafından görevlendirilmiş ve Sivas, Harput, Malatya, Çorum, Diyarbakır, Madeneyn, Mardin ve Urfa onun idaresine verilmiştir[592]. Reşit Mehmet Paşa'nın askerler ile harekete geçtiğini haber alan Milli Aşireti Reisi Eyüp Bey, korkuya kapılmış ve devlete bağlılığını göstermek için Mart 1834 tarihinde Sultan II. Mahmut'a hitaben bir yazı göndermiştir. Bu yazıda geçmişten bugüne kadar devlete hizmet yolunda olduğunu belirtmiş ve bundan sonra da askeri ve mâli açıdan devlete destek olmaya hazır olduğunu dile getirerek af dilemiştir[593]. Reşit Mehmet Paşa'ya da bir mektup yazarak affedilmesi hususunda kendisine yardımcı olmasını istemiştir. Bunun üzerine Reşit Paşa, Milli Aşireti Reisi Eyüp Bey ve maiyetindeki 20 bin kadar süvarinin Mısır meselesinde işlerine yarayabileceğini hükümete bildirmiştir[594].

---

[587] BOA., HAT., 389-20707/M; BOA., HAT., 389-20707/D.
[588] BOA., HAT., 389-20707/R; BOA., HAT., 389-20707/A; BOA., HAT., 389-20707/C.
[589] BOA., HAT., 389-20707/P.
[590] BOA., HAT., 389-20707/P; BOA., HAT., 389-20707/B; BOA., HAT., 389-20707/S; BOA., HAT., 389-20707/N.
[591] BOA., HAT., 404-21155.
[592] Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, 155.
[593] BOA., HAT., 448-22336/C.
[594] BOA., HAT., 448-22336/D.

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen devleti uzun bir süre uğraştıran Milli Aşireti kabilelerinin Mardin, Diyarbakır ve Urfa taraflarında fırsat buldukça şekavette bulundukları ve merkezi otoriteyi umursamadıkları görüldüğünden Reşit Mehmet Paşa'nın düzenli ordu ve çevre aşiretlerden meydana gelen kuvvetler Milli Aşireti üzerine sevk edilmiştir. Ancak Aşiret Reisi Eyüp Bey yakalanamayarak 300-500 hane halkı ile firar etmiştir. Geride kalan aşiret haneleri de Reşit Paşa tarafından Siverek, Ergani ve Birecik topraklarında iskâna tabi tutulmuştur[595]. Çok geçmeden Milli Aşireti Reisi ve iskânbaşısı Eyüp Bey ve Şammar Aşireti Reisi Sufuk, Reşit Paşa'ya teslim olmuş ve Diyarbakır Kalesi'ne hapsedilmişlerdir[596]. Kısa bir süre sonra da Eyüp Bey Diyarbakır Kalesi'nde tutsak iken 1837 senesinde burada vefat etmiştir[597].

Eyüp Ağa'nın vefatından sonra Milli Aşireti reisliğine onun kardeşi Beşar Bey'in oğlu Mahmud Ağa (Mahmud III) geçmiştir. Ancak Mahmud Bey'in reisliği çok uzun sürmemiş, Kiki Aşireti ile yaşanan çatışmada öldürülmüştür. Bu hadiseden sonra güç kaybeden ve dağılmaya yüz tutan aşiretin başına IV. Mahmud Ağa geçmiştir[598]. Mahmud Ağa Urfa bölgesine gelerek burada yaşamaya başlamıştır. O dönemlerde Güneydoğu bölgesinde Milli Aşireti gibi önemli etkiye sahip olan aşiretlerin güç kaybı yörede yağma ve gasp olayları ile meşhur olan Şammar ve Aneze Aşiretleri'nin yayılma alanlarını genişletmiştir. Dolayısıyla bölgenin tekrardan kontrol edilebilmesi ve bu bedevi aşiretlerin saldırılarının önüne geçilmesi gerekmekteydi. Bu nedenle Milli Aşireti'nin toparlanması ve bölgede bir denge unsuru olarak kullanılabilmesi için Mahmud Ağa devlet yöneticileri tarafından Urfa'dan getirilmiş ve aşiretin başına geçirilmiştir. Yönetim kabiliyetinin yanı sıra ahlaki yapısı sayesinde aşiret kısa sürede toparlanmaya başlamıştır[599]. Urfa'dan dönüşünde Viranşehir'e

[595] BOA., HAT., 448-22320/A.

[596] "Millilü İskanbaşısı Eyub Bey ve Sufuk mücerred hulûs miyan-mahsus cenab-ı padişahi ile bir takrîb elegetürülerek mukaddem vaki olan iş'arımız üzere Diyarbekir'e gönderilüb karakol altına virilmiş ve merkum Eyub Bey'in aşayiri ikişer yüz üçer yüz hanelerle ba-tefrîk Urfa ve Siverek ve Karakeçi ve Mardin taraflarında iskân itdirülmekde olub inşaallahu'l-hamd bunların fukara ve reayaya olan mazarrat ve hasaratları kaldırılmış" şeklinde ifade edilmiştir. BOA., HAT., 1264-48950/B; BOA., HAT., 288-17298/A.

[597] BOA., HAT., 532-26195/D.

[598] "…mezkur Milli Aşireti rüesasından Tımavizâde Mahmud Ağa'nın yanında…" ve "…mezkur Milli Aşairi rüesasından Tımavizâde Mahmud Ağa'ya…" şeklindeki ifadeler 1858 tarihlerinde aşireti reisinin Mahmud Ağa olduğunu göstermektedir. Bkz. BOA., MVL., 317-22; BOA., MVL., 570-95/1. Ondan önce 'Tımavi' namında başka birinin aşiret reisliği yaptığı 'Tımavizâde' ifadesinden anlaşılmaktadır. Ancak kayıtlarda bu şahıs ile ilgili net ve fazla bir bilgi bulunmamaktadır.

[599] Ali Emîrî, *Mir'âtü'l-Fevâ'id fî Treâcimi Meşâhiri Amid,* II, 237a-237b; Bozkurt, *Aşiretler Tarihi,* 196-197.

yerleşen Mahmud Ağa, burada bir kale yaptırmıştır. Burada Şammar ve Tay aşiretleri ile uğraşmak durumunda kalmış ve neticede bölgede huzur ve asayişin bozulmasına sebep olmuştur[600]. Devlete karşı itaatsiz tavırları üzerine Diyarbakır Valisi Ömer Paşa tarafından Diyarbakır'a getirilerek gözetim altına alınmıştır. Serbest bırakılması için oğlu İbrahim Ağa girişimlerde bulunmuş, Mısır Hıdivi İsmail Paşa vasıtasıyla Sultan Abdülaziz'e ulaşmıştır. Bunun üzerine Sultan Abdülaziz tarafından af edilerek serbest bırakılan Mahmud Ağa'nın ömrü fazla uzun olmamış ve kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Onun ölümünden sonra aşiretin başına yörede Berho Ağa namıyla da bilinen oğlu İbrahim Ağa geçmiştir[601].

Milli İbrahim'in 1862 senesinde aşiretin başına geçtiği bilinmektedir. Kaynaklarda 1845 tarihinde doğduğu belirtilen Milli Reisi İbrahim Paşa, kullandığı mühürlerde 'İbrahim Edhem' ismini de kullanmıştır. Ancak aşiret içerisinde bu ismin pek kullanılmaması yüzünden aşiretten bahseden eserlerde bu isme pek rastlanılmamaktadır[602]. Yaşadığı dönemde aşiretler arasında *Berho Paşa / Brahim Paşa* şeklinde de anılmıştır[603]. İbrahim Paşa aşiretin başına geçtiği sırada Millilerin durumu pek iç açıcı değildi. Nüfusları 600 çadıra kadar düşmüştü ve Arap Şammar Aşireti'ne haraç ödeyecek kadar zayıflamışlardı. Ancak İbrahim Paşa'nın başarılı faaliyetleri ve özellikle Şammar gibi Arap aşiretleri üzerine yaptığı seferler neticesinde aşiret kısa süre içerisinde toparlanmış, nüfusunu arttırmıştır[604]. Tabi Milli Aşireti açısından olumlu ancak devlet yöneticileri ve yöre ahalisi açısından olumsuz sonuçlar doğuran İbrahim Paşa'nın bu faaliyetleri bölgede asayiş ve huzurun bozulmasına

---

[600] Özellikle Urfa, Siverek, Diyarbakır ve Mardin dolaylarında Milli Aşireti'nin uygunsuzlukları ve bölgedeki diğer aşiretlerle olan çatışmaları dönemin kaynaklarına yansımıştır. Kasım 1858 tarihinde Halep Valisi'ne gönderilen yazıda geçen "Urfa Sancağı'nda kâin Milli Aşireti Ağası Tımavizâde Mahmud Ağa'nın uygunsuzluğundan ve Halepce ve Urfaca tesâhub olunduğundan merkumun icray-ı muhakemesiyle…" ve "…Mahmud Ağa'nın salifü'z-zikr Kabahaydar'da rekz-i hiyam ve oralarda geşt ü güzar ile başında bulunan birtakım haşerat dahi Siverek'de katl-i nüfus ve gasb-ı emval misillü harekatdan halî olmadıkları gibi Siverek ve Diyarbekir ve Derik ve Mardin kazaları ahalisinden şimdiye kadar 400'den mütecaviz haneyi yanına nakletdirmiş ve diğer haneleri dahi iğfal ile peyderpey yanına celb etmekde bulunmuş olduğundan ve bunun şu hal ve hareketi Siverek Kazası ahalisini dağıdup şiraze-i kazaya halel getüreceğinden… bu babda hafî ve celî tahkikat-ı lazimenin bi'l-icra merkum Mahmud Ağa'nın ber vech-i tedkik-i muhakemesi icra ve ifasına…" şeklindeki ifadeler bu duruma örnek gösterilebilir. BOA., A.MKT.UM., 335-39.

[601] Ünal, "Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa", 187.

[602] Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.,* 209-210.

[603] Eyüp Kıran, *Kürd Milan Aşiret Konfederasyonu,* (İstanbul: Elma Yayınları, 2003), 158-159.

[604] Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet,* 8. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 96.

sebep olmuştur[605]. Diyarbakırlı tüccarların kervanlarına yaptığı saldırı ve talan hareketleri bunlara örnek gösterilebilir. Öte yandan İbrahim Paşa'nın bölgedeki Hıristiyanları koruduğu ve onlarla iyi geçinmeye çalıştığı görülür. Yol açtığı karışıklıklar ve yağma girişimleri neticesinde sorumlu görülen İbrahim Paşa yakalanıp Sivas'a sürgüne gönderilmiştir[606].

Sivas'a sürülenler arasında Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa haricinde Karakeçili Aşireti Reisi Halil Bey ve biraderi Dırêhê de bulunmaktadır. Bu isimlerin yanına düşülen kısa bir not bu kişilerin sürgün sebeplerini izah için önem arz etmektedir. Zira bu notta Milli ve Karakeçili Aşiretleri halkı arasında geçmişten süre gelen kavga ve çatışmalara reislerinin sebep olduğu ve aynı zamanda bu reislerin vergi yükümlülüklerinden kaçtığı gerekçesiyle sürgün edildikleri belirtilmiştir[607]. Ancak bu şahısların sürgündeki süreleri yaklaşık altı ay sürmüş ve aynı sene yani 1880 tarihinde Sivas'tan firar etmişlerdir. Milli Aşireti Reisi İbrahim, Muhammed ve Ali ile birlikte Karakeçili Aşireti Reisi Eyüb Beyzâde Halil ve biraderi Dıre'i (Dırêhê)'nin de aralarında bulunduğu 14 kişi bu firar hadisesine karışmışlardır[608]. Bu tarihlerde Osmanlı Devleti Rusya ile olan savaş sebebiyle gergin bir dönemde bulunmaktaydı. Dolayısıyla içerde aşiretlere karşı ılımlı bir politika izliyordu. Bu nedenle sürgün hadisesi de tatlıya bağlanmıştır. Bu ortamdan faydalanmasını bilen İbrahim Paşa yetki ve etki alanını iyice genişletmiştir[609].

1880 tarihinden itibaren Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde kurulan Hamidiye Alayları sürecine yani 1890'lı yıllara kadar Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın nüfuz alanını genişletmeye ve olabildiğince güç kazanmaya çalıştığı

---

[605] Diyarbakır Valisi'nin Şuray-ı Devlet canibine gönderdiği Nisan 1879 tarihli tahriratta; "…Halep Vilayeti dahilinde Milli Aşireti Ağası ve İdare Meclisi Azasından Tımavizâde İbrahim ve biraderiyle sairenin 500 nefer aşiret ve çen eşkıyasıyla karyelerini basub gasb ve ğarat ve katl-i nüfusa cür'et iylediklerinden bahisle Karakeçili Aşireti'nden takdim olunan telgraf suretinin…" şeklinde ifadeler yer almaktadır. BOA., ŞD., 1455-49/2.

[606] Mark Sykes, *The Chaliph's Last Heritage: A Short History of the Turkish Empire*, (London: Macmillan and Co., Limited St. Martin's Street, 1915), 321.

[607] "İşbu iki aşiret halkı ruesa-yı muma ileyhuma teşvikiyle tekâlif-i mîriyeden kendülerini istisna eylemekde oldukları gibi her bâr yekdiğeriyle kavga ve envâ'i fenalıklar ika'ından hâlî olmadıkları" ifadeleri yer almaktadır. BOA., Y.A.HUS., 167-25, 5/3.

[608] Şuray-ı Devlet Dahiliye Dairesi mazbatasında bu husus "...Eyub Beyzade Halil ve Dıre'î ve Milli Aşireti reisi İbrahim ve Muhammed ve Ali zaptiyeye terfîkan hamama gitmek üzere iken firar etdikleri ve takib olunduysa da ele geçirülemeyüb muhafazasına memur olanların istintakı derdest-i icra olunduğu..." şeklinde ifade edilmiştir. BOA., Y.PRK.ŞD., 1-13, 3/8.

[609] Sykes, *The Chaliph's Last Heritage: A Short History of the Turkish Empire*, 323.

görülmüştür. Milli Aşireti ile ilgili söz edilen dönemde kayıtlara geçen pek fazla vukuat bulunmasa da birkaç hadisenin yaşandığı söylenebilir. Örneğin; 1889 senesinde Mardin'e tâbi Nevahi-i Erbaa'nın nüfus sayımı ile görevli memurlar *Ğaramik* isimli köye gittikleri sırada önlerine Milli, Kiki ve Çirkan aşiretlerinden 150 kadar atlı çıkarak sayımı engellemişlerdir. Bu durum merkeze bildirilerek, sayım heyetinin vazifesine engel olanların mutlaka cezalandırılması gerektiği belirtilmiştir[610].

1890 yılında kurulmaya başlanan Hamidiye Süvari Alayları içerisinde Urfa-Mardin hattında yer alan önemli aşiretlerden birisi Milli Aşireti olmuştur[611]. Milli Aşireti Reisi İbrahim Ağa aşiretinden bir alay teşkil etmek için hemen girişimlerde bulunmuş ve nitekim 1891 senesinde 540 mevcutlu bir alayın Milli Aşireti'nden teşekkülü karara bağlanmıştır[612]. Kurulan bu ilk alay 41. Alay'dır. Bunun hemen akabinde aynı sene içerisinde süvarilerin binek hayvanları ve elbise masraflarının İbrahim Ağa tarafından karşılandığı ve 'mükemmel bir 2. Alay' olarak adlandırılan 42. Alay kurulmuştur. Buna bağlı olarak İbrahim Ağa *paşalık* rütbesi ile taltif edilmiştir. Her iki alayın üzerinden çok fazla zaman geçmeden yine aynı sene içerisinde üçüncü bir alay (43. Alay) kurmaya teşebbüs eden İbrahim Paşa'ya ikinci rütbeden *Mecîdî Nişanı* verilmiştir. 12 Aralık 1898 tarihinde *Miralay (Albay)* rütbesine, 3 Aralık 1902'de de 4 alay kumandanı olarak *Mirliva (Tuğgeneral)* rütbesine terfi etmiştir[613].

Hamidiye Aşireti Süvari Alayları içerisinde Mardin merkezli 6. Livada en fazla alay kurmuş olan Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'dır[614]. Bu aşiretin beş alay ile buraya dahil olduğu anlaşılmaktadır[615]. 6. Liva, merkezi Erzincan'da olan ve Müşir Zeki Paşa'nın idaresinde bulunan Dördüncü Ordu'ya bağlıdır. Buraya bağlı bütün alayların

---

[610] BOA., A.MKT.MHM., 499-57; BOA., DH.MKT., 1643-11.

[611] Urfa bölgesinde kurulan Hamidiye Süvari Alayları çalışmanın 4. Bölümünde müstakil bir başlık altında ele alındığından burada detaya girilmeyecektir.

[612] "Dİyarbekir Vilayeti dahilinde vaki 'urban aşairinden Milli Aşireti Reisi İbrahim Ağa dört nefer adamıyla bu kere merkez Orduy-ı Hümayuna gelerek icrâ olunan müzakerede aşiret-i mezkureden mürekkeb olmak üzere sâye-i kudretvâye-i hazreti padişahide 540 mevcudlı bir alayın teşkili taht-ı karara alındığı…" BOA., Y.PRK.ASK., 72-26.

[613] Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, 235; BOA., İ.DH., 1250-98058.

[614] BOA., Y.EE., 81-42/2.

[615] Kodaman, "Hamidiye Hafif Süvari Alayları (II. Abdülhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri)", 466. Bu alaylar 41., 42., 43., 63. ve 64. Alaylardır. Ancak bunların dışında 44. ve 46. Alayların kurulmasında da Milli Aşireti mensuplarının bulunduğu ve etkilerinin olduğu belirtilmektedir. Tafsilatlı bilgi için bkz. Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, 242-243.

kuruluş, eğitim ve kontrollerinden Müşir Zeki Paşa sorumluydu. Dolayısıyla Zeki Paşa, aşiret reisleri nezdinde oldukça itibar sahibiydi ve onlar için devlet ile aralarındaki aracı ve koruyucu konumundaydı. Tüm aşiretler Erzincan'a Zeki Paşa'yı ziyarete gidiyorlar ve onunla samimi ilişkiler kurmaya çalışıyorlardı. Nitekim işlerini bu şekilde halletmeyi düşünüyorlardı. Hal böyle olunca aşiretler zamanla Müşir Zeki Paşa dışında kendi bölgelerinde bulunan devlet idarecilerinin otoritesini tanımamaya ve kendi başlarına buyruk hareket etmeye başlamışlardı[616]. Öte yandan 1890 ve 1896 tarihlerinde Hamidiye Süvari Alaylarına mensup aşiret reisleri, devlet merkezi olan İstanbul'a giderek Sultan II. Abdülhamid'i ziyaret ediyorlardı. Bu ziyaretlerinde kendilerine çeşitli hediyeler takdim edilerek devlete olan yakınlıkları ve bağları kuvvetlendirilmeye çalışılıyordu. Bu ziyaretçiler arasında Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa da vardı. İbrahim Paşa'nın Sultan II. Abdülhamid tarafından diğer aşiret reislerine nispetle ayrı bir ilgi gördüğü, sultanın kendisine "oğlum" olarak hitap ettiği söylenmektedir. Padişahtan bu derece yakınlık gören ve Müşir Zeki Paşa'nın da desteğini arkasına alan İbrahim Paşa gerek diğer bölge aşiretleri reisleri gerekse yerel devlet idarecileri ve ahali arasında saygınlık kazanmıştır. Devletten aldığı siyasi ve askeri destek ile iyice kuvvetlenen ve cesaretlenen İbrahim Paşa, baskı ve şiddet unsurlarını da kullanarak Mardin, Urfa, Diyarbakır ve çevrelerinde hâkimiyet sahasını genişletmeye başlamıştır[617].

Milli Aşireti'nin İbrahim Paşa idaresinde Urfa ve çevresinde mücadele ettiği aşiretlerin başında Arap Şammar ve Aneze aşiretleri ile Siverek-Viranşehir hattında bulunan Karakeçili Aşireti gelmektedir. Milli Aşireti ile Şammar Aşireti arasındaki husumet öteden beri vardı. Güç kaybettikleri dönemlerde biri diğerine karşı üstünlük sağlıyor ve üzerinde hâkimiyet kuruyordu. Nitekim İbrahim Paşa Milli Aşireti reisliğine geldiği sırada nüfus olarak iyice azalan ve zayıf düşen Milliler, Şammar Aşireti'ne haraç verir hale gelmişlerdi[618]. Bu kez de İbrahim Paşa önderliğindeki Milli Aşireti kurdukları Hamidiye Alayları sayesinde oldukça güçlenmişti ve Şammar Aşireti üzerinde tahakküm kurmaya çalışıyordu.

[616] Kodaman, "Hamidiye Hafif Süvari Alayları (II. Abdülhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri)", 451.
[617] Ünal, "Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa", 188-189; Üner, Aşiret, Eşkıya ve Devlet, 195.
[618] Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet,* 96.

Bu durumu hazmedemeyen Şammar Aşireti Şeyhi Faris Paşa, Hemidan, Mîz ve Ebu'l-Hamis aşiretlerinden oluşturduğu 300 atlı ile Milli Aşireti'ne saldırmıştır. 150 deve, kısrak ve diğer bazı hayvanlarını gasp etmiştir. Bu olaydan bir sene sonra yani 1895 senesinde ise Şeyh Faris'in kardeşi Abdurrezzak, Takori Aşireti'ne hücum etmiştir. Ayrıca yine Şammar Aşireti'nden Ali Şebuh(?), Ebu'l-Hamis aşireti ile birlikte 600'den fazla atlı ile Milli Aşireti üzerine yürümüş, Milli Aşireti'ne ait 41., 42. ve 43. Alaylara saldırarak hayli deve ve mallarını gasp etmiştir. Gasp edilen bu mallarını geri almaya çalışan Milli Aşireti mensuplarından 3 kişi katledilmiş, 5 kişi yaralanmış ve en iyi kısraklarından 25 adet kısrak, elbiseleri ve arma-i Hamidiyelerini yağmalamışlardır. Yapılan takip neticesinde Şeyh Faris'in kardeşi Abdurrezzak ve Ali Şebuh, yaptıkları saldırılar yüzünden Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa tarafından yakalanarak Diyarbakır Vilayeti'ne teslim edilmiştir[619].

İki aşiret arasında zaten gergin olan ilişkiler İbrahim Paşa'nın Şammar Aşireti'nden Abdurrezzak'ı yakalayarak yetkililere teslim etmesi neticesinde daha da gerilmiştir. Milli Aşireti'nin gerek bu aşirete ve gerekse yerli ahaliye yönelik uygunsuz tavırlarının süreç içerisinde devam etmesi Şammarlıları bir intikam hırsına kapılması ve tabiri caizse kendi işlerini kendileri halletme yoluna itmiştir. Mayıs 1901 tarihinde harekete geçen Şammar Aşireti, bölgede bulunan ve Milli Aşireti'ne hasım olan Karakeçili, Kays ve Berazi gibi aşiretlerin de desteğini alarak Milli Aşireti'ni Viranşehir'de kuşatmıştır[620]. Çatışmaya engel olmak için devlet tarafından bölgeye gönderilen askeri kuvvetlerle çatışmamak için kuşatmayı kaldırmak zorunda kalan Şammar Aşireti geri çekilmiştir. Bunu fırsat bilen İbrahim Paşa ise Diyarbakır ve Mazıdağı yöresindeki aşiretlerden oluşturduğu kuvvetler ve muhtelif vaatlerle yanına çekmeyi başardığı sivil ve askeri yerel yöneticilerle Şammar Aşireti üzerine saldırmış onları yenilgiye uğratmıştır. Meydana gelen çatışmalar büyük bir yağma hadisesine sahne olmuş, çok sayıda kişi ölmüş ve birçok hayvan telef olmuştur[621].

[619] BOA., Y.EE., 139-73; BOA., BEO., 632-47368.
[620] BOA., Y.PRK.UM., 53-126.
[621] 100 binden fazla koyun, 20 bine yakın deve ve Şammar Aşireti'ne ait mal-mülk yağma edilmiştir. Çatışmalarda birçok kişinin öldürüldüğü, kadınların ırzına geçildiği, küçük yaştaki çocukların bıçak ve silahlarla öldürüldüğü ve hayvanların, ayakları altında çöllerde telef olduğu aktarılmaktadır. BOA., Y.A.HUS., 416-5.

Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve aşiret üyeleri Şammar ve Karakeçili Aşiretleri ile giriştikleri mücadelelerden galip çıkmaları neticesinde daha da cesaretlenmişlerdir. Bölge aşiretleri ve ahalisine karşı girişilen uygunsuz tavırlar haricinde devlet idarecilerine karşı da itaatsiz tavırlar sergilemeye başlamışlardır. Şammarlılarla yapılan muharebede İbrahim Paşa'ya destek olan Diyarbakır Jandarma Komutanı Azimet Paşa, Diyarbakır Eşrafından Niyazi Efendi ve Müfreze Mülazımı Tahsin Efendi, İbrahim Paşa'nın çadırına giderek burada harp nizamında dizilmiş şekilde üç defa *selam havası* çaldırmıştır. Milli Aşireti ve çevre Kürt aşiretlerinden müteşekkil iki üç binden fazla kişinin katılımıyla yapılan gösterilerde devlet aleyhinde bazı hareketlerin sergilenmesi yöre ahalisinin tepkisine yol açmıştır. İbrahim Paşa ve adı geçen yetkililer merkeze şikâyet edilmiştir[622].

İbrahim Paşa bundan sonra da oğulları ve adamları ile birlikte Siverek ve çevresinde şekavete devam etmiştir. Kendine tâbi olmayan aşiretlere ve köylülere zulmederek mallarını gasp etmiş, adamlarını öldürmüş ve evlerini yakmıştır. Halep ve Urfa Mahkemeleri'ne dava edilmiş olan cinayet olayları faillerini himaye ederek onlar vasıtasıyla bölgeye zarar verdiği iddia edilmiştir[623]. Milli Aşireti'nin sebep olduğu bu ve benzeri uygunsuzlukların bölge ahalisi ve idarecileri tarafından merkeze şikâyet edilmeleri üzerine Dördüncü Ordu Müşiri Mehmet Zeki Paşa hareket geçmiş ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'yı görevden alarak onu bölgeden uzaklaştırmak istemiştir. Onun yerine Hamidiye Kumandanlığı Merkezi'nde bulunan Mirliva Bahaeddin Paşa'nın geçici vekaleti bile düşünülmüştür[624]. Ancak bölgede ciddi bir güç haline gelen İbrahim Paşa'nın bertaraf edilmesi mümkün olmamıştır. Askeri sıfatları sebebiyle yargılamaları Divan-ı Harp'te yapıldığından İbrahim Paşa ve zabitana Mülkiye Nezareti eliyle müdahale edilememiş, yalnız üzerine bir miktar asker gönderilerek gasp ettiği mallar geri alınabilmiştir[625].

Temmuz 1901 tarihinde Milli Aşireti'ne mensup Advan, Sayhan, Şarkiyan, Türkan ve Ayolan aşiretlerinden silahlı adamlar Siverek'e yakın Yoğanca, Harab ve

[622] BOA., Y.A.HUS., 416-6.
[623] BOA. DH.TMIK.M., 113-68.
[624] "…müşarünileyh İbrahim Paşa kullarının mübâlâtsızlığından…tebdili inni hükümet olduğundan bahisle müşarünileyhin heman kaldırılması ve Hamidiye 'Umum Kumandanlığı umurının muvakkaten ve vekaleten Mirliva Bahaeddin Paşa kullarına tevdi' lüzumu gösterilmiş…" BOA., Y.MTV., 79-176.
[625] BOA. DH.TMIK.M., 113-68.

Zerek köylerini basmış, birkaç sürü koyun ve 8 deveyi gasp etmişlerdir. Bu saldırı sonrasında bölgeye giden askeri müfrezeden birkaç askeri de silah ve mızrakla yaralamışlardır. Yetkililerden bölgede asayişin temini talep edilmiştir[626]. Nisan 1902 tarihinde Urfa'da ağnam sayımıyla görevli Urfa Ağnam Müfettişi Miralay Yusuf Bey'in Urfa Mutasarrıflığına gönderdiği takrirde Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın Urfa, Suruç ve Harran kazalarında halka yaptığı zulümlerin hat safhaya vardığını dile getirmiştir. Gasp ve yağma faaliyetlerinde çok sayıda hayvanın alıkonulmuştur. Yerli ahali ve aşiret reislerinin mallarını ve canlarını bu eşkıyalardan korumak için fidye verdikleri, Milli Aşireti'ne bağlılıklarını gösteren senetler yazmak zorunda kaldıkları aktarılmıştır[627].

Urfa bölgesindeki aşiretleri sindirerek kendi hakimiyeti altına alan İbrahim Paşa bu kez de Diyarbakır Vilayeti ve çevresinde yağma ve talan faaliyetlerine girişmişti. Ahaliden gelen şikayetler üzerine bölgede alınan geçici tedbirler artık fayda vermemeye ve halkı isyan noktasına sürüklemişti. Ağustos 1905 tarihinde Diyarbakır Müftüsü ve yirmi beş arkadaşının sadarete gönderdikleri telgrafta Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın yaptığı zulümlerden şikâyet edilmiştir[628]. İbrahim Paşa'nın, bölgede sebep olduğu bu gibi olumsuzluklar yüzünden onun tasfiyesi için girişimlerde bulunulmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Zira 1905 senesinde İbrahim Paşa'nın Yemen'e gönderilmesi kararlaştırılmıştır[629].

Bu karar merkezin onayı alındıktan sonra İbrahim Paşa'ya iletilmiştir. Haberi alan İbrahim Paşa bunu kabul etmediği gibi uygunsuz tavır ve saldırılarına şiddetli bir şekilde devam etmiştir. Bunun üzerine Diyarbakır'da, aralarında Ziya Gökalp'in de dayısı olan Belediye Reisi Pirinççizâde Arif Efendi'nin de bulunduğu şehir eşrafı can ve mal güvenliklerinin kalmadığını öne sürerek 1905 ve 1907 senelerinde şehir postanesini (telgrafhanesini) basmışlardır. 1907'deki baskında Hamidiye Alayları sorumlusu Müşir Zeki Paşa ve merkeze yazılan telgrafta İbrahim Paşa ile ilgili ciddi

[626] BOA., Y.PRK.DH., 11-51.
[627] BOA., DH.TMIK.S., 37-78.
[628] "…mezalimine tahammülümüz kalmadı umum-ı sükenay-ı vilayet günden güne telafisi kabul olamayacak hasaratdan mahv u perişan olurlar…merhamet-i şahaneden başka ilticagâh aramağa diyanetimiz mani'dir. İstanbul'daki hâmileri sayesinde mûcib-i intibah olacak icraatı görmeyecek ise nereye müracaa't edeceğimizin ferman buyrulmasına binlerce teb'a-i şahane muntazırdırlar…" BOA., Y.A.HUS., 491-26.
[629] BOA., Y.A.HUS., 491-1.

suçlamalara yer verilmiş ve Milli Reisi İbrahim Paşa ile ailesinin ortadan kaldırılması istenmiştir[630]. Bu gelişmeler üzerine hükümet harekete geçmek zorunda kalmış ve İbrahim Paşa hakkında tahkikat başlatmıştır. Bölgede yapılacak olan tahkikatın sağlıklı ve tarafsız yürütülebilmesi için de İbrahim Paşa ve destekçilerinin Halep'e aldırılması, gasp ettikleri malların geri iadesi ve suçluların cezalandırılması kararı alınmıştır. Bu karardan sonra telgrafhane baskını son bulmuştur[631].

Yapılan tahkikat neticesinde bölgede meydana gelen çatışma ortamının engellenmesi için Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın Hamidiye-Hicaz Demiryolunun muhafazası göreviyle bölgeden uzaklaştırılması kararlaştırılmıştır. İbrahim Paşa 800 mevcutlu bir alay ile Haziran 1908 tarihinde Viranşehir'den hareketle Urfa üzerinden Medine-i Münevvere'ye hareket etmiştir[632]. Ancak bu hareketten kısa bir süre sonra devlet merkezinde II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Siyaset ve idarede meydana gelen bu değişiklik İbrahim Paşa'nın durumunda da değişikliğe yol açmıştır. Zira meşrutiyet yanlısı ve Sultan Abdülhamid muhalifi olan kesimler onun bir eseri olan Hamidiye Alaylarına pek sıcak bakmıyorlardı. İbrahim Paşa ve askerleri meydana gelecek gelişmeleri takip etmek için bir süre Halep'in Şam kentinde beklemişlerdir. Çok geçmeden de merkezden gelen yazıda alayın Medine'ye sevkine gerek kalmadığı belirtilerek askerlerin silahlardan arındırılarak memleketlerine dönmeleri ve İbrahim Paşa'nın da müzakere için İstanbul'a gelmesi hususu bölge yetkililerine iletilmiştir[633]. Fakat İbrahim Paşa ile beraberindeki askerler bu emirlere itaat etmeyerek memleketleri Viranşehir'e doğru yola çıkmışlardır. Bu sırada mahalli yetkililer de İbrahim Paşa'ya karşı askeri birlikleri toplamak ve düzenlemekle uğraşıyorlardı. Tabi İbrahim Paşa da hem kendi aşiretinden hem de çevre aşiretlerden destek toplamaktaydı. İbrahim Paşa'nın hayli fazla bir kuvvetle Viranşehir yakınlarında olduğu bilgisi üzerine Diyarbakır Nizamiye Kumandanı Emin Paşa komutasındaki askeri kuvvetler İbrahim Paşa üzerine gönderilmiştir. İbrahim Paşa Viranşehir'den bölgesinden çekilerek Derik'e dört saat mesafede bulunan en yakın adamlarından Hüseyin Kanco'ya sığınmıştır. Bu esnada mahalli yetkililer, Milli Aşireti ile aralarında evvelce husumet

630 Üner, Aşiret, Eşkıya ve Devlet, 200.
631 BOA., İ.HUS., 160-43; Ünal, "Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa", 198.
632 BOA., Y.A.HUS., 523-13; BOA., DH.TMIK.M., 272-6.
633 Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, 345.

bulunan Karakeçili, Şammar ve Aneze gibi aşiret kuvvetlerinin de desteğini almak için emirler göndermişlerdi. İntikam hırsıyla Milli Aşireti ve İbrahim Paşa'nın ortadan kaldırılması için harekete geçen bu aşiretler kısa bir süre sonra asıl amaçlarından saparak köyleri yağma ve gasp olaylarına sebep olmuşlardır[634].

Tüm bunlar karşısında direnemeyen ve teslim ol çağrılarına kulak asmayan İbrahim Paşa, oğulları Abdülhamid, Mahmud, İsmail, Halil, Timur, Abdurrahman ve 700 çadırlı Abır Oymağı ile beraber bu kez de Sincar'a doğru yola çıkmıştır. Yolculuk esnasında zaten hasta olan İbrahim Paşa, 27 Eylül 1908 tarihinde Nusaybin yakınlarında bulunan Kevkeb Tepeleri civarında Safiye/Sufeyye mevkiinde dizanteriye yenilerek vefat etmiştir[635]. Milli Aşireti reisliğine İbrahim Paşa'dan sonra oğlu Abdülhamid, onun ölümüyle de Mahmud Bey geçmiştir. Milli Aşireti yaşadığı dönemler itibariyle zaman zaman zayıf bir duruma düşse de genel manada kuvvetli ve geniş bir konfederasyon yapısını temsil etmektedir. Kendi kabileleri haricinde, aralarında kan bağı bulunmayan diğer bazı Arap ve Kürt kabilelerini de himaye ederek oldukça kalabalık bir nüfusa sahip olmuştur. 1927 tarihli Urfa Vilayet Salnamesi'nde Milli Aşireti'ne bağlı gösterilen ve günümüzde çoğu müstakil birer aşiret hüviyeti taşıyan kabileler; Kuran, Hafirkan, Çemikan, Kumnekşan, Seyyidan, Devan, Sermestan, Şarkiyan, Çûvan, Dodikan, Nasıran, Mendan, Sorkan, Şeyhan, Berguhan, Garacına, Advan, Begare, Hadidi, Abyan, Şemitan, Naiman, Şerâbi, Alreşan, Cemaleddin, İzoli, Hacikan, Nevrun, Beni Hatib, Türkan ve Kejan kabileleridir[636].

3.1.9. Kays (Geys) Aşireti

Kaynaklarda *Kays* veya *Gays* olarak geçen bu aşiret halk dilinde *Ceys* olarak telaffuz edilmektedir. Birkaç kabilenin bir araya gelmesiyle oluşan köklü bir Arap kabilesidir. Güneydoğu Anadolu, Irak ve Suriye coğrafyalarına yayılmış olan bu aşiret Anadolu'da Urfa ve Harran çevresinde varlık göstermiştir. Yazları Akçakale, Harran ve Urfa'da, kışları ise Suriye'de Abdülaziz ve Belih Dağları arasında hayat

[634] Ünal, "Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa", 199-200.
[635] Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*, 364.
[636] Urfa Vilayet Salnamesi, s. 99.

sürmüşlerdir. Aşiretin kökleri Hz. İsmail soyuna dayandırılmaktadır[637]. Anadolu bölgesine Hz. Ömer döneminde gelip yerleştikleri ve bünyesindeki kabilelerle XIX. yüzyıla kadar oldukça güçlü bir konumda oldukları söylenen bu aşiretin Seyale, Beni Yusuf ve Beni Muhammed namında üç ana kabileden oluştuğu belirtilmektedir[638]. Ziya Gökalp, "Benikıs" (Beni Kays) aşiretinin Beni Muhammed, Seyyale, Cembile, Beni Yusuf ve Meşhur olmak üzere beş kabileden meydana geldiğini ve toplamda 15.800 nüfusa sahip olduğunu yazmıştır[639].

Osmanlı Dönemi'nde de Kuzey Suriye, Urfa ve Rakka bölgelerinde bu aşiretin varlığı dönemin kaynaklarından takip edilebilmektedir. Nitekim 1690'lı yıllarda aşiretlerin devlet eliyle Rakka'ya iskânı hadisesinde Arap aşiretlerinden Beni Kays, Semek ve Şavi aşiretlerinin Rakka ve civarında sakin oldukları belirtilmiştir. Bölgede asayişi sağlamak amacıyla Türkmen ve Arap Aşiretleri arasında imzalanan 1692 tarihli Rakka Mukâvelesi'nde taraflardan birisinin de Beni Kays Aşireti olduğu bilinmektedir[640]. İmzalanan bu mukavelede her iki tarafın da bundan sonra birbirlerine ve bölge ahalisine zarar vermeyecekleri, barış içinde yaşayacakları karara bağlanmışsa da öyle olmadığı, Beni Kays kabilesinin bölgedeki diğer aşiretlerle birlikte saldırılarına devam ettiği anlaşılmaktadır. Ekim 1700 tarihinde Halep Mütesellimi İbrahim'e yazılan hükümde yaylaklardan dönen Urban, Türkmen ve Ekrad taifelerinin Kays urbanının saldırılarına maruz kaldıkları belirtilmiştir[641]. Bu saldırıların önlenmesi, köy ve nahiyelerin güvenliğinin sağlanması için Halep Eyaleti'ndeki kalelerin gönüllü neferleri görevlendirilmiştir[642]. 1707 senesi şubatında Rakka eyaleti reayasından ve sakinlerinden olan Kays urbanına mensup 300-400 kadar süvarinin huva akçesi toplama bahanesiyle Halep Eyaleti'ndeki köy ve kasaba ahalisine yönelik yağma ve şekavette bulundukları, bu asayişsizliğin önüne geçilmesi istenmiştir[643].

---

[637] İsmail Hekim Taşkıran, *Tarih Perspektifinde Benû Nümeyr ve Harran Aşiretleri,* (Adana: Burak Matbaası, 1999), 129-130.
[638] Bozkurt, *Aşiretler Tarihi*, 217-218.
[639] Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler,* 56.
[640] BOA., MAD.d., 534, 12-13; BOA., TT.d., 835, 48-49; Çelikdemir, "Rakka Mukâvelesi (16 Aralık 1692)", 252-253; Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840),* 24-25.
[641] BOA., A.DVNS.MHM.d., 111, 438/1496.
[642] BOA., A.DVNS.MHM.d., 111, 438/1497.
[643] BOA., A.DVNS.MHM.d., 115, 216/949.

XVIII. yüzyılın başlarında Beni Kays Aşireti'nin başında Şeyh El-Hac Hüseyin'in bulunuyordu[644]. Ancak bu şahsın tüm Kays kabilelerini mi yoksa bazısını mı temsil ettiği mevcut durumda tam olarak tespit edilememektedir. Nitekim Kays Aşireti ile ilgili arşiv kaynakları bir süreklilik arz etmemektedir. Bölgedeki diğer aşiretlerle olan münasebetleri nedeniyle kayıtlarda yer aldığını görmek mümkündür. Örneğin, Haziran 1775 tarihinde Suruç'ta Ruha'nın Türkmen aşiretlerinden ve Kays urbanından bazı şahıslar birleşerek Berazi aşireti üzerine saldırmışlardır. Bu saldırıda yirmi kadar adamı öldürerek, 32 adet koyun, 200 deve ve 100 küheylan kısrağı gasp etmişlerdir. Berazi aşireti haricinde Beski (Baziki) aşiretinin de 10 adet küheylan, 100 adet koyununu gasp etmiş ve dört adamı haksız yere katletmişlerdir. Adı geçen kimselerin mağduriyetlerinin giderilmesi için Hassa silahşörlerinden Sarı Paşazade Mir Ahmet görevlendirilmiştir[645].

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Urfa Vilayeti'nde bulunan Arap Aşiretleri arasında en fazla hane sayısına sahip olan aşiretlerden biri de Kays Aşireti'dir. Çoğunlukla Harran bölgesinde ikamet eden 870 hanelik nüfusa sahip olan bu aşiretin temel geçim kaynağı ziraattır[646]. Bunun yanı sıra hayvancılıkla uğraştıkları da görülmektedir. Mayıs 1861 tarihinde Urfa Adedi Ağnam Rüsumu Mültezimi Halil Efendi, Beni Kays Aşireti Şeyhi Abdullah El-Osman Cemaati'nden iki senelik mükerrer rüsum(vergi) almak istemiş, sabık Mutasarrıf Takiyüddin Paşa'nın emri ile Şeyh Abdullah'ın sürülerini yağma ettirmiş ve durum mahkemeye intikal etmiştir. İlgili kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Kays Aşireti'nin, hayvan sürülerini Harran çöllerinde otlattıkları ve *kadimen Urfa Aşairi merbutanından Beni Kays Aşireti* ifadesinden hareketle bu aşiretin önceden beri bölgede var olduğu anlaşılmıştır[647].

Aralık 1861 tarihli Sadarete gönderilen yazıda Urfa Sancağı dahilinde haymenişin (göçebe, çadırda yaşayan) Beni Kays Aşireti'nden ve Seyale Oymağı'ndan 25 hanenin 4 yük kuruş (400.000) kadar olan zimmet-i miriyelerini

---

644 "Ruha ve Rakka havalisinde iskan olunan Beni Kays Urbanı Şeyhi el-Hac Hüseyin'e…" BOA., İE.ML., 65-6069; BOA., AE.SAMD.III., 149-14672.

645 Berazi aşiretinden Şeyh Şaban ve Elhâc Mehmed ve Pinalı Hasan ve oğlu Can Ömerzâde ve Malkoç gibi isimler şikayetçi olmuşlardır. Şikâyete muhatap olanlar ise Türkmen aşiretlerinden Topal Hamo, Hüseyin Çelebi oğlu Ömer ve karındaşı Çavuş ve Gail, Kasım oğlu Halîl, Şehid oğlu Mehmed, Arablu Haydar, Kel Koca, Kel İbiş ve Kör İbiş'tir. Kays araplarından Cafer Badin oğlu Şeyh ve karındaşı Şaşo da saldırıya ortak olanlardandır. BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 244/8.

646 BOA, Y.EE., 37-46/46.

647 BOA., A.MKT.UM., 470-18.

vermedikleri, bu nedenle oymaktan 5 kişinin alıkonulduğu belirtilmiştir. Söz konusu alacağın aşiretin hayvanlarının satılarak elde dilecek gelirle tahsil edilmesi düşünülmüştür. Kays Aşireti'nin geçmiş zamandan beri çöl taraflarında Aneze Aşireti ile hareket ederek öteye beriye saldırdıkları ve ahaliye zarar verdikleri belirtilmiştir. Ancak bir müddetten beri bu aşiret peyderpey hükümete itaat etmeye başlamıştır. Bu dönemde Kays Aşireti'nin Beni Muhammed, Beni Yusuf[648], Tammah ve Cumeyle kabilelerinden ibaret olduğu, Siyale'nin de Cumeyle'nin bir fırkası olduğu anlaşılmaktadır. Neticede verginin tahsili Seyale Oymağı vasıtasıyla karşılanmış ancak vergi mükellefiyetinin tüm aşireti kapsadığı hatırlatılarak her oymağın kendi payına düşen miktarı azar azar Seyale Oymağı'na ödemesi kararlaştırılmıştır. Alıkonulan 5 kişi de mapusta yattıkları üç ay göz önünde bulundurularak kefile bağlanmak şartıyla salıverilmişlerdir[649].

1864 senesinde Kays Aşireti'nin önde gelen şeyhleri ile Kürdistan Valisi ve merkez arasında meydana gelen yazışmalar, bu aşiretlerle ilgili önemli bilgiler içermektedir. Kays Aşireti o tarihlerde Urfa Sancağı havalisinden olup nüfusu 1.500 çadır(hane) kadardır. Senelik 30.000 kuruş vergi ve ağnam resimlerini Urfa Sancağına ödemektedirler. Bulundukları bölgenin muhafazası ve vergileri karşılığında kendilerine yüz neferlik harç tezkeresi yani ikamet izni belgesi verilmektedir. Ancak kendi ifadelerine göre verilen bu harcın dört seneden beri kesildiği, buna mukabil vergi alımlarının devam ettiğini söyleyerek bu durumdan ötürü mali açıdan zayıf düştüklerini dile getirmişlerdir. Zor durumda kalan aşiret mensuplarından 200 hanesi Harran, 400 hanesi Şammar, 200 hanesi Fed'an ve 100 hane de Sada(?) urbanı arasına dağılmıştır. Geriye kalan 600 hane ise Karakeçi civarında çadır kurmuş burada kalmaya başlamıştır. Kays Aşireti kendilerine verilen harç tezkerelerini kendi rızalarıyla devlete terk etmek, gerektiğinde asker temin etmek, mükellef olacakları örfi ve şer'i vergilerini eda etmek şartlarıyla etrafa dağılmış olan haneleri ile Kürdistan Vilayeti'nde münasip bir bölgeye yerleştirilmelerini talep etmiştir. Ayrıca bu hanelerin çiftçilik ve ekiciliğe de teşvik edileceği belirtilerek aşiret şeyhlerinin tüm bu hususlar için taahhüt verdiği görülmüştür[650].

[648] 1863 senesinde Kays Aşireti'nin bir oymağı olarak bahsedilen Beni Yusuf Oymağı'nın Şeyhi Abdo bin İbrahim'dir. Bkz. BOA., MVL., 767-21/4-5.
[649] BOA., MVL., 760-58; BOA., A.MKT.UM., 523-42.
[650] BOA., MVL., 683-42/4.

Aşiretin bu taleplerine olumlu cevap verilmiş, hanelerinin Viranşehir ve civarına iskânı kararlaştırılmıştır. Viranşehir'de yerleştirilecek olan köylerin imar ve iskân edileceği, aşiret halkının ziraata yönlendirileceği, Nusaybin, Aznavur ve sair bölgelerde zarara meydan verilmeyerek buraların muhafaza edileceği hususlarında aşiret şeyhlerinden taahhüt alınmıştır. Bu bölgede kurulacak olan yeni köyler ve bu köylerin şenlendirilmesi sonrasında kendilerine bir kaza statüsü verilebileceği de belirtilmiştir[651]. 1864 senesinde Kays Aşireti'nin en muteber şeyhi Şeyh Abdullah bin Osman'dır. Diğer ileri gelen şeyhleri ise Hasıl, Abid(Abdo) ve Ali'dir. Aşiret, haneleri ile beraber Viranşehir çevresine yerleşir ve buraları imar ve iskân eder ise kaza statüsüne erişeceği, o zaman Şeyh Abdullah'ın müdürlüğe ve diğer zatların ise meclis azalığına kadar yükselebileceği de ifade edilmiştir[652]. Ayrıca aşiretin iskân ve itaat altına alınması nedeniyle Şeyh Abdullah başta olmak üzere adı geçen aşiret şeyhlerine hilat, seyf (kılıç) ve kaftan gibi toplamda 2.970 kuruş kıymetli hediyeler gönderilmiştir[653].

Kays Aşireti'nin bazı mensuplarının Viranşehir tarafına yerleştirilmesi ve buradaki varlıkları hususunda arşiv kayıtlarının bir süreklilik arz etmemesi nedeniyle takibi şimdilik mümkün olamamaktadır. Ancak bu aşiretin Urfa ve Harran bölgesindeki varlığının devam ettiği anlaşılmaktadır. 1891 senesinde aşiretin başında muhtemelen Şeyh Abdullah'ın oğlu olan Şeyh Ömer bin Abdullah El-Osman bulunmaktaydı[654]. Harran ve civarında bulunan Kays Aşireti, Türkmen Aşiretleriyle birlikte 1891 senesinden itibaren kurulmaya başlanan Hamidiye Süvari Alayları içerisinde yer almıştır. Merkezi Urfa olan Yedinci Liva dâhilindeki 51. ve 52. Alay olmak üzere teşkil edilen 2 alay Kays Aşireti üzerine kayıtlıdır[655]. Aslında Kays ve Türkmen Aşiretleri'nden dört buçuk alay teşkili için taahhüt alınmış ve aşiret reisleri bu amaçla harekete geçmişlerdi[656]. Bu alayların kuruluşu ve takibi için Dördüncü

[651] BOA., MVL., 683-42/3.
[652] BOA., MVL., 683-42/5.
[653] BOA., MVL., 683-42/1-2.
[654] "Medîne-i Urfa'ya mûzâf Harran nâhiyesine tâbiʿ Mizar karyesi sâkinlerinden Beni Kays ʿaşîreti şeyhi Ömer bin Abdullah el-Osman…" UŞS., 222, 127/211; "…Harran nâhiyesine tâbiʿ Mizar karyesi sâkinlerinden Kaysî ʿaşîreti şeyhi Ömer bin Abdullah el-Osman…" UŞS., 222, 138/232.
[655] BOA., Y.EE., 81-42/2.
[656] BOA., Y.MTV., 68-28/2. Burada yer alan bilgiye göre Urfa eşrafından Hamdizâde Mehmed Bey tarafından Mirliva Hakkı Paşa ve beraberindeki komisyon ile aşiret reisleri ve efradından oluşan 300 kişiye mükemmel bir ziyafet verilmiştir.

Orduy-ı Hümayun Müşiri Zeki Paşa ve Hamidiye Süvari Alayları Mirlivası Hakkı Paşa görevlendirilmiştir. Fakat Mirliva Hakkı Paşa ve beraberindeki heyetin Urfa'ya gelmelerinden sonra dört buçuk olarak belirlenen alay sayısının şimdilik üç buçuk olarak teşkil edilebildiği görülmektedir[657]. Neticede kuruluşu tamamlanan sadece 2 alay olduğu anlaşılmaktadır. Kurulan 51. ve 52. Alaylar, başta Dördüncü Orduy-ı Hümayun'a bağlı iken daha sonra Milli Aşireti ile meydana gelen çatışmalardan dolayı Beşinci Orduy-ı Hümayun'a dâhil edilmiştir.

Urfa Vilayeti'nin Harran bölgesinde yer alan Kays Aşireti ve Türkmen Aşiretleri kendi bünyelerinde Hamidiye Süvari Alayları kurulmasına izin verildiği için Dördüncü Orduy-ı Hümayun Müşirliğine hitaben Ekim 1892 tarihli bir teşekkür telgrafı göndermiştir. Bu telgrafta Kays ve Türkmen Aşireti reislerinin isimlerinin zikredilmesi önem arz etmektedir. Bunlar; Kays Aşireti rüesasından Şeyh Abid, Kays Aşireti rüesasından Şeyh Hasan, Kays Aşireti rüesasından Şeyh Ömer, Kays Aşireti rüesasından Hadi, Kays Aşireti rüesasından Şeyh Ali ve Türkmen aşairi Reisi Abdurrahman'dır[658]. Hamidiye Hafif Süvari 51. ve 52. Alaylarını teşkil eden Kays Aşireti içerisinde Beni Muhammed, Beni Yusuf, Tammah ve Seyale kabileleri mevcuttur[659]. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Harran ve civarında Milli, Aneze, Şammar ve Kays Aşiretlerinin birbirleriyle olan mücadeleleri mahalli yetkilileri oldukça uğraştırmış, yöre halkını ise perişan etmiştir. Bu hususlar bölgedeki aşiretlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve mücadeleleri başlıkları altında ele alındığından burada bahsedilmemiştir.

[657] BOA., Y.PRK.AZJ., 22-117.
[658] BOA., Y.MTV., 68-21/2.
[659] BOA., DH.TMIK.M., 85-21/1.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
URFA BÖLGESİNDEKİ AŞİRETLERİN DEVLETLE OLAN SOSYAL VE EKONOMİK MÜNASEBETLERİ

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda devletin sınırları dâhilinde olan boy, aşiret, cemaat, oymak veya kabilelerin yönetimi hususunda bilgiler verilmiştir. Devletin genelde tüm aşiretlere, özelde Doğu ve Güneydoğu'da bölgelerinde bulunan aşiretlere yönelik politikaları hakkında bilgiler verilerek Urfa ve çevresinde varlık gösteren aşiretlerin merkezi ve yerel yöneticilerle olan ilişkileri örneklerle izah edilmeye çalışılmıştır. Kendi içerisinde hiyerarşik bir yapı arz eden ve kendine has idare tarzları olan aşiretler, devlet nezdinde zaman içerisinde içerde veya dışarda değişen siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak farklı politikalarla idare edilmişlerdir.

Nitekim XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı toraklarında konar-göçer aşiretlere yönelik resmi bir iskân politikasının yürütüldüğü görülmektedir. Neredeyse bu yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden iskân teşebbüslerinin merkezlerinden birisi de Rakka ve Urfa bölgesi olmuştur. Urfa ve çevresinin kadimden beri Anadolu'ya gelen cemaat, oymak ve aşiretlerin yerleşim bölgelerinden olduğu bilinmektedir. Rakka ve Urfa bölgelerinde var olan aşiretler haricinde iskâna tâbi tutulan aşiretlerin de katılımıyla bu havalinin tam bir aşiret yuvası olduğunu söylemek mümkündür. Urfa Vilayeti bulunduğu coğrafi konum itibariyle de XVIII. ve XIX. yüzyıllarda irili ufaklı birçok Türkmen, Kürt ve Arap aşiretlerinin uğrak noktası haline gelmiştir. Dolayısıyla merkezi hükümet tarafından bölgenin idaresine ve kontrolüne ehemmiyet verilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

4.1. AŞİRET KİMLİĞİ VE SİYASAL BİR ÖRGÜTLENME OLARAK AŞİRET

Aşiret, sistematik bir örgütlenme biçimine dayalı içe dönük küçük bir dünya, bir savunma örgütü, geleneklerine bağlı ve tutucu bir kurum olarak aynı olmayan fakat benzer özellikler taşıyan gruplardan müteşekkil topluluktur. Bir federasyon yapısını andıran aşiret yapılanması kültürünü ortak bir geçmişten alır ve kendini tarihsel bir

kökene dayandırmak için çaba sarf eder. Zira aşiret mensupları soylarına asalet atfeder ve atalarının kahramanlıklarına gölge düşürecek hikayelerden de pek bahsetmezler[660]. Aşiret kendi içerisinde örgütlenişi bakımından nüfus yoğunluğu, hiyerarşi örgüsü, kan veya soy bağı temelinde tasnif edilmektedir. Ataerkil yapısı, askeri gücü, aşiretin önde gelenleri tarafından korunan geleneksel yasaları, okuryazarlığın olmadığı kültürü, aşirete ait otlak bölgeleri, hayvancılık, ticaret ve istilaya dayalı ekonomisi ile minyatür nitelikteki bir devlet yapısındadır[661]. Bu hususta araştırmacıların çoğu aşiretin bir siyasal birim olduğunu belirtirler ve bu siyasal birimin dış tehditlere karşı korunması amacıyla örgütlenmesi gerekmektedir. Fakat aşireti siyasallaştıran unsur sadece aşiret mensuplarının bu koruma ve kollanma zorunluluğu değildir. Aşiret liderinin devlet birliği veya karşıtlığı çerçevesinde kuvvetlenmesi ve bu ilişkiler neticesinde aşiretin siyasete dahil olmasıdır. Öyle ki aşiret bireyleri öncelikle yaşadıkları topluma, daha sonra kanunlarına tâbi olduğu devlete bağlıdır. Yaşlı bir aşiret bireyinin "kişinin bağlı olduğu devlet değişebilir; ancak bağlı olduğu aşiret asla değişmez" şeklindeki ifadeleri bu durumu destekler niteliktedir[662]. Her aşiret kendi cemaatini, "reisi" veya "ağası", toprağı ve mahiyeti bulunan bir küçük devletçik kimliğinde kabul eder. Töre, yasa gibi kaide ve nizamları da aşiret meclislerinde ararlar. Bu yüzden güç kaynağı Ağa'da oluşur. Bu durum çoğu kez, aşiret mensuplarını ikili düşünmeye iter. Eğer, fert aşiret dışında ise devlet nizamına, değilse reis veya ağanın gücüne uyum sağlamaya çalışır. Aşiretleşme, kalkınma sürecinden ziyade grup çıkarlarına, buna ek olarak grup dayanışması, norm ve değerlerine kapalı bir yapıyı belirlemektedir. Bu anlamda aşiret yapısında geleneklerin, dini inançların, törelere bağlılığın bir hayat tarzı olduğu söylenebilir[663].

Aşiret, gerçek veya gerçek olduğu varsayılan ortak bir ata veya geçmişe sahip olarak akrabalık temelinde örgütlenmiş, çoğunlukla toprak ve buna bağlı olarak da ekonomik bütünlüğe sahip ev kendine özgü bir iç yapı oluşturan sosyo-politik bir

---

[660] Lale Yalçın Heckmann, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri,* 140-141.
[661] Faleh A. Jabar, "Şeyhler ve İdeologlar: Aşiretlerin Irak'taki Baba Tarafından Kalma Totalitercilik Altında Yapı Bozumuna Uğraması ve Yeniden Yapılanması, 1968-1998, *Aşiretler ve İktidar: Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik,* Der. F.A. Jabar-H. Dawod, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013); 70.
[662] Safiye Ateş Durç, *Türkiye'de Aşiret ve Siyaset İlişkisi: Metinan Aşireti Örneği,* (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 79-80.
[663] Esra Yayla, *Aşiretlerde Sosyal Hayat (Ağrı İli Aşiretleri Örneği),* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 8.

birimdir[664]. Kabilelerin birleşmesinden meydana gelen aşiretin büyüklüğünü bu kabilelerin sayısı belirlemektedir. Bu kabileler reisler tarafından yönetilmekle birlikte kabile reislerinin üstünde de bir aşiret reisi (ulu kişi) bulunmaktadır. Aşiretin teşkilatının tepesinde yer alan bu kişi manevi otoriteyi temsil eder ve gerekli hallerde başka aşiretleri de nüfuzu altına alabilir. Bunun neticesinde bir aşiretler konfederasyonu ortaya çıkar. Ulu kişi başında bulunduğu aşiretlerin diğer aşiretlere karşı korunması, soyunun devamı ve hakimiyetini kabul ettirme gibi sorumluluklara sahip olur. Mesela evlenme akdi de aşiret içerisinde meydana gelir ve dolayısıyla aşiret aynı zamanda bir idari ve siyasi birliktir[665]. Konfederasyon ya da Mir'lik terimleri, muhtelif köken ve kültüre sahip yerel aşiret topluluklarının siyasi olarak bir lider veya kandaşlık grubunun otoritesi altında birleşen topluluğu ifade etmektedir[666]. Konfederasyonların oluşumu ve sürdürülmesi açısından en önemli özelliklerinden birisi dini ideolojidir. Konfederasyonların başında bulunan ağa ve reislere siyasal meşruiyet sağlayan araç dinsel ideolojidir[667]. Bu durumun geçmişten günümüze siyasi anlamda varlığını devam ettirdiğini görmek mümkündür. Nitekim Mahmut Kaya tarafından Şanlıurfa örneğinde hazırlanan çalışmada aşiretlerin kurdukları derneklere mensup üyelerin siyasi tercihlerinde ilk sırada din ve ideoloji unsurunun yer aldığı görülmektedir[668].

Ortadoğu toplumlarındaki kabilelerin(aşiretlerin) devlet yönetimine benzer bir örgütlenmeye temel teşkil ettiği ifade edilmektedir[669]. Bunu tamamıyla kabul etmenin doğru olmayacağı ancak devlet teşkilatı gibi disiplinli bir örgütlenme içerisinde olmasa da devletin sahip olduğu birçok niteliği barındırmaktadır. Yazılı olarak ve kesin bir şekilde belirlenmemiş olmakla birlikte aşiretlerin dört unsurdan oluşan güçlü

---

[664] Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet,* 82.
[665] İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri,* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1992), 77; Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret Yapısı,* 41.
[666] Sait Ebinç, *Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret-Cemaat-Devlet (1839-1950),* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 21-22.
[667] Richard Tapper, *İran Sınır Boylarında Göçebeler-Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi*, Çev: F. Dilek Özdemir, (Ankara: İmge Yayınları 2004) s. 234. Bu kitap için bir tanıtım yazısı da kaleme alınmıştır. Bkz. İsmail Aka, "Richard Tapper, İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler-Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi, çev. F. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2004, 699 sayfa (Kitap Tanıtımı)" *Belleten,* LXX/259 (2006); 1005-1010.
[668] Kaya, *Modernleşme Sürecinde Aşiretlerin Dönüşümü: Şanlıurfa Aile Aşiret Dernekleri,* 187; Mahmut Kaya, "Aşiret Modernleşmesi Mi? Yeniden Aşiretleşme Mi?", *Econharran-İİBF Dergisi,* 2/2 (2018); 129.
[669] Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi,* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003), 32.

bir örgütlenme ağından bahsetmek mümkündür. İlki üzerinde yaşadıkları, kendilerine ait, dışardan müdahalenin kabul edilmediği bir toprak parçası, ikincisi bir lideri (ağa-reis) ve liderin idareyi sağladığı bir mekan (köy-misafir odası), üçüncüsü suç işleyen kimselerin aşiret liderinin talimatıyla yargılayan ve cezalandıran(malını elinden alma, falakaya yatırma ve bir odaya hapsetme gibi) bir yargı gücü ve suçluların ifadesinin alındığı bir mahkeme mekanı (köy odası), dördüncü olarak ise dış tehlikeler karşısında eli silah tutan her mensubun silah altına girdiği bir askeri güç unsurlarıdır[670]. Kısacası aşiretlerin devlet düzeyinde resmi olarak yer alan siyasi, mülki, adlî ve askeri organlarına gayrı resmi bir şekilde vâkıf olduğu söylenebilir.

4.2. XVIII. VE XIX. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ'NİN AŞİRETLERE YÖNELİK POLİTİKALARI

Aşiretler ile merkezi hükümet arasındaki ilişkilerin tanımı, sınırları ve devamlılığı hususunda net bir şeyler söylemek mümkün değildir. Çünkü bu iki mekanizma arasında ilişkileri veya hiyerarşiyi belirleyen resmi bir anlaşma ve uzlaşma yoktur. Devlet otoritesinin aşiret politikası, zamana ve mekâna göre değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla her yerde ve herkese karşı aynı şekilde uygulanamaması durumun karmaşık bir hal almasına sebep olmaktadır[671]. Nitekim Osmanlı Devleti'nin konar-göçer ve yerleşik aşiretler ile münasebetleri de dönemsel olarak değişiklik göstermiştir. Araştırma konusu itibariyle ele alınan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan aşiretlerin devlet ile ilk münasebetleri Yavuz Sultan Selim (1512-1520) dönemine tekabül etmektedir. 1514 senesinde Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında meydana gelen Çaldıran Savaşı'nda Yavuz Sultan Selim Şah İsmail'e karşı zafer kazanmış ve akabinde Doğu Anadolu Bölgesi'ni hakimiyet altına almıştı[672].

Çaldıran Savaşı sırasında İdris-i Bitlisi; Palu, Çemişgezek, Çapakçur, Bitlis Hasankeyf, Hizan, Cezire ve Sason'da bulunan Kürt emirliklerini bir çatı altında birleştirerek desteğini sağlamış ve askeri olarak Osmanlı Devleti tarafında yer

---

[670] Abdulvahap Uluç, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal ve Siyasal Yapısı: Mardin Örneği'nde Siyasal Katılım,* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 105; Abdulvahap Uluç, "Kürtler'de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret", *Mukaddime*, 2 (2010); 43.

[671] Doktor Frayliç ve Mühendis Ravling, *Türkmen Aşiretleri,* Çevrimyazı: Çiğdem Önal, (Ankara: Aşina Kitaplar, 2008), 126.

[672] Bu hususta tafsilatlı bilgi için bkz. Mustafa Ekinci, "Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Osmanlı-Safevi İlişkileri", *Türkler,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 9: 446-458.

almalarına vesile olmuştur. Bölge emirliklerinin bu desteklerinden memnun olan Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisi'den Osmanlı egemenliğine giren bu emirliklere idare bir çerçeve oluşturulmasını istemiş ve nihayetinde 1515 senesinde merkezden atanan Bıyıklı Mehmed Paşa Diyarbakır Beylerbeyi olarak bölgeyi yönetmeye başlamıştır[673]. İdari olarak devlet yöneticilerinin bölgede bulunmasının yanı sıra Osmanlı, başta Kürt aşiretleri olmak üzere aşiretlere yönelik doğrudan yönetim modelini tercih etmemiş, aşiret liderleri vasıtasıyla bölgeyi yönetme yöntemini yani dolaylı yönetim anlayışını uygulamıştır. Aslında bu yönetim modeli Osmanlı öncesinde de bölgede tercih edilmekte ve uygulanmaktaydı. Aşiret liderleri tarafından da benimsenen bu yönetim anlayışı liderlerin yerelde güçlerine güç katmalarına, siyasi konumlarını pekiştirmelerine zemin hazırlamıştır. Bu durumdan istifade eden aşiret beyleri bulundukları bölgelerde nüfuzlarını kullanarak büyük tehlikelere yol açmış, köylü ahaliye ciddi zararlar vermişlerdir[674]. Osmanlı Devleti ile aşiretler arasındaki bu dolaylı ve esnek ilişki zaman zaman değişimler gösterse de merkezi otoritenin iyice zayıfladığı XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar kendi içerisinde oluşturduğu idari, askeri, ekonomik ve sosyal yapıları iyi bir şekilde organize etmiş ve genel manada ciddi bir sıkıntı ile karşılaşmamıştır. Ancak yüzyılın ikinci yarısı itibariyle devletin hemen hemen tüm kademelerinde birbirine bağlı olarak bozulma ve çözülmeler görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde askeri alanda sık ve uzun süren savaşlar nedeniyle devlet tarafından ihtiyaç duyulan mâli külfet reayadan karşılanmaya çalışılmış, mevcut vergilerden ziyade köylü ve çiftçi kesime yüklenen ağır vergiler tepkilere neden olmuştur. Bu ağır vergileri ödemekte zorlanan köylü ahali çiftini çubuğunu terk etmiş ve dolayısıyla sipahinin zarar etmesine neden olmuştur. Başı boş bir şekilde büyük kitleler halinde yerlerini terk eden bu çift-bozan köylüler, kendileri gibi uzun savaşlar neticesinde iktisadi zarara uğrayan bir sipahinin veya Kapıkulu olarak nitelendirilen bir devlet görevlisinin himayesinde Anadolu

[673] İbrahim Yılmazçelik, "Osmanlı Hakimiyeti Süresince Diyarbakır Eyaleti Valileri (1516-1838)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 10/1 (2000); 237.
[674] Orhan Örs, *II. Abdülhamid'in Kürt Politikası 1876-1909,* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2018), 38-40.

topraklarında uzun bir süre devam edecek olan ve "Celâli İsyanları" olarak adlandırılan şekavet hareketlerine yol açmışlardır[675].

Celali karışıklıkları, uzun süre devam eden İran ve Avusturya savaşları sırasında gelişmiş ve 1596 senesinden itibaren de Anadolu'nun sosyal ve iktisadi hayatını alt üst etmiştir. Köylünün ziraatı terk ederek leventliğe çekilmesi, tarım ile uğraşanların güvensiz bir ortamda bulunması ve bunlara ek mevsim şartlarının kötü seyretmesi gibi sebeplerle memlekette açlık baş göstermiştir[676]. İran ve Avusturya seferleri mevcut ekonomik düzeni bozmuş, para değer kaybetmiş ve devletin ihtiyacı olan bazı malların üretiminde sıkıntı çekilmesi nedeniyle dışardan alınması zorunlu hale gelmiştir. Özellikle savaş aletleri imal eden yerlerin ortadan kalkması ve bu nedenle meydana gelen açığın dışardan temin edilmesi kaynakların memleket haricine çıkmasına vesile olmuştur. Bu durumun ceremesi kendisini asıl XVIII. yüzyılda gösterecektir[677].

XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu sınırları dahilinde baş gösteren iç ve dış sorunlardan dolayı imparatorluğun gözle görülür şekilde siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal bakımdan bir duraklamaya veya bozulmaya başladığı bilinmektedir. Devlet idaresinde kısmen başarılı sayılabilecek işlerin yapıldığı Köprülüler döneminden sonra 1683'te gerçekleşen II. Viyana Kuşatması ve sonrasında yaşanan hezimet, Osmanlı Devleti tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir[678]. Nitekim II. Viyana Seferi, sonuçları bakımından Osmanlı Devleti tarihinde mühim bir yer edinmiştir. Orta çağdan itibaren Hristiyan toplulukların oluşturduğu Haçlı ittifakları ile meydana gelen çatışmalardan sonra Osmanlıların Anadolu'dan Avrupa tarafına geçmeleri ve burada hızlı bir şekilde gerçekleşen yayılma ve yerleşme hareketleri sürekli ve dengeli bir hal almıştı. Bu denge, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) döneminden XVII. yüzyılın sonlarına değin bazı sarsıntı ve değişikliklere uğramasına rağmen devam etmişti. Ancak 1683'te

[675] Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyanları,* 93-107; Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 4/6 (1966); 201-202.
[676] Mustafa Akdağ, "Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-0606", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 2/2 (1964); 1-2.
[677] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III. Cilt 2. Kısım,* 7. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2011), 575.
[678] Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *Türkler,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 12: 479.

başlayan II. Viyana Kuşatması ve akabinde on altı sene süren savaşlar Avrupa toprağındaki dengeleri alt üst ederek Osmanlı Devleti'nin egemenlik sınırlarını doğal bir sınır olan Tuna Nehri'nin gerisine itmiş, devletin elinde olan Avrupa tarafındaki topraklar için de devamlı bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Viyana yenilgisinden sonra devlet mekanizmasının, emareleri Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar uzanan ancak tam anlamıyla kabullenilemeyen bozulma ve buna bağlı olarak meydana gelen gerileme gerçeği iyice gün yüzüne çıkmıştır. Ayrıca Batı dünyasını doğu dünyasına karşı yapacağı girişimlerde cesaretlendirmiştir[679].

XVII. yüzyılın başlarından itibaren öncelikle Celâlilerin sebep olduğu asayişsizlikler olmak üzere devlet sınırları içerisinde iç karışıklıklar yaşanmaya başlamıştır. Bu yüzyıl boyunca devam eden ve memleketi her açıdan olumsuz etkileyen bu iç meseleler haricinde dışarda yukarıda kısaca bahsedilen devletlerle girişilen uzun ve yıpratıcı savaşlar devlet düzeninin bozulmasına yol açmıştır. İç ve dış karışıklıklar sadece XVII. yüzyıl ile sınırlı kalmamış, XVIII. yüzyılda da devam etmiştir. İdari otoritenin zayıflığı, vergi adaletsizliği gibi nedenlerle ortaya çıkan ve devleti oldukça zarara uğratan iç isyanlar mevcuttur. Bunlara 1727-1728 İzmir İsyanı, 1764-1766 Kıbrıs İsyanı, Mısır, Akka ve Mora İsyanları örnek gösterilebilir[680].

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde meydana gelen iç karışıkların önemli sebeplerinden birisini de konar-göçer aşiretler oluşturmaktadır. Aslında bu topluluklar XVII. yüzyıldan itibaren şekavet hadiseleri içerisinde yer almaya başlamışlardı. Nitekim Celâli olayları Orta Anadolu kaynaklı olmasına rağmen yıkıcı etkileri, aşiret hayatının her yönüyle yaşadığı Güneydoğu Anadolu coğrafyasında daha etkili olmuştur. Öyle ki önceden zengin mukataa topraklarına ve gelirlerine sahip olan Diyarbakır, Mardin, Rakka ve Birecik civarındaki sancaklarda bulunan köyler büyük ölçüde harap olmuş ve nüfusuz kalmıştır[681]. Konar-göçer aşiretler yaylak ve kışlaklara gidip gelirken yerleşik ahalinin ekinlerine ve mallarına zarar vermek suretiyle şekavette bulunmaktaydılar[682]. Osmanlı Devleti bunların yerleştirilmesi ile ortaya

[679] Cevat Üstün, *1683 Viyana Seferi*, 2. Baskı (tıpkıbasım), (Ankara: TTK Yayınları, 2010), 1.
[680] Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 47-48.
[681] Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyanları,* 464-465; Akdağ, "Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-0606", 11.
[682] Örneğin, Haziran 1693 tarihli Erzurum Valisi Vezir Ali Paşa'ya gönderilen hükümde, Erzurum taraflarına yaylağa gelen Ulus Ekradı'nın yaylaklara gidiş ve dönüşlerinde kasaba ve köy ahalisinin

çıkan asayişsizliğin sona ereceğini düşünerek XVII. yüzyıl sonlarından itibaren ve XVIII. yüzyıl boyunca aşiretlerin iskânı politikasını benimsemiştir.

4.2.1. Osmanlı Devleti'nin Aşiretlere Yönelik İskân Politikaları

XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyıl boyunca devletin aşiretlere yönelik temel politikası iskân üzerine şekillenmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde dışa dönük bir iskân siyaseti takip edilirken, XVI. ve XVII. yüzyıllarda sosyal ve iktisadi alanda bozulmalar başlamış ve buna paralel olarak iskân metodu da değişmiştir. Dışa dönük iskân siyaseti yerini içe dönük iskân siyasetine bırakmıştır. Çünkü XVII. yüzyıldan itibaren askeri alandan uzun süren savaşlar, iç karışıklıklar ve iktisadi bunalımlar köylü-çiftçi ahalinin yerlerini terk etmesine, kendilerine daha güvende hissettikleri şehir ve kasabalara yerleşmelerine yol açmıştır. Bundan dolayı çoğu köy boşalmış ve harap hale gelmiştir. "Celali Olayları" veya "Celali Fetreti" denilen bu dönemlerde köylü reâya *terk-i diyar ve celay-ı vatan* etmişlerdir. Bu halk hayvanlarını ve mallarını dahi almadan kaçmıştır. Bu yüzden bu hadiseye "Büyük Kaçgun" da denilmektedir[683]. Osmanlı Devleti bu durum karşısında iskân ile ilgili kanunlar çıkartarak yerlerini terk eden ahaliyi tekrar eski yerlerine yerleştirmeye çalışmış, bunun için ceza vergileri koymuştur. Ancak bu çabaların çok fazla başarılı olmadığı görülmektedir. Bu durum devletin önemli bir gelir kaynağını oluşturan tarımın gerilemesine, köylerde geride kalanların vergi yüklerinin ağırlaşmasına yol açmıştır. Eski sakinlerin yerlerine dönmemesi neticesinde bu harap ve sahipsiz bölgelere devlet tarafından XVII. ve XVIII. yüzyıllarda aşiret ve cemaatler yerleştirilmek suretiyle ziraata açılması ve şenlenmesi hedeflenmiştir[684].

Devletin bu iskân politikasının sebepleri temelde birkaç başlık altında belirtilecek olursa;

---

mevâşilerini gasp ettikleri belirtilerek buna engel olunması istenmiştir. BOA., A.DVNS.MHM.d., 104, 262/1202. Yine Aralık 1695 tarihli Erzurum Valisi Vezir Mustafa Paşa'ya, kadılara, vilayet ayanlarına ve sair iş erlerine hitaben gönderilen hükümde, Diyarbakır ve Mardin çevresinde bulunan Milli, Şekaki, Zırki, Hasenanlı ve Cihanbegli gibi aşiretlerin yaylak bahanesiyle 300-400 miktarı adamları ile Erzurum ve Bingöl civarındaki bölgelere gelerek buradaki ahalinin mallarını ve erzaklarını gasp etmiş, adamlarını öldürmüş, hayvanlarına el koymuşlardır. Vali'den bu aşiretlerin bölgeye gelmelerinin engellenmesi ve yaptıkları zulümlerin önlenmesi istenmiştir. BOA., A.DVNS.MHM.d., 106, 373/1422

[683] Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celalî İsyanları,* 446.

[684] Halaçoğlu, *Türkiye'nin Derin Kökleri-Osmanlı Kimliği ve Aşiretler,* 74-75.

1. Konar-göçer topluluklar hayat tarzları nedeniyle yaylak-kışlak arasında sürekli hareket halindedirler. Bu gidiş ve gelişleri esnasında daha önce devlete bunun için taahhütname vermelerine rağmen yerli ahalinin arazilerine ve ekinlerine zarar veriyorlardı. Mallarını ve hayvanlarını gasp ediyor ve evlerini bile tahrip ediyorlardı. Adam kaçırma, yaralama ve hatta öldürme hadiselerine bile rastlanıyordu[685]. Cengiz Orhonlu'nun deyimiyle "çoban ile saban" arasındaki bu mücadele devletin ekonomisine ağır bir darbe vurmaktaydı. Bu mücadelenin esas sebepleri arasında yaylak-kışlak davasının olduğu görülür. Her oymağa devlet tarafından yaylayacakları veya kışlayacakları bölgeler önceden tayin edilmişse de bunların yetersiz kalması veya otlak, su gibi ihtiyaçların karşılanamaması neticesinde konar-göçerlerin başka yerlere gitmeye mecbur kaldığı anlaşılmaktadır. Vergiden kaçmaya çalışan bazı grupların ise başka oymaklara veya yerli halka karışmak suretiyle nizama aykırı davrandıkları sıkça rastlanan durumlardan olmuştur. Bu konularda devlete yapılan şikayetler neticesinde hükümetin müdahalesi söz konusu olmuş ve merkezi idareyi meşgul etmiştir. Merkezi otoriteyi sağlamak ve bu olumsuzlukların önüne geçmek için bu konar-göçer ahali yerleştirilmeye çalışılmıştır[686].

2. Başta Anadolu olmak üzere köylerdeki göçler neticesinde boş kalan ve harap olan yerleri tekrar şenlendirmek, ziraata açmak ve imar etmek amacıyla iskân yapıldığı görülür. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren baş gösteren Celali ayaklanmaları ve güneyde Suriye'nin kuzey kesimlerinde eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Arap aşiretlerinin saldırıları sonucu, çoğunlukla zeamet ve tımar köyü olan araziler terk edilmişti. Buraların tekrar canlanması ve mamur hale gelmesi için Türkmen, Kürt ve Arap aşiretler bu bölgelere yerleştirilmeye çalışılmıştır[687].

3. Konar-göçerlerin yerli ahaliye vereceği zararları, eşkıyalık faaliyetlerini ve geçiş güzergahlarını koruma amacıyla da iskân yapıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle savaş dönemlerinde devlet idarecilerinin yerini terk etmelerini fırsat bilen gruplar

---

[685] Mesela 27 Eylül 1678 tarihinde Kütahya, Konya ve Isparta kadılarına, Kütahya ve Konya mütesellimlerine yazılan hükümde konar-göçer taifesinden Emiroğlu Ali ve Mehmed adamlarıyla Mahmud ve Mehmed'in evlerini basıp mallarını gasp edip kardeşleri öldürdüklerinden yakalanıp cezalandırılmaları istenmiştir. BOA, A.DVNS.MHM.d., 96, 128/645.

[686] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 39-44; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* 58-59.

[687] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 44-46; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* 75.

güvenliği ve asayişi bozmaktaydılar. Bu durumu önlemek amacıyla sefer zamanında emniyeti sağlamak için *teftişçi* veya *müfettiş* gibi geniş yetkilerle donatılmış kimseler görevlendiriliyordu. Güneydoğu Anadolu ve Suriye'de bulunan ticaret yolları gibi önemli geçiş güzergahları, önceden *derbendci* ve *beldâr* benzeri kimseler tarafından korunmaktaydı. Yol, geçit ve köprü emniyetlerini sağlayan bu teşkilatlanma da ne yazık ki bozulmuş ve bunların yerlerini terk etmesiyle buralar boş kalmıştı. Merkezi idare buraların güvenliğinin tekrardan temini ve şekavet hadiselerinin önlenmesi amacıyla bazı konar-göçer aşiretleri bu bölgelere iskân ettirmiştir[688].

1691 senesinden başlayan ve devlet eliyle planlı bir şekilde yürütülmeye çalışılan konar-göçer aşiretleri iskân girişimleri XVIII. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde iskân bölgeleri ve faaliyetleri ile ilgili genel bilgilerden bahsedildiği için burada tekrar edilmeyecektir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki devlet tarafından belirlenen iskân bölgelerine yerleştirilemeye çalışılan aşiretlerin birçoğu bölgelerinden firar etmiş ve pek bir başarı sağlanamamıştır. Osmanlı Devleti'nin göçebeleri iskân teşebbüsleri XIX. yüzyılda de devam etmiştir. Devletin her anlamda bir değişim ve dönüşüm yaşadığı Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra bu meseleye daha bir itibar gösterilmeye başlanmıştır. Her ne kadar söz konusu fermanda göçebelerin yerleştirilmesi ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmasa da merkezi otoritenin kuvvetlendirilmesi ile ilgili bazı kararların alındığı görülmektedir. Mesela aşiretlerin iskân meselesi 1839 senesinde Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve Tanzimat Fermanı gereğince aşiret ve kabileleri de devlet otoritesi altına almaya çalışılacağı ancak şimdilik eski nizamları üzere devam edileceği kararı alınmıştır[689]. Ayrıca aşiret beylerine bulundukları eyalet valisi tarafından birer mühür verilerek aşiret ahalisinde başka bir yere gitmek isteyenlere kefil göstermek şartıyla mürur tezkiresi verme usulü uygulanmaya başlandı. Mülki teşkilatta ise Orta Anadolu'da bulunan Boynu-inceli, Tabanlı ve Yeni-il gibi aşiretler müstakil muhassıllık haline getirilmiştir. Daha önceki yerleştirilmelerde göz ardı edilen ve ciddi sorunlara neden olan yaylak-kışlak meselesi de bir nebze düzene oturtulmuş,

[688] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, 47-48.
[689] Celal Erdönmez, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Konar-Göçer Aşiretlerin Yerleştirilmesi (1840-1876),* (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), 76.

aşiretlerin yaylak-kışlak için uzak bölgelere gitmeyerek bulundukları mevcut sancaklar dahilinde yer değiştirmeleri uygun görülmüştür[690].

Konar-göçerlerin iskânlarının zorunlu ve mühim olduğu yerel idareciler tarafından merkezdeki ricale sık sık arz edilmekteydi. Sürekli merkezi hükümetin gündeminde yer alan bu hassas mevzu, geniş çaplı düşünülmesi ve dikkatli davranılması gereken bir işti. Bu yüzden Osmanlı idarecileri iskân meselesini daima erteleme ve aşiretler kaynaklı uygunsuzlukları mahalli idarecilerin alacağı kısıtlı önlemlerle geçiştirme düşüncesindeydi. Buradaki amaç aşiretleri kısım kısım değil toplu bir şekilde yerleştirme ve sorunu kökünden halletmekti[691]. Tanzimat Dönemi sonrasında uygulanan iskân yöntemi birkaç neden üzerine temellendirilmiştir. Öncelikle Osmanlı Devleti'nin muhtelif savaşlarda toprak kaybetmesi neticesinde oralarda muhacir durumunda bulunan Müslüman veya gayrimüslim halkın mevcut sınırlar içerisinde verimli ve boş bulunan uygun yerlere yerleştirilmesi hedeflenmiştir. Asayişin temini, vergilerin düzenli ve nizama uygun bir şekilde toplanabilmesi, konar-göçer aşiretlerden ordu için asker tedarik edilmesi hususları da yine iskâna sebep olan hususlar olmuştur[692].

4.2.2. Aşiretlerden Asker Temini

Osmanlı Devleti savaşlarda ihtiyaç duyduğu askeri kuvvetlerin bir kısmını aşiretlerden temin etmeye çalışmıştır. Çünkü aşiret mensuplarının öteden beri savaşlarda yiğitlik ve mertlik gösteren savaşçı ve işe yarar kimseler oldukları belgelerde dile getirilmiştir. Osmanlı Devleti fethettiği coğrafyalarda yaşayan konar göçer Ekrad ve Türkmen aşiret, cemaat ve oymakları kendi devlet düzenine entegre etmeye çalışmış ve onları sisteme dahil etmiştir. Savaş ve barış dönemlerinde olmak üzere aşiretlerden vergi talebi haricinde devletin gerçekleştirdiği seferlere bu aşiretlerin muharip ve lojistik desteği sağladığı görülür. Osmanlı İmparatorluğu XVII. yüzyılın sonlarına kadar askeri destek olarak aşiretlerden faydalanma gereği duymamıştır. Hatta ordu nüfusunda eksiltemeye gidilmek istenmiş, 'Sekban' ve

[690] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı,* 113-114.
[691] Fatma Akın, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu'da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876),* (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 152.
[692] Abdullah Saydam, "Tanzimat Devrinde Dobruca'da İskân Faaliyetleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 7 (1992); 199.

‘Sarıca’ namıyla görev yapan profesyonel askerler hizmete alınmamaya başlanmıştır. Orduya alınmayan bu kesim daha sonra Anadolu’da kargaşaya neden olacaktır. İşte hem bu asi kesimin bertaraf edilmesi, hem de uzun süren savaşların verdiği zaiyat durumu aşiret kuvvetlerinden de istifade etme ihtiyacını doğurmuştur[693]. Nitekim 1683 Viyana kuşatması sonrasında devam eden Osmanlı-Avustuya savaşları esnasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan Türkmen ve Ekrad cemaatlerinden mühim miktarda asker sevk edilmiştir. 1687-1691 tarihleri arasında Ruha Eyaleti Ekrad Cemaatlerinden olan Berazi, Dınayi, Baziki, Dögerli ve Kûhbinik’ten toplamda 410 asker gönderilmiştir[694].

Devlet tarafından talep edilen askerlerde bulunması gereken özellikler hususunda kayıtlarda bazı bilgiler yer almaktadır. 1695 senesinde Avusturya Seferi için asker talep edilirken, bu kişilerin küçük yaşta olmamaları, iş göremez halde bulunmamaları, güzide ve güçlü kuvvetli olarak ‘darb u harbe’ kâdir kimselerden seçilmesi, ayrıca bazı zamanlarda bunların ‘çifte tabanca ve boylu tüfenk’ ile donatılmış halde gönderilmeleri istenmiştir[695]. 1787-1791 Osmanlı-Rusya-Avusturya Savaşları’nda iki cephede birden savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti yöneticileri vasıtasıyla ihtiyaç duyduğu asker ihtiyacını karşılamak için 1790 senesinde memleket dahilindeki aşiret beylerine fermanlar göndermiş ve kendilerinden sefere katılmak üzere ‘işe yarar’ askerler göndermelerini istemiştir. Gönderilen bu fermanlarda gayrimüslim devletlerin Osmanlı’ya karşı ittifak halinde saldırdıkları belirtilerek din vurgusu üzerinden asker talep edilmiştir. İslam memleketlerini istila eden “din ve devlet düşmanı olan Moskov ve Nemçeliler ümmet-i Muhammed hakkında garazkâr fikirlerini” icraya koymuşlardı. “Madden ve bedenen cihada kudreti olan, Müslümanım diyenlerin durup oturacakları vakit olmayıp din karındaşlarına” yardım etmeleri için 1790 yılı baharında “eli kılıca kâdir tüvana ve bahadır darb u harb erbabından” olanların sefere katılmaları istenmiştir[696].

---

693 Sümer, “Bozulus Hakkında”, 45.
694 BOA, A.DVNS.MHM.d., 99, 186/54-55. Detaylı bilgi için bkz. Tablo 6.
695 “…yürük tayifesinden iki bin nefer güzide ve tüvanâ yürük askeri teçhiz ve nizam virüb içlerinden birisi oğlan ve uşak makulesi ve amelmande olmıyub cümlesi darb u harbe kadir güzide ve müntahab ve her biri çifte tabancalu ve boylu tüfenklü müsellah ve müretteb olmak üzere kemayenbagi teçhiz ve idad…” Refik, *Anadolu’da Türk Aşiretleri (966-1200),* 110-111.
696 BOA., C.AS., 138-6125.

1776-1779 tarihleri arasında Osmanlı-İran Savaşları'nda, Urfa ve civarında ikamet eden Milli Aşireti Reisi Timur Ağa'dan Acem üzerine gitmek üzere orduya bin kişilik bir kuvvet ile katılması hususunda buyruldu gönderilmiştir[697]. Yine 1798'de Fransızların Napolyon Bonapart komutasındaki ordusunun, Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etmesi üzerine Mısır'a gönderilmek üzere Anadolu ve Rumeli'den asker toplanmasına karar verilmişti. Bu doğrultuda 3 Temmuz 1799'da dönemin Rakka valisi olduğu belirtilen Seyyid İbrahim Paşa'ya yazılan emirde, hali hazırda Gazze, Remle Mısır ve havalisi seraskeri olan Cezzar Ahmet Paşa maiyetine gönderilmek üzere Rakka Eyaleti'nde sakin Dögerli ve Berazi aşiretlerinden 500 süvari tertip etmeleri istenmiştir. Bu talebe karşılık Dögerli aşireti 1780 yılından beri 'mahv u muzmahil' yani perişan halde olduklarını bildirerek, sadece 5 süvari gönderebileceklerini belirtmiştir. Berazi aşiretinin ise asayişsiz tavırlarından dolayı bir seneden beri şehre girişleri Rakka valisi tarafından engellenmiş olmasına rağmen, gelen emir üzerine valinin talimatıyla bazı memurlar görevlendirilmiştir. Suruç emini ve melikleriyle birlikte Halep şehrinde bu asker mevzusu istişare edilmiş ve Berazi aşiretinin kendi arasında yapacağı görüşmelerden sonra asker tanzim edeceklerini dile getirmişlerdi. Ancak aşiret mensupları memleketleri olan Suruç'a döndüklerinde ekinlerinin ve ürünlerinin çekirgeler tarafından yenildiğini, dolayısıyla asker tanzim edemeyeceklerini, hatta zimmetleri olan malı mirilerini eda etmeyeceklerini bildiren bir mektubu merkeze göndermişlerdir[698].

Merkezi otoritenin kuvvetli olduğu dönemlerde aşiretlerin kontrolü ve asker temininde ciddi bir sıkıntı yaşanmamaktaydı. Ancak devletin içerde veya dışarda meydana gelen sorunlarla mücadele ettiği ve otoritenin tam olarak sağlanamadığı durumlarda aşiretlerden asker temini pek mümkün olmamaktaydı. Özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı toprakları dahilindeki Balkanlar'da Avrupa devletlerinin kışkırtmaları ile Sırplar ve Ermeniler devlete karşı isyan ederek idarecileri zor durumda bırakmışlardı. Bu gelişmeler karşısında askeri güce ihtiyaç duyan devlet, aşiretlerden asker teminine tekrar başvurmuştur. Hatta bu dönemlerde devlet ile ilişkileri pek dostane olmayan bazı aşiretlerin desteği de söz konusu olmuştur. Mesela 1819 senesinde Maraş dolaylarında daha birkaç yıl öncesine kadar

[697] BOA., C.AS., 1061-46691.
[698] BOA, C.AS., 312/12898.

hakkında idam fermanı bulunan ve eşkıya olarak nitelenen Reyhanlı Aşireti Boy Beyi Haydar Bey'den bu kez "sâhib-i iktidâr" olarak bahsedilerek "cenkçi ve işe yarar aşiret halkından" 300 nefer süvari askeri ile Tuna Seraskeri Vezir Mehmed Selim Paşa'nın maiyetinde bulunmak üzere acilen hareket etmesi istenmiştir. Ancak Haydar Bey Tuna bölgesine gitmemiş, 1821 Ağustos ve Aralık tarihlerinde kendisine bu hususta tekrar fermanlar gönderilmiştir. Neticede görev yeri doğu seferi olarak değiştirilmiştir[699].

Buna benzer bir durum 1822 senesinde Milli Aşireti Reisi Eyüp Bey ile yaşanmıştır. Bu dönemde Osmanlı-İran arasında yaşanan sınır problemleri nedeniyle hükümet, Bağdat Valisi'ne katılmak üzere bölgedeki aşiret ve kabile beylerinden asker talep etmiştir. Bu beylerden birisi de Milli Aşireti beylerinden Eyüp Bey'dir. Ancak Eyüp Bey çağrıldığı bu sefere bizzat kendisi iştirak etmemiş, yerine güvenilir bir adamı başbuğ tayin ederek biner kuruş harcırahla 500 süvari göndermiştir. Bunun üzerine merkezi hükümet ve yerel idareciler tarafından Eyüp Bey'e kendisinin bizzat sefere katılmasının faydalı olacağı hususunda emir ve nasihatler verilerek Bağdat'a hareket etmeleri istenmiştir[700]. Bu uyarıları dikkate almayan Eyüp Bey, Bağdat'a gitmemenin yanı sıra devletin doğuda ve batıda giriştiği mücadeleleri fırsat bilerek merkezi otoritenin zayıflığından faydalanmış, Urfa bölgesinde bulunan Berazi Aşireti ile birleşerek Urfa, Birecik ve Rumkale'de eşkıyalığa başlamıştır[701].

Askeri alanda yaşanan yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz problemlerden ve askerlik süresinin uzunluğu, asker almada uygulanan yöntemler ve olumsuzluklardan dolayı Tanzimat Fermanı'nda bu husus üzerinde de durulmuş ve bazı düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu düzenlemelerin en önemlilerinden biri 1843 senesinden itibaren yürürlüğe giren "Kura Usulü" olmuştur. Bu seneden itibaren uygulanmaya başlanan kura çekme ile asker seçilme işleminde bazı aksaklıkların görülmesi sebebiyle bu konu 1846'da tekrar ele alınmış, Dâr-ı Şûray-ı Askeri[702] tarafından bir yasa tasarısı hazırlanarak Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye'ye

[699] Ulubaş, *Maraş ve Çevresinde Aşiretler (1774-1865),* 262.
[700] BOA., HAT., 800-37083; BOA., HAT., 800-37083/J.
[701] BOA., HAT., 809-37201/B.
[702] 7 Şubat 1837 tarihinde kurulmuştur. Ordu için gerekli düzenlemelerin yapılması, askeri konularda meydana gelen sorunların tartışılıp çözüme kavuşturulması ile görevlendirilmiştir. Bkz. Ayten Can Tunalı, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusu'nda Yapılanma (1839-1876),* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), 25; Cevat Aksu, *Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar),* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), 19.

sunulmuştur. Padişahın onayından sonra yürürlüğe giren bu yasaya göre askerlik çağına gelmiş olanlar her yıl belirli merkezlerde kurulacak olan kura meclislerinde gerçekleştirilecek olan kura sonucu askere alınacaklardı. Askerlik süresi 5 yıl olarak belirlenmişti ve terhisten sonra 7 yıl da redif olarak hizmet edilecekti[703]. Tanzimat'tan sonra askeri alanda meydana gelen değişiklikler ve düzenlemeler ile askerlik zorunlu hale getirilmişti. Buradaki temel amaç devletin asker ihtiyacını karşılamaktı. Öyle ki uzun süreden beri asker vermemeyi alışkanlık haline getiren göçebe aşiretlerden de kura usulüyle asker temini yoluna gidilmesi düşünülmüştür[704].

Askeri teşkilatta yapılan değişikliklerden sonra ülke genelinde Hassa, Dersaadet, Rumeli, Anadolu ve Arabistan Ordusu olmak üzere beş ordu kurulmuştur. 1848 tarihinde Kura Nizamnamesi'nin yürürlüğe konulmasından sonra merkezi Bağdat olmak üzere altıncı bir ordu teşkil edilmiş ve söz konusu ordular 1-6 arasında numaralandırılarak zikredilmeye başlanmıştır. Bu orduların her biri kendi bölgelerinden sorumlu tutulmuştur[705]. Urfa Sancağı dahilinde gerçekleştirilecek olan kura usulünden merkezi Halep olan Arabistan Ordusu başka bir ifadeyle 5. Ordu görevlendirilmiştir. Şubat 1862 tarihinde Arabistan Ordusu Dairesi, kura-yı şer'inin icrasına Halep'ten başlamış, Kilis, Antakya, Antep, Urfa, Maraş ve Adana taraflarındaki kuraların icrası için de gerekli talimatları göndermiştir[706]. Urfa'da kura işlemi için mutasarrıf vekilinin bir şukka ve Urfa Meclisi'nin bir mazbata da gönderdiği anlaşılmaktadır[707]. Nitekim Urfa Sancağı'nın Arabistan Ordusu Dairesi dahilinde olması nedeniyle burada kura-i şer'iye icra edileceği belirtilmiştir[708]. Ayrıca Urfa Sancağı'ndan on iki seneden beri muhtelif nedenlerle asker alınmadığı, kura işlemi ile asker alımının memnuniyet vereceği vurgulanmıştır[709]. Kura usulünün

[703] Musa Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askere Almada Kura Usulüne Geçilmesi 1846 Tarihli Askerlik Kanunu", *Askeri Tarih Bülteni*, 10/18 (1985), 69-71. Yeterli sayıda bastırılarak ordu merkezlerine ve diğer ilgili yerlere dağıtımı yapılan bu kanunun basılı metni ATASE Kütüphanesinde ve Musa Çadırcı'nın özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Metni, bütünüyle madde madde Musa Çadırcı Türkçeleştirilerek yayınlanmış, daha sonra diğer kura kanunlarıyla birlikte Faruk Ayın tarafından ele alınarak kitapçık halinde bastırılmıştır. Tunalı, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusu'nda Yapılanma (1839-1876),* 53. Söz konusu eser için bkz. Faruk Ayın, *Osmanlı Devletinde Tanzimat'tan Sonra Asker alma Kanunları (1839-1914)*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994).
[704] Akın, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu'da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876),* 152-153.
[705] Fahri Çoker, "Tanzimat ve Ordudaki Yenilikler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, s. 1260-1266. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985) 5: 1260.
[706] BOA., A.MKT.UM., 547-2/1; BOA., A.MKT.UM., 537-51.
[707] BOA., A.MKT.NZD., 397-8.
[708] BOA., A.MKT.NZD., 398-48/1.
[709] BOA., A.MKT.NZD., 398-48/3.

sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve asker sayısının belirlenebilmesi açısından bölge nüfusunun bilinmesi gerekmekteydi. Urfa Sancağı 1850 senesinde nüfus tahririne tabi tutulmuş ve 1851 senesi içerisinde de kura-i şer'iye icra edilmiştir. Bu tarihten sonra ise on iki yıl zarfında kura çekimi yapılmadığı dile getirilmiştir[710].

1862 senesi Şubat ayında başlanan kura faaliyetleri çerçevesinde Ramazan ayına denk gelen Mart'a kadar Halep şehri ile Cebel-i Seman, Bab ve Cebbul (Bab-ı Cebbul), Kilis, Antakya, Antep ve Urfa'da yapılan kur'a-i şer'iye çalışmalarının bazı yerlerde tamamlandığı bir kısım yerlerde de tamamlanmak üzere olduğu bildirilmiştir[711]. Ramazan ayında icra edildiği anlaşılan kura çekme faaliyetlerine bayram münasebetiyle ara verildiği ve Urfa'da bayramdan sonra gerçekleştirileceği karara bağlanmıştır[712]. 4 Nisan 1862 tarihinde Urfa Sancağı'nda kur'a-i şer'iye tatbik edilmiştir[713]. Sancak dahilinde ciddi bir sıkıntı ile karşılaşılmamasına rağmen bölgedeki aşiretlerin asker vermeye pek sıcak bakmadıkları, ismine kura isabet eden bazı aşiret mensuplarının 'terk-i vatan' ettikleri anlaşılmaktadır[714]. Örneğin, Dögerli Aşireti mensuplarının çoğunlukla yaşadığı bölge olan Dögerli Nahiyesi Müdürü Ali Bey, kura nizamına aykırı hareketlerde bulunmuş ve ahaliden haksız yere para toplama faaliyetlerine girişmiştir[715]. Ali Bey, kura meselesinde neden olduğu yolsuzluk sebebiyle mahkemeye sevk olunmak üzere iken yakınlarıyla beraber Siverek tarafına kaçmıştır. Urfa'ya gönderilmesi için Harput Mutasarrıflığına emir gönderilmiştir[716].

Urfa'da icra edilen kura usulünde ismine kura isabet edenlerin firar bölgesi Siverek Kazası olmuştur. Gerek 1853 ve gerek 1862 senelerinde yapılan kura faaliyetlerinde firarilerin Siverek taraflarına kaçtıkları görülmüştür. O dönemde Harput Eyaleti'ne bağlı olan Siverek Kazası, Harput'a oldukça uzak bir mesafede bulunmaktaydı. Dolayısıyla kontrolün sağlanması zorlaşıyordu. Bu firar hadiseleriyle birlikte Siverek Kazası'nın Urfa Sancağı'na daha yakın olduğu, bu sancağın Urfa'ya

[710] "…Urfa Sancağının altmış altı senesi tahrir-i nüfusu îfa ve altmış yedi senesi içinde kura-i şer'iyesi icra buyrulmuş ise de andan sonra kura-i şer'iye keşide buyrulmamış…" BOA., A.MKT.NZD., 398-48/3.
[711] BOA., A.MKT.UM., 544-99/1.
[712] "…Kur'a-i şer'iyenin Urfa Sancağında bade'l-ıyd icrası mukarrer oldığı…" BOA., A.MKT.NZD., 406-35; BOA., A.MKT.NZD., 408-11.
[713] BOA., A.MKT.UM., 553-84; BOA., A.MKT.NZD., 411-34.
[714] BOA., A.MKT.NZD., 434-71.
[715] BOA., MVL., 763-75/3.
[716] BOA., MVL., 642-40.

bağlanması ile idaresinin daha kolay olacağı vurgulanmıştır. Bu hususa merkezi hükümetin karar verebileceği belirtilerek firarilerin yakalanıp Urfa'ya gönderilmesi istenmiştir[717].

4.2.3. Aşiret-Devlet İlişkisinde Taltif

Osmanlı Devleti'nde, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar aşiretlerin durumları ve yapısı bazı değişiklikler haricinde bir teşkilat yapısı çerçevesinde korunmuştu. Fakat geçen süre zarfında gerek içerde ve gerek dışarda devleti meşgul eden ve zayıflatan hadiselerin meydana gelmesinden sonra konargöçer aşiretlerin durumlarında değişiklik yaşanmıştı. Dağılmaya ve parçalanmaya başlayan aşiretlere yönelik olarak uygulanan politikalarda da değişikliğe gidilme zaruriyeti doğmuş ve klasik yöntemlerin artık fayda vermediği anlaşılmıştı. Öyle ki askeri çözüm usulleri ötelenmiş, öncelikle aşiret ve eşrafın davranış biçimlerinin yumuşatılmasına yönelik siyasi hilelerin yanında maddi ve manevi teşviklere başvurulmuştur[718]. Bu nedenle XIX. yüzyıla gelindiğinde aşiretler üzerinde otorite tesisi ve onların yerleşik hayata geçirilme girişimleri çerçevesinde bazı uygulamalara geçildi. Aşiretlerin sebep olduğu eşkıyalık veya asayişsizliklerin cezalandırılmasının yanında devlet lehine olan hareketlerinin de ödüllendirilmesi hususu ön plana çıktı. Aşiret ile devlet ilişkilerinde önemli bir yere sahip olan bu ödüllendirme veya taltif modeli aracılığıyla aşiret liderleri ve beylerinin devlete bağlılıkları güçlendirilmekte, gösterdikleri hizmetlerin ve sadakatin devamlılığı sağlanmaktaydı. Aşiret beyi ve aşiretin ileri gelenlerine maaş bağlama, hilat giydirme, madalya verme, rütbe ve nişan tevcihi, bu taltif modelinde benimsenen uygulamalar olmuştur[719].

Urfa bölgesinde yer alan başta göçebe Kürt ve Arap aşiretleri olmak üzere diğer aşiretlerin devlete bağlılıklarını ve bölgede yaptıkları eşkıyalıkları önlemek amacıyla aşiretlere yönelik olarak da ödüllendirme politikasının uygulandığı görülmektedir. Osmanlı Devleti döneminde en eski ve sık başvurulan yöntem ise hilat ve yanında

[717] BOA., A.MKT.UM., 130-29.
[718] Ercüment Topuz, "Payitaht Odaklı Paradigma Bağlamında Osmanlı Taşrasında Aşiretler", *Türkiye'de Aşiret Tartışmaları,* Haz. Suvat Parin, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2019), 138.
[719] Saydam, "Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri", 253; Marufoğlu, *Osmanlı Dönemi'nde Kuzey Irak (1831-1914),* 164, 172.

çeşitli hediyelerin takdim edilmesi geleneği olmuştur[720]. Mesela Aneze Aşireti şeyhlerine, Mısır'da meydana gelen Mehmet Ali Paşa İsyanından sonra oğlu İbrahim'e karşı devletin yanında olmaları ve destek sağlamaları sebebiyle 4.760 kuruş kıymetli şal ve hilatlar gönderilmiştir[721]. Yine Musul taraflarında 1853 senesinde Şammar Aşireti Şeyhi Ferhan başta olmak üzere aşiretin diğer şeyhlerine, aşiret ihtiyarlarına ve şeyh Ferhan'ın adamlarına şal, entari, kılıç, çadır, pirinç, kahve ve buğday gibi hediyeler verilmiştir[722]. Bu hediyelerin takdiminin zaman içerisinde bir âdet halini aldığı ve alışıla gelen bir durum olarak görüldüğü anlaşılmaktadır[723]. Bu konuyla ilgili örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Aşiretleri kontrol altında tutmak, onların devlete bağlılıklarını sağlamak ve aşiret mensuplarının asayişsizliklerine engel olmak gibi amaçlarla aşiret liderlerini taltif etmenin bir başka yolu da onlara maaş bağlanmasıydı. Çünkü aşirete şeyh olarak tayin edilen ve maaş bağlanan kişiler de devlete karşı sadakatten ayrılmayacağı, aşireti içerisinde herhangi bir uygunsuzluğa izin vermeyeceği ve faydalı hizmetlerde bulunacağı yönünde taahhüt vermekteydi[724]. Böylece onları bulundukları bölgenin muhafazası ve salahiyeti açısından sorumlu kılarak meydana gelebilecek olumsuzluklar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır[725]. Devletin bir başka amacının ise kalabalık ve dağınık bir şekilde bölgede dolaşan aşiretler tarafından meydana

[720] Osmanlı Devleti'nde hilat giydirme geleneğine meşruiyetin ve devlete bağlılığın bir sembolü olduğu için oldukça önem verilmiş ve bu gelenek uzun zaman varlığını korumuştur. Merkez veya taşrada kendisine görev verilen kimselerin verilen görevleri en iyi şekilde yerine getirenlere taltif amaçlı takdir, tebrik veya teşvik için hilatlar giydirilmiştir. Bu adet II. Mahmud döneminde her ne kadar kaldırılmak istenmişse de bu hemen mümkün olmamıştır. Nitekim Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid çıktıkları yurt içi gezilerinde eşrafa verdikleri değerli hediyelerin yanında hilat da giydirmişlerdir. Doğu ve Güneydoğu gibi aşiretlerin çoğunlukla bulundukları bölgelerde ise bu usulün terkedilmesi daha geç tarihleri bulmuştur. Çünkü aşiretlerin hoşnutsuzluğuna sebebiyet verilmek istenmemiştir. Filiz Karaca, "Osmanlılarda Hilat", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 25-27.

[721] BOA., HAT., 377-20480; BOA., C.DH., 221-11037.

[722] BOA., C.ML., 718-29364.

[723] Kayıtlarda geçen 'ber-mu'tad' tabiri bu durumun alışkanlık haline geldiğini göstermesi açısından önemlidir. "..Şeyh Semir ve saireye iki seneden beri ber-mu'tad verilmekde olan hıl'at ve kahve ve şeker ve sair mesarifatı.." BOA, A.MKT.UM., 241-50.

[724] Buna örnek olarak 1850 senesinde, birkaç zaman önce başında bulunduğu haneleri ile beraber Bağdat'tan Cezire bölgesine gelmiş olan Şammar Aşireti'nden İbadi, söz konusu hanelere devlete bağlılık ve hizmet taahhüttü karşılığında aylık 1.500 kuruş maaşla Şeyh olarak tayin edilmiştir. BOA., İ.MVL., 183-5520; BOA., A.MKT.MVL., 33-108.

[725] Buna örnek olarak, Temmuz 1854 tarihli bir arşiv kaydında Aneze Aşireti mensuplarından Sofunun oğlu Abdülkerim'in, beraberinde bulunan kalabalık haneleri ile birlikte Urfa'ya tâbi Türkman Cüllabı Nahiyesi'ne geldiği ve bazı uygunsuzluklara girişmek üzere olduğu belirtilmiştir. Bölgenin muhafazası için daha önce görevlendirilmiş olan İyade'nin yetersiz kaldığı, bu görev için Abdülkerim'in daha münasip olduğu söylenerek aylık 2.000 kuruş maaş ile vali tarafından görevlendirilmiştir. BOA., İ.DH., 304-19278.

gelebilecek olaylar karşısında muhatap belirlemektir. Urfa ve havalisinde bulunan Şammar Şeyhi Abdülkerim bulunduğu bölgeleri muhafaza etmek karşılığında Urfa emvalinden aylık 4.000 kuruş maaş almaktaydı[726]. 1856 senesinde Bağdat ve Basra eyaletleri taraflarından şeyhlere verilen maaşların miktarı ve tahsis tarihleri yazılmıştır. Buna göre; Şammar Aşireti Şeyhi Şeyh Ferhan'a Kasım 1848 başlangıcından itibaren Bağdat Vilayeti emvalinden aylık 2.500 kuruş, yine aynı aşiretten …….'a aynı tarihten itibaren aylık 1.500 kuruş, Müntefik Aşireti Şeyhi Faris'e 28 Ağustos 1853 tarihinden itibaren Bağdat emvalinden aylık 7.500 kuruş ve Irak aşiretlerinden Basra'da yer alan Şeyh Müslüm'e ise başlangıç tarihi net olmamakla birlikte Basra emvalinden aylık 1.000 kuruş olmak üzere geçici suretle toplamda 12.500 kuruş maaş ödenmiştir[727]. 1865 senesinde Şammar Aşireti şeyhlerinden Şeyh Ferhan, Bağdat emvalinden 2.500 ve Musul emvalinden 6.000 kuruş olmak üzere toplamda aylık 8.500 kuruş almaktaydı. Şeyh Ferhan'ın kardeşi Abdülkerim Halep emvalinden 3.000 ve Urfa emvalinden 4.000 kuruş olmak üzere toplamda aylık 7.000 kuruş alıyordu. Şeyh Cez'aya ise Mardin emvalinden aylık 3.000 kuruş maaş ödenmekteydi. Böylece genel toplamda Şammar Aşireti şeyhlerine aylık 18.500 kuruş veriliyordu[728].

Aşiret liderlerinin aldıkları bu maaşlara kanaat etmeyerek daha fazla gelir elde etmek için uygunsuz hareketlere giriştikleri görülmüştür. Örneğin Urfa emvalinden 4.000 kuruş maaş alan Şammar Şeyhi Abdülkerim, aldığı bu maaş miktarına kanaat etmeyerek ahaliden ve çevredeki diğer bazı aşiretlerden huva namı ile zorla para koparmaktaydı[729]. Kürdistan valiliğine gönderilen yazıda Şammar Aşireti'nin en muteber şeyhlerinden olan Abdülkerim'in Urfa ve Diyarbakır çevresindeki ahaliden huva ve diğer başka isimlerle vergi almasının menedildiği, bu konuda gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir[730]. Aşiretlerin uygunsuzluklarına karşı şeyhlerinin maaşlarının kesilmesi de alınan tedbirler arasında olmuştur. 1868 senesinde ise Şeyh Abdülkerim'in kardeşleri Şeyh Abdürrezzak ve Ma'cun, Cezire aşiretlerinden Göçer

[726] BOA., İ.MVL., 537-24157.
[727] BOA., MVL., 302-69/1.
[728] BOA., HR.MKT., 535-29/7.
[729] 1864 Ağustos ayında Urfa'dan merkeze gönderilen yazıda Abdülkerim'in aylık 4.000 kuruş maaş almasına rağmen Berazi Kazası'ndan huva adı altında senevi 13.000 kuruş talep ettiği, ahalinin de bu eşkıyanın vereceği zararlardan korktuğu için bu miktarı ödemek zorunda kaldığı belirtilmektedir. BOA., MVL., 774-35.
[730] BOA., MVL., 723-41.

Aşireti'ne saldırmış ve hayli hayvanlarını gasp etmişlerdir. Aynı zamanda tüccar takımının da bazı hayvanlarına ve mallarına el koymuşlardır. Bu nedenle Resulayn ve Nusaybin arasındaki bölgenin muhafazası talep edilmiştir[731]. Öyle ki Abdürrezzak'ın bu saldırılarından sonra kendisine daha önceleri Diyarbakır emvalinden bağlanan 6.000 kuruş maaş miktarının 3.000 kuruşa düşürüldüğü görülür[732]. Gasp ettikleri hayvanları ve malları tamamen geri iade etmeyinceye kadar da maaşının bu şekilde ödenmesi istenmiştir[733].

XIX. yüzyılda aşiretleri taltif araçlarından bir diğeri o yüzyılın yeniliklerinden olan ve Abdülmecid tarafından ihdas edilen mecidi nişanıdır. Bu nişan hakkında ayrıntılı bir nizamname hazırlanmış ve nişanla alakalı muamelatı yürütmek üzere bir meclis, meclis idaresinde bir kalem oluşturulmuş, bu kalemin görevleri de ayrı bir nizamname ile tespit edilmiştir. Beş rütbeye ayrılmış olan mecidi nişanı sayıları sınırlandırılarak belirlenmiş, birincisi en yüksek ve beşincisi en düşük olmak üzere belirlenen şartları sağlayan kişilere verilmiştir[734]. XIX. yüzyılın ikinci yarısında aşiretlerin yol açtığı problemleri önlemek, merkezi otoriteyi sağlamak, aşiret reislerinin sadakatini temin etmek ve bağlılıklarını arttırmak gibi amaçlarla mecidiye nişanının tevcih edildiği anlaşılmaktadır. 1860 senesinde Urfa bölgesinde bulunan Aneze Aşireti'nin yol açtığı asayişsizlik olaylarında bölgede bulunan bir diğer aşiret olan Şammar Aşireti desteği ile Anezeliler yenilgiye uğratılmıştı. Bu muharebede başarılı olunması ve Aneze eşkıyasının büyük bir hezimet yaşayarak Urfa bölgesinden uzaklaştırılmasında Şammar Aşireti ve onların başında bulunan Şeyh Abdülkerim'in etkisi önem arz etmiştir. Hem bu başarıdaki etkisi hem de devlete karşı olan itaatkâr tavırları ve sadakati sebebiyle Şammar Şeyhi Abdülkerim'e Mart 1860 tarihinde devlet tarafından beşinci rütbeden Mecidiye Nişanı verilmesi teklif edilmiştir[735]. Nitekim bu

[731] BOA., MKT.MHM., 408-13/3.
[732] BOA., İ.DH., 579-40303/2.
[733] BOA., A.MKT.MHM., 415-89.
[734] İbrahim Artuk, "Nişan", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33: 154-156; Filiz Karaca, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesi,* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997), 157; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856),* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993), 44-45.
[735] Urfa Mutasarrıfı Mehmet Takiyüddin Bey tarafından merkeze gönderilen yazıda özetle şunlar ifade edilmiştir: Bağdat ve Musul havalisinde bulunan Şammar Aşireti Şeyhi Abdülkerim ibn Sufuk, başında bulunduğu dört bin hane ile her sene kış aylarında Urfa bölgesine gelmektedir. Önceleri bölgede bazı uygunsuzluklara yol açmalarına rağmen bu sene(1860) maiyeti birlikte tekrar buraya gelen Şammar Aşireti, itaat altına alınmış ve Urfa'ya on sekiz saat mesafesi bulunan çöl tarafından Harran Nahiyesi'ne kadar uzanan bölgede göçebe olarak yerleştirilmişti. Aneze eşkıyasının yaklaşık 8.000 hane ve diğer

hususta merkez tarafından yapılan değerlendirme neticesinde Abdülkerim'in devletle olan irtibatını bir kat daha arttırmak için kendisine bu nişanın verilmesi uygun görülmüştür[736]. Gösterilen bu iltifata karşılık olarak Şeyh Abdülkerim ise Urfa Mutasarrıfına bir kısrak(at) hediye etmek istemiştir. Mutasarrıf ise teklif edilen bu hediyenin kabul edilip edilmemesi hususunda merkeze bir tahrirat göndermiştir. Gelen cevapta konunun Meclis-i Valay-ı Ahkam-ı Adliye'de görüşülerek bu hediyenin kabul olunamayacağı ancak karşı tarafın da kırgınlığına yol açılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Sonuçta orta bir yol bulunmuş ve hediye olarak verilen kısrak müzayede yoluyla satılarak geliri mal sandığına teslim edilmiştir[737].

Eylül 1863 tarihinde ise yine Şammar Aşireti şeyhül meşayihlerinden Ferhan Bey'e Bağdat valisinin teklifiyle dördüncü rütbeden "Mecidiye Nişan-ı Zişan" ita olunmuştur[738]. Sultan II. Abdülhamid döneminde askeri alanda oluşturulan Hamidiye Alayları'nda yer alan aşiretlerin aşiret reislerine de nişan verildiğini görmek mümkündür. Nitekim 1891 senesi içerisinde mükemmel 2 alay kuran, 3. alayın teşkili için de teşebbüste bulunan ve bu alaydaki süvarilerin binek hayvanlarıyla elbise masraflarını kendi malından karşılayan Milli Aşireti Reisi Timavizâde İbrahim Paşa'ya ikinci rütbeden Mecidi Nişanı ihsan buyrulmuştur[739]. Aynı sene içerisinde Urfa bölgesinde varlık gösteren Karakeçili Aşireti beylerinden Hacı Bekir Ağa'ya dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı verilmiştir[740].

Devlet tarafından aşiret mensuplarına ihsan olunan bu nişanların genel itibariyle üçüncü ve beşinci rütbeler arasında olduğu dikkat çekmektedir. Ancak Milli Aşireti gibi bölgesinde güç ve nüfuz sahibi olarak devlete faydası dokunan aşiret reislerine ikinci ve hatta birinci rütbeden nişan verildiği görülmüştür. Nitekim kendisine daha önce ikinci rütbeden nişan verilen Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'ya

---

bazı kuvvetlerle Urfa bölgesine saldırısı esnasında, Şeyh Abdülkerim 4.000 atlısı ile ileri saflarda Aneze Şeyhi Cedan'a karşı merdane mücadele etmiş ve sadakati ile güven vermiştir. Bunların yanı sıra Şammar Aşireti gibi büyük bir aşiretin reisi olması ve gerektiğinde askeri kuvvetlerini maaşsız olarak Urfa Sancağı'nın muhafazasına amade edebileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu kabilelerin kadim mizaçları olan bedeviyetlerinden yavaş yavaş sıyrılmak ve medeniyet dairesine başka bir deyişle yerleşik hayata geçmeye istekli ve meyilli oldukları göz önünde bulundurularak Şeyh Abdülkerim'in Mecidiye Nişanı ile mükâfatlandırılmasının uygun olacağı söylenmiştir. BOA., İ.DH., 462-30764.

[736] BOA., A.MKT.MHM., 196-81; BOA., A.DVNS.MHM.d., 31, 26.

[737] BOA., A.MKT.UM., 567-42.

[738] BOA., A.MKT.MHM., 276-16.

[739] BOA., İ.DH., 1250-98058.

[740] BOA., HH.İ., 81-54; BOA., İ.DH., 1251-98066; BOA., İ.DH., 1261-99100.

Aralık 1903 tarihinde birinci rütbeden mecidi nişanı ihsan buyrulmuştur[741]. Nisan 1901 tarihinde Badıllı Aşireti'nin teşkil ettiği süvari alayı zabitanından Kaymakam Ağa'ya üçüncü, Binbaşı Arif Ağa'ya dördüncü, Kolağası Ali ve Yüzbaşı Yusuf, Süleyman, Tahir ve Mülazım Mehmet ağalara beşinci rütbelerden mecidi nişanları verilmiştir. Ayrıca bütün zabitana birer gümüş liyakat madalyası da ihsan buyrulmuştur[742].

Merkezi hükümet aşiretlere takdim edilen bu nişanlardan birtakım faydalar beklemekteydi. Mecidi nişanın üzerinde yer alana "hamiyet-gayret-sadakat" ibaresinden de anlaşılacağı üzere öncelikle konargöçer aşiretlerin devlete yönelik bağlılıklarının ve sadakatlerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir[743]. Aşiretlerin vergi ve asker temininde problem çıkarmamaları ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmamaları sağlanmaya çalışılmış, taltif edilen aşiretlerin diğer aşiretlere örnek teşkil edeceği ve onların da devlete yakınlaşacağı düşünülmüştür. Bunların yanı sıra konargöçer aşiretlerin yer aldığı bölgelerde yapılması planlanan ıslahat veya değişikliklerde aşiret mensuplarının devletin yanında yer alarak istikrar ve düzenin sağlanması amacıyla da nişan itaları gerçekleştirilmiştir[744].

Ödüllendirme şekillerinden bir diğeri de hilat gibi eski Türk-İslam geleneklerinde yer alan madalya takdimidir. Genel itibariyle askeri hizmetlerde sağlanan başarıya bağlı olarak verilen bu madalya itası, nişanlarda olduğu gibi pek yaygınlık kazanmamıştır. Konargöçer aşiret liderlerine veya üyelerine de madalya ihsanı söz konusudur. Bu konuda en dikkat çekici husus Cerid Aşireti'ne mensup olan Asiye isimli bir kadına madalya verilmesidir. Adana çevresinde konargöçer bulunan Cerid Aşireti'nden Asiye Hatun namı diğer Kara Fatma yanına topladığı yeterli sayıda adamlarıyla Kırım Savaşı için hazırlanan orduya katılmıştır. Gösterdiği hizmet ve yararlılıktan dolayı kendisi için vergi muafiyeti talebi ile madalya ve maaş tahsisi teklif edilmiştir. Vergi muafiyeti talebi kabul görmemiş ancak Asiye Hatun'a Ekim 1854

[741] "Milli Aşireti Reisi ve Hamidiye Kırk Birinci Süvari Alayı Kumandanı Mirliva saadetlü İbrahim Paşa'ya birinci rütbeden nişan-ı zişan-ı mecidi ihsan buyrulduğundan muamele-i lazımenin ifası şerefsudur buyrulan irade-i seniye-i cenâb-ı hilâfetpenahi icab-ı âlisinden olmağla…" BOA., İ.TAL., 318-61.
[742] BOA., İ.TAL., 249-14.
[743] Nişan verilmesi ile ilgili kaleme alınan belgelerde genellikle "…kabail ve aşairin meşayih ve rüesasından hükümet-i seniyeye hüsn-ü hıdmet (hizmet) ve sadakat ibraz iden…" şeklinde ifade edilmektedir. BOA., İ.DH., 888-70670.
[744] Akın, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu'da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876),* 77-78.

tarihinde aylık 100 kuruş maaş bağlanmış ve altın madalya verilmiştir[745]. Ekim 1901 tarihinde ise Karakeçili Aşireti mensubu olup Eskişehir havalisinde yaşayan Aşiret Reisi Hacı Bekir ve aşiret ümerasından 6 kişiye altın ve gümüş "imtiyaz madalyaları"[746] ihsan buyrulmuştur[747]. 1904 senesi içerisinde Urfa merkezi ve civarında bulunan Milli Aşireti ile Karakeçili Aşireti muhtelif nedenlerden dolayı karşı karşıya gelmiş ve meydana gelen muharebelerde her iki taraftan da ciddi kayıplar yaşanmıştır. Bu iki aşiret arasındaki anlaşmazlığa son verilmesi için çaba harcayan yöneticiler aracılığıyla orta yol bulunarak barış sağlanmış, bu barış nedeniyle Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve Karakeçili Aşireti Reisi Halil Bey altın imtiyaz madalyaları ile taltif edilmişlerdir[748].

Merkezi hükümet ile aşiretler arasındaki bağların güçlendirilmesi amacıyla izlenen başka bir yol ise Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri var olan ve genellikle sarayda uygulanan Kapıcıbaşılık[749] ve Istabl-ı Amire[750] Müdürlüğü gibi makamların

[745] BOA., A.AMD., 52-41; BOA., İ.DH., 308-19650. Söz konusu belgede Asiye Hatun ve adamlarının katıldığı savaşın Kırım Savaşı olduğu belirtilmemişse de tarihi itibariyle bu savaş olduğu tahmin edilmektedir.

[746] Sultan II. Abdülhamid tarafından 1883 tarihinde bir nizamname dâhilinde ihdas edilmiştir. Devlete ve ülkeye bağlılık gösterenlere, devletin verdiği görevleri başarıyla tamamlayanlara ve millet ve memleket yararına bir keşifte bulunanlara verilen bu madalya altın ve gümüş olmak üzere iki ayrı madenden imal edilmiştir. İmtiyaz madalyasının bir yüzünde saltanat arması, diğer yüzünde, "Devlet-i Aliye-i Osmâniye uğrunda fevkalâde sadakat ve şecaat ibraz edenlere mahsus madalyadır" ibaresi ve altında iç kısmına verilen kişinin adının yazıldığı bir hilâl bulunmaktadır. Üzerindeki ibareden dolayı madalyaya "sadakat ve şecaat madalyası" da denilmiş, bu yüzden zaman zaman ikincisinin imtiyaz madalyasından ayrı olduğu zannedilmiştir. Tafsilatlı bilgi için bkz. Filiz Karaca, "İmtiyaz Madalyası", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22: 240-242.

[747] BOA., Y.PRK.UM., 56-113.

[748] BOA., DH.TMIK.M., 163-48/80.

[749] Sarayın dış kapısıyla orta kapısını bekleyen kapıcıların başıdır. Fatih Sultan Mehmet döneminde 1 adet olmak üzere sayıları her dönem farklılık göstermektedir. Devlet merkezine gelen elçileri karşılar divana ve padişahın huzuruna çıkarırlardı. Haklarında katl kararı verilen bazı devlet adamlarının öldürülmesinde de görevlendirilmişlerdir. Sonraları taşra hizmetinde bulunanlara da verilmeye başlanan kapıcıbaşılık rütbesi XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren fiili bir görev olarak değil de rütbe veya pâye olarak ayanlara veya bazı önemleri hizmetlerde bulunan şahısların, nüfuz ve itibarını yükseltmek için verilmeye başlanmıştır. Tanzimat'tan sonra bazı düzenlemelere maruz kalan kapıcıbaşılık 1908 senesine kadar devam etmiştir. Tafsilatlı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı,* 4. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 387-390; Abdülkadir Özcan, "Kapıcı", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 345-347.

[750] 'Istabl' kelimesi aslen Grekçe olup 'ahır' anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde padişaha ve saray mensuplarına ait atların barındığı Has Ahur'un resmî adı Istabl-ı Âmire'dir. Farklı şekillerde İslami dönemden beri varlığı bilinen bu kurum Eyyubiler, Selçuklular ve Memluklerden sonra Osmanlı Devleti'ne de intikal etmiştir. Zamanla gelişen Istabl-ı Amire, padişah ve saraya ait atlarla ilgilenip, hayvan yetiştirme alanında görevli teşkilatlarla meşgul olmaktaydı. Istabl-ı Amire'nin amiri birinci imrahur idi. Ondan sonra ise ikinci imrahur gelmekteydi. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı,* 488; Abdülkadir Özcan, "Istabl", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 203-204. Sultan II. Mahmut devrinde devlet teşkilatında bazı değişiklikler yapılmış ve Istabl-ı Amire teşkilatı da yeniden düzenlenmiştir. 1835'te küçük mirahurluk 1837'de ise mirahurluk tamamen

aşiret reislerine veya mensuplarına tevcihi meselesidir. Bu rütbe veya pâyeler aşiret reislerinin devlete olan hizmet ve sadakatlerine bağlı olarak verilmekteydi. Örneğin 1863 senesinde Şammar Aşireti Şeyhi Sufukzâde Ferhan Bey'e "aşâir-i merkumenin zabt u rabtı emrinde meşhûd olan gayret ve sadakatine mükâfaten" kendisine Istabl-ı Amire Müdürlüğü pâyesi tevcih edilmiştir[751]. 1885 senesinde ise Aneze Aşireti'nin önde gelen fırkalarından olan El-Hizal Fırkası Reisi Ferid(Fahir) Bey'e Istabl-ı Amire Müdürlüğü pâyesi verilmiştir. Bu pâyenin tevcihi hususu bildirilirken yazılan ifadeler bu gibi rütbelerin veriliş nedenlerine de ışık tutmaktadır. Söz konusu belgede Ferid Bey'in gerek Vedi Resmi'nin[752] ödenmesinde ve gerek aşiretinin idaresinde gösterdiği gayret ve sadakat nedeniyle bir rütbe ile taltifinin uygun olacağı belirtilmiştir. Ayrıca öteden beri Aneze ve Şammar aşiretleri reislerinin merkezi hükümete uyum sağlama ve ısındırma maksadıyla rütbe ihsanı yapıldığı da vurgulanmıştır[753].

Kapıcıbaşılık rütbesinin verilmesinde de yine aşiret mensuplarının devlete olan hizmet ve sadakatleri göz önünde bulundurulmuştur. Örneğin Kasım 1861 tarihinde Afşar Aşireti Müdürü Hacı Bey'e bulunduğu bölgeye yerleştirilen muhacirlerin iskânı hususunda göstermiş olduğu hizmet ve gayreti, aşiretinin bu hususta herhangi bir asayişsizliğe neden olmadığı ve aşiretin kontrolünü sağladığı gerekçeleriyle kapıcıbaşılık rütbesinin verilmesi uygun görülmüştür[754]. Bu tarihten üç yıl kadar sonra Ekim 1864'te Afşar Aşireti'nin Aziziye Kazası'na iskân edilmesinde emeği geçen Afşar beylerinden Halilzâde Mehmed Ağa'ya Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılığı verilmesi ve önceki müdür Hacı Bey'in "İftihar Nişanı" ile taltifi talep edilmiştir[755]. Ocak 1899 tarihinde ise Urfa'nın Çaykuyu Nahiyesi'nde Haltanlı Aşireti Reisi Nebi Bey'e Urfa yolunun inşası ve diğer bazı yararlı hizmetlerinden dolayı kapıcıbaşılık, oğlu Hüseyin

kaldırılarak yerine saltanatın sonuna dek devam edecek olan Istabl-ı Amire Müdürlüğü getirilmiştir. Bu dönemden itibaren Istabl-ı Amire Müdürlüğü rütbe veya pâye olarak verilmeye başlanmıştır. Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi 4-5*, haz. Yücel Demirel, (İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları, 1999), 917; Özcan, "Istabl", 205.

[751] BOA., A.MKT.MHM., 270-87.

[752] 1879 senesinde bütçe zaruriyetinden dolayı devlet tarafından 10 kuruş olarak alınan deve vergisidir. Ziya Karamursal, *Osmanlı Mâli Tarihi Hakkında Tetkikler,* 2. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 1989), 179.

[753] BOA., İ.DH., 972-76778/1.

[754] BOA., A.MKT.UM., 520-95.

[755] BOA., A.MKT.UM., 812-9.

Bey'e de zabit rütbesi verilmesi talep edilmiştir[756]. Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Istabl-ı Amire payesinin kapıcıbaşılık rütbesinden üstün olduğu görülmektedir. Nitekim Istabl-ı Amire payesi verilen aşiret reislerinin kapıcıbaşı rütbesine sahip oldukları anlaşılmaktadır[757]. Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere merkezi hükümet aşiretlerin farklı alanlarda veya konularda devlete hizmet eden veya etmeye çalışan kimseleri maddi açıdan olmasa bile manevi açıdan ödüllendirmeye çalışmış ve onları onurlandırmak istemiştir. Aksi durumlarda da yani kendisine bu gibi rütbeler verilerek taltif edilip sonrasında devlete ve ahaliye zarar verenlerden rütbe ve nişanlarının alındığı görülmüştür. Örneğin Mart 1843'te emir dinlemeyen, isyan eden ve başına Kürtleri toplayarak şekavette cesaret gösteren İçel taraflarındaki Pehlivanlı Aşiret Beyi Abdurrahman Bey'in kapıcıbaşılık rütbesi ref olunup nişanı geri alınmış, ailesiyle beraber Düzce'de ikamete memur edilmiştir[758].

4.3. AŞİRETLERİN SOSYAL İLİŞKİLERİ VE EŞKIYALIK HAREKETLERİ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri toplumun önemli bir kesimini oluşturan ve kendilerine has bir siyasi, sosyal ve ekonomik yapıya sahip olan aşiretlerin devlet görevlileri, yerleşik halk, tüccar taifesi, gayrimüslim ahali ve diğer bazı aşiretlerle ilişkileri söz konusu olmuştur. Bu ilişkilerin temelinde aşiretlerin yaşam tarzları, iktisadi durumları, örf adet ve gelenekleri, bulundukları bölge ve yaşadıkları dönemdeki çıkar ilişkileri yer almaktadır. Yaylak-kışlak tarzında devam eden hayatlarından dolayı yer değiştirmeleri esnasında yerleşik ahali ile karşı karşıya gelen ve genellikle olumsuz seyreden ilişkiler görülmektedir. Yerel idareciler ile ilişkilerinde daha ziyade menfaat sağlama ve nüfuz elde etme çabası vardır. Aşiretlerin hayvancılık yoluyla ürettikleri mallarını satma üzerine kurulu olması gereken tüccar taifesi ile ilişkiler, ne yazık ki bu tüccarları ve kervanlarını soyma hadiseleri gibi

[756] BOA., DH.MKT., 2160-45.
[757] Cihanbeyli Aşireti Reisi ve Rikâb-ı Hümâyun-ı Şahane kapıcıbaşlarından olan Alişan Bey'in aşiretinden tertip ettiği 800 süvari ve sonrasında 600 süvari ile devlete askeri açıdan verdiği destek ve hizmetin mükâfatlandırılması adına kendisine Mart 1843 tarihinde Istabl-ı Amire müdürlüğü payesi ve buna ek olarak nişan itası uygun görülmüştür. BOA., İ.DH., 73-3643.
[758] BOA., C.DH., 252-12564.

uygunsuz olaylar çerçevesinde kendini göstermiştir. Öte yandan Osmanlı Devleti tebaası olan gayrimüslimler ile olan ilişkilerin de olumlu olduğunu söylemek pek mümkün olmamaktadır. Ancak dönemin kaynakları ve arşiv kayıtlarından olumsuz ilişkiler haricinde olumlu bazı gelişmelerin varlığını da göz ardı etmemek gerekir.

Aşiretlerin sosyal ilişkilerini şekillendiren en önemli unsurlardan biri olan eşkıyalık, genel itibariyle yol kesip baskın yaparak gasp ve soygun yapmayı, halkın can ve malını tehlikeye sokarak onları haraca bağlamayı, maddi ve manevi zarar vermeyi, kamu düzenini ve asayişi ihlal etmeyi ifade etmektedir[759]. Eşkıya tabiri sözlükte bedbaht, talihsiz; günahkâr ve âsi gibi anlamlar taşıyan "şaki" kelimesinin çoğuludur[760]. Eşkıyalık, haydutluk manasına gelen "şekavet" kelimesinden türeyen ve bu işi yapan durumda olan "şaki" tabiri ise yol kesen, haydut, bahtsız, fena hareketli, haylaz ve hâbis anlamındadır. Yine şekavetle ilintili olarak eşkıyalar için kullanılan "şekavet-pişe" tabiri de eşkıyalığa alışmış, bu işi huy edinmiş kişileri nitelemektedir[761]. Eşkıyalık yani Şekavet(şakavet) teriminin adli manada Türk hukukundaki tarifi ise şöyledir: *"Mal gasp ve zapt etmek, öç almak, suikastta bulunmak yahut memleketin dahili emniyetini bozmak için mesken, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahalleri basarak veya yakarak yahut tahrip ederek veya adam öldürerek veya yollarda veya kırlarda soygunculuk yaparak veya adam kaldırarak ve bu fiillerden dolayı mevkuf veya mahpus iken firar ederek silahlı dolaşmak suretiyle emniyet ve asayişi münferiden veya toplu olarak tehdit ve ihlal etmektir."*[762] Osmanlı arşiv kayıtlarında ise eşkıya tabirinin karşılığı olarak celâli, eşirrâ, harâmi, haramzâde, türedi, haydut ve uğru kelimeleri de geçmektedir. Yol kesicilik manasına gelen "kuttau't-tarik" de yine arşiv belgelerinde kullanılan tabirlerdendir[763]. Aşiretlerin eşkıyalıklarının dile getirildiği kayıtlarda sık kullanılan diğer tabirlerden olan ve genellikle peşin sıra telaffuz edilen tabirlerden ikisi de "gasp" ve "gâret" kelimeleridir.

---

[759] Mehmet Öz, "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Edt: Osman Köse, 2. Baskı, (Samsun: İlkadım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2017), 12; Mücteba İlgürel, "Eşkıya (Osmanlılar'da Eşkıyalık Hareketleri", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11: 466-467.

[760]Ali Bardakoğlu, "Eşkıya", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11: 463.

[761] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* 238, 977, 986.

[762] *Türk Hukuk Lûgatı,* 3. Baskı, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991), 308.

[763] İlgürel, "Eşkıya (Osmanlılar'da Eşkıyalık Hareketleri)", 467.

Gasp; bir kimsenin malını onun izni olmadan haksız yere ve zorla alınmasını, gâret ise hücum, yağma ve çapulculuğu ifade etmektedir[764].

Şahsi eşkıyalıklar haricinde herhangi bir zümreye mensup eşkıyalar da tâbi oldukları topluluğun ismiyle nitelendirilmişlerdir. Aşiret ve cemaat adıyla adlandırıldıkları gibi, "Ekrad Eşkıyası", "Türkmen Eşkıyası" şeklinde isimlendirmeler de yaygın biçimde kullanılmıştır. İskân edildikleri bölgelere atfen iskân firarilerinin "Rakka perakendesi eşkıyası", "Kıbrıs perakende eşkıyası" gibi ifadelerle anıldıkları görülür. Mesela askeri zümrelerden eşkıyalık yapanlar da "levendât eşkıyası", saruca-sekban eşkıyası" vb. mensup olduğu sınıfın ismiyle adlandırılmıştır[765].

Eşkıyalık, Osmanlı İmparatorluğu'nun da dâhil bulunduğu Akdeniz havzasında XIV. yüzyıldan itibaren etkisini hissettirmeye başlamış, XVI. yüzyıldan başlayarak tırmanma eğilimine geçmiş ve nihayet XVII ve XVIII. yüzyıllar boyunca da devlet otoritesini sarsacak boyutlara ulaşmış çok önemli problemlerden biridir. Bu durumun ortaya çıkmasında Akdeniz havzasında görülen nüfus artışı ve buna bağlı iktisadi zorluk, ticari faaliyetlerin yoğunlaşması, halkın fakirleşmesi ve siyasi otoritelerin güç kaybetmesi etkili olmuştur. İktidar karşıtı dikilen eşkıyalık olağan olarak devletlerin zayıf oldukları bölgelerde yuvalanmaktadır[766]. Eşkıyalık, ekonomik krizin ve ahlaki çöküntünün yaygınlaştığı, devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde ortaya çıkar ve yaygınlaşır[767]. Bozuk düzenlerin ortaya çıkardığı evrensel bir olgudur. Siyasi otoritelerin içerde ve dışarda meydana gelen sorunlarla uğraşmaları onların zayıf düşmesine, dolayısıyla devlet mekanizmasının düzgün çalışmasına engel olmaktadır. Böyle bir ortamda da sosyal ve ekonomik yasalar geçersiz hale gelir, işlerliğini kaybeder ve türlü haksızlıklara yol açar. Eşkıyalığın temel nedenlerinden birisi olan merkezi devlet otoritesinin çöküşü bu haksızlıkları ve zulmü gündeme

[764] Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri,* 6. Baskı, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 154; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* 278-279.
[765] Şaban Bayrak, *Anadolu'da Eşkıyalık Olayları (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı 1700-1750),* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2015), 34.
[766] Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası,* c.2, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990), 63-70.
[767] Mustafa Öztürk, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", *Belleten,* LIV/211 (1990); 983.

getirir. Tüm bu olumsuzluklar toplumlar arasında bir hak arayışını, başkaldırıyı ve ayaklanma türünde eşkıyalığı doğurur[768].

XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin doğuda ve batıda olmak üzere iki cephede savaş ortamında bulunması eşkıya gruplarının ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Anadolu'nun kırsal kesiminde "Celâli" denen ve devletin iki ayrı sınırda savaşmasını fırsat bilerek XVI. yüzyılın sonlarından XVII. yüzyılın ortalarına kadar köylere, küçük topluluklara ve yerleşim yerlerine saldırmışlardır. Bunların haricinde seyyar tüccarlara ve kervan güzergâhlarına yaptıkları baskınlar süreklilik arz etmeye başlamıştı ve şehirleri kuşatarak şehir halkını haraca bağlamaya kadar ilerlemişti[769]. Nitekim yüzyılın sonlarında esas olarak dış devletlerin saldırıları ve yapılan savaşlar dışında Osmanlı'nın maruz kaldığı en önemli iç tehdit eşkıyalıktı. Ayrıca bu dönemde yerleşik hayata geçirilmeye çalışılan ancak bir türlü iskâna ikna edilemeyen aşiretler problemi de devleti oldukça uğraştırmaktaydı. Bu karmaşık düzen içerisinde özellikle idarecilerden kaynaklanan yolsuzluklar, haksızlıklar, ahaliye yapılan zulüm ve getirilen ağır vergiler halkın iyice bunalmasına sebep olmaktaydı. Kendilerine yüklenen bu ağır vergiler ve sorumlulukları yerine getiremeyen halk, çareyi kalabalık gruplar halinde yerlerini terk ederek göç etmekte aramıştır. Dolayısıyla XVII. yüzyılda bu duruma bağlı olarak bir nüfus hareketliliği yaşanmıştır[770].

Osmanlı Devleti topraklarında görülen eşkıyalık hareketlerinin başta sosyal ve ekonomik olmak üzere birçok sebebi bulunmaktadır. XVII. yüzyılın sonlarında Osmanlı birden fazla düşmana karşı giriştiği bazı savaşları kaybetmeye başlamıştı. Orduya katılım gösteren dirlik sahiplerinin savaşta bulundukları zamanlarda kendi bölgelerinde otorite boşluğu meydana gelmekteydi. Uygunsuz tavırları nedeniyle görevinden azledilen veya öldürülen idarecilerin himayesinde bulunanlar kendilerine başka bir gölge buluncaya kadar başıboş dolaşmaktaydılar. Bunun yanında seferlere katılması gereken askerlerin orduya katılmamaları veya gidip de firar etmeleri, sefere

[768] Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar,* 3. Baskı, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 8.
[769] Karen Barkey, *Eşkıyalık ve Devlet-Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, 2. Baskı, çev. Zeynep Altok, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), 157.
[770] XVIII. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum, eşkıyalığın nedenleri, meydana gelen göçler ve aşiret sorunları hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808),* 2. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2020), 5-16.

katıldıktan sonra terhis edilen askerlerin yağmacılık faaliyetleri ile para karşılığında birilerinin hizmetine girmeye hazır silahlı çeteler olarak kırsal kesimlerde diledikleri gibi davranmaları eşkıyalık için uygun ortamı oluşturan nedenler arasındadır[771].

Devlet XVI. yüzyılın sonlarından itibaren devletin yıkılışına kadar olan sürede türlü nedenlerle ve toplumun farklı kesimlerinden türeyen eşkıyalarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Osmanlı coğrafyasında meydana gelen geniş çaplı ve büyük eşkıyalık olaylarının ortak bir özelliği, bu eşkıyalar ve liderlerinin devleti ele geçirmek ya da Osmanlı topraklarında yeni bir devlet kurmak gibi bir niyetlerinin olmadığı hususudur. Başka bir ifade ile devlete ve Osmanlı hanedanına karşı bir zümre veya halk ayaklanması bulunmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi yapısını hep Enderunlu kadro çıkarına geliştirmiş ve devletin yönetimini de kendi tekelinde tutmayı Türk halkına iyice benimsetmiş bulunan Hıristiyan kökenli ve Osmanlı "köle-gulam" ocaklarında eğitilmiş devşirmelere karşı da milliyetçi bir düşünce güdücülüğü söz konusu olmamıştır[772]. Karen Barkey, Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık hareketlerini sorgularken, ekonomik buhranlar, devletin vergi memurları vasıtasıyla ahaliden tahsil edilmeye çalışılan ağır vergi yükleri ve benzeri olaylara maruz kalmalarına rağmen, halkın neden daha ciddi ve büyük ölçüde isyanlara girişmediğini sorusuna cevap ararken, özellikle halkın padişaha ve adalete güvendiğinin üzerinde durmaktadır[773].

Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık olaylarına karışan ya da başka bir deyişle eşkıyalığa temel teşkil eden ve onu besleyen temel insan kaynakları; suhteler, paralı askerler ve aşiret mensupları olarak görülmektedir[774]. Çalışma konumuz itibariyle bu insan kaynaklarından Urfa ve havalisinde bulunan aşiretlerin sebep oldukları eşkıyalık olayları üzerinde durulacaktır. XVII. yüzyılın ikinci yarısında devleti epey uğraştıran sorunlar arasında konargöçer aşiretlerin eşkıyalık faaliyetleri de yer almaktaydı. Bu dönemde dışarda düşmanlarla yapılan savaşlar devam ederken, içerde de devleti bu konargöçer aşiretler mevzusu meşgul etmekteydi. Bu nedenle devletin temel

---

[771] Barkey, *Eşkıyalık ve Devlet-Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, 181; Gürsoy Şahin, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar'da Eşkıyalık Hareketleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 5/1 (2003); 78-79.
[772] Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları",* 13-14.
[773] Barkey, *Eşkıyalık ve Devlet-Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi,* 87.
[774] Bu hususta tafsilatlı bilgi için bkz. Barkey, *Eşkıyalık ve Devlet-Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi,* 157-194; Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet,* 91-107.

politikalarından biri olan ve yüzyılın sonlarından itibaren başlayıp sonraki dönemlerde de aralıklarla devam eden aşiretlerin iskân teşebbüsleri gerçekleşmiştir[775]. Çeşitli siyasi, ekonomik ve sosyal gerekçelerle yapılmaya çalışılan iskânın önemli bölgelerinden biri de Rakka, Urfa ve çevresi olmuştur[776]. Çoğunlukla şakavet hareketlerinde bulunarak asayişsizliğe neden olan cemaat ve aşiretlerin yerleştirildiği ve devlet tarafından bir nevi sürgün bölgesi olarak seçilen bu bölge, güneyde bir tehdit oluşturan ve baskı yaratan Arap aşiretlerine karşı tampon bir set alanı olarak da kullanılmıştır[777]. Ancak devletin aşiretleri iskân teşebbüsleri planlandığı gibi sonuçlanmamış, daha ziyade devlet-aşiret çekişmelerine zemin hazırlamıştır. Çünkü aşiretler, devletin kendileri için tahsis edilen iskân yerlerini beğenmemekte ve göçebelik özelliklerinden dolayı da yerleşik düzenin gerektirdiği şekilde kontrol altında bulunmamakta ısrar etmişlerdir. Yaylak-kışlak hayatı yaşayan bu konar-göçer aşiretler yerleşik ahali ile de karşı karşıya gelmiştir.

Urfa ve çevresi, aşiretlerin yoğun bir şekilde bulunduğu önemli bölgelerden birisidir. Sahip olduğu coğrafi konum itibariyle konargöçer aşiretlerin odak noktalarından birisi olmuştur. Dolayısıyla eşkıyalık hareketlerinin de geçmişten bu yana eksik olmadığı görülmektedir. XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın başlarında Anadolu'yu kasıp kavuran Celali İsyanları'nın ilk büyük hareketi olarak Karayazıcı Abdülhalim isyanı karşımıza çıkmaktadır. Urfa bölgesindeki Kılıçlı Aşireti'ne mensup olduğu belirtilen Abdülhalim, Osmanlı-Avusturya Savaşları (1592-1606) nedeniyle Anadolu topraklarında sükûnetin bozulduğu esnada farklı kesimlerden meydana gelen kalabalık asi grupları etrafında toplayarak kısa sürede gücünü ve nüfuzunu arttırmıştır[778]. Anadolu kentleri üzerinde yıkıcı bir tahribata yol açan bu isyan hareketinden Urfa bölgesi de etkilenmiştir. Nitekim Karayazıcı Abdülhalim'e bağlı ordulardan biri 1599 tarihinde Urfa'yı ele geçirmiş ve burası 1600 yılına kadar işgal

[775] Aşiretlerin iskânı konusunda tafsilatlı bilgi için bkz. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*.
[776] Üner, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İskân Politikasının Bir Örneği: Urfa Yöresine Yerleştirilen Aşiretler", 125-135.
[777] Çelikdemir, "Rakka Mukâvelesi (16 Aralık 1692)", 245-258; Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840),* 24.
[778] Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"*, 376-383; Mücteba İlgürel, "Karayazıcı Abdülhalim", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 24: 482-483.

altında kalmıştır[779]. Gerek kuşatma esnasında ve gerekse işgal altında bulunduğu yaklaşık bir buçuk sene zarfında Urfa ve civarındaki köyler ve mezralar büyük zarar görmüş, Karayazıcı'nın baskı ve zulmünden şehir halkı firar etmeye başlamıştır. Dönemin Urfa kadısı Ali Efendi'nin gayretleriyle halkın tamamen etrafa dağılması önlenmiştir[780]. Bu tarihten sonra da Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü muhtelif bölgelerde olduğu gibi[781] Urfa bölgesinde de eşkıyalık olaylarının devam ettiği dönemin arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Özellikle bölgenin önemli aşiretlerinden olan Milli, Karakeçili, Aneze ve Şammar gibi aşiretlerin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yoğun bir eşkıyalık faaliyeti yürüttükleri, ahaliye ciddi maddi ve manevi zararlar vererek devlet yetkilileri ile yerel idarecileri oldukça meşgul ettikleri söylenebilir.

4.3.1. Aşiretlerin Yerleşik Halkla Yönelik Eşkıyalık Hareketleri

Urfa bölgesinde yaşayan aşiretler ile yerleşik halk arasında sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler söz konusu olmuştur. Fakat bu ilişkiler bazı dönemlerde olumlu olmakla birlikte bazen de olumsuz seyretmiştir. Aşiretler ile yerleşik halk arasındaki sorunun temeli bu iki kesimin yaşam tarzları olarak görülebilir. Yerleşik ahali bulundukları köylerde tarım ve hayvancılık yaparak hayatlarını idame ettirirken, konargöçer aşiretler mevsimsel olarak yaylak-kışlak hayatı yaşamaktaydılar. Kimi aşiretler bu yaylak ve kışlaklarına gidiş ve dönüşlerde yolları üzerinde bulunan tarım arazilerine, bağ ve bahçelere zarar vermekte, ekinleri çiğnemekte ve dolayısıyla yerleşik halk ile karşı karşıya gelmekteydiler. Hatta bu durum yerel yöneticiler başta olmak üzere hükümet merkezine kadar uzanan şikâyetlere konu olmaktaydı. Örneğin Şubat 1751'de Rakka Valisi ve Ruha kadısına gönderilen hükümde, Rişvan Aşireti'nin

[779] William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan (1591-16119),* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 23-26.
[780] Meryem Kaçan Erdoğan, "Karayazıcı İsyanı", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 4/2, (2003); 62.
[781] Bu hususta yapılan bazı çalışmalar durumu destekler niteliktedir. Eşkıyalık konusunda yapılan tüm çalışmaların burada zikredilmesi olanaksızdır. Ancak bu konuya örnek olması açısından bkz. Saydam, "Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri", 243-255; Öztürk, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", 963-992; Gürsoy Şahin, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar'da Eşkıyalık Hareketleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 5/1 (2003); 75-88; Mehmet Karagöz, "17. Asrın Sonunda Filibe ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1680-1700), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 16/2, (2006); 373-402; Kemal Saylan, "Osmanlı Döneminde Kelkit ve Şiran Çevresinde Yaşanan Eşkıyalık Olayları (1760-1916)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* 24, (2018); 63-84; Mustafa Kaya, "18. Yüzyılda Yabanabad Kazasında Görülen Kanunsuzluk Hareketleri", *Ankara Araştırmaları Dergisi,* 1/1, (2013); 51-65.

yaylak ve kışlaklarına gidip gelirken her zaman takip ettikleri güzergâhı kullanmayıp Havas-ı Hümayuna tabi Ekrad ve Reşi mukataası köylerinin içinden geçtikleri, kanunlara aykırı davranarak hayvanlarını haksız yere köylülerin ekili arazilerine salıverdikleri yazılmıştır. Ahalinin ekserisinin bu konudan muzdarip olduğu belirtilerek valinin, zararları telafi etmesi ve engellemesi emredilmiştir[782].

Yine Rişvan Aşireti ile ilgili olarak Nisan 1766 tarihli, Rakka valisi ve Ruha kadısına gönderilen bir diğer hükme göre yaylak dönüşünde konargöçer Rışvan Aşireti'nin 2.000 hane kadarı Rumkale Kazâsı, nahiye ve köylerinde ikamet etmiştir. Fakat bunlar 1765 senesinden başlayarak bölge ahalisinin mallarını yağma etmeye kalkışmışlardır. Bu ve benzeri olumsuzluklar bir türlü son bulmadığı için ahali zarar görmüştür[783]. 1759 senesinde Kürt aşiretlerinden Milli ve Kavili aşiretlerinin Mecidözü kazasındaki kışlaklarından Yaylacık Dağı arkasında yer alan Keçeciözü'ndeki yaylaklarına göçerlerken Kazabad kazası dâhilindeki Tokat kazalarının meralarını teşkil eden mahallere zarar vermeleri de bir başka örnek teşkil etmektedir. Hasat dönemine denk gelmesi hasebiyle mahsulatta da hasara neden oldukları iddia edilerek bunların asıl mahallerine dönmeleri için reaya tarafından yazılmış olan bir ilam merkeze gönderilmiştir[784].

Aşiret mensuplarının Urfa ve çevresinde yol açtıkları eşkıyalık faaliyetleri yalnız yaylak-kışlak dönemlerinde değil senenin pek çok zaman diliminde meydana gelebiliyordu. Buna binaen göçebe, yarı göçebe veya yerleşik halde bulunan aşiretlerin şekavetleri ahaliyi oldukça zor durumda bırakıyordu. Bunun yanı sıra devletin merkezi otoritesinde XVIII. yüzyılda görülen boşluklar da bu aşiretlerin bazı hukuksuz girişimlerde bulunmalarına olanak vermiştir. Örneğin 1748-1749 senelerinde Milli-i

[782] BOA., A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 77/2.
[783] "Kıdvetülnüvabü'l münşirayn Rumkal'a kazâsı nâibi Mevlânâ Ali zîde ilmühü Sudde-i sa'âdetime mektub gönderûb Rumkal'a kazâsı ve Rumkal'a mukata'ası mülhakâtından Araban ve Merziban nâhiyeleri kurasında sâkin re'âyâ fukaraları ve kazâ-i mezbûrda sâkin Ekrâd-ı Reşi re'âyâları meclis-i şer'e varub bu kendu hallerinde ve kesb ve zira'atleriyle meşgul ve arzlarıyla mukayyed iken konar ve göçer Rışvan aşireti yaylakdan avdetlerinde mal-ı mirileri mahallinde olan imtina' ve cümlesi gelub Rumkal'a kazâsı ve nevahi ve kura ve hiyalinde iki bin hâneden ziyâdesi ikamet ve bin yüz yetmiş senesinden beru kışlak hasebiyle ebna-i sebeb ve ehl-i örfün malları ahz ü kabz ve ba'zı kimesnelere dahi ehl ü i'yâllerimize fi'il-i şeni' kasdıyla ta'riz eder deyû iftira ile onar yirmişer atlu cem' ve hânelerine gelub cebren ellişer ve yüzer ve ikişer yüz guruşları tecrim eylediklerinden ma'adâ Rumkal'a bazarına gelub üç beş yüz nefer mikdarı kimesne tecemmü' ve şiddet-i da 'va-yı ve ahali-i sukun malların yağma ve garet ve bunun emsali şekâvetlerinin nihayeti olmayub cümlesinin perakende ve perişan olmalarına ba'is ve badi olmalarıyla…" BOA., A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 210/1.
[784] BOA., C.DH., 25-1220.

Kebir İskânbaşılarından Beşar Paşa beraberindeki 1.000 çadır kadar kişi ile Siverek Kazası üzerine yürümüş ve hatta ahali nezdinde 50.000 kuruştan fazla zarara sebep olmuştur. Bununla da kalmayıp Havas-ı Hümayun köylerinden 26'sının mallarını ve hayvanlarını alıkoyarak hanelerini dağıtmış; meydana gelen çatışmalarda ise 22 kişi canından olmuştur. Böylelikle toplamda 300.000 kuruştan ziyade hasara yol açıldığı kayıtlara geçmiştir[785].

XVIII. yüzyılın ortalarında bölgede bulunan yerel idarecilerin asayiş ve huzuru sağlamada pek başarılı olamadıkları halk tarafından merkeze gönderilen çeşitli dilekçelerden hareketle anlaşılmaktadır. Zira bölge halkı bu dilekçelerde idare kabiliyeti yüksek kimselerin bölgede görevlendirilmesi hususunu dile getirmiştir. Bu duruma Aralık 1754 tarihli bir belge örnek teşkil etmektedir. Buna göre, Diyarbakır Valisi İbrahim Paşa tarafından merkeze gönderilen tahriratta Milli Aşireti'ne mensup bazı şahısların, Yezidi taifesinden Şarkiyanlı Oymağı ve 'Advan Oymağı ile birlikte dokuz ay kadar Siverek bölgesinde kaldıkları ve her bir köyden üçer beşer yüz kuruş mahsulatlarını zapt ettikleri belirtilmiştir. Bu esnada havas ve tımar köyleri ahalisinden 56 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca kadın ve çocukların yer aldığı 44 kişi de suda boğulmuştur. 15 köyün mal, eşya ve binek hayvanları ise gasp edilmiştir. Yaşanan bu hadiselerin rapor edilmesi için Diyarbakır vilayeti tarafından memurlar tayin edilmiş ve yapılan tespitler kayıt altına alınmıştır. Siverek kadısı ve ahalisinin merkeze gönderdikleri arzlarında eşkıyaların zarar ve ziyanlarına son vermek için bir "Vezir-i zişan (şanlı)" tayin edilmesi gerektiği, bu eşkıyaların iskân mahallerine yerleştirilmedikçe memleketin refah ve huzura erişemeyeceği vurgulanmıştır[786].

XVIII. yüzyılın sonlarında Milli Aşireti Reisi Timur Ağa döneminde de Urfa ve çevresindeki ahali ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. 1766-1767 senelerinde Milli Aşireti İskânbaşısı Timur ile diğer bazı aile ve akraba efradı, Şarkiyanlı tabir olunan Yezidileri de yanlarına alarak Siverek Kazası'na yönelik uygunsuz hareketlerde bulunmuşlardır. Havas-ı Hümayun ve tımar köyleri halkının ekili arazilerine, mallarına, binek ve yük hayvanlarına zarar vermişlerdir. Her köyden 30'ar

[785] BOA., C.DH., 262-13055.
[786] BOA., C.ZB., 30-1482.

kile buğday ve arpa ile ikişer yüz kuruşun alıkonulduğu, vatandaşın canına kastedilmeye kadar varan gelişmelerin yaşandığı anlaşılmaktadır[787].

Milli Aşireti mensuplarının bu gibi baskılarına dayanamayan Diyarbakır, Siverek ve Birecik tarafındaki köylüler, köylerini terk ederek başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Örneğin Ağustos 1792 tarihli Ruha'dan (Urfa) gönderilen ilamda bu bölgenin birkaç sene boyunca Milli Aşireti'nden Timur'un istilasına uğradığı, bunun sonucunda köylerin harabeye döndüğü ve tarımın yapılamadığı belirtilmiştir. Bu nedenle zahire sıkıntısı çeken köylülere Diyarbakır, Bağdat ve Mardin taraflarından buğday ve arpa taşınmış, ahali bir nebze de olsa rahatlatılmıştır[788]. Ne var ki, Milli Aşireti'nin olumsuz faaliyetleri Urfa ile sınırlı kalmayarak çevre vilayetlere de sıçramıştır. Eyüp Bey aşiret içerisinde kendisine rakip olarak gördüğü biraderi Beşar Bey'i bahane ederek Diyarbakır ve onun etrafındaki köylere saldırmıştır. Şehrin giriş çıkış yollarını kapatarak muhasara eden Eyüp Bey, Bağdat yolunun kontrolünü ele geçirmiştir. Yaşanan dehşet ve korku sebebiyle Diyarbakır çevresindeki köyler boşalmış ve ahali perişan halde civara dağılmak zorunda kalmıştır[789].

Devletler nezdinde siyasi açıdan meydana gelen bir otorite zayıflığının toplum içerisinde birtakım olumsuzluklara sebebiyet verebileceği şüphesizdir. Bunun yanı sıra diğer bazı sosyal ve ekonomik bozulmaların da yaşandığı dönemlerde, asayişsizliğin ön plana çıktığını görmek mümkündür. 1840'lı yıllarda Urfa'da ortaya çıkan vebadan etkilenen tımar sahiplerinin alaybeyleriyle sefere gidemedikleri, bunu fırsat bilen Milli Aşireti'nden Timur'un bütün malikâne ve tımar köylerine kendisini subaşı tayin ederek mahsulatı zapt eylemeye çalışmış olması bu durumun önemli bir örneğidir[790]. Timur ve adamlarının devlete ve halka karşı bu olumsuz tavırları XIX. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla merkezi hükümetin aldığı tedbirler ve kararlar neticesinde kısmen de olsa kontrol altına alınmıştır. Bununla birlikte Timur örneğinden hareketle, Milli

[787] BOA., C.ZB., 50-2478/4. Belgede adı geçen şahıslar için kullanılan "şekavet-pişe" tabiri bunların eşkıyalığı alışkanlık haline getirdiklerini göstermektedir. Bunların daha önce de "katl-i nüfus" ve "kuttau't-tarik" yani yol kesme gibi hadiselerle şöhret buldukları da ifade edilmiştir. BOA., C.ZB., 50-2478/1.
[788] BOA., C.DH., 78-3882.
[789] BOA., HAT., 389-20707/M; BOA., HAT., 389-20707/D.
[790] BOA., C.ZB., 33-1624/1.

Aşireti'nin bütün fertlerinin bu eşkıyalık faaliyetlerine katıldıkları veya bu aşiretin sürekli yağma, gasp gibi olaylara karıştığı düşünülmemelidir.

Bahsi geçen olumsuzluklar Milli Aşireti'nin yanı sıra Aneze ve Şammar gibi aşiretler için de zaman zaman söz konusu olmuştur. Esasen bu aşiretlerin yaşam bölgeleri Irak-Suriye bölgesindeki çöl sahalarıdır. Bu sahalarda aşiretlerin yaygın bir şekilde yaşamaları hem kendi aralarında hem de civar bölge halklarıyla çeşitli çekişme ve çatışmaların olmasına sebebiyet vermiştir. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesinin iç ve dış problemlerle zayıfladığı son dönemlerde devletin diğer egemenlik sahalarında olduğu gibi Irak ve Suriye coğrafyasının da bir kargaşa ortamına girmesi bu çatışmaları daha da tetiklemiştir. Hatta XIX. yüzyılın çeşitli dönemlerinde Urfa ve civarı, güneyden kuzeye doğru hareket eden bu aşiretlerin saldırılarına maruz kalmıştır. Özellikle bahar aylarında bölgeye gelen bu aşiretler yağma ve gasp olaylarına sıklıkla karışmışlardır[791]. Daha sonra bu aşiretlerin yayılma alanlarını daha da genişlettikleri dikkati çekmektedir. Bağdat, Musul, Halep, Diyarbakır ve Urfa vilayetlerinin bulunduğu geniş coğrafyaya dağılan Aneze ve Şammar Aşiretleri bu bölgelerde türlü eşkıyalık hareketlerinde bulunmuşlardır. Geçtikleri güzergâhlarda çiftçilerin ekili tarlalarına zarar verme, çobanların koyunlarını gasp etme ve adam öldürmeye varan genel bir asayişsizliğe sebep olmuşlardır. Nitekim Mayıs 1849'da Harput valisi ve Anadolu Ordu-yı Müşirine gönderilen yazıda Siverek, Çemişgezek, Çarsancak ve Kemah kazalarındaki avcılarla çobanların, Aneze urbanının tasallutundan korunabilmeleri için ruhsatsız silah taşımalarına izin verilmesi gerektiği belirtilmiştir[792]. Bu da durumun ciddiyetinin önemli bir göstergesidir.

---

[791] Gökhan Çetinsaya, "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi,* 7, (1999); 154.

[792] "Harput Valisine ve bi'l-Mutasarıf-ı Anadolu Orduyu Müşirine
Bu defa fi 11 Cemaziyelevvel sene 1264 tarihiyle cevaben varid olan bir kıta tahrirat-ı behiyeleri hulasa-i mealinde telef-i nüfus ve gasb-ı emval ve kuta-i tarik misüllü mugayyir rıza-yı ali bir guna uygunsuzluk vukua gelmemek üzere silah istimaline muhtaç olan çoban ve avcı makulelerinin hasıl oldukları eslihanın cinsi ve adedini mübeyyin yedlerine tezkire verilub bade misullu kesena tesadüf eden zaptiye memurları tarafından esliha tezkiresi sual ile kefaletle tezkire ibraz edemediği halde ahz ve giriftiyle icabın icrası muhassenatı mucib olacağından ahval-ı mezkur Harput Eyaleti'nin havi olacağı elviyye ve kazalara icra kılınmış ise de zikr olunan kazalardan Siverek Kazası'na Aneze Urbanı'nın tasallutlarından naşi kaza-yı mezkur daimi ve Çemişgezek ve Çarsancak ve Kemah kazalarının dahi Dersim ekradına civarının nasetiyle ekrad-ı merkume gailesi ber taraf oluncaya kadar muvakkat suretiyle ahval-ı mezkureden müstesna tutulması münasip olacağı beyanıyla icabının icrası inha ve istizat kılınmış olacağından keyfiyet meclis-i valaya ledel suret işara nazaran eyalet-i mezbure

Arşiv kayıtlarında geçen *"beyana ve tarife hacet olmadığı vechle Urfa Eyaleti'nin etrafı açık olduğundan Bağdad ve Musul çöllerinden tevarid eden Aneze ve Şammar araplarıyla sair urban-ı serkeşanın taraf-ı şarkide vak'i Harran Nahiyesi ve Suruç Kazası'yla sair civar mahalleler ahalisine her sene dürlü dürlü mekayid ve garat etmeğe meluf oldukları"* ve *"Bağdad ve Musul çöllerinden beher sene Urfa Eyaleti'ne gelub ahaliye ika-yı enva-yı mazarata ictisar etmekde olan Aneze ve Şammar araplarıyla…"* gibi ifadeler Urfa ve civarının bu gibi saldırılara maruz kalmasında sahip olduğu coğrafi konumun da etkili olduğunu işaret etmektedir[793].

Aneze Aşireti'nin karışmış olduğu bazı yağma ve gasp olayları, bölge idarecileri ve ahalisini ekonomik açıdan oldukça zor durumda bırakmıştır. Mart 1851 tarihinde Urfa'da bulunan ulema, imamlar, hatipler, meclis azaları ve sair kişiler tarafından yazılan arzuhallerde, Urfa Sancağı'na tâbi Suruç, Çaykapı ve Türkmen Cüllabı nahiyeleri ile Çay, Obluçak (Oblicak) ve Burgaz (Boğaz) köylerinde bulunan ahalinin Aneze ve Şammar aşiretlerinin eşkıyalıklarından dolayı topraklarını terk etmek zorunda kaldıkları belirtilmiştir. Etrafa dağılan ahali, iktisadi faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde yürütemediği ve düzenli bir gelir elde edemediği için devlete ödemekle mükellef oldukları vergilerinin yeniden düzenlenmesi ve ertelenmesi hususunu görevlilerden rica etmiştir[794]. Hatta bu iki aşiretin yağma ve saldırılarına daha fazla dayanamayan bazı yöneticilerin bile görev yeri değişikliği talebinde bulunduklarını görmek mümkündür. Örneğin, 1853 senesinde Urfa kaymakamı olan Hasan Mümtaz Paşa, Aneze ve Şammar Urbanı eşkıyasının etrafından eksik olmadığını belirtip Urfa'da az sayıdaki asker ile asayişin sağlanamadığını dile getirmiştir. Merkezi otoriteyi hissettirmek ve kontrolü sağlamak için vilayetten istediği askeri kuvvetlerin bir türlü gönderilemediğinden ve idarenin gittikçe zorlaştığından bahisle, Rumeli veya Anadolu taraflarından münasip bir kaymakamlığa becayişini talep etmiştir[795].

Ekim 1861 tarihli başka bir kayıtta, Aneze ve Şammar şeyhleri olan Şeyh Deham ve Şeyh Abdülkerim'den ayrılan bazı eşkıya gruplarının Urfa ve Siverek

kazalarında icra olunan ahval-i mezbureden salifül-zikr Siverek ve Çemişgezek ve Çarsancak kazalarının istisna olunması lazım geleceği…" BOA., A.MKT., 127-96.
[793] BOA., A.MKT.MHM., 240-47/2-3.
[794] BOA., İ.MVL., 203-6479.
[795] BOA., MVL., 256-44.

sancakları sınırında ve çöl tarafında dolaştıkları, bu bölgelerdeki nahiye ahalisine zarar verdikleri belirtilmiştir. Ahalinin hayvanlarını gasp ettikleri anlaşılan bu eşkıyalara müdahale edilmiş ve alıkoydukları hayvanlar geri alınmıştır. Bunların müzayede yoluyla satılması ve gelirinin hazineye aktarılması istenmiştir. Ancak sahiplerinin belirlenmesi durumunda bahsi geçen mal ve hayvanların sahiplerine iade edilmesi gerektiği vurgulanmıştır[796]. 1 Aralık 1882 tarihinde Erzincan'da Dördüncü Ordu-yı Hümayun Müşiri Nafiz Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen telgrafta Şammar Aşireti Şeyhi Faris'in saldırılarını gittikçe arttırdığı, Musul'da kendi aşiretinden eşkıyaları toplayarak Urfa'ya tabi Harran Nahiyesi'nin doğu tarafına üç saatlik mesafede bulunan ve Urfa toprağı içerisinde yer alan mamur bölgelere yaklaşık 4.000 hanelik kişi ile mütecaviz davranışlarda bulunduğu yazılmıştır. Urfa İdare Meclisi'nden gönderilen telgraftan anlaşıldığı kadarıyla Urfa aşiretlerinden huva namıyla akçe ve saire istemiş, yüzlerce hayvanı da alıkoymuştur. Bunların yüzünden ahali ve hazinenin daima zarar ettiği söylenerek bunlara karşı alınması planlanan tedbirler hususunda merkeze bilgi verilmiştir[797]. Öyle ki, Şammar Aşireti'nin 1889 tarihinde Urfa tarafından gasp ettiği hayvan sayısı 3.000 sınırına dayanmıştır. Üzerlerine askeri kuvvet gönderilmesi neticesinde bu hayvanlardan 2.400 koyun geri alınmış ve kalan kısmı için de çalışmaların devam ettiği bildirilmiştir[798]. Aşiretlerin yerel halk ile yaşadığı problemler ile ilgili örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Zira bu durum Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiş ve yerli ahali ile birlikte idarecileri de oldukça zor durumda bırakmıştır.

4.3.2. Aşiretlerin Tüccar ve Yolcularla Yönelik Eşkıyalık Hareketleri

Eski çağlardan beri Urfa'da Doğu-Batı yönünde seyreden iki önemli ticari ve askeri yol vardı. Bunlardan biri Musul'dan Dicle Nehri'ni geçerek Nusaybin üzerinden Mardin, Urfa ve Birecik'e varıyordu. Buradan da bir kolu İskenderun'a, diğeri Antakya'ya ve bir başka kolu da Halep'e bağlanıyordu. İkinci güzergâh da Hindistan, Aşağı Türkistan, Hemedan üzerinden Resulayn yolu ile Harran'a ulaşıyordu. Bunların yanı sıra Urfa ve Harran'ı önemli kılan bir diğer güzergâh da Kuzey-Güney hattı idi.

[796] BOA., A.MKT.UM., 509-71.
[797] BOA., Y.PRK.ASK., 15-40.
[798] BOA., Y.PRK.ASK., 54-10.

Samsat'tan Fırat'ı geçip Malatya'ya ulaşan bu yolun bir kolu Sivas ve Ankara üzerinden İznik yolu ile Marmara'ya, diğer kolu da Konya üzerinden Sard'a ulaşıyordu[799].

Urfa bölgesi, geçmiş dönemlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti döneminde de XX. yüzyılın başlarına kadar önemli bir ticaret merkezi olmuş ve tüccarların sıkça uğradığı güzergâhlar arasında yer almıştır. Musul-Urfa-Halep kervan yolu üzerindeki konumu itibarıyla ticari faaliyetlerin yoğun olduğu bir bölge özelliğine sahip olmuştur. Bu güzergâhlardan taşınan mallar bölge ekonomisine canlılık kazandırmasının yanı sıra devletin koyduğu kanunlar ve gümrük vergileri çerçevesinde de hazineye gelir sağlamıştır. Gümrük defterleri temel alındığında özellikle XVIII. yüzyılda Urfa ve çevresinin ticari alanda gayet geniş bir mal/ürün çeşitliliğine sahip olduğu görülmektedir[800].

XIX. yüzyılda uzun bir süre boyunca ticari anlamda canlılığını koruyan Urfa, 1869 tarihinde Süveyş Kanalı'nın açılması ve özellikle ticaret güzergâhlarının yön değiştirmesiyle birlikte önemini yitirmeye başlamıştır. Önceleri kara taşımacılığı ile Irak ve Suriye toprakları üzerinden Avrupa'ya nakledilen ticari mallar, kanalın açılmasıyla birlikte karaya çıkarılmadan Kızıldeniz'den Süveyş Kanalı yolu ile Avrupa'ya sevk edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Irak-Suriye bölgesinin ticaretteki önemini kaybetmesi Urfa'nın bu durumdan olumsuz etkilenmesine neden olmuştur[801].

Irak ve Suriye topraklarının ticarette gerilemesi beraberinde Urfa ve çevresinde varlık gösteren aşiretlerin bölgedeki tüccarlarla olan ilişkilerini de genel anlamda olumsuz etkilemiştir. Aşiretlere mensup bazı şahıslar yerel ahaliye karşı yürüttükleri eşkıyalık faaliyetlerini bu kez ticaret kervanlarına da yaymışlar; bu kervanlara saldırmak suretiyle mallarını gasp etmişlerdir. Örneğin, Temmuz 1758 tarihinde sâdat-ı kiramdan ve tüccar taifesinden olan Es-Seyyid Mehmet, Diyarbakır'dan Halep'e giderken Diyarbakır ile Urfa arasındaki Karacadağ mevkiinde eşkıyanın saldırısına uğramış ve 2.500 kuruş nakit ile diğer bazı emval ve eşyası gasp edilmiştir. Bu olay üzerine Diyarbakır'a geri dönmek zorunda kalan Mehmet birkaç gün sonra, gasp

[799] Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi,* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960), 2-3.
[800] Mehmet Emin Üner, *Urfa Gümrük Defterleri Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1148-1153/M. 1736-1741),* (Şanlıurfa: Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2017), 308-309.
[801] Bayraktar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı)*, 201.

olunan para ve eşyalarının Milli Aşireti'nden Mahmut Bey'in elinde olduğunu öğrenmiştir. Kendisinden bu malların teslimi istenmiş ancak Mahmut Bey buna yanaşmamıştır. Bunun üzerine Es-Seyyid Mehmet parasını ve malını alabilmek amacıyla şikâyette bulunmuştu[802].

Ticaret yollarının güvenliği için devlet tarafından bazı tedbirler alınmış ve bunlar olumlu sonuç vermiştir. Nitekim 28 Ekim 1848 tarihinde Urfa tüccarı, ticaret erbabının asayiş ve rahatı hakkında gösterilen dikkatten dolayı Urfa kaymakamı ve ticaret nazırına bir teşekkür tezkiresi göndermiştir[803]. Mayıs 1855 tarihinde ise Musul Mutasarrıfı tarafından bir teşekkür yazısı kaleme alınmıştır. Bu yazıda Cizreli İzzeddin Şîr namında bir eşkıyanın isyan halinde Musul, Cizre ve Mardin civarının çöl taraflarında göçebe halde dolaşan Şammar ve sair aşiretleri yanına davet ederek şekavette bulunduğu belirtilmiştir. Gerek bu eşkıyaların bertaraf edilmesi ve gerekse tüccarların yanında yer almak üzere memur görevlendirilmesiyle 2.500 parçadan fazla yük, Urfa'ya kadar zarara uğramadan getirilmiştir. Bu durumdan gayet memnun olan tüccar taifesi ise idarecilere teşekkür etmiştir[804].

Bununla birlikte olumlu sayılabilecek bu gibi gelişmelerin ne yazık ki süreklilik arz etmediği anlaşılmaktadır. Zira özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında aşiretlerin kervanlara yönelik saldırılarının arttığı görmektedir. Temmuz 1854 tarihli bir kayıtta Bağdat'tan yola çıkan bir kervanın Siverek ile Urfa arasından geçerken Şammar Aşireti'nden birtakım eşkıya tarafından yolları kesilmiş, eşya ve hayvanları gasp edilmiştir. Urfa kaymakam vekilinin bu hadiseyi haber vermesi neticesinde, eşkıya üzerine atlı asker sevk edilerek gasp ettikleri eşya ile hayvanlar geri alınmış ve

[802] "Sâdât-ı kirâmdan Esseyyid Mehmed zîde şerefehu gelub bu zümre-i Nacar'dan olub vech-i teftiş-i ibad içün nasdan istidane ile aldığı iki bin beş yüz guruş nükûd akçesiyle bin yüz yetmiş bir senesinde Diyarbekir'den huruç ve cânibi Haleb'e gider iken Diyarbekir ile Ruha beyninde vaki' Karacadağ ta'bir olunur mahalde Milli Ekrâdı eşkıyâsı üzerine hücum ve yanında mevcud nükûd-ı mezbûr ile sair emvâl ve eşyasını bil küllîye gasb ve garet ve urbanen yine Diyarbekir'e avdet ve birkaç eyyamdan sonra gasb olunan emvâl ve eşya ve nükûdu Rakka sükânından olub sereşkıyâdan Milli Mahmud Bey demekle ma'rûf şakinin yedinde zühûr etmekle taleb eyledikde hilâf-ı şer'-i şerif vermekde ta'allül ve muhalefet ve gadr sevdasında olduğu ve mezbûr hâlâ taht-ı hükümet ve kazânızda mürûr ve ubûr üzre bildirub şer'le görülüb gasb olunan emvâl ve eşya ve nükûdu mezbûrdan tamamen tahsil ve bi-kusur alıverilub bir türlü ta'allül ve muhalefet ettirilmeyub icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hak olunmak bâbında…" BOA., A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 137/2.

[803] BOA., A.MKT., 157-14.

[804] Belgede yer alan ifadelere göre bu kadar yüksek miktarda bir malın urban aşiretleri ve geniş çöller arasından salimen geçirilmesi hiçbir vakitte mümkün olmamıştır. BOA., A.MKT.UM., 194-53.

sahiplerine teslim edilmiştir[805]. 1859 yılında Aneze Aşireti'ne mensup bazı eşkıyalar Diyarbakır'a on sekiz saat mesafede bulunan Siverek Sancağına hücum etmiş, bu sırada Şammar eşkıyaları ise yine Siverek tarafına giden bir kervana baskın yaparak kervanın eşya, nakit para ve hayvanlarını gasp etmişlerdir. Bu saldırıların önlenmesi için valiye emir gönderilmiştir [806]. 1861 senesinde ise Arabistan posta memurunun Şammar Aşireti Şeyhi Abdülkerim'in adamları tarafından Siverek ile Diyarbakır arasında gasp edildiği belirtilerek söz konusu kişinin zararının belirlenmesi ve bölgede emniyetin arttırılması istenmiştir [807].

27 Aralık 1893 tarihinde aralarında Urfalıların da bulunduğu koyun tüccarlarının Musul Vilayeti'ne yazdıkları telgrafta, Musul'dan Suriye'ye götürdükleri hayvan sürülerinin önceki yıl Şammar Aşireti mensubu bazı eşkıyalar tarafından saldırıya uğradığı dile getirilmiştir. O sene de yanlarında bulunan 200 sürü ile bu durumdan korktukları için yola çıkamadıklarını, bu saldırılardan canlarını ve mallarını muhafaza etmek üzere Deyr ve Urfa'ya kadar yeterli miktarda askerin kendilerine refakat etmesini talep etmişlerdir [808]. Bazen tüccar kafilelerinin korunması için tedarik edilen askeri kuvvetlere rağmen eşkıyaların yine de çeşitli saldırılarda bulunabildiği bilinmektedir. Örneğin, Milli Aşireti'nden olduğu belirtilen bazı eşkıyanın Urfa güzergâhından geçen Musul, Diyarbakır ve Bağdat vilayetlerine giden tüccar kafilelerine zarar verdiği, kendilerine refakat eden asker ve jandarmaya yönelik vukuatlarının da eksik olmadığı öne sürülmüştür. Eşkıyalık hareketlerine karışan aşiret mensuplarının bu hareketlerinin engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir[809].

Temmuz 1899 tarihinde Halep tüccarlarından Mehmet Beşir ve 32 tüccar arkadaşının Seraskerlik makamına gönderdikleri telgraf, bölgedeki ticaretin durumu hakkında önemli bilgiler içermektedir. Telgrafta "*Halep ve şehri vilayat-ı dâhiliyenin iskelesi hükmünde ticari bir şehirdir. İki seneden beri günden güne şekavet ve tecavüzat-ı şiddet ile Hamidiye askerinin yolcu ve emval-i ticariyeye tasallutları*

[805] BOA., MVL., 277-54.
[806] BOA., A.MKT.MHM., 166-90.
[807] BOA., A.MKT.UM., 488-17.
[808] Burada geçen Şammar eşkıyaları aşiret reislerinden Ferhan Paşa'nın oğlu Faysal ve kardeşleri ile Abdülhasan evladı Abdülkerim ve Ali gibi kimselerdir. BOA., BEO., 334-25029/3.
[809] BOA., DH.TMIK.M., 183-81.

Diyarbekir, Harput, Bitlis, Musul, Bağdat, Van, Sivas vilayetlerinin yollarını set etmiştir." ifadelerine yer verilmiştir. Söz konusu tüccarlar, 600 deve yükü emval ve eşyadan oluşan kervanlarını Hamidiye Alaylarına mensup Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın ve ayrıca Arap eşkıyasının korkusundan Rakka'da bekletmek zorunda kaldıklarını dile getirmişlerdir. Kervanın selameti için nizami askerlerin kendilerine refakat etmesi gerektiği, aksi takdirde asker refakatinde yolculuk yapabilen ecnebi tüccarların namına teati-i ticaret yapacaklarını söylemişlerdir[810]. Dolayısıyla Osmanlı tüccarının bu dönemde ecnebi tüccarlara kıyasla daha zor durumda olduğu ve aşiretlerin eşkıyalıkları sebebiyle ticaret yapamadıkları söylenebilir. 1901 senesinde de Mardin'den gelmekte olan Urfa tüccarlarına ait eşya, nakit ve hayvanların yer aldığı 50 kişiden müteşekkil bir kafile, Urfa'ya on saat mesafede bulunan Çoban Boğazı'ndan geçtikleri sırada Karakeçili Aşireti'nin saldırısına maruz kalmıştır. Hamidiye Alayı Kaymakamı ve Karakeçili Aşiret Reisi Halil Bey'e tabi olan 150 kadar aşiret mensubu bu tüccar kafilesine hücum ederek kafiledekilerin büyük bir bölümünü darp etmiştir. Hatta bazılarını yaralayarak onlara ait eşya, nakit ve hayvanlarını ele geçirmişlerdir. Gasp edilen emval ve eşyanın geri alınması için eşkıyalar üzerine asker sevk edilmiştir. Bu askeri hareketten endişe duyan ve bu tür eşkıyalık hareketlerini tasvip etmeyen Karakeçili Aşireti'ne mensup diğer oba sakinleri yağmalanan malları sahiplerine iade etmişlerdir. Ancak 60 mecidiye kadar bir miktarı alan gaspçıların firar ettikleri öğrenilince bunun da geri alınarak sahiplerine verilmesi için Halep Adana Fevkalade Kumandan Vekili Ferik Ali Muhsin Paşa tarafından Diyarbakır vilayetine malumat verilmiş ve gerekli işlemler başlatılmıştır[811].

---

[810] "…hükümet-i mahalliyeye vaki olan müracaatları cihet-i askeriyenin Hamidiye eşkıyasına tehhabları sebebiyle hükümsüz kalıyor. Yalnız aralıkta ecnebi ricalinin emvali asakir-i nizamiye ile terfik olunarak sevk ediliyor. Üç gün mukaddem gayr-ı murafık kervanın bir taliası yükleriyle beraber alındı. Biçaregân Osmanlı tüccarı tatil-i ticarete mecbur oluyorlar. Son tecrübe olarak otuz kırk tüccar birleşerek Mardin ve Musul'a bir kervan olarak altı yüz deve emval çıkarıldı. Milli Aşireti Reisi Hamidiye Livası İbrahim Paşa'nın güzergâh-ı teaddisi olan Siverek tariki bırakılıp çöl tarafı ihtiyar olundu ise de bu miktar kalabalık bir kervan bile bir taraftan Hamidiye eşkıyası ve diğer taraftan bunları görerek azmış bulunan Arap eşkıyasından korkup Rakka'da tevkif etmiştir. Asker terfiki için vilayete müracaat olundukda ancak beş on jandarma verilebileceği anlaşılmıştır. Mesele böyle tedabir-i zaife ile önü alınacak bir şey olmayıp devletçe kemal-i ehemmiyet ve süratle icabına bakılmak lazım gelen meseledendir. Halep'te bulunan beş altı yüz Osmanlı tüccaranının teminat-ı hükümet-i seniye canibinden ehemmiyet verilmediği halde son kararları yirmi otuz tüccar ecnebi ile mukavele edip târikatın teminine değin ecnebi tüccarı namına teati-i ticaretle ecnebiler sayesinde yaşamaktır. Vakıa hamiyet ve kısmen menfaatlerine menafi ise de iş bu altı yüz devenin temin ısdarına bir çare bulunmadığı takdirde bu muameleye hükümet-i seniyece mezun edilmiş demek olacakları maruzdur…" BOA., DH.TMIK.M., 74-40/2.

[811] BOA., Y.MTV., 212-158; BOA., DH.TMIK.M., 110-36.

Bazen de tüccarların can ve mallarını korumak amacıyla farklı yöntemlere başvurdukları dikkati çekmektedir. 3 Kasım 1858 tarihli Musul mutasarrıfına gönderilen bir yazıda, Musul tüccarı tarafından Halep'e gönderilmek üzere tertip edilen 700 devenin yükü ile beraber çöl tarafında Hamidan Köyü'nden hareket ettikleri esnada kervanın gerisinde kalan 75 deve yükü eşyanın Aneze urbanı tarafından gasp olunduğu belirtilmiştir. Eşkıya üzerine asker sevk edilerek gasp olunan develerden 52'si kurtarılmış, diğerlerinin de kurtarılması için çalışmalara devam edilmiştir. Bu kayıtta yer alan *"...bu makule karbanda (kervanda) âdem tefrik etmesi için Şammar Şeyhi Ferhan Bey'e tüccar tarafından akçe itası âdet hükmüne girmiş ise de yine böyle fenalık eksik olmadığından icab eden mahallere asker-i muvazzafa atlısı ikadıyla emniyet-i tarik maddesi istihsal olunduğu cihetle..."* ifadelerden hareketle tüccarların bu gibi Arap aşireti şeyhlerine akçe verdikleri ve bu durumun âdet halini aldığı söylenebilir. Ayrıca yazıdan anlaşıldığı kadarıyla, bu tür geniş çaplı kervanların hükümetten habersiz yola çıkarılmaması gerektiğinin daha önceden bildirildiği, aksi takdirde meydana gelebilecek uygunsuzlukların telafisinin daha zor olacağı hususunda uyarılarda da bulunulmuştur[812].

Müslüman tüccarların yanı sıra gayrimüslim tüccarların da eşkıyalar tarafından soyguna uğradığı dikkati çekmektedir. Ekim 1908 tarihinde Tüccar Boles Baso ve arkadaşlarının Urfa Mutasarrıflığı ve Dâhiliye Nezareti'ne çektikleri telgrafta Viranşehir ile Derik arasında Şammar ve Dağ aşiretlerinin saldırısına uğradıklarını dile getirmeleri bu duruma örnek teşkil etmektedir. Alınan askeri tedbirlere rağmen eşkıyaların saldırına uğradıklarını belirten Tüccar Boles Baso ve arkadaşları bu saldırıdan dolayı zarara uğradıklarını belirterek mallarının alınarak kendilerine verilmesini talep etmişlerdir[813].

4.3.3. Aşiretlerin Birbirilerine Yönelik Eşkıyalık Hareketleri

Anadolu coğrafyası aşiret, cemaat ve oymakların yoğun yaşadığı bölgeler arasında yer almaktadır. Sosyal, kültürel ve ekonomik alanda farklı özelliklere sahip bu topluluklar, tarih boyunca birlikte yaşama kültürünün önemli temsilcileri arasında

[812] BOA., A.MKT.UM., 332-18.
[813] BOA., DH.MKT., 2634-4/1-2.

yerini almıştır. Bunlar arasında aşiretler, devleti ve toplumu ilgilendiren hususlarda işbirliği ve dayanışma içerisinde bulunmalarına rağmen zaman zaman bazı dâhili ve harici etkenlerle karşı karşıya kalmış, birbirleriyle mücadele eder hale gelmişlerdir. Dönemin kaynaklarından hareketle, Urfa ve civarında varlık gösteren aşiretlerin de kendi aralarında bir rekabet ve çekişmeye tutuştukları görülmektedir. Birbirilerinin sınırlarını ihlal etme veya eşkıyalık yoluyla diğer bir aşiretin mensuplarına zarar verme gibi hadiseler neticesinde aşiretler arasında oldukça çetin ve uzun süren kavgalar meydana gelmiştir. Aidiyet duygusunun ön planda olduğu aşiret örgütlenmesinde her bireyin kendinden olduğu kadar aşiretin diğer mensuplarından da sorumlu olması bu durumun temel sebepleri arasında gösterilebilir. Dolayısıyla herhangi bir aşirete mensup bir bireyin olumlu veya olumsuz hareketleri tüm aşireti ilgilendirmiştir. Aşiret reisleri ve temsilcileri de aşireti korumak ve güçlü kılmakla yükümlü olmuşlardır. Buna binaen devlet nezdinde itibar kazanmak, yöneticilerle yakın ilişkiler kurmak ve bulunduğu bölgede söz sahibi olarak nüfuzunu arttırmak isteyen aşiret idarecileri birbirleriyle mücadele etmekten geri durmamışlardır.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, Urfa ve çevresinde yaşayan aşiretler arasında bazı çatışmalar meydana gelmiştir. Örneğin, Nisan 1746'da Rakka valisi ve Ruha kadısına gönderilen hükümde yer alan bilgilerden hareketle, Ruha Kazâsı sakinlerinden Bozkoyunlu Aşireti'ne mensup bazı eşkıyaların haksız yere Acurlu aşiretinden Seyyid Ali'ye yönelik saldırıda bulundukları görülmektedir. Bu saldırıda 5 deve, 155 koyun, 2 at, 1 sandık kadın eşyası, 4 kazan, 1 kılıç ve saire eşyası gasp edilmiş ve ayrıca Seyyid Ali'nin iki kardeşi de yaşamını yitirmiştir. Bunun üzerine, bu olaya sebebiyet veren eşkıyaların adalet üzere yargılanmaları ve aldıkları emval ve eşyaları eksiksiz olarak teslim etmeleri emredilmiştir[814]. Haziran 1749 tarihli Rakka valisi ve Ruha kadısına gönderilen başka bir hükümde ise, Rışvan Ekradı aşiretinden Meyanlı ve Celikanlı aşiretlerine mensup bazı kimselerin Ruha'da bulunan Beydili aşiretinden Anbar oğlu Ali, Deli Emir, Hüseyin Çelebi ve beraberlerindeki yüz kadar süvarinin saldırısına maruz kaldığı belirtilmiştir. Bu eşkıyalar, Meyanlı Aşireti'nden 30 adet deve, Celikanlı Aşireti'nden ise 50-60 deve ve 500 koyunla birlikte bu aşiretlerin bazı eşyalarını gasp etmiştir[815].

[814] BOA., A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 42/2.
[815] BOA., A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 63/2.

Haziran 1775'te Ruha'nın Türkmen aşiretlerinden bazıları Suruç'ta, Kays urbanından bazı şahıslarla birleşerek Berazi Aşireti üzerine saldırmıştır. Bu saldırıda 20 kişi hayatını kaybetmiş; 32 adet koyun, 200 deve ve 100 küheylan kısrak da gasp edilmiştir. Ayrıca Beski (Baziki) Aşireti'nin de 10 adet küheylanı ve 100 adet koyunu eşkıyalar tarafından alıkonulmuş ve dört kişi ise haksız yere öldürülmüştür. Zarara uğrayan kimselerin mağduriyetlerinin giderilmesi için Hassa silahşörlerinden Sarı Paşazade Mir Ahmet görevlendirilmiştir[816]. Aşiretlerin birbirilerine karşı bu olumsuz hareketlerinde sadece emval ve eşya gasp etmedikleri, bazı şahısları da alıkoydukları dönemin kaynaklarında yer alan bilgilerden hareketle söylenebilir. Örneğin, Eylül 1804 tarihli bir hükümde Neimi Aşireti'nden ve sâdât-ı kirâmdan Esseyyid Elhâc Hüseyin, Ruha sakinlerinden Beraki Aşiretine mensup Tiryaki oğlu Ömer ve Cahiz oğlu İbiş ve Aydın oğlu Ahmet ile Mehmet isimli kimselerin saldırısına uğramıştır. Esseyyid Elhâc Hüseyin'in 300 kuruş kıymetli bir atı ve 1.600 kuruştan fazla kıymetli emval ve eşyası gasp edilmiş, hatta hanımı dahi alıkonulmuştur. Merkezden gönderilen emirde, Hüseyin'in eşkıyalar tarafından alıkonulan mallarının ve hanımın geri alınarak kendisine teslim edilmesi ve suçluların cezalandırılması istenmiştir[817].

XVIII. yüzyılda, Urfa ve civarındaki ayan, eşraf ve aşiret liderlerinin aralarında üstünlük mücadeleleriyle birlikte çekişmeler de yaşanmış ve bu durum uzun bir süre devam etmiştir. Örneğin, o dönemde Milli Aşireti, Urfa-Diyarbakır-Mardin hattında etkin bir güç olmasının yanı sıra Siverek'te ayan ve eşraf olarak kabul edilebilecek Fettahzadeler[818] ve Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı idari bir birim olan Karakeçili Aşireti

[816] Berazi aşiretinden Şeyh Şaban ve Elhâc Mehmed ve Pinalı Hasan ve oğlu Can Ömerzâde ve Malkoç gibi isimler şikayetçi olmuşlardır. Şikâyete muhatap olanlar ise Türkmen aşiretlerinden Topal Hamo, Hüseyin Çelebi oğlu Ömer ve karındaşı Çavuş ve Gail, Kasım oğlu Halîl, Şehid oğlu Mehmed, Arablu Haydar, Kel Koca, Kel İbiş ve Kör İbiş'tir. Kays araplarından Cafer Badin oğlu Şeyh ve karındaşı Şaşo da saldırıya ortak olanlardandır. BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 244/8.

[817] "Rakka valisine ve Ruha kadısına hüküm ki
Ne'imi aşiretinden Sâdât-ı kirâmdan Esseyyid Elhâc Hüseyin zîde şerefehu gelub bu kendu halînde arzıyla mukayyed ve kimesneye vaz' ve hareketi olmayub üzerine dahi şer'en bir nesne sâbit ve zahir olmuş değil iken Ruha sâkinlerinden Beraki' aşiretinden Tiryaki oğlu Ömer ve Cahiz oğlu İbiş ve Aydın oğlu Ahmed ve Mehmed nâm kimesnelerinin iki yüz on senesinde alel gafle bunun menzilini basub üç yüz guruş kıymetlû bir rees esbiyle bin altı yüz guruşlukdan mütecâviz emvâl ve eşyasını nehib ve garet eylediklerinden başka zevcesini dahi yedinden ahz ve edub gadr eyledikleri bildirub Sen ki vezir-i müşarülileyhsin ma'rifetinle mahallinde şer'le görülüb mezbûrların hilâf-ı şer'-i şerif nehib ve garet eyledikleri emvâl ve eşya ve esbiyle zevcesini mezbûra alıverilub icrâ-yı şer' ve ihkak-ı hak olunmak bâbında…" BOA., A.DVNS.AHK.CZRK.d., 25, 96/2.

[818] Fettahoğulları, Fettahlılar ve Fettahzadeler gibi isimlerle anılan bu aile Siverek'in kadim hanedanlarından biridir. Güneyden gelen Arap aşiretlerinin saldırılarına karşı devletin iskân politikası doğrultusunda Asli vatanları olan Yeni-İl'den (Sivas) 1700'lü yılların başında getirtilerek Siverek ile

ile yaşadığı husumet sebebiyle de ön plana çıkmıştır. Bu aşiretin bazı eşkıyalık hadiselerine karıştığı görülmektedir. Kasım 1744 tarihli bir hükümde, Havas-ı Hümayun'a tabi Bayoğlan Karyesi'nden Millioğlu Ahmed Bey ve oğullarının Milli Aşireti'nden Abduş olarak bilinen kişi ile birleşerek dönemin Siverek Hassı Voyvodası Abdulfettahzâde Mehmed'e ve Siverek Kazası'na bağlı Tüccarönü ve Kovanlı köyü ahalisine haksız yere saldırdıkları belirtilmiştir. Bu saldırıda köylerin basıldığı, bazı kimselerin katledildiği, zahirenin yağmalandığı, adı geçen köy ahalisinin tekâlifini vermelerine engel olunduğu ve bunların yanı sıra Abdulfettahzade Mehmed'in 20.000 kuruş akçe zarara uğradığı öne sürülmüştür. Merkezden yerel idarecilere bu konuda "icra-yı şer' olunması" emredilmiştir[819].

Aşiretler arasında meydana gelen iktisadi faaliyetler neticesinde de birtakım anlaşmazlıklar vuku bulmuştur. Kasım 1745'te Diyarbakır ve Rakka valileri ile Amid ve Ruha kadılarına gönderilen bir hükümde, Milli Aşireti ve Karakeçili Aşireti arasında borç-alacak konusunda bir anlaşmazlık yaşandığı dikkati çekmektedir. Belgeye göre, dönemin dergâh-ı mualla kapıcılarından Millili Ali, konargöçer Ekrad taifesinden Karakeçili Aşireti'ne mensup Habeş adlı kişiden 3.000 kuruş alacaklı olduğunu fakat defalarca istemesine rağmen Habeş'in borcunu ödemediğini belirtip divana şikâyette bulunarak söz konusu alacağının Habeş'ten tahsil edilmesini talep etmiştir[820]. Birbirileriyle sınır komşusu olan Milli ve Karakeçili aşiretlerinin ilerleyen dönemlerde de anlaşmazlık yaşadıkları bilinmektedir[821].

XIX. yüzyılda da bu iki aşiret arasındaki mücadelenin muhtelif nedenlere dayandığı görülmektedir. Bu yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de son çeyreğinde Urfa ve Siverek havalisinde Karakeçili ve Milli Aşiretlerinden bazı kimselerin zaman zaman hem yerel ahaliye hem de birbirilerine karşı uygunsuz tavırlar sergilemeleri bu

---

Rakka arasındaki bölgeye yerleştirilmişlerdir. Bu hanedan mensuplarına tanınan ayrıcalıklar sayesinde kısa sürede bölgenin önde gelen ailelerinden biri olarak önemli görevler üstlenmişlerdir. Ekrem Akman, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Siverek (Şehir, Mekân ve İnsan),* (Doktora Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 280.

819 BOA, A.DVNS.AHK.DB.d.,1, 58/3; Gümüş, "Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha'da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri", 118; Burcu Çelik, *Diyarbakır Ahkâm Defterleri'nde Konar-Göçerler İle İlgili Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi,* (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 89-90.

820 BOA, A.DVNS.AHK.DB.d.,1, 72/4; Gümüş, "Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha'da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri", 121; Çelik, *Diyarbakır Ahkâm Defterleri'nde Konar-Göçerler İle İlgili Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi,* 163.

821 Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler,* 37.

nedenler arasındadır. Bunun yanı sıra sınır komşuluğundan kaynaklanan bazı sorunlar da söz konusu olmuş ve bu sorunlar aşiretleri karşı karşıya getirmiştir. Karakeçili Aşireti'nin çoğunlukla yaşadığı bölge Siverek ve civarıydı. Milli Aşireti ise Viranşehir kazası başta olmak üzere Urfa ve Mardin taraflarında varlık gösteriyordu. Dolayısıyla Siverek-Viranşehir-Mardin topraklarında sınır komşusu olan bu iki aşiret sık sık karşı karşıya gelmiştir. Arşiv kayıtlarında geçen *"iş bu iki aşiret halkı ruesa-yı muma ileyhuma teşvikiyle tekâlif-i mîriyeden kendülerini istisna eylemekde oldukları gibi her bâr yekdiğeriyle kavga ve envâ'i fenalıklar ika'ından hâlî olmadıkları"* gibi bazı ifadeler de bu durumu desteklemektedir[822].

Özellikle Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa döneminde mücadelelerin şiddetlendiği, işlenen suçların sürgüne varan cezalarla neticelendiği görülmektedir. Fakat bu iki aşiret arasındaki münasebetlerin kısa süreliğine de olsa ılımlı bir ortamda devem ettiği de bilinmektedir. Öyle ki, iki taraf arasında 12 Temmuz 1896 tarihinde devlet nezdinde taahhüt senedi olarak nitelendirilen karşılıklı bir sulh anlaşması imzalanmıştır[823]. Düzenlenen bu taahhüt senedinde aralarında Milli Aşireti Reisi İbrahim Edhem ve Karakeçili Aşireti Reisi Halil'in de bulunduğu sekiz kişinin ismi vardır. Bunlardan beşi Milli Aşireti ve üçü ise Karakeçili Aşireti mensubudur. Her iki aşiret de aralarındaki anlaşmazlıkların sınır komşuları olmaları sebebiyle meydana geldiğini, birbirilerinden almış oldukları hayvan ve malları karşılıklı olarak iade edeceklerini ve bundan sonra beraber kardeşçe yaşayarak devlete hizmet edeceklerini belirtmişlerdir. Nitekim Diyarbakır valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda iki aşiretin uzlaştırıldığı ve uygunsuz hareketlerde bulunmamalarının *taht-ı taahhüde* alındığı söylenmiştir[824]. Ayrıca her iki aşiretin Hamidiye Alayları'na mensup oldukları da vurgulanmıştır.[825]

Ayrıca dönemin kaynaklarından elde edilen bilgiler ışığında bu aşiretler arasında geçmişten süregelen bir husumetin de olduğu göze çarpmaktadır[826]. Örneğin,

[822] BOA, Y.A.HUS., 167-25, 5-3.
[823] BOA, DH.TMIK.M., 73-46/1. Anlaşma metninin tamamı için Karakeçili Aşireti kısmına bkz.
[824] Bu yazıya senedin bir nüshası da eklenmiştir. BOA, DH.TMIK.M. 73-46/2.
[825] BOA, DH.TMIK.M. 13-8.
[826] Karakeçili Aşireti ile Mazıdağı'nda meydana gelen uygunsuzluğun bertaraf edilmesi ile ilgili Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen kayıtta geçen "…Karakeçi Aşireti müstakilen idarede bulunan Mamüretü'l Aziz'e tâbi Maden Mutasarrıflığı ve Milli Urbanı Halep Vilayeti'ne muzaf Zor Sancağı dâhilinde olub bunların beynlerinde adâvet-i kadime olmak hasebiyle yekdiğeri üzerine hücuma hazırlanmakta oldukları..." gibi ifadeler bu durumu desteklemektedir. BOA, HR.SYS. 2942-18/1.

Karakeçili ve Milli Aşireti 1855-1860 yılları arasında husumet nedeniyle karşı karşıya gelmiştir. Harput Valisi'ne hitaben yazılan bir belgede bu iki aşiretin birbirileriyle husumet içerisinde oldukları belirtilerek asayiş ve emniyetin teftişi amacıyla bir memurun görevlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.[827] Görevliler tarafından yapılan tahkikat neticesinde, Milli Aşireti reislerinden olan Temavizâde Mahmud Ağa'nın adamlarıyla birlikte Karakeçili Aşireti üzerine yürüdüğü, onların bazı mallarına ve hayvanlarına el koyduğu, 4 kişinin ise ölümüne sebep olduğu belirtilmiştir. Ayrıca onun Milli Karyesi ahalisini bulundukları yerlerden zorla çıkararak Urfa taraflarında iskân ettirdiği iddia edilmiştir.[828] Bu iddialar hususunda Temavizâde Mahmud Ağa'nın vermiş olduğu ifade ise şu şekildedir: *"Vakıa mukaddema siyar olarak Siverek dâhilinde bulunduk ise de (12)71 tarihinde saadetli Hacı Yusuf Paşa hazretlerinin hükümeti esnasında iskân suretinde Urfa'ya ilhak olunduğumuzdan muahharen Karakeçili Aşireti bizim aşiretimize hücum edip altmış üç atla ve külliyetli sığır ve iki yüz hane emval ve eşyasını gasp ettikleri halde hakkımızda bu suretle beyan olunan gazeviyat müdafaa suretinde bulunduğumuzdan naşidir…"*.[829] Bu ifadeden hareketle konunun diğer bir muhattabı olan Karakeçili tarafının da Halep Vilayeti'ne gelip ifade vermeleri ve şayet haklı çıkarlarsa onların zararları ve yol masraflarının Milli Aşireti Reisi Mahmud Ağa'dan tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.[830]

Olumlu yönde meydana gelen bu uzlaşmacı tavırlara rağmen bu iki aşiretin birbirileriyle olan mücadeleleri XX. yüzyılın başında da devam etmiş hatta daha da şiddetlenmiştir. Şubat 1901 tarihli Halep Valisi Enis tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, Milli ve Karakeçili aşiretlerinin liva dâhilinde dolaşarak aşairi teşvik ve tahrik ile bir arbede çıkarma peşinde oldukları belirtilmiştir. Bu durum Diyarbakır Vilayeti'ne bildirilmiş ancak söz konusu bu iki aşiretin Hamidiye Alayları'na mensup olmaları sebebiyle bir askeri müdahalenin hoş karşılanmayacağı dile getirilmiştir. Bunların bir fenalığa yol açmadan asıl ikamet yerlerine gönderilmeleri hususunda Dördüncü Ordu'ya emir verilmesi istenmiştir[831]. Ayrıca bu

[827] BOA, A.MKT.MHM. 102-83.
[828] BOA, A.MKT.UM. 325-53; BOA, MVL. 751-27/1.
[829] BOA, MVL. 751-27/2.
[830] BOA, MVL. 751-27/4.
[831] BOA., DH.TMIK.M., 100-11/4.

iki aşiretin Urfa Sancağı çevresinde dolaştıkları ve Hizan Aşireti'ni tahrik ederek bir arbede çıkarma teşebbüsünde bulundukları vurgulanmıştır[832].

Milli ve Karakeçili Aşireti mücadelesi oldukça ciddi boyutlara ulaşmış ve bu çatışma ortamı devleti rahatsız ettiği gibi bölge halkını da huzursuz etmiştir. Seraskerlik makamının 25 Şubat 1901 tarihli yazısında bu durum açıkça belirtilmiş olup alınabilecek önlemler hakkında bilgiler verilmiştir. Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa tarafından martini tüfeklerle teçhiz olunan 200 atlı Rakka Kazası ve köylerine hücum ederek 2.000 hayvan ile çadırlarını gasp etmiş, bir kişiyi öldürmüş ve 20 kişiyi de yaralamıştır. Üç senedir bu gibi saldırılardan dolayı halkın bizar olduğu ve bir kısmının Zor taraflarına göç ettiği, kalanların da bu gidişle göç edeceğinden bahsedilmiştir. Urfa ahalisinin ve aşiretlerinin de hayvanları ve malları alıkonulmuştur. Ahali ve aşiretlerin maruz kaldıkları bu zararların telafisinin yapılmaması durumunda bazılarının vatanlarını terk etmek zorunda kalacağı belirtilmiştir.[833]

Bu olayların yanı sıra Milli Aşireti ile Karakeçili Aşireti arasında Urfa'ya tabi Haydarabad Köyü civarında şiddetli bir çatışma yaşanmış ve bu çatışmanın akabinde her iki aşiret mensuplarından bazı kişiler civar köylere saldırarak yağma ve gasp faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Hatta bu muharebeden önce İbrahim Paşa'nın oğullarından birinin, Harran taraflarına giderek burada bulunan 51. ve 52. Hamidiye Alayları'nda yer alan aşiret idarecilerine Karakeçili Halil Bey ile meydana gelecek muharebede kendilerine yardım etmelerini, etmezler ise bunlara yönelik saldırıların söz konusu olacağı tehdidinde bulunduğu iddia edilmiştir. Söz konusu muharebeden sonra bölgeye asker ve jandarma sevk edilmiştir. Öte yandan Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ile Karakeçili Aşireti Reisi Halil Bey'in Mamuretülaziz'de Şemsi Paşa riyasetinde kurulacak bir divan-ı harpte yargılanmaları hakkında seraskerlik makamı taarfından izin istenmiştir.[834] Bu bölgede meydana gelen asayişsizliğin Urfa Sancağı'nın tamamına yayılabileceğinden söz edilerek bu aşiretlerin Harran ve Siverek'ten çıkarılması veya bir mutasarrıflık tesisi gerektiği vurgulanmıştır.[835]

[832] BOA., DH.TMIK.M., 100-11/5.
[833] Oktay Bozan, "20. Yüzyılın Başında Harran Kazası ve Çevresindeki Eşkıyalık Hareketleri: Milli Aşireti Örneği", *TİDSAD,* 4/10, (Mart 2017); 188.
[834] BOA, Y.MTV. 211-161.
[835] BOA, Y.MTV. 211-161; BOA, DH.ŞFR. 256-24.

Aralık 1901 tarihli bir tahriratta ise Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın adamlarıyla birlikte Siverek Kazası'na tâbi ve Hafif Süvari Alayları'na mensup Karakeçili Aşireti üzerine hücum ederek katl ve gaspa cüret ettiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca ahaliden mevcut vergiler haricinde 2 mecidiye, 2 kile hınta (buğday), 2 kile şa'ir (arpa), 3 kıyye yapağı talep etmiştir. İbrahim Paşa'nın bunları tahsil etmek için *havale* namıyla iki bölük teşkil ederek bu bölüklerin masraflarını dahi ahaliye yıkmış olduğu, görevlendirdiği kişilere kendi nezdinde mülazımlıktan binbaşılığa kadar rütbeler verdiği ve bunlara üniforma giydirdiği ileri sürülmüştür.[836] Nisan 1902 tarihli ve acil ibareli bir telgrafnamede, Karakeçili Aşireti Reisi Halil Bey ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın *"adavat-ı sabıkaya mebni"* yani geçmişten süregelen hasımlığa bağlı olarak çarpışmak üzere oldukları, buna engel olmak için gönderilen alay kumandanlarının girişimlerinin sonuçsuz kaldığı bildirilmiştir.[837]

Milli Aşireti'nin öteden beri kavgalı olduğu ve hâkimiyet mücadelesi verdiği aşiretlerden bir diğeri de Şammar Aşireti olmuştur. Milli-Şammar çekişmesi 1895-1904 yılları arasında bazen durgunluk yaşamış ve bazen de şiddetlenerek devam etmiştir. Bu iki aşiret arasındaki mücadele ve çekişme ortamı Urfa ve civarında asayişsizliğe yol açmıştır. Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın aşiretin başına yeni geçtiği 1860'lı yıllarda bu aşiret Şammar Aşireti'ne vergi verecek kadar zayıf durumdaydı. Ancak İbrahim Paşa döneminde toparlanıp kuvvetlenen ve Hamidiye Alayları'na mensubiyetleri nedeniyle de iyice nüfuz sahibi olan Milli Aşireti bölgede etkin konuma gelmişti. Dolayısıyla Şammar Aşireti'nin bu durumu kabullenmesi kolay olmuyordu. Öyle ki her fırsatta birbirilerine karşı hasmane tavırlar sergilemekteydiler. Haziran 1894 tarihli Dördüncü Ordu-yı Hümayun Müşiriyeti'ne yazılan tahriratta Çeçen, Aneze, Şammar ve Ebu'l-Hamis aşiretlerinin Milli Aşireti'ne yönelik saldırılar gerçekleştirdiği, 2 kişiyi öldürerek çok sayıda koyun ve kısrak gasp ettikleri belirtilmiştir. Bu hadiselerin önüne geçmek için tedbir alınması gerektiği aksi halde bu aşiretlerin çatışacağı ve bu durumun ileride daha vahim sonuçlara yol açacağı açıkça vurgulanmıştır[838].

[836] BOA, DH.TMIK.M. 113-68/1.
[837] BOA, DH.TMIK.M. 123-41/1.
[838] BOA., Y.PRK.BŞK., 36-82.

Bu olaydan kısa bir süre sonra Şammar Şeyhi Faris Paşa; Hemidan, Miz ve Ebu'l-Hamis aşiretleriyle ittifak halinde oluşturduğu 300 atlı ile Milli Aşireti üzerine saldırmıştır. Bu saldırıda 150 deveyle birlikte çok sayıda kısrak ve diğer bazı hayvanlar gasp edilmiştir. Bir sene sonrasında ise Faris Paşa'nın biraderi olan Ali bin Abdurrezzak, Takori Aşireti 46. Hamidiye Süvari Alayı'nın bir neferini öldürerek develerini ve kısraklarını gasp etmiştir. Hatta Milli Aşireti'nin 41., 42. ve 43. Hamidiye Süvari Alayları'nın çadırlarına hücum ederek pek çok deve ve hayvanlarını alıkoymuştur. Bu malların geri alınması için eşkıyaların takibi esnasında ise Hamidiye efradından 3 kişi öldürülmüş ve 5 nefer yaralanmıştır. Ayrıca en iyilerinden 25 adet kısrak ve bunların yanı sıra silahlar, elbiseler ve Hamidiye armaları gasp edilmiştir[839]. Bu saldırılardan sonra Ali bin Abdurrezzak, İbrahim Paşa tarafından yakalanarak Diyarbakır Vilayeti'ne teslim edilmiştir[840]. İbrahim Paşa'nın Şammarlıların şeyhi olan bu şahsı yakalama sürecinde mallarına da el koyduğu ve işkence ettiği iddia edilmiştir. Paşanın, Şammar Aşireti'nin yerleşim bölgesi olan Cezire havalisine yönelik hukuksuz hareketleri nedeniyle de iki aşiret arasında ipler kopma noktasına gelmiştir[841].

Diyarbakır valiliğinin Şeyh Abdurrezzak'ın yakalanması ile ilgili İbrahim Paşa'yı haklı görmesi ve Abdurrezzak'ın bölgede sebep olduğu zulüm ve yağma hadiselerine dikkat çekilerek İbrahim Paşa'nın ödüllendirilmesi gerektiğini dillendirmesi Şammar Aşireti'ni daha da öfkelendirmiştir[842]. Öyle ki Şammar Şeyhi Faris Paşa, Zor cihetinden sadarete gönderdiği telgrafta Hamidiye Alayları mirlivalarından İbrahim Paşa'nın Şammar meşayihinden Ali bin Abdurrezzak'ı üç gün hapsettiğini ve otuz kısrağını gasp ettikten sonra Diyarbakır'a gönderdiğini, aşiretinden 5 neferin de halen tutulduğunu dile getirmiştir. Faris Paşa bu durumun devam etmesi ve vukuatların önünün alınmaması halinde aşiretler arasında asayişin tamamen yok olacağını belirterek meydana gelebilecek fenalıklardan kendisinin sorumlu tutulmaması gerektiğini söylemiştir[843]. Nitekim bu gelişmelerden kısa bir süre sonra Mayıs 1895 tarihinde Dördüncü Ordu-yı Hümayun Müşiriyeti'ne acil ibaresi ile

[839] BOA., Y.EE., 139-73.
[840] BOA., BEO., 632-47368.
[841] BOA., Y.A.HUS., 323-7.
[842] BOA., Y.MTV., 120-16.
[843] BOA., BEO., 568-42574/4.

yazılan evrakta Şammar Şeyhi Faris Paşa'nın Milli Aşireti üzerine hücum etme fikriyle 8.000 çadır halkıyla Diyarbakır hududuna geldiği bildirilmiştir. Burada bulunan seyyar askeri kuvvetlerin meydana gelebilecek çatışmalarda etkisiz kalacağı vurgulanarak, Diyarbakır'da bulunan üç tabur asker-i şahaneden bir taburunun Milli Aşireti'nin bulunduğu bölgeye sevk edilmesi istenmiştir[844]. Söz konusu tabur Yenişehir ve Derik taraflarında münasip bir yere konuşlandırılmıştır. Ayrıca bu çatışmaların İbrahim Paşa'nın Şammar şeyhlerinden Abdurrezzak'ı yakalayıp hükümete teslim etmesinden kaynaklı olduğu belirtilerek bu şahıs hakkında gerekli olan muamelenin bir an önce neticelendirilmesi ile bu iki aşiret arasındaki anlaşmazlığın giderilebileceği ifade edilmiştir[845].

Diyarbakır Vali Vekili Enis Bey tarafından merkeze gönderilen telgrafta ise bu askeri tedbirlerin yanı sıra iki aşiretin uzlaştırılmasına çalışıldığı ancak Şammar Aşireti'nin bir "kavm-i vahşi" olması sebebiyle bunda başarısız olunduğu dile getirilmiştir. Oldukça kalabalık bir şekilde Diyarbakır ve civarında gezen Şammarlıların Milli Aşireti ile çatışmasalar bile beraberindeki külliyetli hayvanlarıyla birlikte bölgedeki ahalinin ekinlerini ve meralarını çiğneyecekleri belirtilerek dolayısıyla mutlak surette askeri tedbirlerin alınması ve onların asıl vatanlarına dönmeleri gerektiği bildirilmiştir[846]. Zor Mutasarrıfı Mehmed Salih ismiyle merkeze gönderilen telgrafta ise olayların tahkiki hususunda Resulayn Kaymakamlığı'na yazı gönderildiği ve Şammar Aşireti Şeyhi Faris Paşa'nın uyarıldığı belirtilmiştir. Resulayn'dan gelen cevapta, asıl İbrahim Paşa'nın kendi aşireti ile birlikte Şammar Aşireti'ne ait topraklarda bulunduğu, Şammarlıların tecavüz niyetinde olmadıkları ve hükümete karşı buna cesaret edemeyeceklerinden bahsedilmiştir. Şammar Aşireti'ne ait olup zahire nakli için Mardin taraflarına gönderilen 13 devenin Milli Aşireti tarafından gasp edildiği belirtilerek bunların iadesinin istendiği ifade edilmiştir. Bu yazışmalar üzerine bölgeye tedbir amaçlı subaylar öncülüğünde 40 kişilik bir müfreze gönderilmiştir[847]. Buna rağmen Faris Paşa ve kuvvetlerinin Diyarbakır Vilayeti hududuna girdikleri görülmektedir. İki aşiretin çatışmasını körükleyenler arasında

[844] BOA., Y.PRK.BŞK., 41-41.
[845] BOA., DH.MKT., 377-53/3.
[846] "saye-i şahanede şimdiye kadar bir gûna fenalığa meydan vermemiş ve bir taraftan da teliflerine çalışmakta bulunmuş ise de Şammarlıların kesretle hudud-u vilayete girmeleri ve zaten 'münhemik-i tecavüz bir kavm-i vahşi' bulunmaları cihetle…" BOA., Y.A.HUS., 328-82/2.
[847] BOA., Y.A.HUS., 328-133/2.

Diyarbakırlı Ermenilerin de olabileceği o dönemin askeri makamları tarafından dikkate alınmıştır. Hatta Diyarbakır'da bulunan askeri kuvvetleri çöl taraflarına çekerek şehri savunmasız bırakmayı ve İslam milleti arasında kan dökülmesini sağlamayı hedefledikleri iddia edilmiştir. Özellikle Ermeni tüccarların Şammar mensuplarını Millilere karşı kışkırtmış olabileceklerinin de ihtimal dâhilinde olabileceği belirtilmiştir[848].

Hükümet, muhtemel çatışmalara karşı bölgeye sevk ettiği askeri kuvvetleri mümkün olan en az hasarla asayişin sağlanması, yeni olaylara mahal verilmemesi, kan dökülmemesi, aşiretlerin arasında ve toplumda kin ve nefretin oluşmaması gibi hususlarda uyarmıştır. Ayrıca aşiret reisleri de herhangi bir uygunsuzluğa sebebiyet vermemeleri yönünde ikaz edilmiştir. Tüm bu çabalar ve girişimler olumlu sonuç vermiş olacak ki, Şammar Şeyhi Faris Paşa ile beraberindeki kuvvetler kısa bir süre sonra Mardin sınırları dışına kadar çekilmiş ve böylece olası bir çatışmanın önü alınmıştır[849]. Dolayısıyla ek bir askeri kuvvetin bölgeye sevkinin gerekli olmadığı ifade edilmiştir[850].

1897 senesinde Milli ve Şammar Aşiretleri arasında barışı sağlama çabalarının olduğu görülmektedir. Nitekim bu iki aşiret, Diyarbakır Valisi Halil'in öncülüğünde Mardin'de yapılan bir toplantıda karşılıklı olarak uzlaştırılmıştır. Bu toplantıda Milli Aşireti'nin Şammar Aşireti'nden aldığı hayvanları iade edeceği, her iki aşiret mensuplarının birbiriyle kardeş gibi geçinerek yekdiğerinin malına, canına ve hududuna kastetmeyeceği karara bağlanmıştır. Bu sulhu perçinlemek için de ayrıca Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa tarafından yakalanıp hükümete teslim edilen ve Dersaadet'te tutuklu bulunan Faris Paşa'nın kardeşi Ali bin Abdurrezzak'ın serbest bırakılıp aşiretine dönmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu barış ortamının sağlanmasında hizmetleri görülen bazı yerel idarecilerin de taltif edilmelerinin uygun olacağı belirtilmiştir[851].

Mayıs 1897 tarihinde kısmen tesis edilen huzur ve barış ortamı maalesef çok uzun sürmemiş, aynı yılın ağustos ayında yaşanan gasp olayları yüzünden

[848] BOA., BEO., 632-47341.
[849] BOA., Y.MTV., 121-114.
[850] BOA., BEO., 639-47876.
[851] BOA., Y.PRK.UM., 38-64.

anlaşmazlıklar tekrar baş göstermiştir. Şammar Şeyhi Faris Paşa'nın iddialarına göre kendilerine ait olan 950 deve ve 6 kısrak Milli Aşireti'nin bazı fırkaları tarafından yağmalanmıştır. İki aşiret arasında çatışma ortamının derinleşmemesi ve durumun civar aşiretlere sıçramaması için girişimlerde bulunulmuş, iddiaların araştırılması istenmiştir. Şayet doğruluğu tespit edilirse yağmalanan malların geri alınarak sahiplerine iade edilmesi karara bağlanmıştır[852]. 1900'lü yılların başlarına gelindiğinde İbrahim Paşa liderliğindeki Milli Aşireti, Hamidiye Süvari Alayları bünyesinde elde ettiği nüfuz sayesinde iyice kuvvetlenmiş ve yerel ahali ile idareciler üzerinde bir baskı unsuru oluşturmuştur.[853] Otorite tanımaz bir duruma gelen İbrahim Paşa'ya güç yettiremeyen bölgedeki diğer bazı aşiretlerin Şammar Aşireti'ni Millilere karşı kışkırtması da ortamı iyice gerginleşmiştir[854].

Milli Aşireti'nin gerek bu aşirete ve gerekse yerli ahaliye yönelik uygunsuz tavırlarının süreç içerisinde devam etmesi Şammarlıları bir intikam hırsına kapılması ve tabiri caizse işlerini kendileri halletme yolunu seçmişlerdir. Mayıs 1901 tarihinde harekete geçen Şammar Aşireti, bölgede bulunan ve Milli Aşireti'ne hasım olan Karakeçili, Kays ve Berazi gibi aşiretlerin de desteğini alarak Milli Aşireti'ni Viranşehir'de kuşatmıştır[855]. Çatışmaya engel olmak için devlet tarafından bölgeye gönderilen askeri kuvvetlerle çatışmamak için kuşatmayı kaldırmak zorunda kalan Şammar Aşireti geri çekilmiştir. Bunu fırsat bilen İbrahim Paşa ise Diyarbakır ve Mazıdağı yöresindeki aşiretlerden oluşturduğu kuvvetler ve muhtelif vaatlerle yanına çekmeyi başardığı sivil ve askeri yerel yöneticilerle Şammar Aşireti üzerine saldırmış onları yenilgiye uğratmıştır. Meydana gelen çatışmalar büyük bir yağma hadisesine sahne oldu. Çok sayıda kişi öldü ve birçok hayvan telef oldu[856].

Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve aşiret üyeleri Şammar ve Karakeçili Aşiretleri ile giriştikleri mücadelelerden galip çıkmaları neticesinde daha da

---

[852] BOA. Y.MTV., 165-98.
[853] Oktay Bozan, "20. Yüzyılın Başında Eşraf-Aşiret Çatışması: Milli Aşireti ve Diyarbakır Eşrafı Örneği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM),* 33(2)/96, (2017); 8.
[854] Fatih Ünal, "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa", 192.
[855] BOA., Y.PRK.UM., 53-126.
[856] 100 binden fazla koyun, 20 bine yakın deve ve Şammar Aşireti'ne ait mal-mülk yağma edilmiştir. Çatışmalarda birçok kişinin öldürüldüğü, kadınların ırzına geçildiği, küçük yaştaki çocukların bıçak ve silahlarla öldürüldüğü ve hayvanların, ayakları altında çöllerde telef olduğu aktarılmaktadır. BOA., Y.A.HUS., 416-5.

cesaretlenmişlerdir. Bölge aşiretleri ve ahalisine karşı girişilen uygunsuz tavırlar haricinde devlet idarecilerine karşı da itaatsiz tavırlar sergilemeye başladılar. Şammarlılarla yapılan muharebede İbrahim Paşa'ya destek olan Diyarbakır Jandarma Komutanı Azimet Paşa, Diyarbakır Eşrafından Niyazi Efendi ve Müfreze Mülazımı Tahsin Efendi İbrahim Paşa'nın çadırına giderek burada harp nizamında dizilmiş şekilde üç defa *selam havası* çaldırmıştır. Milli Aşireti ve çevre Kürt aşiretlerinden müteşekkil iki üç binden fazla kişinin katılımıyla yapılan gösterilerde devlet aleyhinde bazı hareketlerin sergilenmesi yöre ahalisinin tepkisine yol açmıştır. İbrahim Paşa ve adı geçen yetkililer merkeze şikâyet edilmiştir[857]. Urfa bölgesinde bulunan aşiretlerin Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar sürekli bir mücadele halinde oldukları, çatışmaların artarak devam ettiğini kaynaklardan takip etmek mümkündür.

4.4. AŞİRETLERİN EŞKIYALIKLARINA KARŞI ALINAN TEDBİRLER

4.4.1. İktisadi ve Hukuki Tedbirler

4.4.1.1. Kefalet ve Nezre Bağlama

Aşiret eşkıyalıklarını önlemek için Osmanlı Devleti tarihinin erken dönemlerinden itibaren uygulanan kefalet usulü Anadolu coğrafyasının geneline yayılmıştır. Cemaat ya da oymakları temsil eden kethüdaların kefil gösterilmesi veya aşiret üyelerinin birbirlerine kefaleti söz konusu olmuştur[858]. Özellikle Celali İsyanları sürecinde başıboş levend ve çiftbozan eşkıyasının gittikçe arttığı dönemde bu tedbirin alındığı görülmüştür. Çünkü istilaların arttığı Anadolu coğrafyasında o dönemde her genç insanın potansiyel bir eşkıya olabileceği düşünülmüş, bunların hepsinin kontrol altında tutulması mümkün olmayacağı için de hükümet köyde, kasabada veya şehirde bulunan genç erkek nüfusu kefile bağlama yöntemini seçmiş ve böylece halkın birbirinden sorumlu olmasını sağlamaya çalışmıştır. Köylerdeki erkekler gruplar halinde mahkemeye getirilir, eşkıyalara yardım etmeyeceği hususunda yemin ederek başka bir erkeğe kefil olurdu. Köyün kethüdası da kefillere kefil olur, cemaatin

[857] BOA., Y.A.HUS., 416-6.
[858] Süleyman Demirci – Hasan Arslan, *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkıya, Devlet ve Siyaset,* (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2012), 105.

Müslüman ya da gayrimüslim olması durumunda imam veya papaz da kethüda ile birlikte hepsine kefil oluyordu[859].

Rakka Eyaleti'nde Belih Nehri kenarında, Akçakale ve Ayn-ı Rîz'den Rakka'ya varıncaya kadar olan bölgeye Üsküdar evine tâbi Begdili Aşireti, Afşarlı ve Göçer Ulus Türkmen taifesi gibi cemaatler yerleştirilmişti. Bu bölgeyi Kürt, Türkmen ve Arap eşkıyasından korumaları istenmiş, şayet kendi içlerinden fesat ve şekavet eden olur ise kendileri yakalayıp hâkime teslim edecekleri şartıyla aşiret üyeleri birbirlerine kefil edilmişlerdi[860]. Aşiret mensupları "kefalet-i müteselsile" yoluyla birbirlerinin hal ve hareketlerinden sorumlu tutularak meydana gelebilecek herhangi bir olumsuzluğun önü alınmaya çalışılmıştır. Kefalet ile birlikte diğer bazı yöntemlerin de bir arada kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Bayezid Sancağı'nda sakin ahali ve aşiretlerin kefalet-i müteselsileye bağlanarak ne şekilde ziraat ve çiftçilik ettirildikleri hususunda bilgiler verilmiş, müdür, muhtar veya aşiret ağalarından senet de tanzim edilmiştir[861]. Kefalet uygulamasında dikkat edilecek husus, suçlulara kefil olunarak himaye edilmemesidir. Suruç Kazası'nda defalarca asayişsizliğe sebep olan 4 kişi Suruç hükümetince yakalanmış ancak Dınayi Aşireti Reisi ve Hafif Süvari Alayları kaymakamlarından Galip Bey'in kefaletiyle serbest bırakılmışlardır. Sonrasında bunların iadesi istenmiş ancak teslim olunmamışlardır. Urfa'ya gönderilen tahkikat memurunun ifadesine göre bu kefalet ve serbestiyet durumu suçluları daha cesaretlendirmiş ve şekaveti arttırmıştır. Halep Vilayeti'nden gelen telgrafta suçluların teslim edilmesi ve bundan sonra da bu misali suçluların himaye edilmemesi bildirilmiştir[862].

Aşiretlerin eşkıyalıklarını önlemeye yönelik tedbirlerden biri olan nezr uygulaması, devlet nezdinde hoş karşılanmayan hareketlerin tekrarlanması durumunda nakdî veya bedenî olarak uygulanabilen cezayı ifade etmektedir. Sözlük anlamı olarak "and, vaad, adak" demektir. Nakdi olarak alınan cezaya da "nezir akçası" denilmekteydi. Aşiret üyeleri yaptığı olumsuz hareketleri bir daha yapmayacağını taahhüt etmekte ve yaptığı takdirde hakkında önceden belirlenen meblağı hazineye

[859] Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları,* 212-213.
[860] BOA., MAD.d., 534, 9.
[861] BOA., MVL., 632-28.
[862] BOA., DH.TMIK.M., 108-48.

ödemeyi kabul etmekteydi[863]. Bu uygulama hata payı göz önüne alınarak insanların yanlışlıkla eşkıyalığa yönelmiş olabileceğini ve dolayısıyla doğrudan bir cezaya maruz kalmadan eşkıyalıktan caydırmak amacıyla benimsenen bir tedbirdi[864]. Fakat bu kabul işlemi sözde kalmamakta, resmi olarak geçerlilik kazanması için "hüccet-i şer'iye" düzenlenmekte ve bunun baş muhasebede kayıt altına alınması gerekmekteydi[865]. Nezrin, nezr-i gayr-i mu'ayyen, nezr-i mu'allak, nezr-i mu'ayyen, nezr-i mutlak, nezru'l-lecâc ve nezru'l-mücâzât gibi farklı uygulamaları da mevcuttu[866].

Aşiretlerin nezre bağlanması hususunda tutulan kayıtlarda bu durum "kavî nezre bağlamak",[867] "nezr-i kat'i ve hüccet olunmak"[868], "nezre kat' etmek"[869], "nezre rabt eylemek"[870] gibi tabirlerle ifade edilmiştir. Özellikle Türkmen aşiretleri için böyle kefalet senetlerinin düzenlenmesi gayet sıradandı ve senetlerin birleşmesinden ortaya çıkan defterler vardı. Muhasebe-i evvel kalemine tabi Türkmenler için tutulan *Defter-i Nüzürat-ı Türkmânân* bunlardan biridir[871]. Arşiv kayıtlarından tespit edilebildiği kadarıyla aşiret eşkıyalarının nezre bağlanmalarında; eşkıyaların yerleşik halka ve yolculara yönelik zulümlerinin önüne geçmek, katl ve gasp gibi suçları işlemelerini engellemek[872], ahalinin eşkıyayı korumamalarını ve içlerinde barınmamalarını sağlamak[873], işledikleri çeşitli suçlar nedeniyle kalebent olunan kimselerin serbest kaldıktan sonra önceki hatalarının tekrarlanmamasını sağlamak[874], aşiretlerin iskân edildikleri mahallerini terk ederek başka bölgelere firar etmelerinin önüne geçmek[875], aşiretler içerisinde eşkıyalık yapanların cezalandırıldıktan sonra kalanların benzer şekilde hareket etmelerini önlemek[876] gibi sebepler öne çıkmaktadır.

1754 senesinin Aralık ayında Diyarbakır Valisi İbrahim Paşa tarafından gönderilen tahriratta Milli Aşireti İskânbaşısı olan Mahmud'un, Yezidi taifesinden

[863] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-II*, 692.
[864] Demirci – Arslan, *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkıya, Devlet ve Siyaset,* 107.
[865] BOA., C.DH., 297-14811; BOA., AE.SOSM.III, 67-5069.
[866] Bunlar için bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri,* 455.
[867] BOA., YB.04., 4-61.
[868] BOA., A.DVNS.MHM.d., 137, 9/21.
[869] BOA., C.DH., 19-935.
[870] BOA., C.ZB., 53-2618.
[871] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696),* 48 (88. Dipnot).
[872] BOA., C.DH., 155-7745.
[873] BOA., A.DVNS.MHM.d., 137, 9/21.
[874] BOA., C.DH., 251-12523.
[875] BOA., YB.04., 4-61.
[876] BOA., C.ZB., 57-2848.

Şarkiyanlı Oymağı ve ‘Advan Oymağı ile birlikte on beş seneden beri Siverek tarafındaki köylere saldırdığı, ahaliden bazılarını katlettiği, hayvanlarını, emval ve eşyalarını gasp ettiği, ekinlerine zarar verdiği ifade edilmiştir. Diyarbakır mahkemesi tarafından bir kâtip görevlendirilerek bölgeye gönderilmiş ve yapılan tahkikat neticesinde Milli Aşireti’nin buradan kaldırılarak iskân bölgesi olan Rakka cihetine gönderilmedikçe burada huzur ve rahatın sağlanamayacağı belirtilmiştir. Bunun üzerine Milli Mahmud Bey ve efradının Rakka’ya nakillerine karar verilmiş ve emri şerife ile valilerine itaat etmek, bir ferde dahi zarar vermemek üzere 100.000 kuruş nezre bağlanmıştır[877]. Bu tarihten önce de yine Milli Aşireti’nin nezre bağlandığı ve bunu ödemek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Temmuz 1735 tarihli bir kayıtta Eski Rakka Valisi Vezir Ahmed Paşa marifetiyle Milli Kürd taifesinden tahsil olunan beş bin kuruş nezr akçesinin, Ergani Maden Emini Mustafa Ağa'ya gönderilmesi hakkında emir yazılması istenmiştir[878].

4.4.1.2. Taahhüt Senedi Alma

Aşiretlerin vergilerini düzenli ödeyeceklerine, gasp, hırsızlık gibi şekavette bulunan kimseleri himaye etmeyip devlete teslim edeceklerine ve emirlere muhalif davranmayacaklarına ve sair konularda sıklıkla taahhüt senetleri verdikleri arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Nezr uygulamasının bir devamı sayılabilecek bu uygulama bazı noktalarda nezrden ayrılmaktadır. Zira nezrde aşiretler taahhüt ettikleri şartları yerine getirmemeleri durumunda hüccet ile belirlenen ve tasdik edilmiş olan meblağı hazineye ödemek zorunda idiler. Ancak taahhüt senetlerinde çoğunlukla kayıt altına alınan bir meblağ söz konusu olmamıştır. Aşiret idarecileri veya ileri gelenleri olumsuz hal ve hareketlerde bulunmayacaklarına dair taahhütlerini güvenilir bir ifade ile yani “kavî söz” ile belirtmişlerdir[879]. Ayrıca kendi mühürleri var ise mühürlemekte veya imzalamaktaydılar. Örneğin; Karakeçili ve Milli Aşiretleri arasında arasında 12 Temmuz 1896 tarihinde devlet nezdinde taahhüt senedi olarak nitelendirilen bir nevi

[877] “…Merkum Mahmud’un fırka-i Milliyan ile mahall-i ikametleri olan Rakka’ya nakl-i iskânları içün 164 tarihinde emr-i şerif sadır oldukda gerek kendüsi ve gerek karındaşı Beşar Paşa fi ma ba’d mahall-i iskânlarında ikamet ve evamir-i şerifeye ve valilerine inkıyad ile bir ferd îsal-ı hasaret ve ta’addiden nuhaşi ve mücanebet eylemek adına yüz bin guruş nezri kabul idüb hüccet-i şer’iyye virüb ve ol hüccet-i şer’iyye başmuhasebede mukayyed olunmağla şurût-ı ahdden ri’ayet-i fariza-i zimmet…” BOA., AE.SOSM.III, 6-350.
[878] BOA., C.ML., 474-19332.
[879] Ulubaş, *Maraş ve Çevresinde Aşiretler (1774-1865),* 141.

karşılıklı bir sulh anlaşması imzalanmıştır[880]. Bu anlaşmada tarafların ifadeleri şu şekildedir: *"Diyarbekir Vilayet-i celilesine tâbi Siverek Kazası dahilinde sakin her birimizin mensup olduğumuz Milli ve Karakeçili aşiretlerinin yek diğere civariyet hasebiyle ara sıra iki taraf birbirinden bazı hayvanat ve eşya almış ve aşair içinde bulunan bazı cühelay-ı efrad câbecâ ahd-ı himaye taarruzda bulunmuş olmaları aşiretin huzur ve rahatını selb itmekde ve hususiyle tarafeynin müftehir ve mübâhi olduğı sıfat-ı celile-i askeriye ile mütenasib görülememekde oldığından bu def'a Diyarbekir'e tarafeyn bir araya gelerek düşman izahat olan şu halin devamındaki mazarratı takdiriyle tarafeyn ahd-ı himayedeki hayvanat ve mevaşiyi red ve teslim itmek üzere beynimizde sened teâtisiyle sıhhatli ömr ve rızakası(?) maddesinden başka kaffe-i deavi üzerine sulh-ı sahih-i şer'i ile musalaha ve her iki tarafda fimaba'd külliyen terk-i muhasama iyledik fimaba'd hiçbir nam ve vesile ile birbirimizden bir taleb ve da'vamız kalmayub ... . ve .... Olarak kardaşçasına mütemadü'l hal ve'l-mal olmuşız inşallahü'l teâli bundan böyle saye-i seniye-i hazreti padişahide nam sam-i ... nimet-i azamiye mensubiyetle mufarık ve mübahatımızı isal git gide â'la iden saffet ve haşmet-i askeriyemize lâyık ve her halde rızay-ı siyaset irtizay-ı cenab-ı mülükaneye muvaffak suretde ibraz-ı müesser memd ü sit(?) ve sadıkane sarf-ı mesai itmekle beraber aşiretimiz içinde hilaf-ı musalahat bir hale cür'et idenleri derhal hükümete teslim ve her hal ve kârda velheva-ı âliye müteallik hıdemat-ı mirüde iraesine say'i baliğ iyleyeceğimizi arz ile taahhüdü hâvi iş bu arıza-i müşterekemiz vilayet-i celileye takdim kılındı ol babda fî 30 Haziran sene (1)312."*

Düzenlenen bu taahhüt senedinde aralarında Milli Aşireti Reisi İbrahim Edhem ve Karakeçili Aşireti Reisi Halil'in de bulunduğu 8 kişinin ismi bulunmaktadır. Yine 1864 senesinde Kays Aşireti'nin önde gelen şeyhleri kendilerine verilen harç tezkerelerini kendi rızalarıyla devlete terk etmek, gerektiğinde asker temin etmek, mükellef olacakları örfi ve şer'i vergilerini eda etmek şartlarıyla etrafa dağılmış olan haneleri ile Kürdistan Vilayeti'nde münasip bir bölgeye yerleştirilmelerini talep etmiştir. Bu hanelerin çiftçilik ve ekiciliğe de teşvik edileceği belirtilerek aşiret şeyhlerinin tüm bu hususlar için taahhüt verdiği görülmüştür[881]. Şammar Aşireti şeyhlerinden Abdürrezak, 1866 senesinde Şerabi, Bekari, Cubur ve Harbi aşiretleri ile

[880] BOA., DH.TMIK.M., 73-46/1.
[881] BOA., MVL., 683-42/4.

birlikte devlete itaat edeceklerini dile getirerek söz konusu aşiretlerin iskânı ve vergilerini düzenli bir şekilde eda etmeleri hususunda söz vermiş ve taahhüt senedi imzalamıştır[882].

4.4.2. İdari Tedbirler

Merkezi ve yerel hükümet yetkilileri otoriteyi temin etmek ve aşiretlerin sebep oldukları huzursuzluk ortamını ortadan kaldırmak amacıyla iktisadi ve hukuki tedbirlerin yanı sıra bazı idari tedbirleri de uygulamaya çalışmıştır. XIX. yüzyılda idari manada birkaç kez hüviyet değiştirmek durumunda kalan Urfa merkezi ve buraya bağlı kaza ve nahiyelerin aşiret baskılarından dolayı da bir takım düzenlemelere tabi tutulmasının planlandığı arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bazı kaza ve nahiyelerin bağlı oldukları sancak veya livaların değiştirilmesi, bazılarının birleştirilerek tek bir sancak veya liva haline getirilmesi, aşiretlerin bağlı bulundukları bölgelerden başka bölgelere nakli ile kontrolü sağlamak amacıyla yeni bazı kurumların ihdası gibi tedbirler bunlardan bazılarıdır. Örneğin 29 Ağustos 1893 tarihinde Halep Vilayeti İdare Meclisi'nden gönderilen mazbatada Urfa merkezine bağlı Harran, Çaykapu ve Türkmen Cüllabı nahiyelerinin her sene bir takım aşiret ve vahşi kabilelerin uğrak yeri haline geldiği, bunların ahaliye zarar verdikleri ifade edilmiştir. Bu durumu önlemek için merkezi 'Ayne'l-Arûs olmak üzere dönemin padişahı olan Sultan II. Abdülhamid'e atfen "Mamuretü'l-hamid" adıyla yeni bir kaza kurulması ve Harran, Çaykapu ve Türkmen Cüllabı nahiyelerinin de kurulacak olan bu kazaya bağlanması talep edilmiştir. Ayrıca burada asayişi sağlamak amacıyla daimi bir askeri birlik bulundurulması ve bu yüzden bir karakol inşasının lüzumu da belirtilmiştir[883]. Bu hususla alakalı devamında bir yazışma kaydına rastlanamamıştır. Fakat bunun gerçekleştirilemediğini söylemek mümkündür. Çünkü bu tarihten sonra söz konusu nahiyelerin halen Urfa'ya bağlı oldukları görülmüştür.

İdari açıdan aşiretlerin gereği gibi kontrol edilebilmesi ve emniyetin sağlanması kısmen onlara en kısa sürede müdahalede bulunabilecek mesafede yer almaktı. Zira mesafenin fazlalığı aşiretlerin bulunduğu sancak, kaza veya nahiyelerde asayişi sağlamak, vergi tahsil etmek gibi hususlarda sıkıntılara yol açabilirdi. Ayrıca

[882] BOA, MVL., 723-40.
[883] BOA., DH.MKT., 122-24.

herhangi bir olumsuzlukla karşılaşıldığında eyalet veya sancak merkezinden bölgeye asker sevki hem zaman alıyor hem de mali açıdan daha külfetli oluyordu. Bu nedenle kaza ve nahiyelerin kendilerine daha yakın eyalet ya da sancaklara bağlanması halinde bu tür sorunların önlenebileceği düşünülmüştür. Bu duruma yönelik 21 Şubat 1860 tarihinde Urfa mutasarrıfı, gönderdiği tahriratta hali hazırda Harput Eyaleti'ne bağlı olan Siverek Sancağı'nın Urfa Sancağı ile birleştirilip bir eyalet olarak mutasarrıflık şeklinde idare edilmesini talep etmiştir. Bu kayıtta verilen idari taksimat hususundaki bilgilere göre Harput Eyaleti'ne tabi Siverek Sancağı dâhilinde bulunan Hısn-ı Mansur ve Besni kazaları, Urfa Sancağı dâhilindeki Rumkale Kazası'na; Siverek Kazası dahi Bozabad ve Kabahaydar nahiyelerine sınır komşusudur. Siverek Sancağı Urfa'ya on sekiz, Besni ve Hısn-ı Mansur ise sekiz dokuz saat mesafede iken Harput Eyaleti'ne Siverek yaklaşık yirmi beş saat ve Hısn-ı Mansur otuz iki saat mesafededir. Bu kazaların ahalisi çoğunlukla aşiret ve Ekrad taifesinden olup hırsızlık, gasp ve adam öldürme gibi teşebbüslerde bulunmakta, bu bölgeler arasında sık sık firar olaylarına karışmaktadırlar. Aşiret haneleri vergi tahsili zamanlarında adı geçen bölgeler arasında yer değiştirmekte ve adet edindikleri usul üzere vergilerini eda etmemekteydiler. Dolayısıyla da hükümet emirleri tam anlamıyla icra edilememekteydi. Başka bir problem ise birbirine sınır komşusu olan bu kazalardaki aşiretlerin arasında meydana gelen çatışmalardır. Siverek ile Urfa arasında bulunan Kabahaydar Nahiyesi topraklarında yaşayan Milli Aşireti'nin bazı haneleri ile Siverek tarafında bulunan Karakeçili Aşireti arasında sık sık anlaşmazlıklar meydana gelmekteydi. Bu anlaşmazlıkların hangi idari birim tarafından çözüleceği hususunda bir senet tanzim edilmiş ve buna göre dava sahipleri Siverek tarafında ise Harput'ta, Urfa tarafında ise Urfa'da davaları görülecekti. Ancak bunun da emniyet ve huzuru sağlamadığı belirtilmiştir. Çünkü göçebe aşiretler sınırları ihlal ile saldırı gerçekleştirdikten sonra tekrar eski yerlerine dönmekteydi. Mesela Aneze Aşireti Urfa üzerinden Siverek taraflarına hücum etmiş, haylice mal ve hayvanlarını gasp ederek Urfa taraflarına kaçmışlardır. Siverek ahalisi bu hususta Urfa mutasarrıfına şikâyette bulunmuştur. Ahaliye göre Aneze Aşireti'nin saldırıları Milli Aşireti'nden kaynaklanmaktaydı. Fakat mutasarrıfın tahkiki neticesinde bunun Milli Aşireti ile ilgisi olmadığı belirtilmişse de ahali ikna olmamıştır. Karakeçili Aşireti olaydan bir ay sonra yanına Şammar Aşireti oymaklarından birini alarak Milli Aşireti üzerine saldırmış ve 5.000

kadar hayvanlarını gasp etmiştir. Durum Siverek kaymakamına yazılmışsa da herhangi bir netice alınamamıştır. İşte bu gibi uygunsuzlukların önüne geçmek, vergi tahsilini zamanında ve tam anlamıyla gerçekleştirmek amacıyla Siverek Sancağı'nın Urfa ile birleştirilmesi teklif edilmiştir[884].

Yukarıda bahsedilen hususlar genellikle birer talep niteliğinde kendini göstermiş, faaliyete geçirilememiştir. İdari düzenlemeler manasında en somut örnek Urban Müdürlüğü'nün teşkilidir. Aneze aşireti ile şekavete sebep olan diğer aşiretlerin engellenebilmesi, asayişin sağlanması, aşiretlerin faaliyetlerinin sürekli takip edilmesi, ahali ve efradıyla olan ilişkilerin bilinmesi amacıyla 1857 tarihinde Urban Müdürlüğü oluşturulmuştur. Halep vilayetinden Arap kâtibi Mehmed Efendi 1.500 kuruş maaşla müdür olarak görevlendirilmiştir. Halep Vilayet Meclisi bu tayinin vilayet bütçesine yük getireceği düşüncesiyle karşı çıkmış, tayin edilen şahsın da görevini yerine getiremeyeceğini öne sürmüştür. Çünkü onlara göre bu kişi bırakın aşiretleri takip etmeyi şehirden taşraya bile çıkmamaktadır. Ayrıca bu atamaya aşiret reislerinin ve halkının da rızası olmadığı iddia edilmiştir[885].

Halep meclisinin itirazlarına rağmen aşiret müdürlerinin ataması gerçekleştirilmiştir. Önceden Urban Müdürlüğü olarak varlık gösteren yapı, 1868 Mart'ında yeniden düzenlenerek Aşair-i Urban Kaymakamlığı oluşturulmuş ve başına 3.250 kuruş maaşla Halep Vilayet Meclisi azalarından Hüseyin Efendi atanmıştır. Ona yardımcı olmak için de 750 kuruş maaş ile mal müdürü namıyla bir sandık emaneti memuru görevlendirilmiştir. 150 kuruş ise kırtasiye masrafı olarak hesaplanmış ve kaymakamlık bünyesine toplamda 4.150 kuruşluk bir maaş tahsisi yapılmıştır. Bu idarenin giderleri için gerekli olan kaynak ise Maraş, Urfa ve İskenderun kaymakamlıklarının lağvedilmesi ile sağlanmıştır. Neticede, Haleb vilayetinde olan ve çoğunlukla çadırlarda yaşayan Arap aşiretlerin vergilerini toplamak, iskân edilmek isteyenleri iskân etmek ve Aneze eşkıyasına karşı emniyetlerini sağlamak üzere kurulan Aşair-i Urban Kaymakamlığı faaliyet göstermeye başlamıştır[886].

---

[884] BOA., MVL., 755-24.
[885] BOA., A.MKT.MVL., 98-20.
[886] BOA., İ.ŞD., 4-194; BOA., A.MKT.MHM., 409-84. Aşair-i Urban Kaymakamlığı'nı oluştururken kapatılan Maraş kaymakamlığı maaşı 1.660 kuruş, Urfa kaymakamlığı maaşı 1.660 kuruş ve İskenderun kaymakamlığı maaşı ise 830 kuruştur. BOA., İ.ŞD., 4-194.

4.4.3. Askeri Tedbirler

4.4.3.1. Başıbozuk Asker İstihdamı

Harp durumunda Osmanlı ordusunda bulunan düzenli birliklerden hariç ayrı bir kıta halinde gönüllü olarak orduya katılanlar için başıbozuk tabiri kullanılmıştır[887]. Bu gruplar ordunun asli kuvvetlerine karıştırılmayarak piyade ve süvari oluşlarına göre ayrı silah ve teçhizat ile yardımcı kuvvet olarak kumanda edilmekteydiler[888]. XIX. yüzyılın ilk yarısında oluşturulmaya çalışılan yeni ordu teşkilatının henüz tam anlamıyla oturtulamaması ve bu dönemde memleketin bazı bölgelerinde ortaya çıkan iç güvenlik sorunlarına düzenli ordunun kâfi gelmemesi nedeniyle başıbozuk askerlerden faydalanma yoluna gidilmiştir. 1854-1856 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında düzenli birlikler haline getirilmeye çalışılmışsa da muvaffak olunamamıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda kullanılan başıbozuk askeri birlikler nizama aykırı davranışlar sergilemiş[889] ve bu tarihten sonra da bunlardan faydalanma yolu neredeyse tamamen terk edilmiştir[890].

Aşiret eşkıyalıklarının önlenmesinde[891], yaptıkları gasp olayları neticesinde ellerindeki malların geri alınmasında ve iskân edilmelerinde ya da iskân mahallerini terk edenlerin yerlerine döndürülmelerinde[892], aşiretlerin yaylak ve kışlaklara gidiş-dönüşlerinde güzergâhları üzerinde bulunan yolların ve köprülerin muhafazasında başıbozuk askerlerden yararlanılmıştır[893]. Halep, Musul ve Rakka dolaylarında aşiretlerin yol açtığı uygunsuzlukların önüne geçmek için düzenli askeri birliklerin yanında başıbozuk askeri birliklerden de istifade edildiği görülmüştür. 1843 senesinde Rakka Eyaleti'nde başlarında sergerde ya da başbuğ denilen görevliler ile başıbozuk

---

887 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Başı-Bozuk", *MEB İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 2: 328.

888 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-I,* 164-165.

889 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda başıbozuk asker olarak Kafkas göçmeni olan Çerkez muhacirlerin kullanılması, bunların faydaları ve zararları hususu için bkz. Mehmet Beşikçi, "Başıbozuk Savaşçıdan 'Makbul' Tebaaya: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Çerkez Muhacirler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 23, (2015 Güz): 85-123.

890 Abdülkadir Özcan, "Başıbozuk", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5: 130.

891 "…Şammar Aşireti'nin Musul havalisinde kâin mahaller ahalisi hakkında vukua gelan şer ve mazarratlarının indifaı zımnında …" BOA., İ.MVL., 171-5103.

892 "Ankara Valisi atıfetlü Vecihi Paşa hazretlerinin iskân-ı aşair ve istirdad-ı emval-ı menhube-i ahali ve fukara hizmet noktasında istihdam olunmak üzere…" BOA., A.AMD., 14-57.

893 "…iki yüz nefer süvarinin dahi şehr-i mayıstan itibaren çünki aşiret-i merkumenin yayladan kışlağa avdetleri hitamı olan ruz-ı kasımda ruhsat verilmek üzere…" BOA., A.MKT., 91-69/2.

asker istihdamı söz konusu olmuştur. Mesela Urfa merkezinde bulunan birliklerin başında Sergerde Abdülkadir Ağa, Sergerde Karslı Hacı Ömer Ağa, Sergerde Nuri Ağa ve Sergerde Genç Ağa vardı. 1843 senesi Mart ayı için Rakka'da bulunan başıbozuk süvari ve piyadelere 55.780 kuruş maaş tahsis edilmişti[894]. Başıbozuk askerlerin vergi tahsillerinde de yardımcı kuvvet olarak kullanıldıklarını görmek mümkündür. 1848 senesinde Siverek Sancağı'na musallat olan Aneze eşkıyasının bertaraf edilmesi hususunda bölgede bulunan askeri kuvvetlerin yeterli olamayacağı belirtilmiş ve bir tabur nizamiye askeri talep edilmiştir. Nizamiye askeri haricinde bölgede 350 nefer başıbozuk süvarinin de bulunduğu ancak bunlardan 50 neferinin bazı tahsilat ve saire konularla ilgilendikleri dile getirilmiştir[895].

Mayıs 1849 tarihinde Şam, Halep ve Urfa sınırlarına gelerek ahaliyi rahatsız eden Aneze Araplarına karşı yeterli miktarda başıbozuk asker bulundurulması istenmiştir[896]. Siverek kazasına sekiz dokuz saat mesafede bulunan Hısn-ı Mansur, Gerger kazaları ile Tepehan Kazası, Kahta Nahiyesi bölgelerini Aneze ve diğer Arap urbanından muhafaza etmek için Anadolu Ordu-yu Hümayun mensuplarından Miralay Süleyman Bey emrinde bulunan bir tabur asker ile birlikte Beylerbeyi Hüseyin Paşa komutasında bulunan 500 başıbozuk asker görevlendirilmiştir. Siverek kazasına bir saldırı olması halinde bu kuvvetler bölgeye sevk edilmesi istenmiştir[897]. Temmuz 1850 tarihinde ise Musul civarında bulunan mahallerde ahaliye şer ve mazarratta bulunan Şammar Aşireti'ne karşı başıbozuk asker istihdam edilmiştir. Bu askerlerin maaşı olan 35.500 kuruşun ödenmesi için talimat verilmiştir. Bu maaşların kaynağını da aşiretlerin yağmaladığı malların geri alınması ve sahipleri bulunamayanların satılması yoluyla elde edilen para oluşturmuştur[898]. Hizmet bedelleri ödenmesine rağmen bu başıbozuk askerlerin merkezi otorite zayıflığından faydalanarak, halk üzerinde tahakküm kurdukları ve halkın bu baskılardan kurtulmak için görevlilere hediye ve

[894] BOA., ML.MSF.d., 4662.
[895] BOA., MVL., 25-57/1.
[896] BOA., A.MKT., 201-88.
[897] Harput Valisi tarafından yazılan bu yazıda Aneze Aşireti'nin daha önce Diyarbakır Sancağı dahilindeki Karakeçili Nahiyesine bağlı olan birkaç köyü yağma ettiği, Şammar eşkıyasının ise Urfa'ya tâbi Sülüklü Nahiyesi ahalisinin mal ve eşyalarını gasp ettiği belirtilmiştir. Bu belgede Siverek kazasının Harput Eylaeti dahilinde olduğu görülür. BOA., İ.MVL., 32-1.
[898] BOA., A.MKT.NZD., 10-42.

rüşvet verdikleri anlaşılmaktadır. Bunun üzerine askerlerin ahaliden karşılıksız olarak hiçbir şey almamaları hususunda yetkililer uyarılmıştır[899].

4.4.3.2. Nefir-i Âmm Tedariki

Günümüz anlamıyla bir nevi seferberlik ilanı olarak nitelendirilebilecek "nefir-i âmm" tabiri düşman saldırılarına karşı koymak maksadıyla ahalinin cepheye sürülmesi durumudur[900]. İki ayrı kelimenin bir araya gelmesi ile anlam kazanan bu tabirin ilk kelimesi "nefir"; cemaat ve asker toplanması için çalınan ve uzun bir boynuzdan ibaret olan boru manalarına gelmektedir. "Âmm" kelimesi ise umum yani genel manasına gelir[901]. "Nefir-i âmm" terkibi de sözlük manasıyla *düşmanla harp için umum halktan teşkil olunan asker* demektir[902]. *Alelacele ahaliden toplanılan gayr-ı muntazam asker, başıbozuk*[903] ve *harp mıntıkasında bulunan bütün halkın cenge sürülmesi*[904] gibi anlamlara da gelen bu tabir en geniş ifade ile ahaliden toplanan milis kuvvetler olarak tanımlanabilir[905]. İslam hukukunda yeri olan ve Osmanlı Devleti tarihinde erken dönemlerden itibaren varlığı anlaşılan nefir-i âmm uygulaması sadece dış tehdit unsuru olan düşmana karşı değil, ihtiyaca binaen eşkıya defi ve isyanların bastırılması gibi durumlarda iç güvenliğin sağlanmasında da kullanılmıştır[906]. Nisan 1849 tarihli Harput Valisi tarafından gönderilen kayıtta Aneze Araplarının Urfa ve civarında dolaştıkları belirtilerek bunların önceki senelerde olduğu gibi yine Siverek taraflarına saldırabilecekleri ifade edilmiştir. Bu ihtimale karşılık bölgede yeterli sayıda nizamiye ve başıbozuk askeri bulundurulması ve ayrıca yerel ahaliden hem kendi can ve mallarını korumak hem de gerekirse yerel idarecilere yardım etmek üzere bir takım süvari ve nefir-i âmm askerinin tedariki istenmiştir[907].

---

[899] Saydam, "Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri", 244.
[900] Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri,* 450.
[901] Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî, II*, haz. Ali Birinci, 1. Baskı, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 131.
[902] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki,* 1467.
[903] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki,* 924-925.
[904] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-II,* 672.
[905] Gábor Ágoston, "Savaş (Osmanlı Dönemi)", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36: 199.
[906] Murat Tuğluca, "Osmanlı'da Nefîr-i Âmm Uygulamasının Erken Dönem Örnekleri ve Toplumsal Dinamizme Yansıması", *Belleten,* LXXX/289 (2016); 780.
[907] BOA., MVL., 32-44.

1860'lı yıllarda Urfa taraflarına saldıran ve ahaliye zarar veren Anezeli Fedan ve diğer bazı aşiretlerin tedip ve tenkilleri hususunda nefir-i âmm kuvvetlerinden faydalanılmıştır. Urfa mutasarrıfına gönderilen yazıda aşiret eşkıyalarının püskürtülmesi esnasında nefir-i âmm askerlerinin elde ettiği ve ganimet sayılabilecek mal ve hayvanların bu olayda hizmeti görülenlerden geri alınmaması istenmiştir[908]. Eşkıyalara karşı askeri güç olarak kullanılan nefer-i âmm kuvvetleri olay mahallerinde bulunan yerli reaya olabileceği gibi buradaki aşiret kuvvetleri de olabilmekteydi. Şubat 1861 tarihli kayıtta Musul'daki köylere saldıran Aneze eşkıyasının defi için bazı Kürt ve Arap aşiretlerinden nefir-i âmm tedariki yoluna gidilmiştir. Bu aşiretlerin şeyh ve ağalarına yardımlarından dolayı hil'atlar hediye edilmiştir[909].

4.5. AŞİRET EŞKIYALARINA VERİLEN CEZALAR

Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde yer alan göçebe, konar-göçer ve yerleşik aşiretler, toplumu oluşturan diğer gruplar gibi bulundukları bölgenin kanun ve nizamlarına uymak zorundaydılar. Ancak hemen hemen her toplumda ve her dönemde olduğu gibi aşiretler içerisinde de kanunlara uymayarak devlet düzenini bozan, haksızlık ve zulümde bulunan bazı kimselerin zuhur etmesi kaçınılmaz olmuştur. Kanuna aykırı davranarak düzeni ihmal eden, toplumsal asayişi bozan, ahalinin can, mal ve ırzına saygı göstermeyerek kasteden bu kimseler kim olursa olsun yakalanıp cezalandırılmışlardır[910]. Çünkü Osmanlı Devleti döneminde İslam ceza hukukuna uygun olarak ağır suçlardan sayılan ve en ağır şekilde cezalandırılması gereken hallerden biri eşkıyalık yoluyla halkın malını gasp etmek zulmetmektir[911]. Kuttau't-tarik, gasp, yağma, katl ve saire suçlar, aşiret eşkıyalarının en çok işlediği suçlar arasında yer almıştır. Tanzimat dönemine kadar genellikle eşkıyalara uygulanan cezalar idam, kısas, sürgün(nefy), kalebend, cezirebend, küreğe koyma, mallarının müsadere edilmesi şeklindeydi. Tanzimat Fermanı ile birlikte idari açıdan meydana gelen değişikliklere paralel olarak hukuki alanda ceza kanunları düzenlenmiş ve uygulanmaya başlanmıştır[912]. Bu dönemde hazırlanan ceza kanunları 1840 tarihli

[908] BOA., A.MKT.UM., 426-85.
[909] Hil'atların yekun bedeli 15.118 buçuk kuruştur. BOA., MVL., 758-10.
[910] Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar,* 44.
[911] Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl,* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963), 52-53.
[912] Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar,* 45.

Kanun-ı Ceza, 1851 tarihli Kanun-ı Cedit ve 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'dur[913]. Tanzimat döneminde aşiret mensuplarının işledikleri suçlarda büyük veya küçük kimse arasında fark etmeksizin artık bu ceza kanunlarının ilgili maddelerine atıfta bulunularak cezalar verilmiştir[914].

4.5.1. Sürgün (Nefy)

Aşiret eşkıyalıklarını önlemek amacıyla eşkıya gruplarının bulundukları yerlerden alınarak uzak yerlere sürgün edilmesi, İslam hukukunda yer alan ve Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden beri de uygulanan bir cezalandırma yöntemi olmuştur. Sürgün, bir yerden gönüllü veya gönülsüz olarak uzaklaştırılma, zorla göçe tabi tutulma ya da siyasi otoritenin bir bireyi veya topluluğu başka bir bölgeye zorla iskân ettirmesi olarak tanımlanabilir[915]. Osmanlı Devleti döneminde sürgün politikası iki ayrı amaçla kullanılmıştır. İlki; iskân ve yerleştirme amacıyla devletin siyasi ve politik bir hamle olarak kendi hâkimiyetinde yaşayan topluluklardan bazılarını bulundukları yerlerden kaldırarak önceden belirlediği plan ve kurallar çerçevesinde uygun gördüğü başka bölgelere yerleştirilme uygulamasıdır[916]. İkincisi ise kişilerin bireysel olarak işledikleri emre itaatsizlik, tehdit ve küfür, hırsızlık, rüşvet, zina, fuhuş, iftira, yalancı şahitlik, sahtekârlık, gasp, yağma gibi daha ziyade sosyal ve ekonomik sebeplerle olay mahallinden veya bulunduğu bölgeden alınarak uzak bölgelere gönderilmesidir[917]. Sürgün kelimesi yerine önceki dönemlerde nefy, kalebent, ikamete memur-ikamete mecbur, inhâ, iclâ, teb'id, mütebâidin, nefy ü irsal, sarf ü tahvil ve menfî gibi kelimeler de kullanılmıştır. Devlet tarafından gerçekleştirilen sürgünler süreli ve süresiz olabilmekle birlikte Müslüman ve gayrimüslim ayrımının yapılmadığı görülmektedir[918]. Af ve salıverilmelerde ise belgelerde sıklıkla ıtlak, afv ü ıtlak, ıtlak-

[913] Ahmet Gökcen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri,* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987), 47.
[914] Ulubaş, *Maraş ve Çevresinde Aşiretler (1774-1865),* 159.
[915] Kemal Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl),* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007), 19.
[916] Osman Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM),* 19 (2006); 283.
[917] Kemal Daşcıoğlu, "Sürgün (Osmanlılar'da)", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38: 167-168.
[918] Abdullah Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Uluslararası Sosyal araştırmalar Dergisi,* 1/5 (2008); 13.

ı sebil ya da sadece sebil ve sebilin terimleri kullanılmıştır[919]. Sürgün hususunda yazılan hükümler eşkıya grupların neden sürgün edildikleri ile ilgili bilgiler içermektedir. Bunlara "muzırrı ibâd fitne-i fesâd olduklarından", "ahâli-i kurrayı ifsâd iderek", "ifsâd-ı memleket", "hilâf-ı rızâ' hareket", "kendi halinde olmamak", ve "mugayir-i rızâ' hareket" gibi ibareler örnek gösterilebilir[920].

Sürgün cezalarında temel amaç suçlunun bir daha suç işlemesini engelleyerek adalet ile toplumun huzur ve düzenini korumaktı. Sürgün durumu sadece suçlu açısından değil ailesi açısından da maddi ve manevi sıkıntılara yol açmaktaydı. Suçlunun bulunduğu bölgeden sürülüp sürgün mahallesine gitmesi ile onun "ıslah-ı nefs" olması ve dolayısıyla caydırıcı bir özellik taşıması öngörülüyordu. Öte yandan verilen bu cezaların toplumda emsal gösterilmesi ve potansiyel suç işleyebilecek kişilerin de bundan ders alarak bu tür faaliyetlerde bulunmaması da ulaşılmak istenen hedefler arasındaydı. Nitekim sürgün fermanlarında geçen "bu makule sâ'î fesâd olanların icrâ-yı te'dibleri ile emsalinin terhîb ve terğibi lâzımeden olmakdan nâşî" ve "kendüyü te'dib ve akranını terhîb içün" gibi ifadeler bu görüşü desteklemektedir[921].

Urfa ve civarında bulunan bazı aşiret mensuplarının eşkıyalıklarına yönelik olarak merkezi hükümet tarafından cezalandırmaları söz konusu olmuştur. Bu cezalardan biri de sürgün (nefy) cezasıdır. Haziran 1723 tarihinde Rakka Valisi vezir paşaya yazılan hükümde Ruha'da sakin İlbeyli Aşireti ahalisi tarafından merkeze gönderilen arzuhalde, aşiret ahalisinin yine kendi aşiretlerinden olan başta Ali Bey olmak üzere emmi zâdeleri ve diğer bazı adamları ile davalı oldukları ve muhakeme edilmeleri gerekir iken bunların *"itaat-ı emr-i şerif etmeyub"* mahkemeye gitmeyerek Maraş taraflarına firar ettikleri belirtilmiştir. Buradaki ahalinin yollarını kesip zarar ve ziyana sebep oldukları ifade edilerek Ali Bey ve beraberindekilerin yakalanması, Ali Bey'in Rakka'ya sürgün (nefy) edilmesi emr olunmuştur[922].

---

[919] M. Çağatay Uluçay, "Sürgünler, Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler", *Belleten,* XV/60 (1951); 511.
[920] Sibel Kavaklı, *929/A Numaralı Nefy Defterinin (1826-1833) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 611.
[921] Mehmet Güneş, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası ve Karahisar-ı Sahib'e Yapılan Sürgünler (1815-1839)", *History Studies,* 8/1, (2016); 52-53.
[922] BOA., A.DVNS.MHM.d., 131, 165/446.

1848 semesinde Urfa Eyaleti'ne tabi Kays Aşireti'nin Beni Yusuf ve Cümeyle oymakları şeyhlerinden olan Keraf, Kebahat ve İsa el-Ömer isimli şahıslar Aneze Aşireti eşkıyaları ve sair eşkıyalar ile işbirliği yaparak Urfa ve Siverek taraflarında birçok katl ve fenalığa sebep olmuşlardır. Ahalinin canına kast ederek yol kesen, mallarını gasp eden bu şahısları önlemek için bazı tedbirler alınmıştır. 1845 senesinde yakalanan bu şahıslar, eşkıyalık faaliyetlerini terk ederek bir daha bu gibi uygunsuzluklara sebebiyet vermeyeceklerini ve pişman olduklarını dile getirerek tövbe etmişlerdir. Fakat bunlar sözlerini tutmayarak bölgede zarar ve ziyana yol açmaya devam etmişlerdir. Urfa ve civarında mamureleri harap ederek birçok kişinin öldürülmesine sebep olan bu eşkıya takımının idam ile cezalandırılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak bu cezanın verilebilmesi için mahkemede yargılanmaları ve suçlarının sabit olması gerekmektedir. Yapılacak olan mahkeme sonucunda aşiret isyanında rol aldıkları ve katil oldukları kesinleşir ise idamları, değil ise de bunların müebbet olarak Rumeli'de Tırhala bölgesine sürgün edilmeleri talep edilmiştir[923].

1860 senesinin Aralık ayında Mardin Sancağı'nın çöl taraflarında bulunan nahiyelerde ikamet eden Kiki Aşireti ağası Eyüp ile Milli Aşireti ağası Şeyh Musa öteden beri ahaliye zulmetmekte ve hükümete dahi karşı gelmekteydi. Bu şahısların itaatkârsız tavırları gün geçtikçe artmakta ve bunların bölgeleri hükümet yetkililerinden kaçmak isteyen kişilerin sığınağı haline gelmekteydi. Bu gelişmeler üzerine yakalanıp muhakeme edilen bu şahıslar, suçlarını inkâr edip meydana gelen asayişsizliğin kendilerinden kaynaklı olmadığını iddia etmişlerdir. Ancak bunların aleyhinde ahali tarafından yapılan şikâyetler, ortaya koyulan deliller ve mahallinden gelen mazbatalar neticesinde suçsuz olmadıkları anlaşılmıştır. Bunun üzerine ceza olarak iki yola başvurulmuştur. İlki; bu iki şahsın bulundukları *"Kürdistan havalisine ayak basmamak üzere tard olunmaları"* başka bir ifadeyle bir daha dönmemek üzere bölgeden sürgün edilmeleri olmuştur. İkinci olarak ise aşiret ağalığının bu iki şahıstan alınması ve söz konusu aşiretlerin bundan sonra ağalık ile değil müdürlük ile yönetilmelerinin uygun olacağı belirtilmiştir. Böylece bunların zulmünden dolayı yerlerinin terk ederek öteye beriye dağılmış olan ahali eski yerlerine döndürülecek ve halkın refah ve huzuru sağlanmış olacaktı[924].

[923] BOA., İ.MVL., 114-2743.
[924] BOA., MKT.UM., 445-9.

Bazen aşiret reislerine veya mensuplarına verilen sürgün cezaları kendilerinin bizzat işledikleri suçlardan ötürü olmayıp bulundukları bölgede bir tehdit unsuru olarak görülmeleri ve toplumda meydana gelebilecek isyan hareketlerine katılmalarını engellemek amacıyla verildiği söylenebilir. Osmanlı-Rus Savaşı'nın yarattığı ortamı fırsat bilen Hakkari ve çevresindeki aşiretlerin Reisi Şeyh Ubeydullah Osmanlı-İran sınırında İngiltere'nin de desteğiyle bağımsız hareket etmeye başlamış, Osmanlı karşıtlığı tutumu ve olumsuz tavırları sebebiyle 1883'te Mekke'ye sürgün edilmiştir[925]. Şeyh Ubeydullah'ın isyanı hadisesinde bölgedeki diğer aşiretlerin bu isyana katılımlarının azımsanmayacak derecede olması ve onun sürgününden sonra meydana gelebilecek karışıklıkların Şark vilayetlerine doğru genişleme ihtimali de göz önünde bulundurularak "Anadolu Islahatı" namıyla bazı düzenlemelerin yapılması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla 1880 senesinde Adana Vilayeti Valisi Abidin Paşa serkomiser olarak bölgeye tayin edilmiştir. Burada asayiş ve nizamı tesis etmek için çalışmalara başlayan Abidin Paşa bölgedeki aksaklıkları tespit ederek bu doğrultuda yapılması gereken ıslahatlar hakkında raporlar hazırlamıştır[926]. Yapılacak ıslahatlara engel oluşturacağını düşündüğü ve huzursuzluk kaynağı olarak gördüğü 146 kişiden oluşan müteşekkil aşiret reisleri ve beylerini 1880 senesi başlarında Halep ve Sivas'a sürgün etmiştir[927].

Sivas'a sürülenler arasında Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa, Karakeçili Aşireti Reisi Halil Bey ve biraderi Dırêhê de bulunmaktadır. Bu isimlerin yanına düşülen kısa bir not bu kişilerin sürgün sebeplerini izah için önem arz etmektedir. Zira bu notta Milli ve Karakeçili Aşiretleri halkı arasında geçmişten süre gelen kavga ve çatışmalara reislerinin sebep olduğu ve aynı zamanda bu reislerin vergi yükümlülüklerinden kaçtığı gerekçesiyle sürgün ifade edilmiştir[928]. Ancak bu şahısların sürgündeki süreleri yaklaşık altı ay sürmüş ve aynı sene yani 1880 tarihinde Sivas'tan firar etmişlerdir.

---

[925] Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, 28.

[926] BOA., Y.PRK.ŞD., 1-13; Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.,* 211-212.

[927] Sürgün edilen kişilerin sayı ve bilgileri için bkz. BOA., Y.A.HUS., 167-25. Mehmet Rezan Ekinci hazırlamış olduğu çalışmasında sürgün edilen bu kişileri bir tablo halinde sunmuştur. Ayrıca söz konusu kayıtta kişi sayısının toplamda sehven 142 olarak gösterildiği ancak sayının 146 olması gerektiğini tespit etmiştir. Tafsilatlı bilgi için bkz. Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.,* 216-222.

[928] "İşbu iki aşiret halkı ruesa-yı muma ileyhuma teşvikiyle tekâlif-i mîriyeden kendülerini istisna eylemekde oldukları gibi her bâr yekdiğeriyle kavga ve envâ'i fenalıklar ika'ından hâlî olmadıkları" ifadeleri yer almaktadır. BOA., Y.A.HUS., 167-25, 5/3.

Milli Aşireti Reisi İbrahim, Muhammed ve Ali ile birlikte Karakeçili Aşireti Reisi Eyüb Beyzâde Halil ve biraderi Dıre'i(Dırêhê)'nin de aralarında bulunduğu 14 kişi bu firar hadisesine karışmışlardır[929].

4.5.2. Küreğe Koyma

Osmanlı Devleti kuruluş döneminden itibaren askeri teşkilatlanmaya önem vermiş ve kara kuvvetleri hususunda kısa denilebilecek bir sürede ciddi bir gelişme kaydetmiştir. Kara kuvvetleri kadar olmasa da deniz kuvvetlerinde de gücüne güç katarak devam eden Osmanlı, Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde Türk denizciliğini ileri bir seviyeye taşımış, Ege, Akdeniz ve Karadeniz sularında söz sahibi olmuştur. XVI. yüzyılda yapı ve teknik anlamında gelişen donanmaya paralel olarak özellikle deniz savaşları sırasında kürekçi olarak çalışacak olan insan gücüne de ihtiyaç artmıştır. Çünkü buharlı makinaların icadından önce gemiler, rüzgarın gücü sayesinde yelkenle, rüzgarın olmadığı durumlarda ise kürek ile hareket ettirilmiştir. Osmanlı klasik döneminde bu kürekçi ihtiyacı avarız vergisi, harpte alınan esirlerden kürekçi (forsa) olarak faydalanılması ve kürek cezasına çarptırılan suçlulardan olmak üzere üç kaynaktan karşılanmaktaydı[930].

Tam olarak ne zaman ortaya çıktığı belirlenemeyen kürek cezasının XVI. yüzyıldan beri kürekçi temini için sıkça başvurulan yöntemlerden biri olduğu söylenebilir. İslam hukukunda mevcut olmayan kürek cezası Osmanlı gemilerinin kürekçi ihtiyacını karşılamak üzere konulmuş örfî bir ceza türü olarak karşımıza çıkmaktadır[931]. Küreğe koyma cezası buharlı makinaların icadından sonra da uygulanmaya devam etmiş ve XIX. yüzyılda çıkartılan ceza kanunlarında da yerini almıştır. Fakat bu kanunlardaki kürek cezası gemilerde kürek çekmeye mahkum edilmekten ziyade ayağa pranga (demir halka) takılarak devlete ait ağır ve zor işlerde

---

[929] Şuray-ı Devlet Dahiliye Dairesi mazbatasında bu husus "..Eyub Beyzade Halil ve Dıre'î ve Milli Aşireti reisi İbrahim ve Muhammed ve Ali zaptiyeye terfîkan hamama gitmek üzere iken firar etdikleri ve takib olunduysa da ele geçirülemeyüb muhafazasına memur olanların istintakı derdest-i icra olunduğu.." şeklinde ifade edilmiştir. BOA., Y.PRK.ŞD., 1-13, 3/8.

[930] Mehmet İpşirli, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi(Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı),* 12 (1982); 203-206.

[931] Mehmet İpşirli, "Kürek Cezası", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), Gözden geçirilmiş 3. Basım EK-2: 112; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire,* (Ankara: TTK Yayınları, 1992), 213.

zorunlu olarak çalıştırılma şeklinde dönüşüme uğramıştır. Bundan dolayı bu uygulama için prangabentlik tabiri de kullanılmıştır. Tanzimat Dönemi'nde çıkartılan üç ceza kanununda da kürek cezası bulunmakla birlikte bu cezanın hangi suçlara istinaden verileceği ve ceza süreleri hususunda bilgiler yer almıştır. Buna göre kürek cezası müebbet (ömür boyu) ve muvakkat (geçici) olmak üzere iki şekilde icra ediliyordu. Müebbet ceza alanlar ölünceye değin, muvakkat ceza alanlar ise 3 ile 15 sene arasında devlete ait işlerde çalışmak zorunda kalıyordu. Kürek cezasına çarptırılan kişi cezasının infazı süresince medeni haklarını kullanamazdı. Dolayısıyla kendisine hükümet tarafından bir vâsi tayin edilir ve tüm işleri bu vâsi aracılığıyla yürütülürdü[932].

Kürek cezası, suçluya kanuni bir ceza olarak doğrudan verilebildiği gibi ona verilen başka bir cezanın kürek cezasına çevrilmesi şeklinde de tezahür edebilmekteydi. Kasten adam öldürme, zorla kız veya kadın kaçırma, hırsızlık, hırsızlığa yardım ve yataklık, yan kesicilik, kumarbazlık, evrakta sahtecilik, kalpazanlık, esir kaçırma, köle soyma, kamu hizmeti görevini yerine getirmeme, küfür söyleme, alenen şarap içme, adam yaralama, yol kesme, ev basma, haramilik (eşkıyalık), livata ve ırza tecavüz gibi birden fazla ve çeşitli suçlara yönelik kürek cezasının verildiği anlaşılmaktadır. Kürek cezası ile cezalandırılan suç yelpazesinin bu denli geniş tutulmasının sebepleri arasında devletin kürekçiye olan ihtiyacının etkili olduğu söylenebilir[933].

Aşiret mensuplarının eşkıyalık ve diğer bazı uygunsuz hareketleri neticesinde kürek cezası ile cezalandırıldıkları görülmüştür. Musul eyaleti civarında Cubur ve Şammar Aşireti eşkıyaları ahalinin mallarını gasp ederek onları yerlerinden etmiştir. Temmuz 1852 tarihinde Musul mutasarrıfına gönderilen emirde, eşkıyaların saldırıları sebebiyle yerlerinin terk eden ahalinin geri getirilerek yeniden iskân edilmesi ve asayişsizliğe yol açan Cubur Aşireti Şeyhi Abo'nun yedi sene müddetle küreğe konulması buyrulmuştur[934]. Urfa dâhilinde bulunan Milli Aşireti'nin haylice mal ve hayvanlarını gasp ederek çöl tarafına kaçan Aneze urbanının on nefer eşkıyasının, hapisleri tarihinden itibaren üçer sene müddetle küreğe konulmaları hususunda

[932] Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri,* 52-54.
[933] Ahmet Kılınç, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili", *Belleten,* LXXIX/285 (2015); 546-548.
[934] BOA., A.MKT.MVL., 54-20.

Haziran 1860 tarihinde Urfa mutasarrıfı ve Sayda valisine hüküm gönderilmiştir. Aneze Aşireti Şeyhi Cedan'a tabi olan ve yakalanan eşkıyalar ceza kanunun 62. maddesi esas alınarak yargılanmış ve kürek cezasına mahkûm edilmişlerdir. Mahkûmiyetlerinin bildirildiği yazıda, devlet otoritesine karşı gelerek halkın mallarını gasp ve yağma eden, cinayete teşebbüs eden grupların başındaki kişilere idam cezası verildiği, etrafındakilerin ise küreğe konulduğu hakkında bilgilere yer verilmiştir[935].

4.5.3. Kalebentlik

Kelime anlamı olarak kaleye bağlanmış, kaleye hapsedilmiş anlamına gelmektedir. Terim olarak ise işlenilen bir suç neticesinde kale surları içerisine hapsedilerek hisardan dışarıya çıkarılmaması şeklinde uygulanan cezayı ifade etmektedir. Kalebentlik cezasını gerektiren suçlar arasında gasp, adam yaralama, katl, ev basma, adam kaçırma, hırsızlık, zorbalık yapma, iftira, yol kesicilik, eşkıyalık, suçluyu himaye etme, fitne ve fesat çıkartma, padişahın emir ve buyruklarına aykırı hareket etme, yolsuzluk yapma, tecavüz ve ırza geçme ve sair uygunsuz hareketler bulunmaktaydı[936]. Kalebentlik cezası hapis ve sürgün cezalarını da bünyesinde barındırmaktaydı. Öyle ki kalebentlik cezasına çarptırılan suçlular, tutuldukları kalenin surları dışına çıkmamak üzere hapsedilmekte ve ikamet ettikleri bölgelerden uzak yerlerde bulunan kalelere gönderildikleri için de sürgün hayatı yaşamaktaydılar[937]. Kalebent cezasının XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başlarından itibaren uygulanmaya başlandığı tahmin edilmektedir. Osmanlı toplumunda üst düzey yöneticilerden en alt kademeye kadar her kesime, mesleğe ve dine mensup kişilere verilebilen bu ceza türü sürgün ve hapis cezasına nazaran daha

[935] BOA., A.MKT.MVL., 117-44. Kasım 1860 tarihinde Urfa mutasarrıfı tarafından merkeze gönderilen yazıda söz konusu on neferin mahpus tarihlerinin bildirilmesi istenmiştir. Burada dikkati çeken bir husus vardır. Bu kişiler yakalanıp Urfa mahpusunda "prangabent" olunduktan birkaç ay sonra aralarından biri şirpençe ve bir kaçı ise ishal gibi illetlere düşmüşlerdir. Her ne kadar tedavileri yapılmışsa da aralarından biri hayatını kaybetmiştir. BOA., MVL., 757-94.

[936] Ömer İşbilir, "Kalebend", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), Gözden geçirilmiş 3. Basım EK-2: 5.

[937] Suha Oğuz Baytimur, "Osmanlı Devleti'nde Kalabend ve Sürgün Cezalarının Uygulamaları ile Mahkûmların Serbest Bırakılmaları (1789-1839)", *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri-I,* edt: Fethi Gedikli, (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2016), 837.

ağırdı. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesinin 26. maddesinde de kalebentlik cezasının sürgün ve hapis cezasının bütününden oluştuğu ifade edilmiştir[938].

Urfa ve civarında bulunan aşiretlerin eşkıyalık suçuna karşılık olarak kalebent cezasının uygulandığı söylenebilir. 24 Ağustos 1702 tarihinde Suruç bölgesinde bulunan Berazi ve Dınayi aşiretleri ahalisi, aşiret beyi, melikleri ve kethüdalarının eşkıyalıkları hususunda merkeze şikâyette bulunmuşlardır. Bu eşkıyaların yol keserek adam yaraladıkları, gasp ve yağma yaptıkları belirtilmiştir. Bu durumun araştırılması ve eğer söylenenler doğru ise eşkıyaların yakalanıp Rakka kalesinde kalebent edilmeleri emredilmiştir[939]. O tarihten yaklaşık iki ay sonra Suruç mukataasına bağlı bu aşiret eşkıyalarının isyan üzere oldukları, miri malları ödemeye yanaşmadıkları gibi yol kesip asayişi bozduklarından bahisle söz konusu mukataadan çıkartılarak asli vatanları olan Diyarbakır toprağına gönderilmeleri istenmiştir. İçlerinden bazılarının da "ıslah-ı nefs" yani başka bir deyişle akılları başlarına gelip kendilerine çeki düzen verinceye kadar Rakka kalesinde kalebent edilmeleri kararlaştırılmıştır[940]. Yine 22 Ağustos 1713 tarihinde, Rişvan Aşireti mensuplarından Hamza oğlu Yusuf ve arkadaşlarının eşkıyalık yaparak yol kestikleri ve aşiret ahalisine zulmettikleri için Rakka Kalesi'nde kalabent olunmaları emredilmiştir[941]. 1728 senesi Aralık ayında Rakka Valisi Vezir Ahmed Paşa'ya, Musul Beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya, Malatya ve Sivas mütesellimlerine, Mardin voyvodasına ve Magosa Kalesi dizdarına hitaben yazılan hükümde Sadrazam Kethüdası Mehmed Paşa'nın mutasarrıf olduğu Malatya'ya bağlı konargöçer İzoli Aşiretine saldırıp hayvanlarını gasp eden Milli Aşireti'nden olan eşkıyaların yakalanıp Magosa Kalesi'nde kalebent edilmeleri emredilmiştir[942].

[938] Güler Bayraktar, *Osmanlı Devleti'nde Kal'a-Bend Cezası (5 Numaralı Kal'a-Bend Defteri, Z. 1150 – B. 1151),* (Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), 26-28.
[939] BOA., A.DVNS.MHM.d., 112, 318/1146.
[940] Berazi Aşireti kethüdalarından Dinar oğlu Hüseyin ve Davut oğlu Ömer ile Dınayi aşiretinden Asaf ve Ali ve Kör oğlu Numan kalebent cezasına çarptırılmışlardır. BOA., A.DVNS.MHM.d., 112, 377/1348.
[941] BOA., A.DVNS.MHM.d., 121, 31/119.
[942] Milli Aşireti mensuplarından Keleş Abdi oğlu, kardeşi Hüseyin ve sağır Süleyman ve sair kimseler üç seneden beri İzoli Aşiretine yönelik eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuş, 30.700 kuruş miri, 9.500 koyun, 20 katır ve 23 adet atlarını ve diğer bazı emval ve erzaklarını gasp etmişlerdir. 3 adamlarını da haksız yere katletmişlerdir. BOA., A.DVNS.MHM.d., 135, 229/793.

4.6. AŞİRETLERİN İKTİSADİ YAPISI VE ALINAN VERGİLER

Konargöçer veya yerleşik aşiretler hayatlarını idame ettirme hususu başta olmak üzere halkın ve devlet yetkililerinin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri sağlamak için iktisadi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Aşiretlerin temel geçim kaynakları hayvancılık ve ziraattır. Konargöçer aşiretler yaylak-kışlak hayatı çerçevesinde genelde hayvancılık ile uğraşırken yerleşik aşiretler hayvancılıkla beraber tarım ile de uğraşmışlardır. Üretim faaliyetlerine göre devlete karşı vergi yükümlülükleri de olan aşiretler, meşgul oldukları iş ve bulundukları bölgeye bağlı olarak vergilerini eda etmişlerdir. Osmanlı Devleti topraklarının her bölgesinde geçerli olan bu yükümlülükler Urfa ve civarında bulunan aşiretler için de geçerlidir. Bu aşiretlerin ödedikleri vergiler, ekonomik faaliyetlerine göre çeşitlilik göstermiştir.

Ziraatla uğraşan kesimin genellikle köy ve mezralarda yerleşik hayat süren tımar ve zeamet reayası olduğu anlaşılmıştır. XVI. yüzyıl Ruha (Urfa) tahrir defterlerinden hareketle bu yüzyılda tımar sahipleri içerisinde Urfa aşiretlerinden Baziki, Berazi ve Dögerni(Dögerli) aşiretleri mensuplarının hayli fazla olduğu söylenebilir[943]. Hububat ve bakliyat olarak üretimi en çok yapılan tarım ürünleri buğday başta olmak üzere arpa, darı, çeltik, mercimek, pamuk, susam, soğan ve sairdir[944]. XIX. yüzyıla gelindiğinde de yine yukarıda ismi zikredilen aşiretlerin Urfa merkez, kaza ve nahiyelerinde tarım ile uğraştıkları görülmüştür[945].

Göçer Arap aşiretlerinin temel geçim kaynaklarını hayvancılıkla birlikte bedevi yaşam tarzının bir sonucu olarak ortaya çıkan yağma ve gasp kültürünün getirdiği ganimetler oluşturmuştur. Sahip oldukları koyun ve deve gibi hayvanların etinden, sütünden ve yününden gelir elde etmişlerdir. Yerleşik halk ile ticari münasebetlerinde yetiştirdikleri develerin yavrularını, yapağı ve tereyağı gibi malları kullanmışlardır. Bunlara karşılık ahaliden hububat ve hurma gibi mamul ürünleri satın almışlardır. Aneze Aşireti'nin sadece Halep şehri ile olan ticaretinin tahminen beş milyon kuruş olduğu vurgulanmıştır[946].

[943] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha(Urfa) Sancağı,* 277-292.
[944] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha(Urfa) Sancağı,* 77-94.
[945] Bkz. 2. Bölüm Tablo: 3. BOA, Y.EE., 37-46/47.
[946] BOA, HR.MKT., 244-3.

4.6.1. Yaylak ve Kışlak Resmi

Konargöçer hayat tarzının en belirleyici unsurlarından birisi yaylak-kışlak yaşamıdır. Yaylak ve kışlak alanları arasında sürekli hareket halinde olan bu topluluklar hayvancılık ile birlikte çiftçilikle de uğraşırlar ve ürünlerini mevsim göçleri arasında toplarlar. Temel geçim kaynakları hayvancılık olan bu gruplar hayvanlarına taze ve yeterli miktarda ot temin edebilmek için mevsime bağlı olarak yer değiştirmektedirler. Yazın yüksek kesimlerde yer alan ve yaylak olarak zikredilen serin alanlar tercih edilirken, kış aylarında alçaklarda bulunan nispeten sıcak ovalar ve vadiler seçilmiştir[947]. Rakka ve Urfa bölgesi sahip olduğu iklim koşulları nedeniyle aşiretler için kışlak bölgesi olarak seçilmiştir. Mart 1749 tarihli bir hükümde Mırdesi Aşireti'nin kadimden beri süregelen kışlaklarının Rakka Eyaleti, yaz dönemindeki yaylaklarının ise Erzurum yöresi olduğu ifade edilmiştir[948].

Osmanlı Devleti konargöçer aşiretlerin kullandığı bu alanlardan belirli miktarda vergi almaktaydı. Bunlardan yaylak resmi; konargöçerlerin veya sürü sahiplerinin sürülerini miri yaylaklarda ya da başka tımar sahiplerinin tımarına dâhil yerlerde otlatmaları durumunda alınan vergiydi. Kanunnamelerde yatak resmi, otlak resmi ve resm-i meraî olarak da adlandırılmaktadır. Senede bir defa olmak üzere sürü başına veya koyun başına alınan bu vergi, Yavuz Sultan Selim dönemi kanunnamelerinde yer aldığı şekliyle hariçten sancağa gelen sürülerden tımar sahibi ya da mirliva için âlâ sürüden 20, evsat sürüden 15 ve ednâ sürüden 10 akçe alınması gerektiği belirtilmiştir[949]. Bölgeden bölgeye farklılık arz eden bu vergi miktarının istisnaları da vardı. Mesela bir sipahinin tımarında daimî olarak oturan sürü sahiplerinden ve başka sancak veya tımarlardan gelip geçen sürülerden de üç güne kadar kalanlardan bu vergi talep edilmemekteydi[950]. Kışlak resmi de bir tımara dışardan gelip kışlayan davar ve koyun sürülerinden alınan aynı mahiyetteki bir vergiydi[951].

---

[947] Osman Gümüşçü, "Yaylak ve Kışlak", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), Gözden geçirilmiş 3. Basım EK-2: 669.
[948] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 68.
[949] Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 5/5, (1947); 509-510; Yaşar Yücel – Selami Pulaha, *I. Selim Kânûnnâmeleri (1512-1520),* (Ankara: TTK Yayınları, 1995), 172.
[950] Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", 510.
[951] Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi,* (Isparta 1997), 144.

XVI. yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı'nda yaylak ve kışlak resmi alınmaktaydı. 1518 tarihli tahrirde Ruha civarına gelen koyun sürülerinden yüz koyundan bir besili koyun alınmaktaydı. 1523,1540 ve 1566 tarihli tahrirlerde ise üç yüz koyunluk bir sürüden bir besili koyun ve bir nügi (iki yüz dirhem) yağ alınmıştır. 1518 tarihinde resmi yaylak geliri 10.000 akçe, 1523'te kışlak resmi ile birlikte 28.063 akçe ve 1566'da ise 16.500 akçe olarak tespit edilmiştir[952].

XVIII. yüzyılının ortalarında Rakka civarında bulunan kışlaklarda kışlayan Ekrad ve Türkmen taifesinden her haneden 12 akçe ve 300 koyundan bir koyun alınmaktaydı. Ayrıca Halep bölgesindeki kimselerin bargirlerini otlatmaları için Ekrad taifesine teslim ettikleri ve dört ay boyunca otlatılan bu bargirlerden her biri başına 2 akçe alındığı görülmektedir[953]. 1737 yılında Urfa sancağındaki bazı konargöçer aşiretlerden tahsil edilen kışlak vergisinin miktarı aşağıdaki gibidir.

Tablo 9: Konargöçer Aşiretlerden Alınan Kışlak Vergisi (1737)

Cemaat (Aşiret)	**Vergi Miktarı (Kuruş)**
Herdi Cemaati	900
İzoli Cemaati	600
Perâkende Oyum Ağaç Cemaati	740
Barak içinde olan perâkende evli	55
Ecnâs-ı Aşâir-i Derman Milli	1.500
Cihanbegli iskânı (Fırat Nehri civarında)	78
Barak tebaası resmi (Fırat Nehri civarında)	1.000
Toplam	4.873

Kaynak: BOA, D.BŞM.d., 1824, 18.

Tablo incelendiğinde 1737'de en fazla kışlak vergisi yükünün Milli Aşireti'ne ait olduğu görülmüştür. En az miktarı ise Barak Aşireti ödemiştir.

Ruha'ya tâbi Rumkale Kazası XVIII. yüzyılda konar-göçer aşiretlerin kışlak bölgeleri arasında yer almaktaydı. 1742 senesinde Ruha kadılarına ve Rumkale naibine yazılan hükümden yola çıkarak bu bölgedeki yaylak-kışlak vergileri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Buna göre Rumkale Kazası'na davar ve koyunlarıyla gelerek

[952] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha(Urfa) Sancağı,* 96-97.
[953] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 62.

otundan ve suyundan faydalanan aşiretlerden resm-i kışlak ve yaylak olarak 10.000 akçe alınmaktaydı[954]. Aşiretlerden yaylak ve kışlak resimleri talep edilirken tahammüllerine göre alınması hususu özellikle belirtilmiştir. Kayıtlarda geçen; "*defter-i hakâni Rumkal'a kazâsı ve müdafâtından olan Merziman ve Araban ve Atik nâhiyelerinde vaki' bil-cümle kışlak yerlerine zamanında kuvvetleriyle gelub varub intifa' edenlerin tahammüllerine göre resm-i kışlaklarıyla bennâk yerlerine koyunları alınûb"* ve *"Rumkal'a kazâsında vaki' kışlak yerlerine zamanında koyun vesâir davarlarıyla gelub otundan ve suyunda intifa'a edenler dahi cemâ'at ahâlîsini ve her kim olur ise olsun tahammüllerine göre kışlak resimleriyle bennâk yerlerine dahi koyun götürüb kanûn ve defter mucebince bennâk resimlerin alınûb hilâf-ı defter-i hakâni mezbûrları dahil ve ta'riz ettirilmeyub ve fuzûli olan rüsûmât-ı mezkûre kabz edenlerden mübâşir ma'rifetiyle tahsil ve mukata'a-ı mezbûre voyvodasına red ve teslim ve fima-ba'de berâtlu müdahale ve muhalefet ettirilmeyub"* şeklindeki ifadeler bu durumu destekler niteliktedir[955].

Urfa ve civarında bulunan bazı aşiret ve/veya cemaatler, yaylak ve kışlak vergisi vermek zorunda olmamalarına rağmen bölge idarecileri tarafından bu konuda rahatsız edilmişlerdir. Birecik Sancağı dahilindeki Suruç nahiyesinde Havas-ı Hümayuna tâbi 96 kişiden ibaret Şeyhan-ı Abbasiyan cemaati, devlete ödemekle yükümlü oldukları ağnam, öşür ve bad-ı heva gibi vergilerini düzenli olarak ödediklerini belirtmiş, yaylak ve kışlaklara gitmediklerini dile getirmiştir. Gitmedikleri halde sancak mutasarrıfları tarafından kendilerinden yaylak ve kışlak resmi talep edilmiştir. Söz konusu sancak mutasarrıflarının bu davranışlarının engellenmesi istenmiştir[956].

4.6.2. Ağnam Vergisi

Özellikle konar-göçer aşiretlerin temel geçim kaynakları arasında yer alan hayvancılık alanında koyun ve keçi yetiştiriciliği önemli bir yer tutmaktadır. Öte

[954] "…Birecik sancağında ber-vech-i malikâne uhdesinde olan Rumkal'a ve tevâbi' mukata'ası toprağında kışlayan göçer ve göçer aşayir ve kabailde resm-i kışlak ve bennâkları on bin akçe yazularıyla Defter-i Hakâni'de mukata'a-i mezbûreye hasıl kayd olunmağla…" BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 7.
[955] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 30.
[956] Şeyhan-ı Abbasiyan cemaati bulunduğu bölgede Şeyh Kalem Zaviyesi'ne de hizmet etmiştir. BOA, C.ML., 276-11353.

yandan Urfa ve çevresinde varlık gösteren güneydeki Arap aşiretleri deve yetiştirme hususunda oldukça yetenekli bir konuma sahipti. Osmanlı Devleti aşiretlerin beslediği hayvanlardan belirli dönemlerde ve oranlarda vergi almaktaydı. Devletin aşiretlerden elde ettiği gelir kaynakları arasında ilk sıralarda yer alan bu vergilerden biri koyun resmi, resm-i merai olarak da adlandırılan resm-i ağnam'dır. Bu verginin genellikle iki koyuna bir akçe olarak ve koyun haricinde keçilerden de alındığı görülmüştür. Kuzulu koyun kuzusuyla, oğlaklı keçi de oğlağıyla birlikte sayılarak tahsil edilmiştir[957]. Vergi miktarları bölgeden bölgeye değişebilmekteydi. Örneğin, Sis (Kozan) Sancağı'nda Kayıtbay kanununa göre her koyun için bir Halebî akçe, Urfa'da ise Akkoyunlu Uzun Hasan kanunu üzere her yüz koyundan bir koyun ve iki Osmanlı akçesi alınmaktaydı. Koyun sahibi olmayanlar ise 12 akçe "bennâk resmi" vermekle mükellefti. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ağnam resmi hazinenin düzenli ve önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. XIX. yüzyılda Tanzimat döneminden sonra da yapılan bazı değişiklik ve düzenlemelerle birlikte varlığını sürdüren ağnam resmi, cumhuriyet döneminin başlarına kadar farklı tür ve miktarlarda alınmaya devam edilen bir vergi olmuştur[958].

XVI. yüzyıl içerisinde Ruha (Urfa) sancağında ağnam vergisinin tahsil edildiğini görmek mümkündür. 1518 tarihli Ruha Kanunnamesi'nde her yüz koyundan bir koyun ve koyun başına iki akçe alınacağı belirtilmiştir[959]. Bu tarihte aşiret reislerine üzerine 86.000 akçe adet-i ağnam bedeli yazılmıştır. 1523'te 144.696 akçe ve 1540'ta aşiretlerden 149.000 akçe ağnam resmi tahsil edilmiştir[960]. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda da Urfa Sancağı'nın gelir kalemleri arasında önemli bir yere sahip olan ağnam vergisi, aşar vergisinden sonra ikinci sırada yer almıştır. Temel geçim kaynakları hayvancılık olan aşiretler kalabalık küçükbaş hayvan sürülerine sahip olmuşlardır. Maliye Nezareti bünyesinde yer alan tarihsiz bir arşiv vesikasına göre Urfa sancak merkezi, kazalar ve aşiretlerden alınan koyun ve keçi resmi miktarı tablodaki gibidir.

---

[957] Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", 485-486.
[958] Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", *TDV İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1: 478-479.
[959] "…âdet-i ağnâm-gûde dirler imiş her yüz koyundan bir koyun ve iki Osmanî akçası alınur imiş ve yatak başı dahi girü her sürüden bir koyun alınur imiş…" Kanunnamenin tam metni için bkz. Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları (Kanunlar-I),* 155-157; Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı,* 213-215.
[960] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı,* 95-96.

Tablo 10: Urfa Sancağı Kaza ve Aşiretlerinden Alınan Ağnam ve Keçi Vergisi

Kaza ve Aşiret Adı	**Ağnam ve Keçi Rüsumu Miktarı (Kuruş)**
Nefs-i Urfa Kazası	
Harran Nahiyesi	29.912,5
Dögerli Nahiyesi	27.384,5
Oyum Ağaç Nahiyesi	24.962
Müteferrik Aşireti	11.150
Bozâbad Nahiyesi	61.800
Çaykuyu Nahiyesi	18.797
Kays Aşireti	11.223,5
Türkmen Aşireti	6.437,5
Milli Aşireti	36.565
Birecik Kazası	51.500
Rumkale Kazası	34.247,5
Suruç Kazası	134.565,5
Toplam	**448.545**

Kaynak: BOA, ML.VRD.d., 5099/2-3.

Yukarıda verilen tablo incelendiğinde Urfa merkezi ve civarında alınan ağnam vergisi toplamda 448.545 kuruştur. Bunun içerisinde 65.376 kuruşu aşiretlerden tahsil edilmiştir. Kazalar içerisinde en büyük pay Suruç'a aittir. Nahiyelerden de Bozabad (Bozova) ön plana çıkmaktadır[961]. Bu tablodaki veriler her ne kadar kaza veya nahiye ismiyle zikredilmişse de temelde buralarda yaşayan aşiretlerin etkisinin olduğu söylenebilir. Nitekim Dögerli Nahiyesi denilince ilk akla gelen Dögerli Aşireti'dir. Çaykuyu Nahiyesi'nde de yine Haltanlı Aşireti etkindir. Benzer durum Harran ve Suruç nahiyeleri için de geçerlidir.

Bilhassa XIX. yüzyılın ikinci yarısında Urfa bölgesini de içine alan Rakka Eyaleti'nin gelirlerinin yaklaşık olarak 1/3'ünü ağnam ve deve rüsumu oluşturmuştur[962]. Ağnam rüsumunun tahsilinde ihale usulünün takip edildiğini söylemek mümkündür. Nitekim Haziran 1864 tarihli bir mazbatada Urfa Sancağı

[961] BOA, ML.VRD.d., 5099/2-3.
[962] Bayraktar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı),* 217-223.

ağnam vergisinin bir senelik hasılatı yapılan müzayede sonucunda mültezim sınıfından Birecikli Hasan Efendi uhdesine 190.525 kuruş bedel ile ihale edilmiştir[963].

Aşiretlerden ağnam vergisi tahsil edilirken mültezimler ve aşiret mensupları arasında birtakım sorunlar ile karşılaşılmış ve bu sorunlar arşiv kayıtlarına yansımıştır. Urfa Sancağı'na bağlı Harran ve civarında kalabalık koyun sürüleriyle hayvancılık yapan Kays Aşireti tarafından yapılan bir şikayet bu duruma örnek gösterilebilir. Öyle ki 1858-1859 senelerinde söz konusu aşiret yükümlü olduğu vergisini vermiş olmasına rağmen, sancağın ağnam rüsumu mültezimi olan Hacı Sakıbzâde Halil Efendi bu aşiretten tekrar vergi talep etmiştir. Hatta bununla da kalmayarak Kays Aşireti Şeyhi Abdullah el-Osman'ın hayvan sürülerini yağma ettirdiği iddia edilmektedir. Bunun üzerine olay mahkemeye intikal etmiş ancak sonuç Kays Aşireti'nin beklediği gibi lehlerine sonuçlanmamıştır[964].

4.6.3. Öşür Vergisi

Aşiret ve/veya cemaatlerden alınan bir diğer vergi kalemi öşür/aşar vergisiydi. Kaza, köy ve mezralarda ziraat ile uğraşan aşiretlerden alınan bu vergi, devlet gelirleri arasında önemli bir yer tutmaktaydı. Devlete ait arazilerde yetiştirilen çeşitli toprak mahsullerinden alınan bu şer'i verginin oranı 1/10 veya 5/10 oranı arasında değişmekteydi. Öşür miktarı alınacak olan bölgenin iklim şartlarına, toprağın verimine, ürün çeşitliliğine ve ahalinin örf ve âdetlerine göre yöreden yöreye farklılık arz etmiştir. Bu nedenle her sancağın kanunnamesinde vergi miktarı bahsedilen şartlara nispeten tespit edilmiştir[965]. Mesela 1518 tarihli Ruha Kanunnâmesi'nde öşür miktarı şehir ve köylerde ziraat edenlerden 1,5/10 oranında zikredilmektedir[966].

Alındığı toprak mahsulünün cinsine göre farklı isimlerle zikredilen öşür, üzüm bağlarından bağ bozumu zamanında *resm-i bağ,* pekmezden *resm-i şıra,* meyve bahçelerinden *resm-i bağçe* veya *resm-i fevâkıh,* karpuz ve kavun gibi ürünlerden *resm-i bostan,* pamuktan *resm-i penbe,* ipekten *resm-i harir,* biçilen çayırlardan *resm-*

[963] BOA., MVL., 772-19.
[964] BOA., A.MKT.UM., 470-18.
[965] Ömer Lütfi Barkan, "Öşür", *MEB İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964), 9: 485-488.
[966] Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, 213.

i giyah/resm-i çayır şeklinde tahsil edilmiştir[967]. Aşiretlerin yetiştirdikleri tarım ürünleri arasında buğday (hınta) ve arpa (şair) önemli yer tutmaktaydı. Özellikle yerleşik hayat sürdüren aşiretlerin yükümlü oldukları vergiler içerisinde bu kalemlerin öncelikli olduğu anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyılda Urfa ve civarında Baziki Aşireti oymaklarının ikamet ettiği köy ve mezralarda *resm-i hınta ve şair, resm-i bostan, resm-i çift, resm-i tapu, resm-i küsbe,* ve *resm-i nohut* adları ile öşür vergisi toplanmıştır[968]. Bunların haricinde *resm-i asiyab* namıyla değirmenlerden, *resm-i deştbani*[969] namıyla da "kır bekçisi" olarak nitelendirilebilecek kişilere ödenmek için bir vergi tahsili yapılmıştır[970].

[967] Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı,* (Ankara: TTK Yayınları, 2018), 303.
[968] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 167-168.
[969] Deştban; ahali tarafından yetiştirilen ekinlerin hayvan sürüleri tarafından çiğnenmemesi ve özellikle hasat zamanına kadar tahılların hırsızlardan korunması amacıyla görevlendiren kişidir. Deştbanlar, bulundukları bölgedeki sipahilere bağlıydı ve gelirleri de sipahilere aitti. Mehtap Özdeğer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Üretimine Devletin Himaye Edici Müdahalesi (16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre)", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 51/1, (2001); 37.
[970] BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 167-168.

SONUÇ

İnsanoğlu, geçmişten günümüze toplumsal yaşam içerisinde bireysel kimliği dışında kendisine bir dayanak noktası aramış, bir topluluğa bir kesime veya bir gruba dahil olma çabasına girmiştir. Bu dahil olma veya aidiyet duygusu sadece belirli bir ırka, dine, dile, cemaate mensubiyet değildir. Bazen ortak bir kaderi, coğrafyayı, mesleği veya geçmişi paydasında buluşmak bile insana bir aidiyet duygusu kazandırabilmektedir. Bu ortak nokta zaman içerisinde insanların yok olması ile son bulmamakta, bir üst yapı olarak devam etmektedir. İşte aşiret ve aşirete mensubiyet de bunlardan biridir. Aşiret yapılanması da bir arada yaşamanın gereği olarak ortak ihtiyaçların karşılanması amacıyla kolektif bilinçle hareket insan topluluklarının örgütlenme biçimlerinden birisidir. Aile ile toplum aşamaları arasında aşiret bir basamak olarak örgütlü sosyal bir kümedir. Kan ve soy bağı esas alınarak dayanışma temelinde oluşmuş, kendine özgü hukuki ve iktisadi yapısı olan aşiret sistemi, sivil toplumun bir aşaması olarak kabul edilebilir. Neticede aşiretler, sosyal ve kültürel birliğin yanı sıra aynı zamanda siyasi ve idari bir birliktir.

Aşiretler, Osmanlı toplum yapısı içerisinde konargöçer taife içerisinde yer almakta ve buna göre yönetilmekteydiler. Kendi içlerinde oymak, cemaat boy veya taife olarak alt birimlere ayrılan bu oluşumların devlet nezdinde siyasi ve idari bir yapısının da olması kaçınılmazdır. Konar-göçer aşiretler ile devlet arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için bizzat devlet tarafından tayin edilen yöneticiler olduğu gibi, aşiretlerin kendi içlerinden seçtikleri kimseler de bulunmuştur. Osmanlı Devleti bünyesinde yer alan diğer aşiretlerde olduğu gibi Urfa bölgesindeki aşiretlerde de belirli bir idari yapı kendini göstermektedir. Aşiretlerin nüfus ve statülerine göre başlarında boy beyi, voyvoda, kethüda, aşiret müdürü, aşiret kadısı veya naibi, aşiret ağası, aşiret şeyhi ve aşiret ihtiyarları gibi kimseler yer almıştır.

Osmanlı Devleti'nde yönetilenler yani reâya sınıfından olan konargöçerler, yaşam tarzları bakımından şehirli ve köylülerden ayrılmaktadır. Konar-göçer tabir edilen ve yarı göçebe hayat yaşayan aşiretler bu grubun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Hayvanlarına otlak temin etmek amacıyla göçebelik vasıflarını sürdüren aşiretler, genellikle hayvancılık yapmaktadırlar. Vergi mükellefiyeti

konusunda da yerleşik halktan ayrı, kendilerine özgü bir düzen içinde değerlendirilmişlerdir.

Urfa ve çevresi Osmanlı Devleti döneminde yerleşik, göçebe ve konar-göçer aşiretlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler arasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Rakka ile birlikte aşiretlerin devlet eliyle yerleştirildiği bir iskân coğrafyası olması önemini daha da arttırmıştır. Geniş ve verimli topraklara sahip olması sebebiyle cazip bir coğrafya olmasına paralel olarak ciddi bir mücadele sahası da olmuştur. Yavuz Sultan Selim devrinde (1512-1520) Osmanlı toraklarına dâhil olan ve bir sancak statüsünde yer alan Ruha (Urfa), bu tarihten itibaren Türkmen, Kürt ve Arap aşiret ve kabilelerine ev sahipliği yapmıştır. Merkezi otoritenin güçlü olduğu dönemlerde bu aşiretlerin kontrolünün sağlanabildiği ancak otoritenin dışardan veya içerden gelen tehlike ve tehditler neticesinde zayıfladığı dönemlerde ise asayişsizliğin ortaya çıktığı görülmektedir.

XVII. yüzyılın sonlarında Rakka ve Urfa havalisini Arap aşiretlerinin eşkıyalarından korumak, boşalan arazileri şenlendirerek tarımı ve ticareti canlandırmak, problemli aşiretleri iskân ederek onların kontrollerini temin etmek gibi maksatlarla girişilen iskân politikası kapsamında Urfa bölgesine birçok aşiret yerleştirilmiştir. Ancak bu uygulamanın istenilen düzeyde başarıya ulaşamadığı görülmüştür. Rakka, Urfa merkezi, Bozabad (Bozova) ve Harran nahiyelerine yerleştirilen cemaat ve aşiretler ya iskân edildiği yerlere hiç gelmemiş ya da geldikten kısa süre sonra eski ikametlerine firar etmişlerdir. Firar eden bu aşiretler geçtikleri ve gittikleri yerlerde asayişsizliğe neden olmuş, yerli ahaliyi ve idarecileri epeyce müşkül duruma düşürmüştür.

Devlet eliyle yürütülen iskân uygulamaları XVIII. ve XIX. yüzyıllarda da devem etmiştir. Ancak XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu sınırları dahilinde baş gösteren iç ve dış sorunlardan dolayı imparatorluğun gözle görülür şekilde siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal bakımdan bir duraklamaya veya bozulmaya başladığı bilinmektedir. XVIII. yüzyılın sonlarında itibaren Osmanlı Devleti, dışarda Fransa, Avusturya, Rusya ve İran ile mücadele ederken eyaletlerde ve taşrada merkezi otoriteyi kaybetmiş ve isyanlarla karşı karşıya kalmıştır. İdari ve mali yapının bozulmasıyla birlikte kamu düzeni de bozulmuştur.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde meydana gelen iç karışıkların önemli sebeplerinden birisini de konar-göçer aşiretler oluşturmaktadır. Bu bozulmanın etkili olduğu yerlerden biri de Rakka ve Urfa bölgesidir.

XVIII. yüzyılda bu bölgede etkin olan en önemli aşiret Milli Aşireti olmuştur. Bu aşiret devlet nezdinde faydalı işler yaptığı kadar zarar ve ziyana da sebep olmuştur. Özellikle reisleri Milli Timur Paşa öncülüğünde Urfa civarında sebep oldukları uygunsuz hareketler sebebiyle bölge asayişsizliğe sürüklenmiştir. Birecik taraflarında Berazi ve Ketkan gibi aşiretleri de yanına alarak isyana teşebbüs etmesi merkezi ve yerel idarecileri zor durumda bırakmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Eyüp Bey döneminde de nüfuzunu sürdüren Milli Aşireti, hükümetin aldığı tedbirler neticesinde gücünü yitirmeye başlamış ve bu yüzyılın sonlarında aşireti toparlayan ve eski gücüne kavuşturan Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa döneminde kadar durum böyle devam etmiştir. Sultan II. Abdülhamid devrinde kurulan Hamidiye Süvari Alaylarında yer alarak kudretini pekiştiren Milli Aşireti, İbrahim Paşa'nın ölümüne kadar olan sürede Urfa ve civarında etkisini sürdürmüştür.

XVIII. yüzyılda Urfa ve civarında varlığı görülen bir başka aşiret Baziki Aşireti'dir. Aşiretin yerleşim bölgeleri genel itibariyle Birecik Sancağı, Rumkale, Siverek, Samsad ve vergi alanları da Siverek ve Rumkale mukataası olmasına rağmen Ruha (Urfa) Sancağının başka nahiye ve köylerinde de varlığı mevcuttur. Osmanlı Devleti zamanında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Rakka, Şam ve Halep eyaletleri gibi bölgelerde varlığı 16. yüzyıldan beri bilinen diğer bir aşiret ise Berazi Aşireti'dir. Arşiv kayıtlarında konar göçer Ekrad taifesi olarak geçen bu aşiret mensupları Rakka Eyaleti, Ruha (Urfa) Sancağı, Suruç Kazası, Mardin Sancağı, Mardin'in Savur Kazası, Erzurum, Malazgirt, Çemişgezek, Arabgir Sancakları, Diyarbakır Eyaleti gibi farklı coğrafyalara dağılmışlardır. Aşiretin Ruha ve çevresinde çoğunlukla yaşadığı yerler ise Suruç, Rumkale, Birecik ve son dönemlerde kısmen Bozabad coğrafyasıdır. Bölge aşiretleri arasında gerek nüfus olarak ve gerekse aşireti oluşturan alt birim olan oymakların sayısı bakımından Berazi aşireti önemli bir yere sahiptir. Berazi Aşireti bünyesinde farklı oymakları ve kesimleri barındırması münasebetiyle bir konfederasyon yapısını temsil etmektedir. Bu da bize aşiretlerin temel manada kendi aralarında kan bağı olan kişilerin oluşturduğu bir yapının yanında,

aralarında kan bağı olmayan, birbirlerinden farklı etnik yapıya sahip olan alt birimlerin birleşmesiyle de meydana gelebileceğini göstermesi açısından oldukça mühimdir.

Döğerli Aşiretinin XVIII. ve XIX. yüzyılda Urfa'da yoğunlaştığı bölgeler, Culab (Colab), Oyum Ağaç, Kabahaydar ve Karacurun nahiyeleri ve buralara tabi köylerdir. Vergi tahsili hususunda Ruha (Urfa) idarecilerine yazılan hükümlerde, Döğer Cemaati'nin Oyum Ağaç nahiyesine tabi Bababurcu ve İlhan, Karacurun nahiyesine tabi Revnek köylerinde sakin olduğu görülmektedir. Ayrıca Çaykapı Nahiyesine bağlı Döğerviranı, Colab Nahiyesine bağlı Edene adlı köylerin ismi de zikredilmiştir. Döğer Aşireti mensupları nahiye ve köyler haricinde Urfa kaza merkezinde de ikamet etmişlerdir. Arşiv kayıtlarından anladığımız kadarıyla Döğerli Aşireti'nin Urfa'da bulunan mensuplarının genel itibariyle sükûnet içerisinde bir yaşam sürdükleri görülür. Bu durumun sebepleri arasında bu aşiretin konar-göçerlikten ziyade yerleşik hayatı benimsediği ve nüfuslarının da bölgedeki diğer büyük aşiretlere nazaran daha az olması gösterilebilir.

Beğdili haricinde tahrir defterlerinde Badıllı (Batılı) olarak geçen Harran bölgesine yerleştirilen önemli aşiretlerden bir diğeri de Badıllı Aşireti ve ona tabi olan cemaatlerdir. Kadimden beri Diyarbakır Eyaleti'nin Ergani nahiyesinde sakin olduğu belirtilen bu aşiretin Ankara ve Çankırı bölgelerinde kışladıkları yazılmaktadır. Ruha Sancağı'na bağlı Harran nahiyesine iskânları emredilen bu aşirete tabi 10 tane cemaat ismi zikredilmektedir. Bunlar; İrişvanlı(Rişvanlı), Üstürkanlı, Cemokanlı, Otmanlı, Hacı Kırlı, Osmanlı, Kurdikanlı Şedid, Mamavi ve Modanlı'dır. Badıllı Aşireti tahrir defterinde "Ekrad-ı Badıllı" olarak geçmektedir. Ancak kullandıkları isim ve lakaplara bakıldığında Türkmen aşireti özellikleri gösterdiği söylenebilir.

Osmanlı Devleti tarihinde önemli bir yeri olan ve Anadolu'nun birçok bölgesine dağılan Karakeçili Aşireti'nin Urfa ve civarındaki temel yerleşim bölgeleri Siverek ve Viranşehir bölgeleridir. Siverek de XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı bir sancak durumundaydı. Diyarbakır ve Urfa hududunda bulunan bu aşiret, bölgedeki Milli, Aneze ve Şammar gibi diğer bazı aşiretler ile anlaşmazlıkları çerçevesinde arşiv kayıtlarına yansımıştır. Urfa bölgesinin kadim aşiretlerinden olan Karakeçililer, 1891 tarihinde Sultan II. Abdülhamit tarafından kurulan Hamidiye Alayları içerisinde Mardin merkezli oluşturulan 45. ve 46. Alaylarda de yer almıştır.

XIX. yüzyılda Urfa ve çevresinde yer alan ve bölgeyi adeta kasıp kavuran aşiretlerden ikisi Aneze ve Şammar aşiretleri olmuştur. Aneze kabileleri, kendisi gibi Arap coğrafyasında söz sahibi olan Şammar Aşireti ile birlikte, genellikle Suriye ve Irak çöllerinde hüküm sürmüştür. Anezelilerin yaşadığı bu çöl sahası kuzeyde Halep'e, güneyde Şammar tepelerine ve Doğu'da ise Fırat Nehri ve ötesine kadar uzanmaktadır. Göçebe olarak yazlık-kışlık hayatı da yaşayan Aneze Aşireti, kış ayı başlarında develerini de alarak güneye doğru Şammar tepelerine göç etmekteydiler. Develer doğurduktan sonra yani baharın gelmesiyle birlikte Mart-Nisan aylarında tekrar kuzeye gelerek yazlık arazilerine yerleşmişlerdir. Koyun yetiştirdikleri bilinen bu aşiret, koyunlarını kışlık arazilerine götürmeyip, kuzeyde kendisine bağlı bulunan kabilelere emanet etmekteydiler.

Bulundukları bölgede Şammar Aşireti ile daimî bir çatışma halinde bulundukları tarihi hadiselerden anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu iki aşiret arasında Fırat Nehri sınır teşkil etmekte ise de Anezelilerin nehri aşarak Şammar üzerine özellikle yaz aylarında saldırı ve yağma faaliyetlerinde bulundukları görülmektedir. Aneze Aşireti nüfus olarak Şammar'dan iki kat fazlaydı ve bu üstünlüğünü kullanarak XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin güneyinde, Suriye çöllerinde mutlak hâkimiyet kurmuşlardı. Bölgede bir tehlike unsuru olarak varlık gösteren dağınık Aneze kabileleri, yağma yoluyla yerel halkı ve ticareti zor durumda bırakmıştır. Şammar Aşireti XIX. yüzyılın başlarından devletin yıkılışına kadar Irak, Suriye ve Anadolu'da asayiş problemlerinin en güçlü temsilcilerinden biri olmuştur. Bulunduğu bölgelerde ciddi bir kuvvet kazanmış, devletin otorite boşluğundan faydalanarak idareci rolüne bürünmeye çalışmıştır. Özellikle Tanzimat Dönemi itibariyle gerek yerleşik halk ile ve gerekse diğer Arap aşiretleri ile aralarındaki çatışma ve anlaşmazlıklar yöneticileri oldukça uğraştırmış ve müşkül duruma düşürmüştür.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Urfa Vilayeti'nde bulunan Arap Aşiretleri arasında en fazla hane sayısına sahip olan aşiretlerden biri de Kays Aşireti'dir. Çoğunlukla Harran bölgesinde ikamet eden 870 hanelik nüfusa sahip olan bu aşiretin temel geçim kaynağı ziraattır. Bunun yanı sıra hayvancılıkla uğraştıkları da görülmektedir. Kaynaklarda *Kays* veya *Gays* olarak geçen bu aşiret halk dilinde *Ceys* olarak telaffuz edilmektedir. Birkaç kabilenin bir araya gelmesiyle oluşan köklü bir Arap kabilesidir. Güneydoğu Anadolu, Irak ve Suriye coğrafyalarına yayılmış olan bu

aşiret Anadolu'da Urfa ve Harran çevresinde varlık göstermiştir. Yazları Akçakale, Harran ve Urfa'da, kışları ise Suriye'de Abdülaziz ve Belih Dağları arasında hayat sürmüşlerdir.

Urfa bölgesindeki aşiretlerin merkezi otorite ve yerel yöneticiler ile ilişkileri hususunda bazı tespitler söz konusu olmuştur. Ancak aşiretler ile merkezi hükümet arasındaki ilişkilerin tanımı, sınırları ve devamlılığı hususunda net bir şeyler söylemek mümkün değildir. Çünkü bu iki mekanizma arasında ilişkileri veya hiyerarşiyi belirleyen resmi bir anlaşma ve uzlaşma yoktur. Devlet otoritesinin aşiret politikası, zamana ve mekâna göre değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla her yerde ve herkese karşı aynı şekilde uygulanamaması durumun karmaşık bir hal almasına sebep olmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin konar-göçer ve yerleşik aşiretler ile münasebetleri de dönemsel olarak değişiklik göstermiştir. XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyıl boyunca devletin aşiretlere yönelik temel politikası iskân üzerine şekillenmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde dışa dönük bir iskân siyaseti takip edilirken, XVI. ve XVII. yüzyıllarda sosyal ve iktisadi alanda bozulmalar başlamış ve buna paralel olarak iskân metodu da değişmiştir. Dışa dönük iskân siyaseti yerini içe dönük iskân siyasetine bırakmıştır. Belirlenen iskân bölgelerine yerleştirilemeye çalışılan aşiretlerin birçoğu bölgelerinden firar etmiş ve pek bir başarı sağlanamamıştır. Osmanlı Devleti'nin göçebeleri iskân teşebbüsleri XIX. yüzyılda de devam etmiştir. Devletin her anlamda bir değişim ve dönüşüm yaşadığı Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra bu meseleye daha bir itibar gösterilmeye başlanmıştır. Her ne kadar söz konusu fermanda göçebelerin yerleştirilmesi ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmasa da merkezi otoritenin kuvvetlendirilmesi ile ilgili bazı kararların alındığı görülmektedir.

XIX. yüzyılda aşiretler üzerinde otorite tesisi ve onların yerleşik hayata geçirilme girişimleri çerçevesinde bazı uygulamalara geçildi. Aşiretlerin sebep olduğu eşkıyalık veya asayişsizliklerin cezalandırılmasının yanında devlet lehine olan hareketlerinin de ödüllendirilmesi hususu ön plana çıktı. Aşiret ile devlet ilişkilerinde önemli bir yere sahip olan bu ödüllendirme veya taltif modeli aracılığıyla aşiret liderleri ve beylerinin devlete bağlılıkları güçlendirilmekte, gösterdikleri hizmetlerin ve sadakatin devamlılığı sağlanmaktaydı. Aşiret beyi ve aşiretin ileri gelenlerine maaş bağlama, hilat giydirme, madalya verme, rütbe ve nişan tevcihi, bu taltif modelinde

benimsenen uygulamalar olmuştur. Urfa bölgesinde yer alan başta göçebe Kürt ve Arap aşiretleri olmak üzere diğer aşiretlerin devlete bağlılıklarını ve bölgede yaptıkları eşkıyalıkları önlemek amacıyla aşiretlere yönelik olarak da ödüllendirme politikasının uygulandığı görülmektedir. Osmanlı Devleti döneminde en eski ve sık başvurulan yöntem ise hilat ve yanında bulunan çeşitli hediyelerin takdim edilmesi geleneği olmuştur. Bunun haricinde Urfa bölgesindeki aşiret liderlerine maaş bağlanması, mecidiye nişanı tevcihi, hilat gibi eski Türk-İslam geleneklerinde yer alan madalya takdimi ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri var olan ve genellikle sarayda uygulanan Kapıcıbaşılık ve Istabl-ı Amire Müdürlüğü gibi rütbe veya pâyelerin verilmesi hususu devlet tarafından aşiretlere yönelik uygulanan taltif politikalarından olmuştur.

Urfa aşiretlerinin merkezi hükümet dışında yerleşik halk, tüccar taifesi, gayrimüslim ahali ve diğer bazı aşiretlerle ilişkileri söz konusu olmuştur. Bu ilişkilerin temelinde aşiretlerin yaşam tarzları, iktisadi durumları, örf adet ve gelenekleri, bulundukları bölge ve yaşadıkları dönemdeki çıkar ilişkileri yer almaktadır. Yaylak-kışlak tarzında devam eden hayatlarından dolayı yer değiştirmeleri esnasında yerleşik ahali ile karşı karşıya gelen ve genellikle olumsuz seyreden ilişkiler görülmüştür. Yerel idareciler ile ilişkilerinde daha ziyade menfaat sağlama ve nüfuz elde etme çabası vardır. Aşiretlerin hayvancılık yoluyla ürettikleri mallarını satma üzerine kurulu olması gereken tüccar taifesi ile ilişkiler, ne yazık ki bu tüccarları ve kervanlarını soyma hadiseleri gibi uygunsuz olaylar çerçevesinde kendini göstermiştir. Öte yandan Osmanlı Devleti tebaası olan gayrimüslimler ile olan ilişkilerin de olumlu olduğunu söylemek pek mümkün olmamaktadır. Ancak dönemin kaynakları ve arşiv kayıtlarından olumsuz ilişkiler haricinde olumlu bazı gelişmelerin varlığını da göz ardı etmemek gerekir.

Urfa ve civarının aşiretlerin yoğun olarak bulunduğu bir konumda olması sebebiyle eşkıyalık hareketlerinin geçmişten bu yana eksik olmadığı görülmektedir. XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın başlarında Anadolu'yu kasıp kavuran Celali İsyanları'nın ilk büyük hareketi olarak Karayazıcı Abdülhalim isyanı ile başlayan ve devletin yıkılışına kadar devam eden eşkıyalık faaliyetleri Urfa üzerinde de yıkıcı bir etki yaratmıştır. Özellikle Aneze ve Şammar gibi bedevi Arap aşiretlerinin eşkıyalıkları bölgenin maddi ve manevi zarar ve ziyanına sebep olmuştur. Osmanlı

Devleti memleketin diğer yörelerinde olduğu gibi Urfa bölgesinde de bu eşkıyalıklara karşı bazı askeri, idari, hukuki ve ekonomik tedbirler alma yoluna gitmiştir. İktisadi ve hukuki alanda nezre bağlama, aşiret idarecilerinden taahhüt senedi alma, sürgün, kalebentlik ve küreğe koyma gibi tedbir ve cezalar söz konusu olmuştur. İdari alandaki tedbirler, aşiret eşkıyalıkların yoğunlaştığı bazı kaza ve nahiyelerin birleştirilerek otoritenin sağlanabileceği yeni yerleşim yerleri tesis etme şeklinde olmuştur. En çok ve sık başvurulan tedbirlerin de askeri alanda olduğu görülmüştür. Eşkıyalar üzerine düzenli ordudan asker sevkinin yanı sıra başıbozuk askerler ile nefir-i âmm tedariki gibi geçici önlemler dışında belirli noktalarda müstahkem kale inşası hususları karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

1.ARŞİV BELGELERİ

DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Ali Emirî Tasnifi (AE.)

AE.SMST.II. (Sultan Mustafa II), 40-3978.
AE.SMST.II. (Sultan Mustafa II), 8-771/1.
AE.SMST.II. (Sultan Mustafa II), 82-8772.
AE.SMST.III. (Sultan Mustafa III), 35-2419/1.
AE.SMST.III. (Sultan Mustafa III), 138-10858.
AE.SAMD.III. (Sultan Ahmed III), 59-5890/1.
AE.SAMD.III. (Sultan Ahmed III), 9-850.
AE.SAMD.III. (Sultan Ahmed III), 89-8882.
AE.SAMD.III. (Sultan Ahmed III), 149-14672.
AE.SAMD.III. (Sultan Ahmed III), 11-1031.
AE.SMHD.I. (Sultan Mahmud I), 78-5200.
AE.SOSM.III. (Sultan Osman III), 6-350.
AE.SOSM.III. (Sultan Osman III), 89-6838.
AE.SOSM.III. (Sultan Osman III), 89-6839.
AE.SOSM.III. (Sultan Osman III), 67-5069.
AE.SSLM.III. (Sultan Selim III), 158-9454.

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO.)

BEO., 632-47368; 632-47341; 334-25029/3; 568-42574/4; 639-47876.

Bab-ı Asafî Amedi Kalemi (A.AMD.)

A.AMD., 14-57; 52-41

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi (D.BŞM.)

D.BŞM.d., 1824, 18.

Cevdet Tasnifi

C.AS. (Askeriye Belgeleri), 312/12898; 138-6125; 1061-46691.

C.DH. (Dahiliye Belgeleri), 150-7460/1; 307-15339; 28-1373. 6866; 262-13055; 222-11094; 78-3882; 97-4831; 20-997/1; 193-9643; 246-12289; 221-11037; 252-12564; 25-1220; 297-14811; 19-935; 155-7745; 251-12523.

C.ML. (Maliye Belgeleri), 718-29364; 720-29486; 450-18206/1; 634-26057; 509-20727; 106-4683/2-3; 175-7405; 474-19332; 276-11353.

C.ZB. (Zabtiye Belgeleri), 4-168; 30-1482; 34-1697/1; 86-4263; 50-2478/1; 50-2478/4; 33-1624/1; 53-2618; 57-2848.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT.)

DH.MKT., 122-24; 1593-3; 377-53/3; 1643-11; 2160-45; 2231-18; 2634-4/1-2.

Dahiliye Nezareti Tesrî-i Muamelât (DH.TMIK.M.)

DH.TMIK.M., 13-8; 106-66; 133-40; 113-74/1; 73-46/1; 73-46/2; 100-11/4; 100-11/5; 113-68; 113-68/1; 123-41/1; 108-8; 272-6; 85-21/1; 163-48/80; 183-81; 74-40/2; 110-36; 73-46/1; 73-46/2; 113-68/1; 108-48.

DH.TMIK.S., 37-78.

Diyarbakır Ahkam Defterleri (A.DVNS.AHK.DB.d.)

A.DVNS.AHK.DB.d.,1, 58/3; 72/4.

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Belgeleri (HR.MKT.)

HR.TO., 228-26; 228-45.

HR.MKT., 223-54; 535-29/7; 244-3.

Hariciye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri (HR.SYS.)

HR.SYS., 2942-18/1.

Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT.)

HAT., 821-37384; 389-20707/A; 389-20707/B; 389-20707/C; 389-20707/D; 389-20707/E; 389-20707/M; 389-20707/N; 389-20707/P; 389-20707/R; 389-20707/S; 1642-21/2; 482-23647; 508-24978; 597-29328; 1414-57707; 1402-56594; 78-3232; 118-4778; 707-33902/A; 707-33902/C; 707-33902/D; 809-37201/B; 507-24913/S; 404-21155; 448-22320/A; 448-22336/C; 448-22336/D; 1264-48950/B; 288-17298/A; 532-26195/D; 800-37083; 800-37083/J; 377-20480.

Hazine-i Hassa İradeler Evrakı (HH.İ.)

HH.İ., 81-54.

İbnü'l-Emin Tasnifi (İE.)

İE.DH. (Dahiliye Belgeleri), 13-1244.

İE.ŞKRT. (Şükr ü Şikâyet Belgeleri), 4-305/1.

İE.ML. (Maliye Belgeleri), 32-3117; 65-6069.

İrade-i Dâhiliye (İ.DH.)

İ.DH., 1286-101217; 213-12410; 222-13212; 304-19278; 630-43847; 462-30764; 579-40303/2; 639-44404; 639-44404/3; 639-44468; 642-44656; 304-19278; 1261-99100; 1251-98066; 1250-98058; 888-70670; 308-19650; 972-76778/1; 73-3643; 169-8943.

DH.ŞFR., 92-166; 256-24.

İ.HUS., 160-43.

İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL.)

İ.MVL., 59-1116/1; 427-18769; 66-1261/1-5; 32-1; 32-44; 142-3972; 145-4072; 197-6119; 203-6479; 167-4938/27; 105-2350/2; 105-2350/3; 105-2350/4; 105-2350/6-7; 537-24157; 183-5520; 537-24157; 171-5103; 114-2743.

İrade Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD.)

İ.ŞD., 4-194.

İrade Taltifat Evrakı (İ.TAL.)

İ.TAL., 249-14; 318-61.

Maliye Nezareti Masarifat Defterleri (ML.MSF.)

ML.MSF.d., 11775; 4662.

ML.d., 478, 19-22.

Maliye Nezareti Varidat Defterleri (ML.VRD.)

ML.VRD.d., 5099/2-3.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.)

MAD.d., 534, 9-12-13; 701, 3-5.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.)

MF.MKT., 57-115.

Meclis-i Vâlâ Riyaseti Belgeleri (MVL.)

MVL, 262-21/1-3; 85-26; 331-105; 583-142/3; 630-63; 631-19/1; 639-4; 763-75/2; 226-46; 256-44; 754-53; 759-75; 757-27; 757-81; 757-68; 758-61; 754-59; 19-43; 277-54; 302-69/1-2; 723-41; 734-59; 613-25; 759-75; 774-35; 751-27/1; 751-27/2; 751-27/4; 750-4; 594-87; 767-6; 317-22; 570-95/1; 767-21/4-5; 760-58; 683-42/1-2; 683-42/3; 683-42/4; 683-42/5; 763-75/3; 642-40; 302-69/1; 774-35; 723-41; 256-44; 751-27/1; 751-27/2; 751-27/4; 632-28; 755-24; 25-57/1; 32-44; 758-10; 757-94; 772-19; 723-40.

Meşihat Şer'iyye Sicilleri (MŞH.ŞSC.)

UŞS., 204, 127.

UŞS., 220, 23/654; 27/660.

UŞS., 222, 127/211; 138/232.

Mühimme Defterleri (MD.)

A.DVNS.MHM.d., 23, 276/615; 277/616.

A.DVNS.MHM.d., 31, 26.

A.DVNS.MHM.d., 84, 47/95.

A.DVNS.MHM.d., 96, 128/645.

A.DVNS.MHM.d., 99, 186/54-55.

A.DVNS.MHM.d., 104, 262/1202.

A.DVNS.MHM.d., 106, 373/1422

A.DVNS.MHM.d., 108, 12/43.

A.DVNS.MHM.d., 110, 652/3005.

A.DVNS.MHM.d., 111, 676/2401; 30/84; 101/338; 133/434; 438/1496; 438/1497.

A.DVNS.MHM.d., 112, 377/1348; 417/1513; 318/1146.

A.DVNS.MHM.d., 114, 1/329-330.

A.DVNS.MHM.d., 115, 104/425; 216/949.

A.DVNS.MHM.d., 118, 264/1116.

A.DVNS.MHM.d., 120, 78/326; 162/654.

A.DVNS.MHM.d., 121, 31/119.

A.DVNS.MHM.d., 127, 276/1220.

A.DVNS.MHM.d., 129, 361/1308.

A.DVNS.MHM.d., 130, 40-43/107; 264/802.

A.DVNS.MHM.d., 131, 50/109; 165/446.

A.DVNS.MHM.d., 135, 35/185; 229/793.

A.DVNS.MHM.d., 136, 22/77; 145/499; 27/122.

A.DVNS.MHM.d., 137, 34/104; 9/21.

A.DVNS.MHM.d., 142, 114/596.

A.DVNS.MHM.d., 146, 262/1202.

A.DVNS.MHM.d., 159, 113/289.

A.DVNS.MHM.d., 162, 42/94.

Nüfus Defterleri (NFS.d.)

NFS.d., 3727, 45-55; 7262.

Rakka Ahkâm Defterleri (A.DVNS.AHK.CZRK.d.)

A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 5; 7; 29/4; 30; 42/2; 62; 63/2; 77/2; 104/2; 114; 129; 132; 137/2; 167-168; 179-180; 190/2; 200; 210/1; 218; 232/3; 238; 244/8;
A.DVNS.AHK.CZRK.d., 25, 7/7; 53; 62/2; 96/2; 98/2.

Sadaret Mektubî Kalemi Evrakı (A.MKT.)

A.MKT., 43-93/2; 91-69/2; 127-96; 135-43; 157-14; 201-88; 229-31/1.

Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (Odası) Belgeleri (A.MKT.MHM.)

A.MKT.MHM., 91-63; 102-83; 166-90; 171-68; 240-47; 396-39; 409-84; 474-70; 196-81; 415-89; 478-34/7; 408-13/3; 499-57; 276-16; 270-87; 240-47/2-3.

Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL.)

A.MKT.MVL., 17-9; 33-108; 54-20; 62-91; 98-20; 114-18; 117-44.

Sadaret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devâir Kalemi (A.MKT.NZD.)

A.MKT.NZD., 10-42; 204-1; 397-8; 398-48/1; 398-48/3; 406-35; 408-11; 411-34; 434-71.

Sadaret Mektubî Kalemi Umûm Vilâyet Evrakı (A.MKT.UM.)

A.MKT.UM., 38-83/1-3; 142-69; 271-11/1-4; 335-39; 544-99/1; 381-46; 289-76; 391-70; 471-92; 509-71; 379-61; 428-48; 567-42; 325-53; 394-57; 523-42; 470-18; 547-2/1; 537-51; 553-84; 130-29; 520-95; 812-9; 488-17; 194-53; 332-18, 426-85; 375-39; 380-17; 298-49; 445-9; 241-50.

Sadaret Teşrifat Kalemi Evrakı (A.TŞF.)

A.TŞF., 2-89.

Şûrâ-yı Devlet Belgeleri (ŞD.)

ŞD., 265-10; 558-2/5; 1455-49/2; 1455-51; 1505-48/1; 2150-32; 2251-10/5; 2271-3.

Tapu Tahrir Defterleri (TD.)

TT.d., 64, 442.

TT.d., 561, 81.

TT.d., 835, 4-7; 28; 36; 37; 38; 39; 40; 41; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 48; 49.

Yabancı Arşiv Bulgaristan (YB.04)

YB.04., 4-61.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)

Y.EE., 37-41; 37-46/46; 37-46/47; 37-46/48; 81-42/2; 139-73.

Yıldız Mütenevvi Maruzatı (Y.MTV.)

Y.MTV., 68-21/2; 68-28/2; 79-176; 120-16; 121-114; 165-98; 211-161; 212-158.

Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.)

Y.PRK.AZJ., 22-117.

Yıldız Perakende Şura-yı Devlet Maruzatı (Y.PRK.ŞD.)

Y.PRK.ŞD., 1-13, 3/8.

Yıldız Perakende Umumi Evrakı (Y.PRK.UM.)

Y.PRK.UM., 38-64; 53-126; 56-113.

Yıldız Sadâret Hususî Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.)

Y.A.HUS., 416-5-6; 167-25, 5/3; 323-7; 328-82/2; 328-133/2; 416-5; 491-1; 491-26; 523-13.

Yıldız Perakende Dahiliye Maruzatı Evrakı (Y.PRK.DH.)

Y.PRK.DH., 11-51.

Yıldız Perakende Askeri Maruzatı Evrakı (Y.PRK.ASK.)

Y.PRK.ASK., 15-40; 72-26; 54-10.

Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.)
Y.PRK.BŞK., 36-82; 41-41.

2. TELİF VE TETKİK ESERLER

Acehan, Abdullah. "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.* 1/5 (2008): 12-29.

Ágoston, Gábor. "Savaş (Osmanlı Dönemi)". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 36: 196-200. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Ahmed Cevdet Paşa. *Tarih-i Cevdet*. VII. Matba'a-i Amire, 1288.

Ahmed Lûtfî Efendi. *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi 4-5*. Haz. Yücel Demirel. İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları, 1999.

Aka, İsmail. "Richard Tapper, İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler-Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi, Çev. F. Dilek Özdemir. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2004, 699 sayfa (Kitap Tanıtımı)". *Belleten.* LXX/259 (2006): 1005-1010.

Akdağ, Mustafa. *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celalî İsyanları.* Ankara: Barış Yayınları, 1999.

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi-I (1243-1453).* Ankara: Barış Yayınları, 1999.

Akdağ, Mustafa. "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi". *Tarih Araştırmaları Dergisi.* 4/6 (1966); 201-247.

Akdağ, Mustafa. "Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-0606". *Tarih Araştırmaları Dergisi.* 2/2 (1964): 1-49.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Yönetimi.* İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri.* VI. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1992.

Akın, Fatma. *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu'da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876).* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Akın, Fatma. "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Aşiret İdaresi: Aşiret Müdüriyeti". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi.* 32, (Bahar 2020): 59-70.

Akman, Ekrem. *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Siverek (Şehir, Mekân ve İnsan).* Doktora Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Aksın, Ahmet. "Kur'a-i Şer'iyye Usulü'nün Harput Eyaleti ve Çevresinde Uygulanması". *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (Ankara, 04-08 Ekim 1999).* XIII/III: 1787-1797. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Aksoy, Erdal. *Yörük ve Türkmenlerin Sosyo-Kültürel Yapısı (Kırıkkale Karakeçili Aşireti Örneği).* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Aksu, Cevat. *Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar).* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Aktaş, Ahmet. "Geleneksel Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Aşiret". *Aşiret Türkiye'de Aşiret ve Aşiretin Dönüşümü.* Ed. Mehmet Tayanç-Ahmet Aktaş. 13-34. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2021.

Akyıldız, Ali. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856).* İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.

Akyılmaz, Gül. "Osmanlı Devleti'nde Reaya Kavramı ve Devlet-Reaya İlişkileri". *Osmanlı Ansiklopedisi.* 4: 40-55. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Ali Emîrî. *Mir'âtü'l-Fevâ'id fî Treâcimi Meşâhiri Amid-II.* Ankara: Millet Kütüphenesi Yazma Eserler Kataloğu, Tarihsiz.

Altundağ, Şinasi. *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi: 1831-1841.* Ankara: TTK Yayınları, 1988.

Arıcanlı, İsenbike. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yörük ve Aşiret Ayırımı". *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi.* 7, (1979): 27-34.

Armağan, A. Latif. "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler". *Osmanlı Ansiklopedisi.* 4: 142-150. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Artuk, İbrahim. "Nişan". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 33: 154-156. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Avcı, Casim. "Nâib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 32: 311-312. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Avcı, Casim. –Şentürk, Recep. "Kabile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 24: 30-32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Aybakan, Bilal. "Temlik". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 40: 428-430. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Aydın, Suavi. – Çiftçi, Erdal. *İmparatorluğun Son Aşiret Sayımı Fihristü'l Aşâir.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

Aygün, Necmettin. “Cihanbeyli-Haymana Sahasındaki Konar-Göçer Toplulukların İdari, Sosyal ve İktisadi Yapıları (1827-1861)”. *Mütefekkir-Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi.* 6/12, (Aralık 2019): 539-558.

Ayın, Faruk. *Osmanlı Devleti’nde Tanzimat'tan Sonra Asker alma Kanunları (1839-1914)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994.

Bardakoğlu, Ali. “Eşkıya”. *TDV İslam Ansiklopedisi.* 11: 463-466. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Barkan, Ömer Lütfi. “Öşür”. *MEB İslam Ansiklopedisi*. 9: 485-488. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.

Barkan, Ömer Lütfi. “Timar”. *MEB İslam Ansiklopedisi.* XII/I: 286-333. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.

Barkan, Ömer Lütfi. "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi". *İ.Ü Türkiyat Mecmuası.* 10 (1953): 1-26.

Barkan, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. XIII/1-4 (İstanbul 1952): 57-58.

Barkan, Ömer Lütfi. *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları (Kanunlar-I).* İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1943.

Barkan, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”. *Vakıflar Dergisi.* 2, (Ankara 1942): 279-386.

Barkey, Karen. *Eşkıyalık ve Devlet-Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. 2. Baskı. Çev. Zeynep Altok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

Başarır, Özlem. "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Mâli Uygulamaları Çerçevesinde Konargöçer Topluluklar". *AÜDTCF Dergisi.* 54/2, (2014): 251-284.

Bayrak, Şaban. *Anadolu'da Eşkıyalık Olayları (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı 1700-1750).* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2015.

Bayraktar, Güler. *Osmanlı Devleti'nde Kal'a-Bend Cezası (5 Numaralı Kal'a-Bend Defteri, Z. 1150 – B. 1151).* Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

Bayraktar, Hilmi. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı).* Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2007.

Baytimur, Suha Oğuz. "Osmanlı Devleti'nde Kalabend ve Sürgün Cezalarının Uygulamaları ile Mahkûmların Serbest Bırakılmaları (1789-1839)". *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri-I.* Ed. Fethi Gedikli. 831-852. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2016.

Beşikçi, İsmail. *Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri.* Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1992.

Beşikçi, Mehmet. "Başıbozuk Savaşçıdan 'Makbul' Tebaaya: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Çerkez Muhacirler". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi.* 23, (2015 Güz): 85-123.

Bezer, Gülay Öğün. "Rakka". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 34: 432-433. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Bostan, İdris. *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire.* Ankara: TTK Yayınları, 1992.

Bostan, İdris. "Birecik". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 6: 187-189. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Bozan, Oktay. "20. Yüzyılın Başında Harran Kazası ve Çevresindeki Eşkıyalık Hareketleri: Milli Aşireti Örneği". *TİDSAD.* 4/10, (Mart 2017): 183-194.

Bozan, Oktay. "20. Yüzyılın Başında Eşraf-Aşiret Çatışması: Milli Aşireti ve Diyarbakır Eşrafı Örneği". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM)*. 33(2)/96, (2017): 1-46.

Bozkurt, İbrahim. *Aşiretler Tarihi,* İstanbul: Kitap Matbaası, Tarihsiz.

Braudel, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası.* 2. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990.

Bruinessen, Martin Van. *Ağa, Şeyh, Devlet.* 8. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Bulduk, Üçler. "İdari ve Sosyal Açıdan Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri". *AÜDTCF Tarih araştırmaları Dergisi.* 19/30, (1997): 37-52.

Canatar, Mehmet. "Kethüdâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 25: 332-334. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Çağatay, Neşet. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyadan Alınan Vergi ve Resimler". *DTCF Dergisi.* V/5 (Ankara 1947): 483-511.

Çadırcı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı.* 3. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2013.

Çadırcı, Musa. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askere Almada Kura Usulüne Geçilmesi 1846 Tarihli Askerlik Kanunu". *Askeri Tarih Bülteni*. 10/18 (1985): 69-71.

Çay, Abdulhaluk Mehmet. –Öztürk, Elif. "Karakeçili Aşireti Hakkında Kısa Bir Değerlendirme". *Ulakbilge,* 39, (2019): 535-543.

Çelik, Burcu. *Diyarbakır Ahkâm Defterleri'nde Konar-Göçerler ile İlgili Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Çelikdemir, Murat. *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840).* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Çelikdemir, Murat. "Rakka Mukâvelesi (16 Aralık 1692)". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* V/1, (2002): 245-258.

Çetinsaya, Gökhan. "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi.* 7, (1999): 153-168.

Çoker, Fahri. "Tanzimat ve Ordudaki Yenilikler". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. 5: 1260-1266. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Daşcıoğlu, Kemal. "Sürgün (Osmanlılar'da)". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 38: 167-169. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Daşcıoğlu, Kemal. *Osmanlı'da Sürgün Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl).* İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007.

Demirci, Süleyman. –Arslan, Hasan. *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkıya, Devlet ve Siyaset.* İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2012.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat.* 14. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997.

Diyarbakır Vilayet Salnamesi, H.1288/M.1871.

Diyarbakır Vilayet Salnamesi, H.1288/M.1871.

Doğru, Halime. "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti". *Türkler Ansiklopedisi,* 9: 165-176. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Doktor Frayliç ve Mühendis Ravling. *Türkmen Aşiretleri.* Çev. Çiğdem Önal. Ankara: Aşina Kitaplar, 2008.

Durç, Safiye Ateş. *Türkiye'de Aşiret ve Siyaset İlişkisi: Metinan Aşireti Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Ebinç, Sait. *Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret-Cemaat-Devlet (1839-1950).* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Ebu Bekr-i Tihranî. *Kitab-ı Diyarbekriyye.* Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: TTK Yayınları, 2014.

Ekinci, Abdullah. - Paydaş, Kazım. *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi.* Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2008.

Ekinci, Mehmet Rezan. *Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY.*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Ekinci, Mustafa. "Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Osmanlı-Safevi İlişkileri". *Türkler Ansiklopedisi.* 9: 446-458. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Emecen, Feridun M. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600).* 5. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Emecen, Feridun M. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemi'ne". *Türkler Ansiklopedisi.* 9: 15-32. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Emecen, Feridun M. "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat Şehir ve Köylüler". *Osmanlı Ansiklopedisi.* 4: 91-97. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Emecen, Feridun M. "Çift Resmi". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 8: 309-310. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Emecen, Feridun. "Ağnam Resmi". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 1: 478-479. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

Ercan, Yavuz. "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)". *Osmanlı Ansiklopedisi.* 4: 197-207. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri.* 6. Baskı. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.

Erdoğan, Meryem Kaçan. "Karayazıcı İsyanı". *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 4/2, (2003): 53-66.

Erdönmez, Celal. *Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Konar-Göçer Aşiretlerin Yerleştirilmesi (1840-1876).* Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

Erkal, Mehmet. "Öşür". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 34: 97-100. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Erpolat, Mehmet Salih. *XVI. Yüzyılda Diyarbekir Beylerbeyliğindeki Yer İsimleri.* Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

Eryılmaz, Bilal. *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme.* 4. Baskı. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.

Evliya Çelebi. *Seyahatnâme-III.* Dersaadet İkdam Matbaası, 1314.

Fidan, Fadimana. "Zahire Temini Naklinde Birecik İskelesi'nin Konumu (1746 Osmanlı-İran Savaşı Örneği". *History Studies.* 10/9, (Aralık 2018): 133-145.

Firdsevsoğlu, İsmail. *Adıyaman Yöresi Aşiretleri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Gökalp, Ziya. *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler.* 2. Baskı. İstanbul: Toker Yayınları, 2013.

Gökcen, Ahmet. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.

Göyünç, Nejat. "Hâne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 15: 552-553. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Göyünç, Nejat. *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Göyünç, Nejat. "'Hane' Deyimi Hakkında". *İÜEF Tarih Dergisi*. 32 (1979): 331-348.

Griswold, William J. *Anadolu'da Büyük İsyan (1591-16119).* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Guıllaume, A. "Şammar (Şemmer)". *MEB İslam Ansiklopedisi.* 11: 406-408. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.

Gümüş, Ercan. "Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha'da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri". *Tarih Okulu Dergisi.* 11/XXXVI (Ekim 2018): 104-129.

Gümüşçü, Osman. "Yaylak ve Kışlak". *TDV İslam Ansiklopedisi.* Gözden geçirilmiş 3. Basım EK-2: 669-670. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.

Gündüz, Tufan. *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640".* Ankara: Bilge Yayınları, 1997.

Gündüz, Tufan. *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri.* İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.

Güneş, Mehmet. "Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası ve Karahisar-ı Sahib'e Yapılan Sürgünler (1815-1839)". *History Studies.* 8/1, (2016): 49-70.

Güzelbey, Cemil Cahit. - Yetkin, Hulusi. *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler-III.* Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, 1966.

Heckmann, Lale Yalçın. *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri* 4. Baskı. Çev. Gülhan Erkaya. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Halaçoğlu, Yusuf. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi.* 6. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2020.

Halaçoğlu, Yusuf. *Türkiye'nin Derin Kökleri-Osmanlı Kimliği ve Aşiretler.* 4. Baskı. İstanbul: Babıali Kültür Yayınları, 2017.

Halaçoğlu, Yusuf. *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*. 7. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2014.

Halaçoğlu, Yusuf. *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar-I (1453-1650).* Ankara: TTK Basımevi, 2009.

Halaçoğlu, Yusuf. "Kolonizasyon ve Şenlendirme". *Osmanlı Ansiklopedisi.* 4: 581-586. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Halaçoğlu, Yusuf. "Osmanlı Devlet Teşkilatı". *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi.* 12: 293-494. İstanbul: Çağ Yayınları, 1993.

Halaçoğlu, Yusuf. "Aşiret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 4: 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Heyet, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi.* İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017.

Honigmann, E. "Urfa". *İslam Ansiklopedisi.* XIII: 50-57. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986. (Bu madde Nejat Göyünç tarafından ikmal edilmiştir.)

Honigmann, E. "Rakka". *MEB İslam Ansiklopedisi.* 9: 607-610. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.

Işıltan, Fikret. *Urfa Bölgesi Tarihi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960.

İlgürel, Mücteba. "Karayazıcı Abdülhalim". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 24: 482-483. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

İlgürel, Mücteba. "Eşkıya (Osmanlılar'da Eşkıyalık Hareketleri)". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 11: 466-469. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

İlyas, Ahmet. *Ağa, Aşiret Siyaset.* Ankara: Kadim Yayınları, 2016.

İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi-I.* 3. Baskı. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.

İnalcık, Halil. "Çiftlik". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 8: 313-314. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

İnalcık, Halil. "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu". *Belleten.* XXIII/92, (Ekim 1959): 575-610.

İpşirli, Mehmet. "Kürek Cezası". *TDV İslam Ansiklopedisi,* Gözden geçirilmiş 3. Basım EK-2: 112-114. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.

İpşirli, Mehmet. "Nâib (Osmanlılar'da)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 32: 312-313. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

İpşirli, Mehmet. "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi (Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı).* 12 (1982): 203-248.

İşbilir, Ömer. "Kalebend". *TDV İslam Ansiklopedisi.* Gözden geçirilmiş 3. Basım EK-2: 5-7. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.

Jabar, Faleh A. "Şeyhler ve İdeologlar: Aşiretlerin Irak'taki Baba Tarafından Kalma Totalitercilik Altında Yapı Bozumuna Uğraması ve Yeniden Yapılanması, 1968-1998". *Aşiretler ve İktidar: Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik.* Der. F.A. Jabar-H. Dawod. 65-107. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.

Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü.* 39. Basım. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015.

Kapar, Mehmet Ali. "Müntefik (Benî Müntefik)". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 32: 27. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Karaca, Filiz. “İmtiyaz Madalyası”. *TDV İslam Ansiklopedisi.* 22: 240-242. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Karaca, Filiz. “Osmanlılarda Hilat”. *TDV İslam Ansiklopedisi.* 18: 25-27. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Karaca, Filiz. *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesi.* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Karagöz, Mehmet. “17. Asrın Sonunda Filibe ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1680-1700). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 16/2 (2006): 373-402.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi-V.* 10. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2017.

Karaman, Oktay. “Diyarbakır Valisi Hatunoğlu Kurt İsmail Hakkı Paşa’nın Diyarbakır’daki Aşiretleri Islah ve İskân Çalışması (1868-1875). *History Studies (Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı Özel Sayısı).* 4, (2012): 227-249.

Karamursal, Ziya. *Osmanlı Mâli Tarihi Hakkında Tetkikler.* 2. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 1989.

Kavaklı, Sibel. *929/A Numaralı Nefy Defterinin (1826-1833) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Kaya, Mahmut. “Aşiret Modernleşmesi Mi? Yeniden Aşiretleşme Mi?”. *Econharran-İİBF Dergisi.* 2/2, (2018): 124-134.

Kaya, Mahmut. *Modernleşme Sürecinde Aşiretlerin Dönüşümü: Şanlıurfa Aile Aşiret Dernekleri.* Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Kaya, Mustafa. “18. Yüzyılda Yabanabad Kazasında Görülen Kanunsuzluk Hareketleri”. *Ankara Araştırmaları Dergisi.* 1/1, (2013): 51-65.

Kılınç, Ahmet. “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili”. *Belleten.* LXXIX/285 (2015): 531-558.

Kıran, Eyüp. *Kürd Milan Aşiret Konfederasyonu.* İstanbul: Elma Yayınları, 2003.

Kodaman, Bayram. “Hamidiye Hafif Süvari Alayları (II. Abdülhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri)”. *Tarih Dergisi.* 32, (1979): 427-480.

Kodaman, Bayram. *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası.* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987.

Köksal, Osman. “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM).* 19 (2006): 283-341.

Köprülü, M. Fuad. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu.* 3. Basım. İstanbul: Alfa Tarih Yayınları, 2018.

Kutluoğlu, Muhammet Hanefi. “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”. *TDV İslam Ansiklopedisi.* 25: 62-65. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Kütükoğlu, Mübahat S. *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*. Ankara: TTK Yayınları, 2018.

Maden, Ahmet Mümtaz. *Olivier’ye Göre Anadolu (Birecik, Şanlıurfa, Mardin, Nusaybin).* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Marufoğlu, Sinan. *Osmanlı Dönemi’nde Kuzey Irak (1831-1914).* İstanbul: Eren Yayınları, 1998.

Mehmed Hurşid (Paşa). *Seyâhatnâme-i Hudûd.* Çev. Alâattin Eser, İstanbul: Simurg Yayınları, 1997.

Mehmed Salâhî. *Kâmûs-ı Osmânî.* II, Haz. Ali Birinci. 1. Baskı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî-V*. Haz. Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl.* Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963.

Niebuhr, Carsten. *Reisebeschreibung Nach Arabien und Andern Umliegenden Ländern-II*. Kopenhagen, 1778.

Olgun, İbrahim. –Drahşan, Cemşit. *Farsça – Türkçe Sözlük.* 3. Basım, Ankara: Murat Kitabevi, 2005.

Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı.* İstanbul: Eren Yayıncılık, 1987.

Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696).* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1963.

Orhonlu Cengiz. –Işıksal, Turgut. "Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar: Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi.* XIII/17-18, (1963): 77-102.

Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı.* 7. Baskı. İstanbul: Kronik Kitap, 2017.

Öğüt, Tahir. *18.-19. Yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı.* Ankara TTK Yayınları, 2013.

Ökten, Şevket. "Aşiret, Akrabalık ve Sosyal Dayanışma: Yerel Hayatı Yönetme Biçimi". *T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*. 5/18 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2009): 99-110.

Örs, Orhan. *II. Abdülhamid'in Kürt Politikası 1876-1909.* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2018.

Öz, Mehmet. "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri". *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*. Ed. Osman Köse. 2. Baskı. 11-21. Samsun: İlkadım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2017.

Öz, Mustafa. "Tay" (Beni Tay). *TDV İslam Ansiklopedisi.* 40: 187-188. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Özaydın, Abdülkerim. "Aneze". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 3: 195-196. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Özcan, Abdülkadir. "Kapıcı". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 24: 345-347. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özcan, Abdülkadir. "Istabl". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 19: 203-204. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Özcan, Abdülkadir. "Başıbozuk". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 5: 130. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Özçelik, İsmail. *Millî Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918- 11 Temmuz 1920)*. 1. Baskı. Ankara: ATAM Yayınları, 2003.

Özçelik, İsmail. *Oğuz Geleneği Çerçevesinde Tarihten Günümüze Karakeçililer.* Kırıkkale: Karakeçili Kaymakamlığı, 2003.

Özer, Ahmet. *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar.* Ankara: Elips Kitap Yayınları, 2003.

Özdeğer, Mehtap. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Üretimine Devletin Himaye Edici Müdahalesi (16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre)". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* 51/1, (2001); 25-47.

Özkaya, Yücel. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808).* 2. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2020.

Öztürk, Mustafa. *16. Yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No: 7, Tarih Şubesi Yayınları No: 6, 2004.

Öztürk, Mustafa. "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları". *Belleten.* LIV/211 (1990): 963-992.

Özvar, Erol. "Voyvoda". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 43: 129-131. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri SözlüğüI-II-III.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

Reckendorf, H. "Aneze". *MEB İslam Ansiklopedisi.* 1: 433-434. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978.

Refik, Ahmet. *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200).* Tıpkı basım. Ankara: La Kitap Yayınları, 2017.

Sami, Şemseddin. *Kamûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007.

Saydam, Abdullah. "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 20, (Aralık 2009): 9-31.

Saydam, Abdullah. "Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 8, (1993): 243-255.

Saydam, Abdullah. "Tanzimat Devrinde Dobruca'da İskân Faaliyetleri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 7 (1992): 199-211.

Saylan, Kemal. "Osmanlı Döneminde Kelkit ve Şiran Çevresinde Yaşanan Eşkıyalık Olayları (1760-1916)". *Karadeniz İncelemeleri Dergisi.* 24, (2018): 63-84.

Sevim, Ali. *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi.* 4. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2014.

Sonat, Ramazan. "Bir Arap Aşiretinin XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Irak, Suriye ve Anadolu Üçgeninde İcra Ettiği Faaliyetler ve Osmanlı Devleti'nin Bu Faaliyetler Karşısındaki Tutumu: Şammar Aşireti Bağlamında Devletin Aşiretlerle İmtihanı Üzerine Bir Çalışma". *Geçmişten Günümüze Tarih Araştırmaları.* Ed. Mutlu Adak 351-378. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.

Söylemez, Faruk. *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi, Rişvan Aşireti Örneği*. 2. Baskı. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.

Sümer, Faruk. "Karakeçili". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 24: 427-428. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı, Destanları.* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999.

Sümer, Faruk. "Döğer". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 9: 514-515. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Sümer, Faruk. "Döğerlere Dair". *Türkiyat Mecmuası.* X, (1953): 139-158.

Sümer, Faruk. "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış". *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası.* XI, (1952): 509-523.

Sümer, Faruk. "Bozulus Hakkında". *AÜDTCF Dergisi.* 7/1, (Mart 1949): 29-60.

Sykes, Mark. *The Chaliph's Last Heritage: A Short History of the Turkish Empire*. London: Macmillan and Co., Limited St. Martin's Street, 1915.

Şahin, Gürsoy. "XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar'da Eşkıyalık Hareketleri". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 5/1 (2003): 75-88.

Şahin, İlhan. "Göçebeler". *Osmanlı Ansiklopedisi.* 4: 132-141. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Şahin, İlhan. "XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolusu Göçebelerinin İdari ve Sosyal Yapısı". *Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan.* 15, (1997): 253-264.

Şahin, İlhan. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukukî Nizamları". *Türk Kültürü Dergisi.* XX/227, (1982): 285-294.

Şeref Han. *Şerefname.* Çev. Mehmet Emin Bozarslan. İstanbul: Ant Yayınları, 1971.

Şeşen, Ramazan. *Harran Tarihi.* Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Tabakoğlu, Ahmet. "Öşür (Osmanlılar kısmı)". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 34: 100-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Tabakoğlu, Ahmet. "Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi". *Türkler Ansiklopedisi.* 10: 653-694. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Tabakoğlu, Ahmet. "Osmanlı İçtimaî Yapısının Ana Hatları". *Osmanlı Ansiklopedisi.* 4: 17-32. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Tan, Altan. *Turabidin'den Berriyê'ye: Aşiretler, Dinler, Diller, Kültürler.* İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2011.

Tapper, Richard. *İran Sınır Boylarında Göçebeler-Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi*. Çev. F. Dilek Özdemir. Ankara: İmge Yayınları, 2004.

Taş, Yasin. "Osmanlı Topraklarında Eşkıyalık Teaddileri ya da Irak-Suriye Bölgesi Arap Aşiretlerinin Ekonomik Kaynakları: Gazve ve Huva". *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan.* Ed. Burak Kocaoğlu. 839-856. Ankara: Berikan Yayınevi, 2019.

Taş, Yasin. "XIX. Yüzyılda Harran Bölgesinde Eşkıyalık ve Şemmer Aşireti'nin 1890 Yılı Eşkıyalık Olayı". *Harran ve Çevresi: Tarih.* Ed. Abdullah Ekinci. 317-324. Şanlıurfa: ŞURKAV Yayınları, 2019.

Taş, Yasin. *Osmanlı Döneminde Urfa'da Sosyal Hayat (Mahkeme Kayıtlarına Göre 1850-1900).* İstanbul: Hiper Yayın, 2019.

Taşkıran, İsmail Hekim. *Tarih Perspektifinde Benû Nümeyr ve Harran Aşiretleri.* Adana: Burak Matbaası, 1999.

Taştemir, Mehmet. *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta) Sosyal ve İktisâdi Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları, 1999.

Tekeboğan, Said. *İbn Reşid Ailesi ve Şammar Emirliği (1839-1918).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2016.

Tikici, Naci. *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiret-Devlet İlişkisi: Millilî Aşireti Örneği.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2010.

Topuz, Ercüment. "Payitaht Odaklı Paradigma Bağlamında Osmanlı Taşrasında Aşiretler". *Türkiye'de Aşiret Tartışmaları*. Haz. Suvat Parin. 129-141. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2019.

Tuğluca, Murat. "Osmanlı'da Nefîr-i Âmm Uygulamasının Erken Dönem Örnekleri ve Toplumsal Dinamizme Yansıması". *Belleten.* LXXX/289 (2016): 773-796.

Tunalı, Ayten Can. *Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusu'nda Yapılanma (1839-1876).* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

Tunç, Muhammet Nuri. *18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsad) İdarî, Sosyal ve İktisadî Tarihi.* Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Turan, Ahmet Nezihi. *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*. Ankara: TTK Basımevi, 2012.

Turan, Ahmet Nezihi. "Şanlıurfa". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 38: 336-341. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Turan, Ahmet Nezihi. "XVI. Asırda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kurulan Aşiret Köyleri: Ruha (Urfa) Örneği". *Türkiye Günlüğü.* 25, (1993): 114-126.

Turan, Osman. *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi-I.* İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969.

Turan, Osman. *Selçuklular ve İslamiyet.* 6. Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015.

Turan, Osman. *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi.* 5. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998.

Türk Hukuk Lûgatı. 3. Baskı. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991.

Türkay, Cevdet. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler.* 3. Baskı. İstanbul: İşaret Yayınları, 2012.

Türkdoğan, Orhan. *Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret Yapısı.* 2. Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2006.

Uçarol, Rifat. "Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839'a Kadar Osmanlı İmparatorluğu". *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi Ansiklopedisi.* 11: 179-431. İstanbul: Çağ Yayınları, 1993.

Ulubaş, Mahmut. *Maraş ve Çevresinde Aşiretler (1774-1865).* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Uluç, A.Vahap. "Kürtler'de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret". *Mukaddime.* 2/2 (Ocak 2010): 35-52.

Uluç, Abdulvahap. *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal ve Siyasal Yapısı: Mardin Örneği'nde Siyasal Katılım.* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Uluçay, M. Çağatay. “Sürgünler, Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa’ya ve Manisa’dan Sürülenler”. *Belleten.* XV/60 (1951): 507-592.

Urfa Hakkında Salname (Tabiî, Coğrafi, İçtimai, İktisadi, Tarihi, Mülkî). İstanbul: İlhami-Fevzi Matbaası, 1927.

Usta, Onur. “Celâliliğin Türkmen Cephesi: 17. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Türkmen Voyvodası ve Türkmenler”. *Kebikeç Dergisi.* 33 (Temmuz 2012): 49-85.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilâtı.* 4. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı.* 4. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2014.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi III. Cilt 2. Kısım.* 7. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 2011.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Başı-Bozuk”. *MEB İslam Ansiklopedisi.* 2: 328. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.

Ünal, Fatih. “Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,* 41 (2007): 183-204.

Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Müesseseleri Tarihi.* Isparta 1997.

Üner, Mehmet Emin. *Urfa Gümrük Defterleri Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1148-1153/M. 1736-1741).* Şanlıurfa: Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2017.

Üner, Mehmet Emin. *Aşiret, Eşkıya ve Devlet.* İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2009.

Üner, Mehmet Emin. “XVII. Yüzyılda Osmanlı İskân Politikasının Bir Örneği: Urfa Yöresine Yerleştirilen Aşiretler”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi.* 159 (2005): 125-135.

Üstün, Cevat. *1683 Viyana Seferi*. 2. Baskı. Tıpkıbasım. Ankara: TTK Yayınları, 2010.

Wensinck, A.J. “Aneze”. *MEB İslam Ansiklopedisi.* 1: 433. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978.

Woods, J. “Akkoyunlu Devleti’ni Meydana Getiren Aşiretler”. Çev. İlhan Erdem. *Tarih İncelemeleri Dergisi.* VI/I, (1991): 243-265.

Vergin, Nur. *Siyasetin Sosyolojisi.* İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003.

Yalçın, Alemdar. “Duraklama ve Gerileme Döneminde Güney ve Doğu Anadolu’da Ocaklar-Aşiretler-I”. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi.* 9, (2014): 17-42.

Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin. “XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)”. *Türkler Ansiklopedisi.* 12: 479-511. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Yalman (Yalkın), Ali Rıza. *Cenupta Türkmen Oymakları-II.* Haz. Sabahat Emir. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.

Yayla, Esra. *Aşiretlerde Sosyal Hayat (Ağrı İli Aşiretleri Örneği).* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Yediyıldız, Bahaeddin. “Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış”. *Türkler Ansiklopedisi.* 10: 183-215. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Yetkin, Sabri. *Ege’de Eşkıyalar.* 3. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

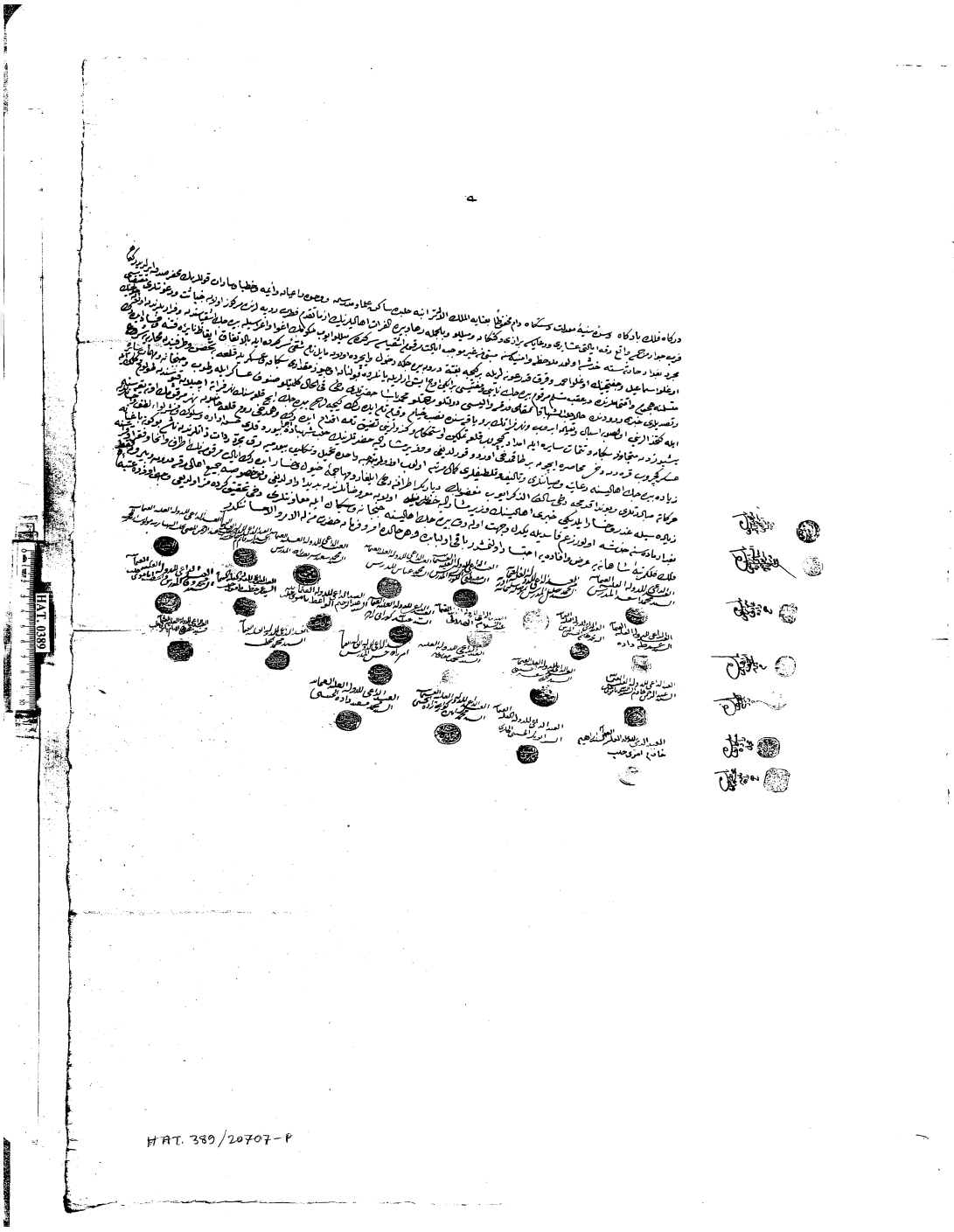
Yılmazçelik, İbrahim. "Osmanlı Hakimiyeti Süresince Diyarbakır Eyaleti Valileri (1516-1838)". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 10/1, (2000): 233-287.

Yılmazçelik, İbrahim. *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır 1790-1840 (Fiziki, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapı).* 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 2014.

Yücel, Yaşar. –Pulaha, Selami. *I. Selim Kânûnnâmeleri (1512-1520).* Ankara: TTK Yayınları, 1995.

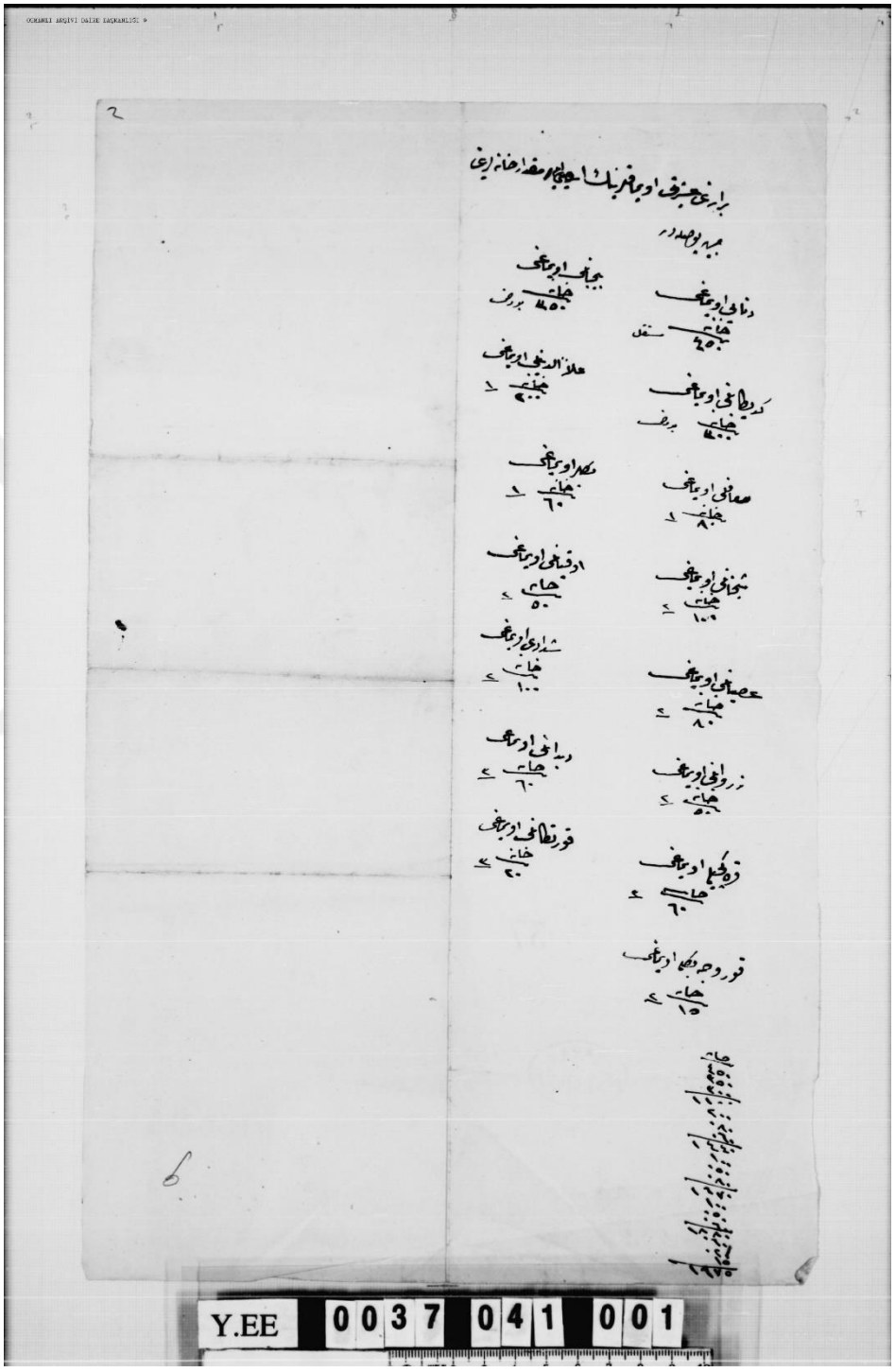
EKLER

EK-1: Rakka aşiretlerinden Berazi, Ketkan ve Milli aşiretleriyle birleşen Birecik ahalisinin isyan ettiği, mütesellim ve saire kaleye çekilip mukavemet ettikleri, Halep Kaymakamı Mehmed Paşa'dan top ve asker gönderildiğine dair belge.

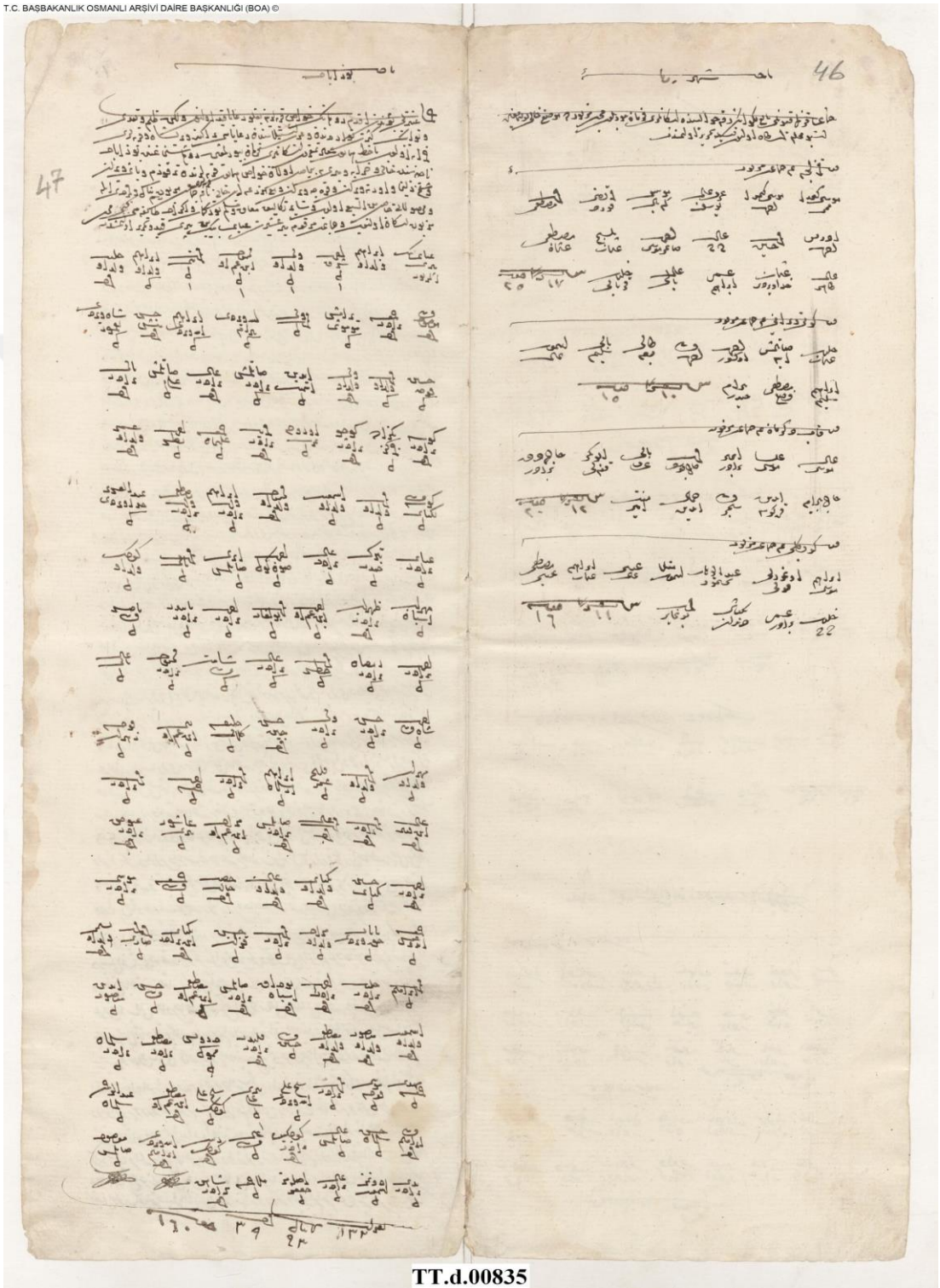
Kaynak: BOA, HAT., 389-20707/P.

EK-2: Berazi Aşireti oymaklarının isimleriyle hane miktarını gösterir pusula.

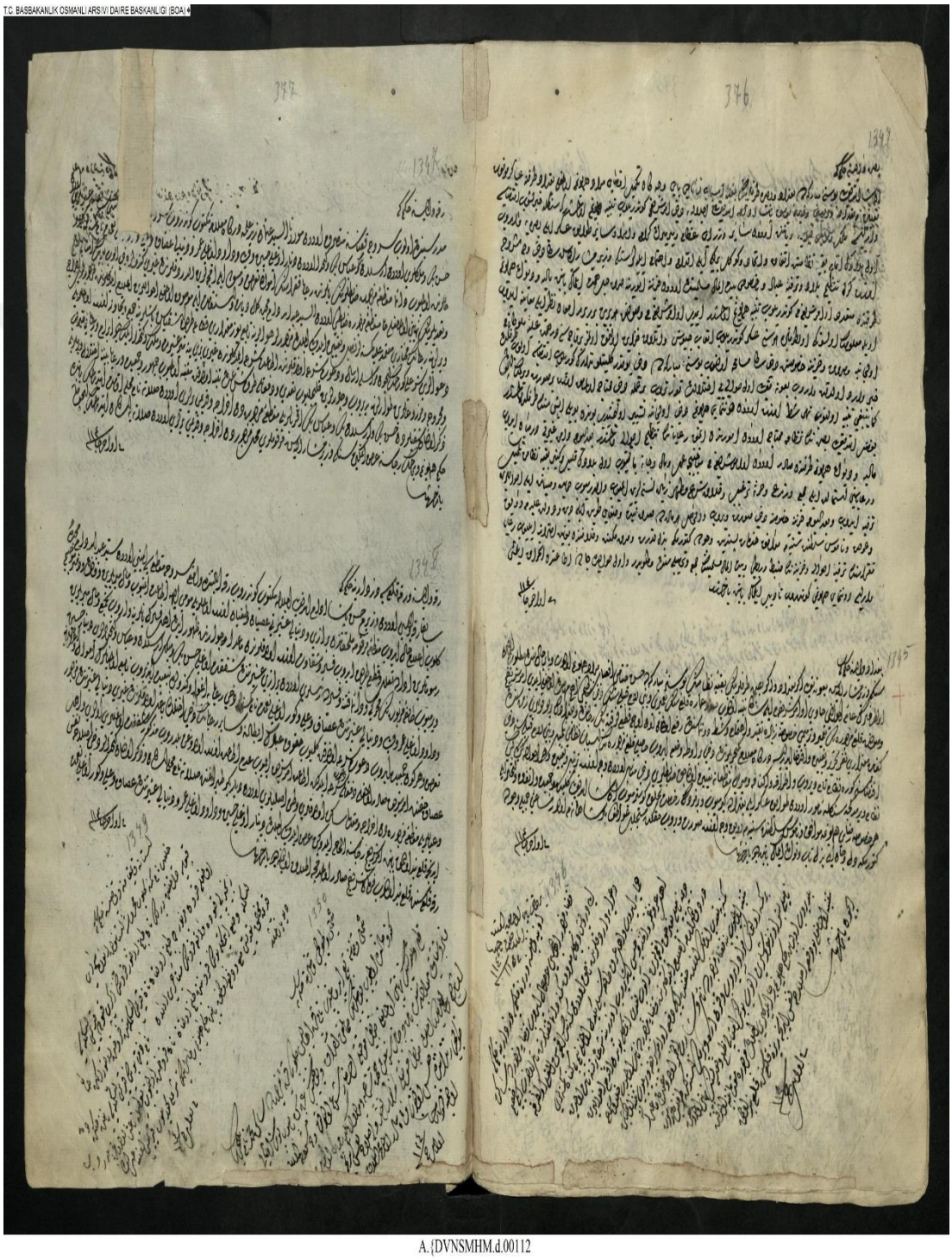
Kaynak: BOA, Y.EE., 37-41.

EK-3: Bozolus Türkmenlerinden Rakka ve sair mahallere iskân edilenlerin isimlerini gösterir defter.

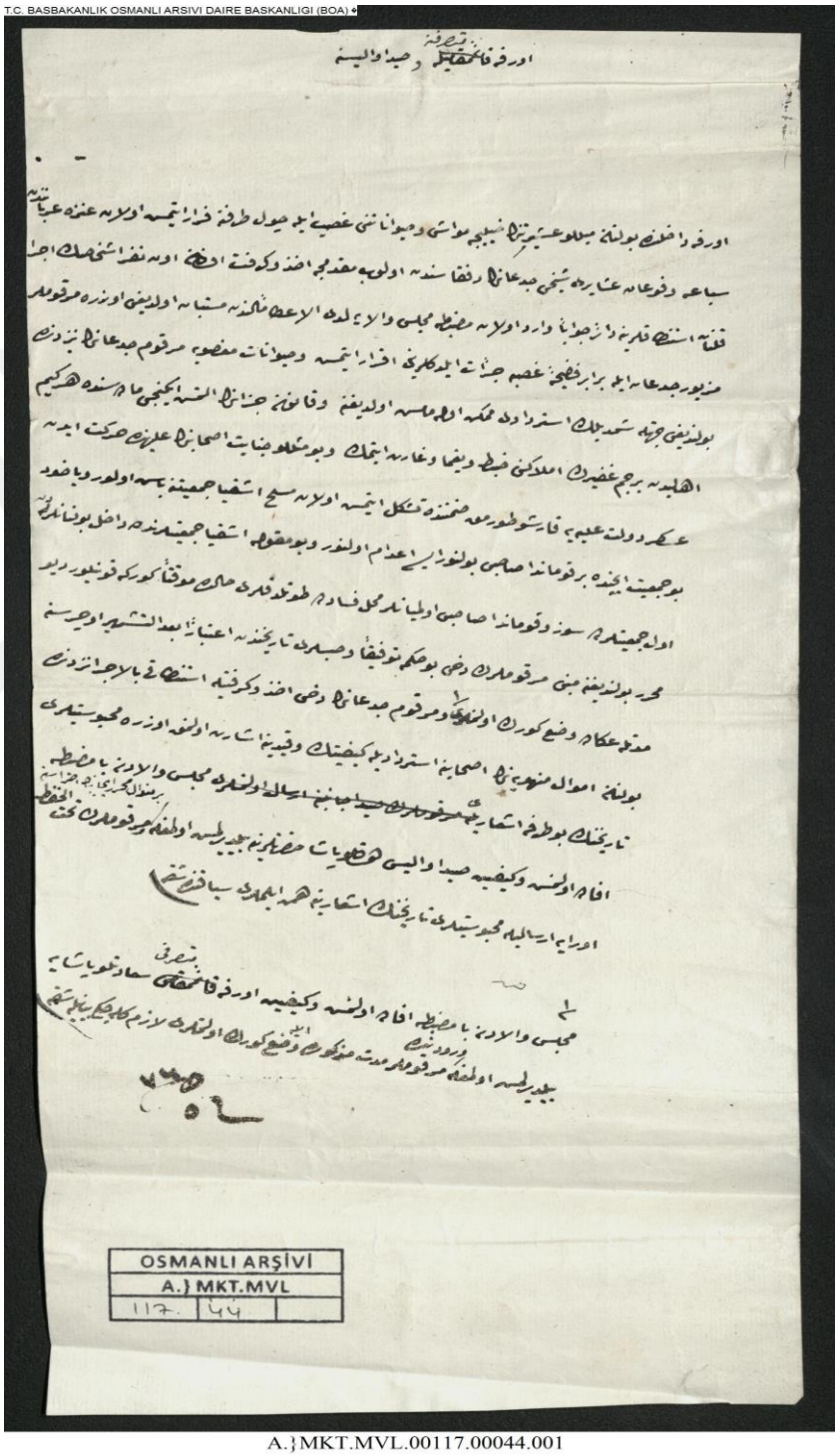
Kaynak: BOA, TT.d., 835, 46-47.

EK-4: Berazi ve Dınayi aşiretleri reayasının, aşiret beyi, melikleri ve kethüdalarının eşkıyalıklarına dair şikayetleri üzerine yakalanıp Rakka Kalesi'nde kalebend edilmelerine dair belge.

Kaynak: BOA, A.DVNS.MHM.d., 112, 377/1348.

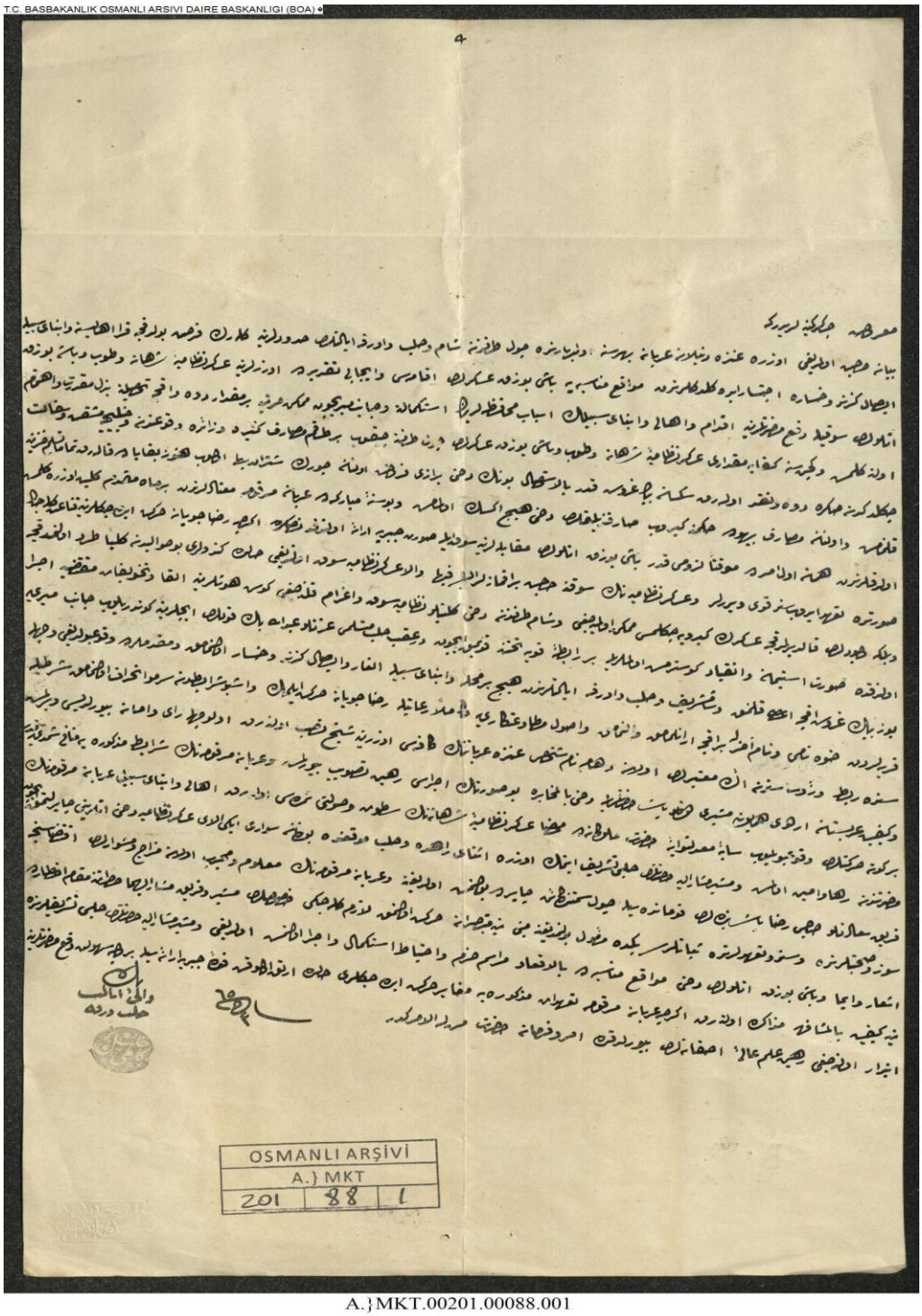
EK-5: Urfa'da bulunan Milli Aşireti'ne saldırıp hayvanlarını ve sairlerini gasp eden Aneze Arapları eşkıyasından olup yakalanan Aşiret Şeyhi Ceda'nın arkadaşlarının kürek cezasına mahkûm edildiklerine dair belge.

A.}MKT.MVL.00117.00044.001

Kaynak: BOA, A.MKT.MVL., 117-44.

EK-6: Şam, Halep ve Urfa hudutlarına gelerek halkı rahatsız eden Aneze Araplarına karşı başıbozuk asker sevkiyle alınacak tedbirlere ve teferruatına dair Halep Valisi Halil Kamil'in tahriratı.

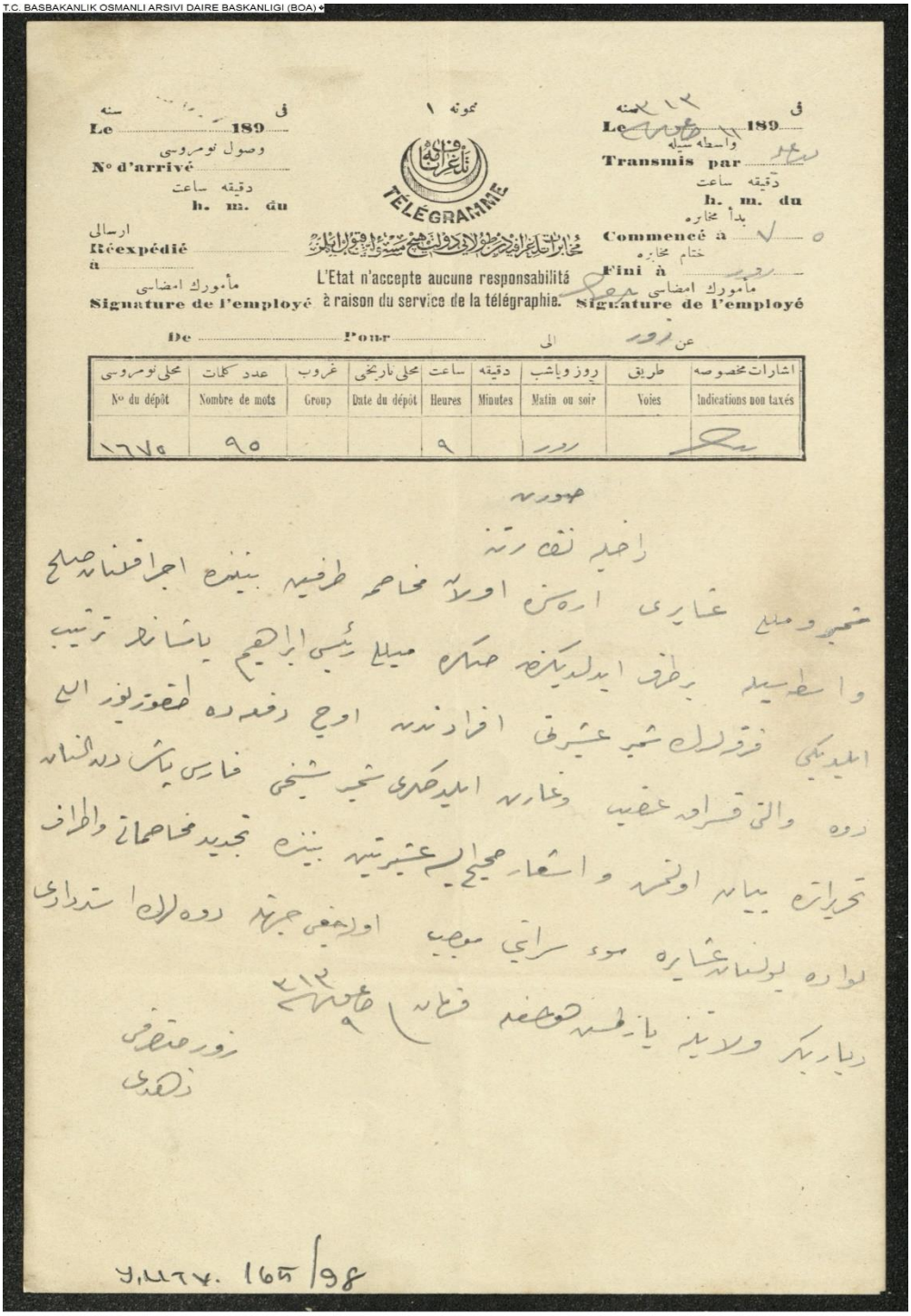

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
A.} MKT
201 | 88 | 1

A.}MKT.00201.00088.001

Kaynak: BOA, MKT., 201-88.

EK-7: Şammar ve Milli aşiretleri arasındaki tecavüzlere dair Zor Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgraf.

Y.MTV.00165.00098.001

Kaynak: BOA, Y.MTV., 165-98.

EK-8: Aneze kabilesine tabi Sebaa kabilesinin Şeyhi Ferhan İbn-i Hudeyb (solda) ve mahdumu (sağda)

Kaynak: İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90567---0041.jpg.

EK-9: Hamidiye Alaylarına mensup Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve aşiretin diğer rüesâsı (Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve Aşiret-i mezkûre rüesâyı sâiresi kullarının kablel teşkîlâtın ahz edilmiş resmidir.)

Kaynak: İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/91143---0013.jpg.

EK-10: Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa

Kaynak: İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/91143---0029.jpg.

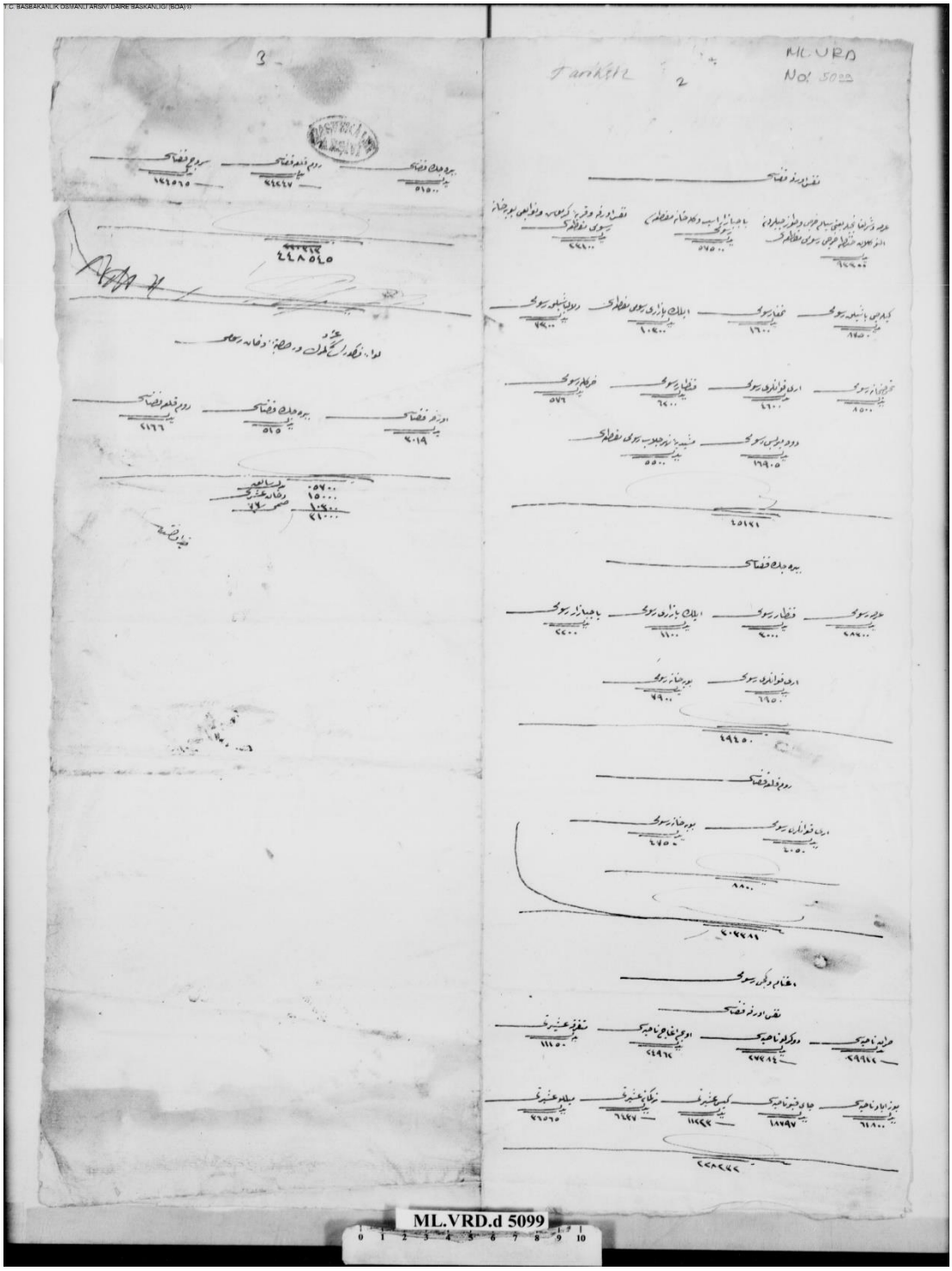
EK-11: Mark Sykes, Milli İbrahim Paşa ve aşiretin ileri gelenleri

IBRAHIM PASHA. [To face page 321.

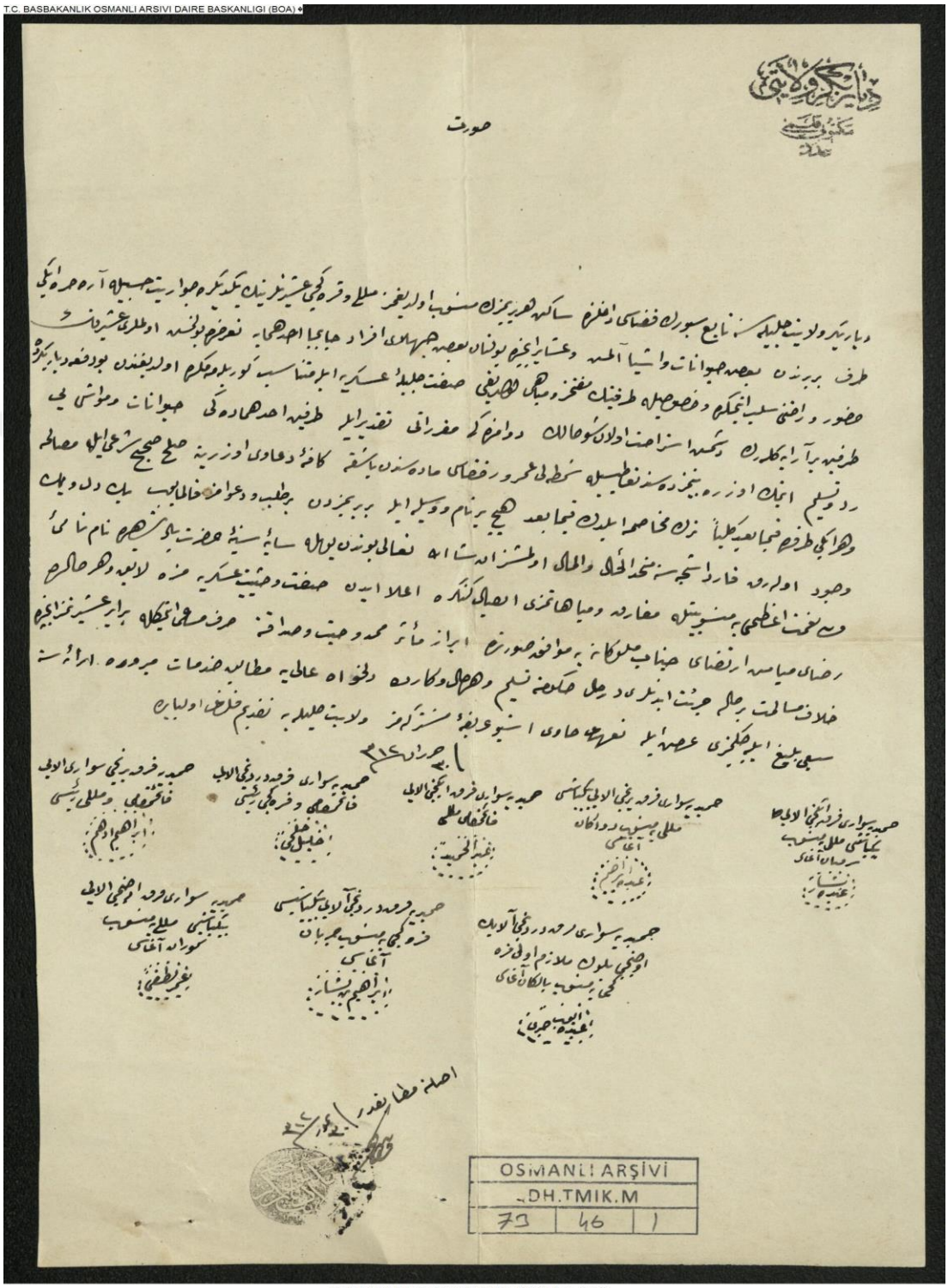
Kaynak: Mark Sykes, *The Chaliph's Last Heritage, A Short History of the Turkish Empire*, Macmillan and Co., Ltd., London, 1915, p. 320-321.

EK-12: Urfa Merkez, Birecik, Rumkale ve Suruç kazalarının vergilerini ve miktarını gösterir defter

Kaynak: BOA, ML.VRD.d., 5099.

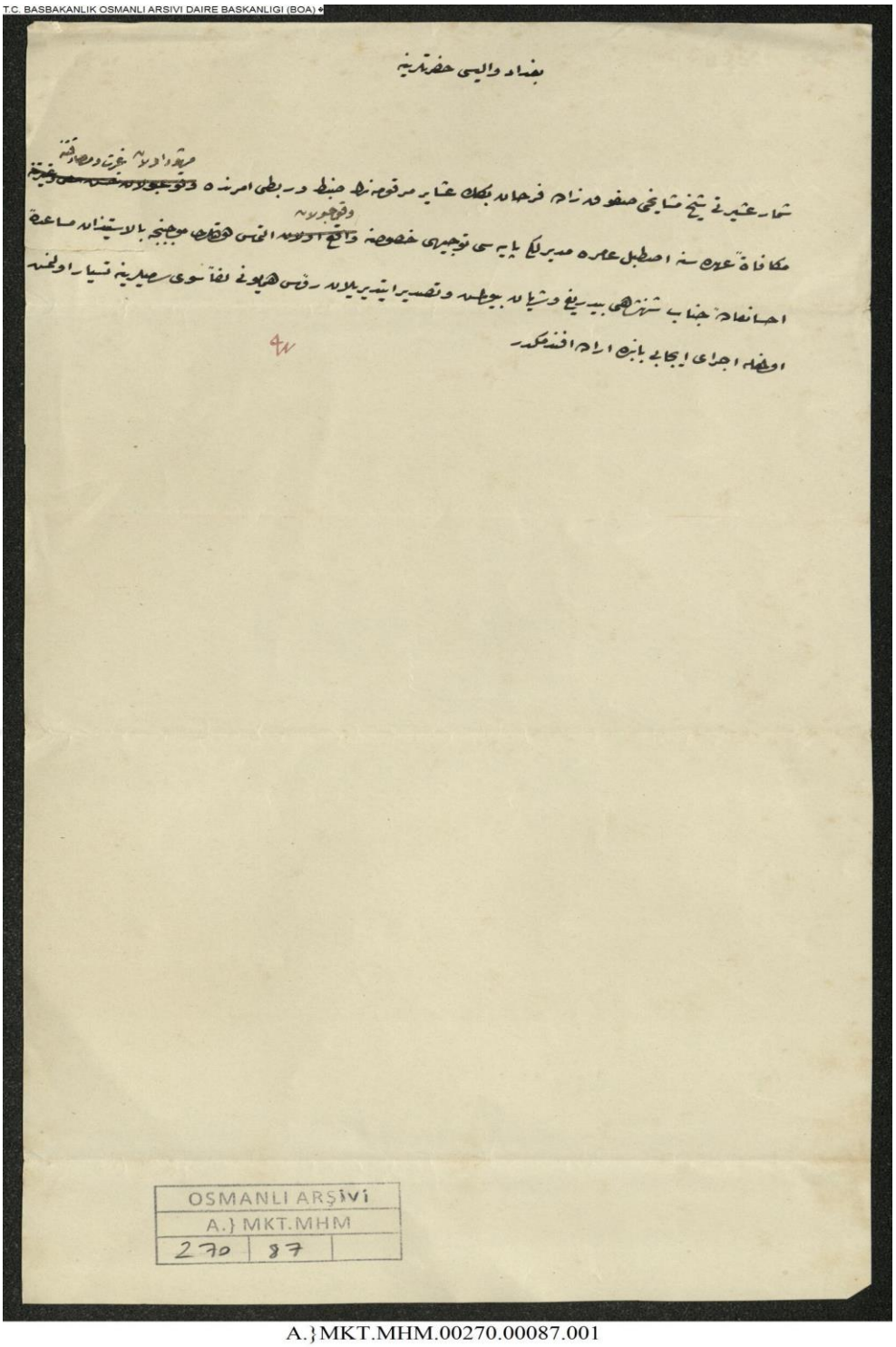
EK-13: Milli ve Karakeçili Aşiretleri arasında imzalanan taahhüt senedi

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)
OSMANLI ARŞİVİ
DH.TMIK.M
73 | 46 | 1

DH.TMIK.M.00073.00046.001

Kaynak: BOA, DH.TMIK.M., 73-46.

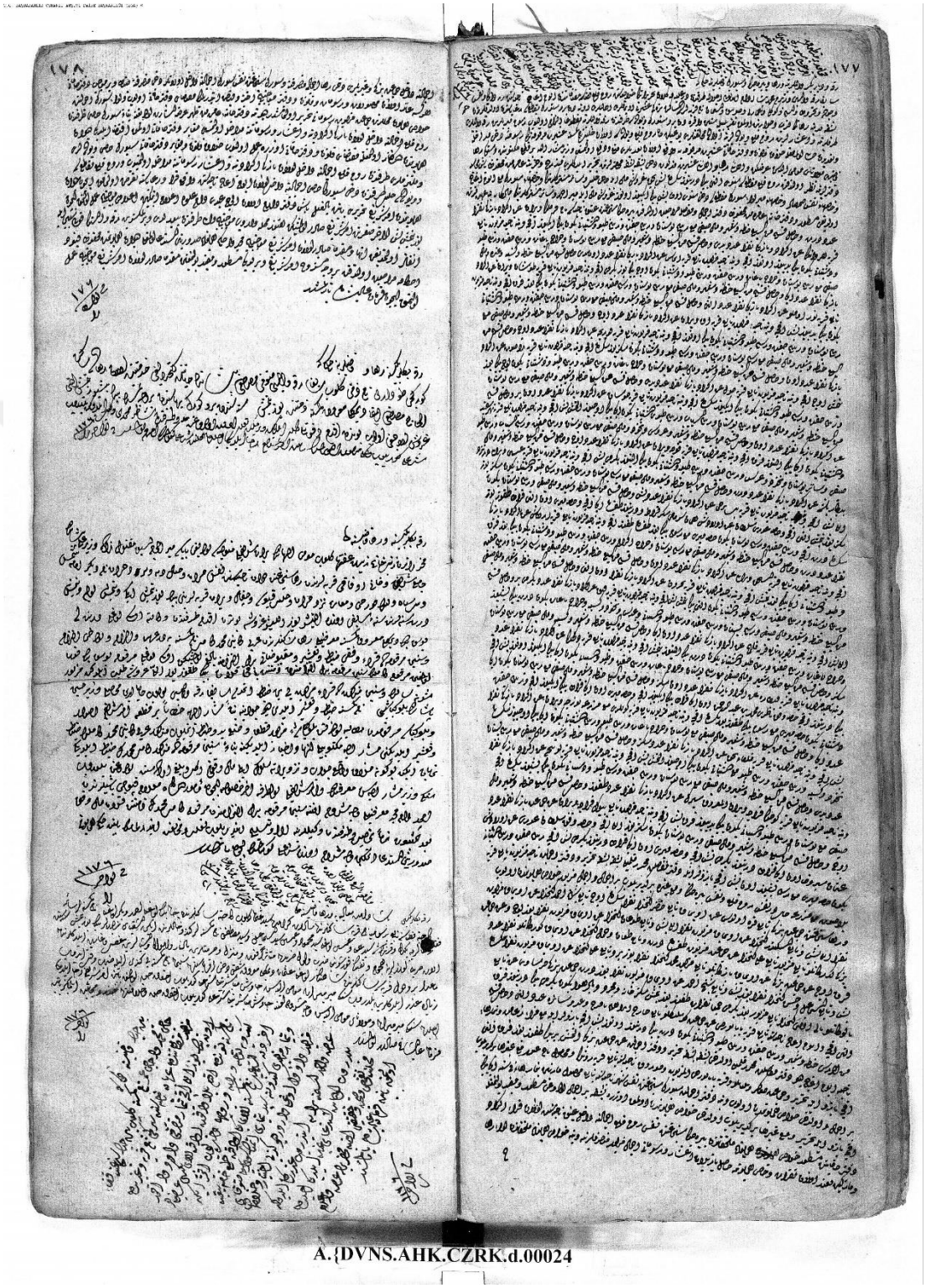
EK-14: Şammar Şeyhi Sufukzâde Ferhan Bey'e Istabl-ı Amire Müdürlüğü payesi verilmesine dair belge

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)
OSMANLI ARŞİVİ
A.} MKT.MHM
270 87

A.}MKT.MHM.00270.00087.001

Kaynak: BOA, A.MKT.MHM., 270-87.

EK-15: Dögerli Aşiretinin Urfa civarında yaşadığı bölgelere dair belge

A.{DVNS.AHK.CZRK.d.00024

Kaynak: BOA, A.DVNS.AHK.CZRK.d., 24, 179-180.